

**KENTSEL ÖLÇEKTE MEKANSAL AYRIŞMA:
EDİRNE – ÇİNGENE MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Gamze KILINÇ DEMİRVURAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TEMMUZ 2007
ANKARA**

Gamze KILINÇ DEMİRVURAN tarafından hazırlanan KENTSEL ÖLÇEKTE MEKANSAL AYRIŞMA-EDİRNE ÇİNGENE MAHALLESİ ÖRNEĞİ adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Nevin T. GÜLTEKİN
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında Yüksek lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Feral EKE

Üye : Prof. Dr. Tansı ŞENYAPILI

Üye : Prof.Dr. İsmail DOĞAN

Üye : Yard.Doç. Dr. Nevin GÜLTEKİN

Üye : Yard. Doç.Dr. Nihan SÖNMEZ

Tarih : 10/07/2007

Bu tez, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Gamze KILINÇ DEMİRVURAN

**KENTSEL ÖLÇEKTE MEKANSAL AYRIŞMA:
EDİRNE-ÇİNGENE MAHALLESİ ÖRNEĞİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Gamze KILINÇ DEMİRVURAN

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Temmuz 2007**

ÖZET

20. yüzyılın başlarından şekillenmeye başlayan kent ölçeğinde ayrışma, kentin mekansal ve toplumsal gelişimini belirleyen ekonomik, politik ve kültürel olmak üzere birçok dinamiğin etkisinde gerçekleşmektedir. Sanayi ve hizmetlerdeki yeniden yapılanma, emek hareketliliği, iletişim sistemleri ve kültürel farklılıklardaki sürekli ayrışma ve bütünleşme süreci olarak tanımlanabilecek küreselleşme ile ise mekansal ayrışma derinleşerek hızlanmıştır ve toplumda “öteki”ne karşı güçlü bir toplumsal eşitsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik ve gruplar arası hiyerarşiyi keskinleştirmiş, sosyo-mekansal katmanları kutuplaşmış bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Sonucunda da “sosyal eşitsizlik, ayrımcılık, sınıftaltı” gibi kavramlarla birlikte anılan “sosyal dışlanma”, kentsel mekana ayrışma olarak yansımıştır ve çokkültürlülüğe dayalı etnik ayrışma ise sosyal dışlanma ile açıklanan önermelerin odak noktası bulunmaktadır.

Çingeneler ise, etnik kimlikleri ve kendilerine özgü bohem yaşam tarzlarının gerek meslek seçimleri gerekse toplum içerisindeki sosyo-ekonomik ve kültürel statülerine etkilerinden dolayı, yaşadıkları tüm toplumlarda değişik ölçeklerde ayrılmaya maruz kalmış olup, bu tezde aynı coğrafyada yaşayan ve farklı kimliklere sahip olan etnik grupların Çingeneler özelinde yaşadığı sosyal dışlanmanın kentsel mekana

ayrışma olarak yansıyan sorunu incelenecektir. Bu çerçevede, “Çingene” adını ve kimliğini kabul eden ve etnik kimlikleri ile barışık olup sosyal dışlanmaya maruz kalan, kent merkezinde ancak kentten keskin çizgilerle ayrıştırılmış (kent içinde yetişen ancak kentin içine almadığı) homojen bir Çingene yerleşmesi olması nedeniyle Edirne-Çingene Mahallesi (Menzilahir) örneklem alanı olarak seçilmiştir.

Bu tezde; Çingene Mahallesi’nde kentsel ölçekte ayrışmanın mekansal ve sosyo-kültürel olarak nasıl ve hangi boyutlarda ortaya çıktığı kutuplaşma ve ayrışma süreçlerinin dinamikleri eşliğinde incelenecek ve bu sorunun çözümünde çokkültürlü modellerin benimsenip kavramsallaştırılması sayesinde kentsel ölçekte yaşanabilir mekanların yaratılmasında planlama verisi olarak değerlendirmek ve planlama pratiklerine yönelik bir rehber oluşturmak amaçlanmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için kullanılan yöntem ise literatür taraması, dertsek bilgi ve belgelerle konuya ilişkin veri tabanı oluşturulması, katılımcı-gözlem ve derin-görüşme tekniğiyle emik bakışa dayalı alan çalışması ve konuya özgün ve çalışma alanının mekansal kurgusuna dayalı önermelerden hareketle “teori geliştirme yöntemi”nden oluşmaktadır.

Bilim Kodu : 801.1.077

Anahtar Kelimeler : Mekansal Ayrışma, Sosyal Dışlanma, Etnik Grup, Çingene, Edirne.

Sayfa Adedi : 239

Tez Yöneticisi : Yrd. Dç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN

**SPATIAL SEGREGATION AT URBAN SCALE : SAMPLE OF
EDİRNE GYPSY NEIGHBORHOOD**

(M.Sc. Thesis)

Gamze KILINÇ DEMİRVURAN

**GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY**

July 2007

ABSTRACT

Segregation, which has started to take on a shape since the beginning of 20th century, has accrued under the effect of many dynamics such as economic, political and cultural which determine the spatial and social developments of the city. By globalization, which can be defined as restructuring at industry and services, mobility of labor, the continuous segregation and integration process at communication systems and cultural differences; spatial resolution have accelerated intensively and it has made a strong social inequality against “the other”, inequality at distribution of income, sharpened the hierarchy amongst the groups and has revealed a structure the socio-spatial layers of which are polarized. As the result of it, “the social exclusion” mentioned together with the concepts like “social inequality, discrimination, underclass” has reflected as resolution to urban locality, and the ethnic resolution based on the multiculturalism has been the focus of the proposes explained with social exclusion.

On the other hand, Gypsies, due to the effects of their ethnic identities and their original bohemian life style to their choice of profession and the socio – economic and cultural status within the community, have been sidelined at the different scales in all the societies they lived; in this

thesis, the problem of the ethnic groups who live in the same geography and who have different identities that reflects, in the inclusion of Gypsies, as resolution of the social exclusion to the urban locality will be studied. In this aspect, Edirne Neighborhood of Gypsies (Menzilahir) has been chosen as the sample region because of the homogenous Gypsy residence that accept the name and identity of “Gypsy” and who are in peace with their ethnic identity, that are effected by social exclusion, and that are in resolution with the city with definite lines (who grow up in the city but aren’t included to the city).

In this thesis, how and at which size the resolution at the urban scale in the neighborhood of Gypsies have appeared as spatial and socio-cultural will be studied together with the dynamics of polarization and resolution processes; and it is aimed to form a guide based on planning practices and to evaluate as planning data on creating livable spaces at urban scale through appreciating and considering the multicultural models in solving these problems. The method which is used to perform this consists of literature survey, creation of a database about the subject by supporting information and documents, field study which is based on emic stance with the technique of participant observation and depth interview, “theory development” in accordance with subject original hypotheses based on spatial fiction of work field.

Science Code	: 801.1.077
Key Words	: Spatial Segregation, Social Exclusion, Ethnic Group, Gypsy, Edirne.
Page Number	: 239
Adviser	: Yrd. Dç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla ben yönlendiren Hocam Yrd. Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN'e yine kıymetli tecrübelerinden faydalandığım Hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem GÜZEY'e ve ayrıca manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xiii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xviii
1. GİRİŞ	1
2. TEMEL KAVRAMLAR.....	11
2.1. Etnisite-Kimlik Kavramı.....	13
2.2. Çokkültürlülük	19
3. KENTSEL MEKANDA AYRIŞMA.....	24
3.1. Mekansal Ayrışmanın Teorik Perspektifleri.....	27
3.1.1. Yapısalcı radikal teoriler	31
3.1.2. Yapısalcı ekonomik temelli eylem teorileri.....	50
3.1.3. Yapısalcı ekonomik temelli olmayan eylem teorileri	55
3.2. Kentsel Mekansal Ayrışmanın Nedenleri	60
3.2.1. Sosyal tabakalaşma	62
3.2.2. Etnisiteye dayalı ayrışma.....	67
3.2.3. Ötekileri yaratma ve toplumsal ayrışma.....	74

Sayfa

4. ÇİNGENELER VE AYRIŞMA.....	81
4.1. Çingene Kültürü ve Kökenleri	81
4.2. Çingenelerin Türkiye Tarihi.....	91
4.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler	91
4.2.2 Türkiye Cumhuriyeti'nde Çingeneler.....	96
5. EDİRNE KENTİ VE ÇİNGENELERİN KENTSEL MEKANDA YER SEÇİM TERCİHLERİ	102
5.1. Edirne Kenti'nde Tarihsel Süreçte Çingenelerin Yaşam Alanları	103
5.1.1. Osmanlı İmparatorluğu öncesindeki dönem	103
5.1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi ve sonrası dönem	104
5.1.3. Cumhuriyet Dönemi.....	108
5.2. Edirne Çingeneleri'nin Yaşam Biçimleri	111
5.3. Araştırma Alanı: Menzilahır (Çingene Mahallesi).....	118
6. ARAŞTIRMANIN VERİ VE BULGULARI	123
6.1. Sosyal Yapı.....	123
6.1.1. Demografik özellikler	123
6.1. 2. Sosyal hizmetlerden dışlanma.....	134
6.2. Mekansal Yapı	143
6.3. Ekonomik Yapı.....	151
6.3.1. İş ve meslek seçimi	151
6.4. Siyasal Katılım ve Örgütlenme.....	167
6.5. Kendilerine ve Dünyaya Bakış Açılırları	169
6.5.1. Sosyal tabakalaşma	169

Sayfa

6.5.2. Serbest zamanları değerlendirme biçimleri	171
6.6. Sorunlar ve Beklentiler.....	173
7. SONUÇ.....	178
KAYNAKLAR	187
EKLER	203
EK-1 Kentsel ayrışma ve sosyal dışlanma arasında beklenen ilişki: asimilasyon modeli.....	207
EK-2 II. yüzyılda Edirne Kenti'nin makroformu.....	205
EK-3 XII. yüzyıl Sonunda Osmanlı Fethi'nden önce Edirne	206
EK-4 XIII. yüzyılda Fetih Sonrası yakın dönemde Edirne	207
EK-5 XV. yüzyılın ilk yarısı, yeni iskan politikası	208
EK-6 XV. yüzyılın ilk yarısı, Beyazıt Külliyesi sonrası	209
EK-7 XVII. yüzyılın sonlarında Edirne Kenti'nin makroformu	210
EK-8 XIX. yüzyılın ikinci yarısında Edirne Kenti'nin makroformu	211
EK-9 1950'lerde Edirne Kenti'nin makroformu	212
EK-10 1980'lerde Edirne Kenti'nin makroformu	213
EK-11 Anket formları.....	214
ÖZGEÇMİŞ	220

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Literatür özeti.....	25
Çizelge 6.1 Yaş ve cinsiyet.....	124
Çizelge 6.2. Sosyal tabaka ve gelir düzeyi.....	171

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Sosyo-mekansal yeniden yapılanma.....	29
Şekil 3.2. Chicago Okulu ekolojik kent kuramları.....	34
Şekil 3.3. Afro-Amerikan getto ve kapalı yaşam adacıklarının birbirlerinden ayrıldığı noktalar.....	39
Şekil 3.4. Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan uyumsuzluğu.....	43
Şekil 3.5. Dezavantajlar döngüsü.....	46
Şekil 3.6. Etnisiteye dayalı kentsel ayrışmanın olumlu ve olumsuz yönleri.....	56
Şekil 3.7. Etnisiteye dayalı ayrışma senaryoları spektrumu.....	68
Şekil 3.8. Edirne Kenti'nin etnik ayrışma spektrumu.....	71
Şekil 4.1. Çingenerin göç destinasyonu.....	83
Şekil 4.2. “Çingene” Kelimesinin Türk Toplumunda oluşturduğu önyargı ve imgeye ilişkin Çağrışım Burcu Çalışması.....	99
Şekil 4.3. Türkiye’de yaşayan Çingenerin yoğunlaştığı iller.....	101
Şekil 5.1. 1361-1500 Yılları arasında Edirne Kenti’ne şematik bir bakış.....	105
Şekil 5.2. Menzilahır Mahallesi Alt-Bölge analizi.....	123
Şekil 6.1. Kuşaklara göre Edirne doğumluların oranı.....	126
Şekil 6.2. Mahalle’de yaşam süreleri.....	127
Şekil 6.3. Aynı konutta yaşama süresi.....	128
Şekil 6.4. Menzilahır Mahallesi’ndeki medeni durum.....	129
Şekil 6.5. Menzilahır Mahallesi’nde evlilik yaşı.....	130
Şekil 6.6. Eş seçiminde belirleyici faktörler.....	132

Şekil	Sayfa
Şekil 6.7. Ortalama aile büyüklüğü.....	134
Şekil 6.8. Görüşme yapılanların eğitim düzeyi.....	136
Şekil 6.9. Ebeveynlerin kız çocuklarının eğitim alması konusundaki düşünceleri.....	138
Şekil 6.10. Hastalanma sıklığı.....	141
Şekil 6.11. Son 2 ay içerisinde sağlık ocağı ya da hastaneye gitme sebebi.....	142
Şekil 6.12. Sosyal güvenlik kurumlarından yararlanma.....	143
Şekil 6.13. Hane mülkiyeti ve ortalama aylık gelir.....	148
Şekil 6.14. Erkekler arasında son üç ay içerisinde yoğunlukla yapılan iş.....	155
Şekil 6.15. Kadınlar arasında son üç ay içerisinde yoğunlukla yapılan iş	159
Şekil 6.16. Mesleklerin prestij ve statüye göre sıralaması.....	162
Şekil 6.17. Hangi işe/mesleğe sahip olmak istendiği.....	163
Şekil 6.18. Alt Gruplar'da aylık ortalama hane geliri.....	165
Şekil 6.19. Aylık ortalama hane gelirine göre meslek grupları.....	166
Şekil 6.20. Serbest zamanları değerlendirme biçimleri.....	173
Şekil 6.21. Yaşanılan en büyük sorun.....	176
Şekil 6.22. Başka bir mahalleye taşınma beklentisi.....	177

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 4.1. 19 Yüzyılda Çingenelerin yarı-göçebe yaşamını yansıtan bir vardos.....	88
Resim 4.2. 1942-1944 Yıllarında Auschwitz Toplama Kampı'nda Çingene çocuklar.....	89
Resim 4.3. 18. Yüzyılda demirci Çingeneler.....	95
Resim 4.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingene At Loncası.....	97
Resim 5.1 Sarayıçi Kakava Şenlikleri'nde amatör bir dans gösterisi.....	115
Resim 5.2. Menzilahır Mahallesi sokaklarında Kakava eğlencesi.....	115
Resim 5.3. Kakava Şenlikleri sırasında dileklerinin gerçekleşmesi için Tunca Nehri kıyısına doğru yol alan gençler.....	117
Resim 5.4. Kemikçiler Alt Bölgesi'nde ateşli bir sabah.....	119
Resim. 5.5. Edirne ve Menzilahır Mahallesi'nin konumu.....	120
Resim. 5.6. Menzilahır Mahallesi'nde Kemikçiler ve Çadırcılar Alt-Grupları'nın yer seçimi.....	122
Resim 6.1. Kemikçiler Mahallesi'nde ilköğretimden sonra okumak istemeyen genç kız.....	139
Resim 6.2. Kermikçiler Alt Bölgesi'nde çöp ve hurda birikim alanı.....	144
Resim 6.3. Çadırcılar Alt Bölgesi'nde gece için hazırlık.....	145
Resim 6.4. Aynı saatlerde Kemikçiler Alt Bölgesi'nde gece için hazırlık.....	145
Resim 6.5. Özenle hazırlanmış, temiz bir avludan bir Çingene evine giriş.....	146
Resim 6.6. Menzilahır Mahallesi'nde tek katlı konutlardan oluşan bitişik düzende organik sokak dokusu.....	147
Resim 6.7. Çadırcılar Alt Bölgesi'nde kat sayıları değişken, ayrıklı düzen konut dokusu.....	149

Resim	Sayfa
Resim 6.8. Konut yapısı dışında, bahçede tuvalet müştimalatı.....	154
Resim 6.9. Kemikçiler Mahallesi'nde bölünmüş bir evde mutfak bölümü.....	155
Resim 6.10. Çadırcılar Alt Grubu'nda renkli cepheler ve sokağa taşınan hayatlar.....	155
Resim 6.11. Kent merkezinde faytonculuk yapan bir Çingene.....	157
Resim 6.12. Atlı araba ile taşımacılık yapan ve hurda toplayan Çingene.....	157
Resim 6.13. Çalgıcılıkla hayatlarını idame ettiren Çingeneler.....	157
Resim 6.14. Kakava Şenliği'nde balon satan Çingene.....	160
Resim 6.15. Kakava Şenliği'nde arabacı Çingene.....	160
Resim 6.16. Kemikçiler'de annesi çalışırken torununa bakan nine.....	169
Resim 6.17. 2004 Kakava Şenlikleri'nde Çeribaşılığın simgesi kırmızı gömleğiyle Çeribaşı.....	171
Resim 6.18. Kemikçiler Alt Bölgesi'nde ateşli bir sokak eğlencesi.....	176
Resim 6.19. Kemikçiler Mahallesi'nde ilköğretimden sonra okulu bırakmış işsiz gençler.....	177

HARİTALARIN LİSTESİ**Harita****Sayfa**

Harita 4.1. Türkiye’de yaşayan çingenelerin illere göre nüfusu.....101

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklama

Bkz.

Bakınız

ÇGA

Çingene grupları arasında

vb.

Ve buna benzer

1. GİRİŞ

Günümüzde yeni bir çağın temellerini atan ve geleceği inşa eden “dünya tasarımı” olarak tanımlanan küreselleşme, aynı zamanda kentsel dinamiklerdeki değişim süreçlerinin kentleşme politikaları ile uyumuna ve eşgüdümüne bağlı olarak ortaya çıkan kent morfolojisi ve sosyo-fiziksel makroformunun da değişmesi olarak tanımlanabilmektedir. Küreselleşmenin temel dinamiklerinden olan, “zaman-mekan sıkışması” (Harvey’in literatüre kazandırdığı) veya “zamanın uzamdan ayrılması” (Giddens’in ifadesiyle) ve toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından “koparılmasını” ve sonsuz uzunluktaki zaman-uzam boyunca yeniden yapılandırılmasını anlatan “yerinden çıkarma” süreçleri bağlamında kent politikalarının, kentin gelişme dinamikleri ile örtüşmemesiyle kentsel süreksizlikler ortaya çıkmıştır.

Oluşan kentsel süreksizlikler ise özellikle 1980’lerden sonra ortaya çıkan sanayi ve hizmetlerdeki yeni yatırım ve üretim biçimleri, emek hareketliliği ve iletişim sistemleri ile kültürel farklılıkları da sürekli ayrışma ve bütünleşme eğilimine sürükleyen “küreselleşme” kavramıyla mekansal-toplumsal ilişkiler yeniden yapılanarak kentsel dokuda ve sosyal yapıda mekana izdüşümünü “ayrışma” olarak göstermiş ve derinleşen sınıfsal ve kültürel farklılıklarla tetiklenen farklı kimliklerin oluşmasına neden olmuştur [Appadurai, 1990; Eraydın, 1992; Aslanoğlu, 1998; Giddens, 1998]. Küresel ilişkilerin, mekan metaforları üzerine akışkanlığını artırarak ön plana çıkarmasıyla ise mekansal ayrışmada bir evre olarak karşımıza çıkan küreselleşme ile özellikle bireylerin yaşam tarzlarında çok büyük değişikliklerin yaşandığı “küresel” ve “dünya kentleri” olarak tanımlanan kentlerde, mekanda yaşanan eşitsizlikler kentte kutuplaşmış bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur [Van Kempen, 1994; Van Kempen, Marcuse, 1997; Öncü, Weyland, 2005].

20. yüzyılda şekillenmeye başlayan ayrışmanın geleneksel dokusu, 1980'lere gelindiğinde aşağıda belirtilen temel dinamiklerin etkisinde önemli değişimler geçirmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm kentlerin birer “yayılmacı kent (diffusion kent)” olduğunu düşünen yaklaşımlar, “cluster, yoğunlaşma, farklılaşma” gibi ayrışmaya konu olan kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur [Banerjee, Verma, 2005; Sabatını, 2003; Zanni, 2005]. Bu temel dinamikler ise şunlardır;

- Yüksek ve orta gelir grubunun, geleneksel alanlar dışında etnik grupları da içine alan sınıf altı grupların yoğunlaştığı alanlardaki ayrışma tercihler [Sabatını, Arenas, 1997; Caldeira, 2000];
- Merkezi iş alanı ve elit grupların ikamet ettiği mahalleler dışında özellikle radyal ve ring servis ağıyla ulaşılan ve geniş piyasa olanakları sunan yer seçen alışveriş, ofis ve servis alt merkezlerinin oluşumu [Sabatını, 2003];
- Kent merkezindeki arsa fiyatlarının genelinde artış gözlemlenmesiyle, kaçınılmaz olarak düşük gelir grubunun iskan sorununun çözümünün kentin dış çeperlerinde aranması [Sabatını, 2003],
- Süreksiz ve aralıklı konut gelişiminin gözlemlenmesi, mevcuttan küçük kent merkezlerinin oluşumu, kent konutu ile kırsal ikinci konut arasında kararsız kalınmasıyla rustik konut dokusunun yaygınlaşarak, “yayılma”nın baskın kentleşme tipolojisi haline gelmesi [Power, 2001, Paul, Tonts, 2005];
- “Kentsel Yenileme” etkisinde, köhneleşen kent merkezlerinde konut ya da diğer kullanımlardaki eski binalar restore edilirken, orta sınıf için çok katlı apartmanların inşasının hız kazanmasıdır [Ward, Melligan, 1985; Carmon, 1992].

Yukarıdaki başlıklar altında incelenen kentsel mekanda ayrışma, kentin mekansal ve toplumsal gelişimini belirleyen ekonomik, politik ve kültürel olmak üzere birçok değişkenin etkisiyle gerçekleşmekte ve ayrışmanın her dönemi, farklı zaman ve mekan ufukları ve farklı güçler arasındaki güç dengesini yansıtan kutuplaşmış toplumu simgeleyen ayrı ve sosyo-mekansal katmanlar yaratmaktadır [Musterd ve Ark., 1999; Şengül, 2001]. 1970'li yılların sonrasında ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yapı ve kurumsal yapıların sınırlar ötesi yayılımı ile işlev ve tüketim kalıplarındaki yapılanması kenti, yeni kentsel biçimler zenginlik ve fakirlik arasındaki aşırı farklılaşma, sınıf ilişkilerinde çarpıcı yeniden örgütlenmeler ve yeni göçmen işgücü akımlarına bağımlılık ile ilişkilendirmiştir [Musterd ve Ark., 1999; Urry, 1999; Smith, 2002].

Sosyal gruplar arasındaki bu farklı ekonomik-kültürel döngülere bağlı fiziksel ve sosyal uzaklığın vurgulandığı ikili (dual), kutuplaşmış (polarize), ayrılmış (segregated), bölünmüş (divided) kent gibi kavramları, “bütünleşmiş, bölünmemiş” kentin karşısında bu yeni mekansal yapılanma sürecinde literatüre girmiştir [Scholz, 1985; Sako ve Ark., 1999; Lago, 2001]. “Bölünmüş Kent” kavramı literatüre savaş sonunda Beyrut, politik kararlar sonucunda Berlin ve ideolojik sınırların oluşmasıyla Kudüs ve Belfast kentleriyle girmiş ve “Yeni Kentsel Ayrışma” düşüncesi, “bölünmüş” ve “bütünleşmemiş” kent çalışmalarına dahil edilmiş, günümüz küresel sosyal realiteleri göz önünde bulundurularak üç temel yaklaşım üzerine yoğunlaştırılmıştır:

- Üst ve alt gelir seviyesindeki grupların kentsel mekandaki yaşam alanlarının fiziksel uzaklığının azalması, ayrışmayı arttırmıştır [Lago, 2001; Omeyna, 2003; Dupont, 2004].

- Ayrışma, kent yaşamının doğal bir sonucudur ve birbirinden bağımsız ve farklı olan sosyal grupların kentte tercih ettikleri mekanlar da farklı olup bu alanlara doğal alanlar olarak nitelendirilmekte, birbirine benzer yapıdaki grupların aynı kentsel mekanlarda yoğunlaşması “ekolojik ayrışma” olarak tanımlanmaktadır [Gist, Fava, 1969; Stern, 1990; Aslanoğlu, 1998; Villaça, 2001; Omeyna, 2003]

- Üst ve orta gelir gruplarının yerel kent yaşamından kendilerini uzaklaştırma çabaları “bolluk gettoları”na sığınmaları ile “gönüllü ayrışma”nın yaşanabileceği gibi [Lefebvre, 1996; Villaça, 2001; Banerjee, Verma, 2005] kent ekonomisi için işlevsiz olan ve kent düzeninde tehdit olarak görülen alt sınıfların mekanda “zorunlu ayrışma”lar da kentsel yaşamın gereğidir [Kasarda, 1992; Savage, Warde, 1993; Briggs, 2001; Lago, 2001].

Fiziksel ayrışma, kendi içinde benzeşme eğilimi gösteren mekansal birimlerin ve sosyal grupların farklılaşması olarak tanımlanmakla birlikte, bu farklılaşma bir diğerine karşı güçlü bir toplumsal eşitsizlik, gelir dağılımda dengesizlik ve gruplar arası hiyerarşi belirginleşerek, “sosyal eşitsizlik, ayrımcılık, sınıf altı” gibi kavramlarla eş anlamda kullanılan “sosyal dışlanmayı” da beraberinde getirmiştir ve literatürde kimlik ve bir gruba ait olma hissi ile yakından ilişkilendirilen “sosyal dışlanma”nın mekana yansımalarının “ayrışma” olduğu savunulmaktadır [ILO, 1996; Musterd Ve Ark., 1999; Sabatini ve Ark, 2001; Smith, 2002; Omeyna, 2003; Türkün, Kurtuluş, 2005; Kongar, 2007].

1980’li yıllarda yaşanan küresel ölçekteki değişiklikler ise kentsel mekanda ayrışmadaki ekonomik yeniden yapılanma ve neo-liberal politikaların sosyal etkileri ile yakından ilişkilendirilerek, gelir adaletsizliklerinin artması ve “sosyal dışlanmanın” mekanda kendisini ayrışma olarak hissettirmesi ile literatürde toplumda “-e sahip olan” ve “-e sahip olmayan” (iş, konut, sosyal güvence) niteliklerin ayrımının altı çizilmeye başlanmıştır [Musterd ve Ark., 1999; Lago, 2001].

Ayrışmanın, sosyal dışlanma ile açıklandığı önermelerde ise yoğunlukla çokkültürlülüğe dayalı etnik ayrışma üzerinde durulmaktadır [Ratcliffe, 1998; Boal, 2001; Mustard, Deurho, 2002]. Etnik ayrışmanın temelindeki, biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen; açık bir şekilde ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan; karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan; kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan bu etnik gruplar göçle ya da fiziki mekanda gerçekleşen herhangi bir yatay ve/veya sosyal hareketle mekanda ayrışma-toplanma eğilimine girebilmektedirler [Özönder, 2000; Barth, 2003; Türkdoğan, 2003].

16. ve 17. yüzyıllarda dinsel hoşgörünün kaynağında “barış uğruna farklılıklara katlanma”, 20. yüzyılda ise çoğu zaman farklılıkları “eritme potası, mozaik, gökkuşağı, kaleideskop” gibi metaforlarla tanımlama ve farklılaşan kimlikleri tanıma politikaları gündeme gelmiş, günümüzde ise küreselleşmenin heterojen ve parçalı yapısı gereği kültürler arası sınırların ortadan kaldırılması, tüm kültür gruplarının farklı kimliklerinin diğerleri tarafından kabul görmesi ve toplumla bütünleşmesi savunulmaktadır [Appadurai, 1996; Levitas, 1996; Narlı, 2002; Parekh, 2002; Ribeiro, 2004; Altınbaş, 2006].

Çokkültürlülüğün mekana yansımalarını kavrayabilmek için ise Berry'nin etnik/kültürel ilişkiler üzerinde şekillenen açıklama modelinden hareket edilebilmekte olup [1986], çokkültürlülüğün mekana yansımalarının incelendiği çalışmada, toplumun çokkültürlü yaşama bakışının öğrenilmesi için aşağıdakiler sorular önem kazanmaktadır [Vatandaş, 1996]:

1. Etnik/kültürel farklılıklar korunmalı ve geliştirilmeli midir?
2. Kentte farklı etnik/kültürel topluluklar arasında olumlu ilişkiler kurulmalı ve geliştirilmeli midir?

Bu sorulara verilen cevaplar dört temel ilişki biçimini tanımlamaktadır:

a) Etnik/kültürel farklılığın korunması/geliştirilmesi onaylanıyor, fakat etnik/kültürel toplumlar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi onaylanmıyorsa; bir başka ifadeyle birinci soruya "evet" denirken ikinci soruya "hayır" deniyorsa, tanımlanan ve beklenen ilişki "ayrışma" (segregation) olmaktadır.

b) Ne etnik/kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi, ne de etnik/kültürel ilişkilerdeki olumluluk uygun bulunmuyorsa; yani her iki soruya da "hayır" deniyorsa, "etnik kıyım" (ethnocide) uygulaması onaylanıyor demektir.

c) Etnik/kültürel farklılığın korunması/geliştirilmesi onaylanmıyor, fakat mevcut etnik/kültürel toplumlar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi onaylanıyorsa; yani birinci soruya "hayır" denirken ikinci soruya "evet" deniyorsa, etnik/kültürel ilişkilerde "benzeştirme" (assimilation) esas alınıyor demektir.

d) Etnik/kültürel farklılığın korunmasının/geliştirilmesinin onaylanmasının yanı sıra, etnik/kültürel toplumlar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi de onaylanıyorsa; her iki soruya da "evet" deniliyorsa, ortaya çıkan toplumsal model "çokkültürlülük"tür (multiculturalism).

Bu dört temel ilişki her ülkede farklı boyutlarda ve ölçeklerde yaşanmaktadır ve Türkiye'de de görülebilmekte olup, sonuç bölümünde bu temel ilişkilerden çalışma alanına en uygunu irdelenecektir.

Amac

İşaretleri gözlemlenen küresel eğilimler, farklı kültürler arasındaki ilişkileri arttırarak, yerel kültür gruplarını belirginleştirmekte ve "kültürel kimlik" konusunu önemli temalarından biri haline getirmektedir. Bu kültür grupları, aynı

coğrafyada yaşadığı halde, farklı dinlere, farklı inançlara, farklı dillere, farklı geçmişlere ya da farklı yaşam biçimlerine sahip olduklarına inanan gruplar olarak tanımlanmaktadır.

Kültür gruplarının varlığı çok eskiye dayanmasına rağmen bunun fark edilmesi için farklı grupların birbiriyle ilişkiye geçmeleri gereklidir. Bir taraftan bu kültürel kimliklerin siyasal, ideolojik nedenlerle "yok" kabul edilmesi, diğer taraftan bu kültür gruplarının kendilerini sistematik olarak dışlanmış hissetmeleri bu gerçekliği ortadan kaldırmadığı gibi bu grupların daha da belirginleşmelerine - kültürel kimlikleri nedeniyle sistematik olarak ayrımcılıkla karşılaşan grupların "etnik grup" haline dönüşmelerine- neden olmaktadır. Irk ve etnisite odaklı bu sosyal dışlanma ise kendisini kentte de mekansal ayrışma-toplanma olarak göstermektedir. Bu tezde aynı coğrafyada yaşayan ve farklı kimliklere sahip olan etnik grupların Çingeneler özelinde yaşadığı sosyal dışlanmanın kentsel mekana ayrışma olarak yansıyıp yansımadığı entegrasyon sorunu mekansal ve sosyo-kültürel olarak nasıl ve hangi boyutlarda ortaya çıktığı kutuplaşma ve ayrışma süreçlerinin dinamikleri eşliğinde incelenerek bu sorunun çözümünde çokkültürlü modellerin benimsenilebilirliği tartışılarak kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır.

Yöntem

Yerleşmelerin fiziki mekana yansıyan kimliği, o yerleşmenin coğrafi özellikleri (topografya, iklim vb.) ve toplumsal yapısı (insan kaynaklı) ile doğrudan ilişkilidir. Yerleşmenin sosyal yapısını ise, yerleşmede yaşayan insan gruplarının paylaştığı değer, inanç, görüş ve semboller bütünü oluşturduğu, aynı zamanda sosyal olayların ve fikir hareketlerini de şekillendiren kültür yapısı; yerleşmedeki teknoloji ve ekonominin gelişmişlik düzeyi ve halkı yönetenlerin durumu yerleşmenin sosyal yapısını şekillendirmektedir. Çokkültürlü sosyal yapının, yerleşmelerin mekansal yapısını biçimlendirdiği kabulüyle, Çingenelerin etnik kimlikleri bağlamında sosyal yaşamdan ve mekandan nasıl ve hangi ölçeklerde ayrıştırıldığının araştırılacağı çalışmada sosyal yapıdaki

farklılığın, kent ölçeğinde kendisini en yoğun olarak hissettirdiği Menzilahır-Çingene Mahallesi çalışma alanı olarak seçilmiştir¹.

Literatür taraması, destek bilgi ve belgelerle (İmar planı araştırmaları, nüfus sayımları, kurum ve kuruluş istatistikleri vb.) konuya ve alana ilişkin veri tabanı oluşturulması izleyen süreçte, Edime-Çingene Mahallesi'nde kümelenmiş farklı grupların kimlik tespiti için katılımcı gözlem, derin-görüşme ve betimsel tarama tekniğine dayalı bir alan çalışması izlenmiştir. Derinlemesine görüşmelerle bizzat araştırmacının bakış açısı (etik yaklaşım) ve yorumu yerine, bizzat üzerine inceleme yapılan grupların bakış açıları (tek belirleyici etmenin, kişinin kendini "kim", "ne" olarak gördüğü ve tanımladığı emik yaklaşım) incelenmiştir. Araştırmanın en önemi parametresi, çalışma alanı üzerinden çoketnili yaşam kültürünün oluşum etmenleri, nitel özellikleri ve bu açılımların sosyal dışlanma odaklı kentsel ayrışma ve toplanmadaki etkinliğinin tespit edilmesi olup; nicel veriler ise ilgili kurum ve kuruluşlarda (belediye, muhtarlık, askerlik şubesi, iş ve işçi bulma kurumu, esnaf ve zanaatkarlar derneği, sosyal yardım kuruluşları, valilik, vb.) ve yerinde yapılacak incelemelerle sağlanmıştır.

Kalitatif (nitel) veri analizinde ise sosyoloji alanında da yoğun olarak kullanıldığı şekliyle, hipotezlerin yerine derin görüşmeler sonrası geliştirilen önermelerin aldığı farklı çıkarımlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca; literatür taraması sırasında edinilen mevcut teorilere bağımlı ve/veya belli hipotezleri kurgulamak zorunla bırakılan yaklaşım yerine araştırmanın konusunun özgünlüğüne ve çalışma alanının mekansal kurgulara dayalı önermelerden hareketle yeni teoriler oluşturma olanağı veren "teori geliştirme" yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem "Grounded (Gömülü) Teori" içeriğinde de değerlendirilebilir.

¹ Menzilahır ve alt gruplarının çalışma alanı olarak neden ve hangi sebeplerden dolayı seçildiği ilerleyen bölümlerde ayrıntılandırılacaktır (Bkz. 5.3. Araştırma Alanı: Menzilahır Çingene Mahallesi).

Menzilahir Mahallesi'nde ikamet eden Çingenelerin mekansal ayrışmayı tanımlayabilecek ya da ayrışmaya neden olan sosyal dışlanma sürecindeki sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ile kendilerini ifade edebilme ve örgütlenme noktasında, etnik kimlikleriyle bağlantıları (demografik özellikler, doğum yeri, göç, medeni durum, aile büyüklüğü, eğitim, hane ve mekan), iş ve meslek, gelir ve harcama, evde kullanılan eşyalar, siyasal katılım, örgütlenme ve Çingenelerin kendilerine ve dünyaya bakış açılarına ilişkin veriler elde edilmesi amaçlanan analiz aşamasında üç temel teknik birlikte kullanılacaktır;

Bunlardan *anket tekniği* pilot (20 görüşülen/hane üzerinde) uygulamasından sonra, uygulanmıştır (50 görüşülen/hane üzerinde)¹. Anketlerin uygulamasında cinsiyet ve yaş dağılımı özelliği yerine, haneyi temsil eden görüşülenlerle anketler uygulanmış ve değişik görüşmecinin olası etik yaklaşımlarının görüşmeyi etkilememesi adına anketör kullanılmamıştır. Anket tarihinin değişik dönemlere ve geniş bir zamana dağılmasında her haneyle görüşme yapabilme çabası etkili olmuştur ve anket cevaplama süreleri görüşülenlerin katılım isteklerine bağlı olarak değişmekle birlikte, değişik dönemlerde Mahalle'yi ziyaret katılım oranının yüksekliğinde önemli rol oynamıştır. Anket uygulaması esnasında gözlem ve serbest görüşmeler de yapıldığı gibi, daha sonraki aşamalar için düşünülen derinlemesine görüşme ve tanıklıklara ilişkin hazırlık ve görüşülen seçimi de yapılmaya çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin sıralanması ve analizi ile kontrol aşaması tamamlanmış, *anket formlarının* tablolastırılarak, sonuçları kategorik bir sınıflandırma içerisinde dizilerek yorumlanmıştır.

¹ Anket sayısı müsaade edilen hata oranına göre $\%10; (1,96/1 - (\text{örneklem oranı})) / (\text{Toplam nüfus} \cdot (\text{örneklem oranı}))$ formülüyle belirlenmiştir [GÜLGEÇ, 1998]. Örneklem oranı %7 olarak hesaplanmış, hanehalkı sayısı 7 kişi olarak kabul edildiğinden 50 anket yapılması gerektiği tespit edilmiştir.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde *derinlemesine görüşme ve sözlü tanıklık tekniklerinden* yararlanılmış. Ayrıca çözümlerlerin derinleştirilmesinde alana ilişkin 'gözlemler' belirgin katkılar sağlamıştır.

Son olarak da çalışma alanına ilişkin tüm gözlem ve veriler bir araya getirilerek, literatürle karşılaştırılması ile analiz sürecinin zenginleştirilmesine çalışılmış, analiz süreci sonrasında Çingenelerin kente entegrasyonuna yönelik mekansal değerlendirmeler yapılmıştır.

2. TEMEL KAVRAMLAR

Çevresinden dışlanmış kültürel bütünler olarak "ilkel" toplulukların günümüzde varolmayışı, sosyal antropoloji disiplini öncce geleneksel toplulukların incelenmesine, ardından da inceleme konusu olarak farklı kimliklerin yer aldığı kent bağlamına yönelmiştir. Bu süreçte "Batı uygarlığını ve insanını 'ideal tip' kabul eden, merkez alan yaklaşım..." [Güngören, 1988] giderek terk edilmiş, Levi-Strauss'un öncülük ettiği "farklı ama eşit" düşüncesinden kaynaklanan "kültürlerin özgünlüğü" düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu bakış açısından hareketle, bu çalışmada öncelikle "Etnisite-Kimlik Kavramı ve Çokkültürlülük" kavramlarının anlam ve içeriklerde meydana gelen değişimlerin, günümüz kentsel mekanında gözlenen kültürler arası farklılaşmayı hangi şekillerde etkilediğinin kavranabilmesi açısından yararlı olabileceğinden genel hatlarıyla belirtilmiştir. Klasik çokkültürlülük literatüründe yer alan kavram ve açıklamalar ise Edirne'de yaşayan Çingenelerin çevrelerindeki diğer topluluklarla nasıl ilişki kurduğu, kimliklerini nasıl kazandıkları ve bunun sonucunda oluşan farklılaşmanın mekana nasıl yansıdığı konusunda çözümleyici olarak düşünülmüştür ve bu ele alışıta, etniklik ve etnisite kavramları öne çıkmaktadır.

Hobsbawm'a göre; tüm dünyada tekrar tekrar ortaya çıkan tek bir "etnisite" yoktur [Hobsbawm, 1993]. Kolonyal ve post-kolonyal dönemde dünyanın belirgin özellikleri, zorla ve gönüllü işgücü göçlerinin önemi, mülksüzleştirmenin tarihteki kurbanları olan halkların yeniden doğuşu ve modern kapitalist ve kapitalist olmayan devletlerin ulusal kültürler yaratma yolundaki faaliyetleri etnisitenin tarihsel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu tarihsel çerçeveler, kölelik sonrası ırkçılıkların ve ırkçılık karşıtıklarının, "çoğul" toplumların; yerli halkların siyasi hareketlerinin, ulus devletler diye bilinen etno-milliyetçiliklerin ve yerleşik devletlerin milliyetçiliklerinin/ırkçılıklarının ve son olarak zengin ve yoksul ülkelerdeki şehir azınlıklarının bireysel ve kolektif kimliklerinin arka planını oluşturmuştur. Ne kadar benzerlik ve ortak tema sergilerlerse sergilesinler, sadece birkaç örnekte aynı sosyal düzen içinde yan

yana geldikleri için, “öteki”yi etnik bir uyanışın tek tip örnekleri olarak ele almak faydalı değildir.

Bu farklı etnisite türlerinden her biri, kendi tarihsel bağlamı içerisinde tanımlanmaktadır. Etnisitenin çeşitlilik gösterdiği üç önemli ölçütü "alan, ölçek ve resmîlik" olarak açıklanmaktadır [Hall, 1991]. Etnik kimliklerin alanı en yerelden, küresele kadar değişebilir, ölçek makro-sosyalden mikro-sosyal yaşamın bireyler arası ilişkilere kadar farklılık gösterebilir ve etnisite, düzenli ama gayri resmi bir uygulama meselesi olabileceği gibi, yasal ve anayasal ilkelerle resmîyet de kazanabilir. Etniklik, insanların konuşabilmesi için gerekli bir yer ve alandır. Son yirmi yılı dönüştüren tüm yerel ve marjinal hareketlerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde çok önemli bir yere sahiptir.

Etniklik, çağdaş antropolojik verilerin ışığında kandaşlığın ve belirli kültürel özelliklerin tarihsel olarak belirlediği toplulukları ifade eden standart bir kavram olmaktan çıkmıştır. Onun yerine zaman ve mekana bağlı olarak, etnikliğe temel olabilecek özelliklerden herhangi birinin öne çıkıp önem kazanmasıyla belirginleşen bir kültürel oluşum olarak kabul edilmektedir. Kimi yerde ve zamanda bu özellik dil, kimi yer ve zamanda din, kiminde toprak ortaklığı kiminde ekonomik ve siyasal çıkar birliği, kiminde ortak düşman, kiminde de ekonomik uğraş ortaklığı olabilmektedir. Hatta insanların mekan değiştirmelerine bağlı olarak ötekince algılanma biçiminden doğan ve daha önce belirgin olmayan bir etnik kimliğe yakıştırılmaları ya da bu kimliği üstlenmeleri söz konusu olabilmektedir [Parekh, 2002]. Sosyal dışlanma kaynaklı ayrışmanın, çokkültürlülüğe dayalı örnek üzerinden inceleneceği çalışmada, mekansal ayrışmanın özellikle kent sosyolojisi literatüründe “etnisite ve çokkültürlülük” kavramları üzerinde yoğunlaşmasından dolayı, öncelikle bu kavramlar, ayrışmaya nasıl ve hangi biçimlerde neden olabildikleri bağlamında incelenmiştir.

2.1. Etnisite-Kimlik Kavramı

"Etnik" kelimesi Yunanca "ethnos"dan gelmekte olup 14. yüzyılın ortasından başlayarak, "ırksal" özellikleri birlikte anılmaya başlandığı, 19 yüzyıl sonrasında ve II. Dünya savaşı sırasında Yahudileri, İtalyanları, İrlandalıları ve çoğunluğunu İngiliz soyundan gelenlerin oluşturduğu baskın gruptan aşağı görülen toplulukları nazikçe ifade etmek için kullanıldığı ileri sürmektedir [Eriksen, 1996; Eriksen, 2002]¹.

Anderson ise kavramın sözlük anlamının "ethnos"dan geldiğini ve "halkın" karşılığı olarak kullanıldığını ifade eder². Andrews'a göre etniklikten, etnik grupları karakterize eden kavramları, duygu, düşünce ve hareketleri anlamaktayız [Andrews, 1992]. Bunlar [Türkdoğan, 2003]:

"Bir devletin içindeki diğer gruplarla örtüşmeyen özellikleri tanımlarlar. Etnik gruplar, kendi kültürel tanımlamaları için, geçmişten seçilmiş orak gelenekleri ölçü alan, genelde endogamik gruplardır."³

Etnik gruplar konusun gündeme gelişi ulus ve milliyetçilik kavramının da geliştiği XIX. yüzyılda ve Batı'da ortaya çıkmaktadır. Batı, ulus olgusunun yaratıcısı olarak kendini görüp, bu kavrama yeni bir içerik getirme çabası ile, etnik grupları kendi dışında toplulukları tanımlamak için kullanmaya başlamıştır [Baykan, 2003].

Sosyoloji yukarıda değinilen genel tanımı getirirken, antropoloji ise etnik grupları şöyle tanımlamaktadır [Barth, 2003].

¹ Ancak, Eriksen ethnics nitelendirmesi ile grupların toplumda kültürel ve dini açıdan aşağı olarak görülen grupları ya da ırk ayrımına konu olan grupları kastetmemektedir.

² Vamık da "ethnos"un anlamını topluluk, insanlar, ya da kabile olarak ifade eder. Benzer yönde görüş için Bkz. Vamık, 1999:31.

³ Andrews, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Etnik Gruplar" adlı eserinde 47 etnik grubu sınıflandırmış, ırk, kültür, mezhep, yerleşim bölgesi, oymak ve boy farklılığına kadar ilişkileri kurgulayan esnek bir üslup kullanmıştır. Ancak, Andrews'un sosyolojik olarak alt kültür grubu olarak nitelendirilen bütün alt kültürlerin etnik gruplar olarak kabul eden bu esnek üslubu doktrince tartışmalıdır. Bkz. Türkdoğan, 2003:9-10,104-115.

“Biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen; açık bir şekilde ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan; karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan; kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategorilere etnik grup adı verilir”.

Tarihsel kökenleri ve fiziksel yapıları ayrı olan insan topluluklarının birbirleriyle olan ilişkilerinden doğan etnik grupları, küreselleşme sürecinin en önemli kavramları arasına dahil etmek de mümkündür. Bu sürece paralel olarak etnik kimliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu noktada etnik grup şu şekilde tanımlanabilmektedir [Cohen, 1996; Jary, Jary, 1991]:

“Bazı normatif davranış kalıplarını paylaşan, kendi kültürlerine, inanışlarına ve geleneklerine sahip ancak farklı bir tavır, ortak bir şuurdan beliren kimlikleri paylaşan ve toplumsal düzen içerisindeki diğer topluluklarla etkileşimde bulunan; daha geniş nüfusun bir parçası olan ortaklıktır.”

Literatürde etnik bir grubu tanımlayan toplumsal nitelikleri şu şekilde açıklanmıştır¹ [Smith, 2002; Doğruel, 2005]:

a) Kolektif isim, etnik grupların kesin bir işareti ve simgesidir; topluluklar bu isimleriyle kendilerinin diğerlerinden ayırır ve bu isimler kendilerine “varlıklarının sürekliliğini” ve “özlerini” hatırlatır.

b) Ortak bir soy miti; Yunanca’dan gelen “ethnos” teriminin ikiz unsurları olan “birlikte yaşam” ve “kültürel açıdan benzeşme” kavramlarının pekiştirir ve fiziksel mekandaki kolektif yerleşim araçlarını ve bir topluluğun kökenleri, gelişimi ve kaderini açıklayan kan bağı, genetikten çok ortak aile bağlarıyla bir araya gelen kabileye ait anlayışıyla açıklar [Appelbaum ve Chambliss, 1995].

¹ İlk durum Basklar tarafından, ikincisi Yahudiler, Ermeniler ve Sihler tarafından, üçüncüsü Amerika’daki Siyahlar ve Yeni Zelanda’da Beyazların yerleşmesinden sonra Maoriler tarafından temsil edilir. Sonuncu durum, Hindistan’daki ve Pakistan’daki Müslümanlarla aynı dini paylaşan, fakat özel bir dille birlikte Hint kültürüne sahip olan Bangladeşliler ya da dinlerini Katolik Valonlarla, dillerini kuzeydeki Hollandalı komşularıyla paylaşan Flamanlar tarafından temsil edilir. Bkz. Smith, 2002.

c)Paylaşılan tarihi anlar; “bireyleri, cemaate bağlayan bir anı zinciri” birbiri ardına gelişen gündelik yaşam belleği, deneyimler ise kuşaktan kuşağa aktaracakları nüfusu oluşturur [Somersan, 2004].

d)Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur; etnik grupları hem üyelerinin birbirine bağlanmasına hem de “ötekiler”den diğerlerinden ayırmaya yarayan bir öğedir. En fazla paylaşılan ve aynı zamanda ayırt edici olan nitelikler dil ve dindir, fakat görenekler, kurumlar, yasalar, folklor, mimari tarz, giyim, beslenme, müzik ve sanat, hatta renk ve fiziksel görünüş farklılıkları arttırabilir¹.

Yukarıda bahsedildiği üzere etnisiteyi ve çokkültürlülüğü algılarken genetik faktörlerin de üzerinde durulması gereken bir unsur olduğu, doktrinde yoğun olarak eleştirilmiştir. Appelbaum ve Chambliss’e göre etniklik, grupların biyolojik farklarını sınıflandırmada etkeni olan ortak ırk unsurundan daha çok bunun aksi yönünde kültürel farklılıkların gözetimine dayandırılmalıdır [Appelbaum ve Chambliss, 1995]. İrk ve etnik gruplar arasındaki anlamlı farklılık bu noktada ortaya çıkmaktadır. “İrk” aynı biyolojik kökene sahip insanlar topluluğu olarak tanılanmaktayken, “etnik grup” kültür ve diğerlerinden farklılaşan kimliklerle açıklanabilmektedir [Kupper ve Kupper, 1985].

Ayrıca, çalışmada incelenecek olan mekansal ayrışma ırkçılığın “öteki” olarak sınıflandırdığı insan toplulukları değil, etnisitede kendisini “biz” olarak tanımlayan çokkültürlü grupların yaşadığı farklılaşmadır. İngiltere Lordlar Kamarası tarafından daha önce verilmiş bir karar göre; “karavanlarda, otobüslerde, römorklarda ülke boyunca gezinen ve göçebe hayatı sürdüren ya da ilkel koşullarda yerleşik hayata geçmiş insanlara, genel olarak “çingene”

¹ Günümüzde A.B.D.’deki siyah nüfusun birliği dil, hatta din değil, deri rengiyle ifade ve sembolize edilen acılar ve önyargılar temeline dayanır. Bu durumda, “geçiş” zorlaşır. Siyahlar Afrika’ya dayanan etnik mirasın çoğunu kaybetmiş ve kültürel olarak neredeyse Amerikalılaştırmış oldukları halde, Siyahların etraflarını saran Beyaz etnik kültürlerden ayrılan bir siyah Amerikalı kültürleri vardır. Bu kültür sürdürülmekte ve caz ve Siyahlar üzerindeki araştırmalar, fiziksel siyah güzelliği kültü gibi özel tatları ve ayırt edici nitelikleriyle son zamanlarda bir karşı kültür yaratacak şekilde geliştirilmektedir. Bkz. Smith, 2002: 51-52.

denebilir [Fraser, 2005]. Ancak; yasa açısından bu insanlar ayrı bir ırk sayılabilecek özelliklere sahip değildir. İngiltere’de ırksal ayrımcılığa karşı koruma sağlayan ve 1976’da yürürlüğe giren Irklar Arasındaki İlişkiler Yasası’nda “etnik” kavramı doğrudan biyolojik ya da ırksal farklılıklar dikkate alınarak değil, etnik grubun sahip olduğu iki temel özellik çerçevesinde tanımlanmıştır. İlk özellik “grubun, kendisini başka gruplardan ayrı görmesini sağlayan, anılarını yaşattığı ve bilincinde olduğu ortak tarihe, deneyimlere sahip olması”, ikincisi ise “ailevi ve toplumsal örf ve adetlerin dahil olduğu, kendine ait bir kültürel geleneğe sahip olması”dır [Lee, 1983]. Yukarıdaki açıklamalar bağlamında, Çingeneler örneği üzerine olan çalışmamızda ırk kavramına dayalı sınıflandırma yapılmayacak, bu etnik grup kültürel bir grup olma özelliğiyle kavranacaktır¹.

Etnik grupların kültüre dayalı tanımında özgünlük de önemlidir. Bu özgünlük sadece farklı değil, aynı zamanda karşılaştırılmazdır. Bu, diğer dillerle ilgisi olmayan bir dile ya da kendi başına bir dine sahip olarak olabilir. Öte yandan başka etnik kültürlerin kalabalığı arasında, renk ve kurumlar gibi kendi kültürel özelliklerinin değeri ile ayakta kalabilir ya da kültürel çakışma özelliklerinin birleşimi eşsiz olabilir. Gerçekte farklılaştırıcı kültürel bağların ya da özgül kültürel özelliklerin sayısı arttıkça, ayrı bir etnisite olma duygumun yoğunluğu ve etnik sürekliliğin şansı artar.

Belli bir teritorya ile özdeşleşme; etnisiteyle doğrudan ilişkilidir, fakat bu ilişki ne gerçekten sahip olunduğu için ne de iklim, arazi ve konum gibi nesnel özelliklerinden dolayı değildir. Etnik grup için asıl belirleyici, dünyanın belli bir parçası ile “kendi” topluluğu arasındaki iddia edilen ve hissedilen ortak yaşamdır. Etnik grubun anavatanının dört boyutu vardır;

¹ İngiltere Lordlar Kamarası tarafından daha önce verilmiş bir karar göre; “karavanlarda, otobüslerde, römorklerde ülke boyunca gezinen ve göçebe hayatı sürdüren ya da ilkel koşullarda yerleşik hayata geçmiş insanlara, genel olarak “çingene” denebilir. Ancak; yasa açısından bu insanlar ayrı bir ırk sayılabilecek özelliklere sahip değildir.

a) Her anavatandaki etnik-dinsel bağlamda “kutsal” sayılan bir ya da daha fazla sayıda merkez olup, bu merkez etrafında etnik grup genişleyerek teritoryaya bağlanır (Mekke-Kabe, Polonya-Yasna Gora, Tapınağı).

b) Bir etnik grup ve onun anayurdu, bir dış gücün etkisiyle birbirlerinden ayrıldığında, bu etnik grup ve teritorya arasında hep bir “kutlu bir özdeşleme”- bir bağ kalır (Yahudiler gibi kısmen sürgündeki topluluklarda olduğu gibi anavatandaki köklerinden kopmama, fiziksel bağların uzaklığına rağmen teritoryadaki soykütüğü ile anılma).

c) Dışardaki etnik grup üyeleri, kendilerini tanımlarken bunu teritoryal kökenlerine atıfla yaparlar. Dışardan tanınma, etnik açıdan aynı anavatandan olmak ile tanımlanır (A.B.D.’de göçmenlerin “kökenlerinin ait olduğu ülkeye” göre yerleştirilmesi ve kentsel mekanda farklılaşma yaratılması).

d) Dayanışma duygusu; etnik grupları ortak bir isim, soy miti, tarih, kültür ve teritoryal birleşme ile bir araya getiren, tek bir etni olarak hissettiren belirli bir kimlik kazanmalarını sağlayan bağlılıkla da nitelendirilebilecek bir olgudur [Sapancalı, 2005; Somerson, 2004].

Yukarıda kategorize edilen etnik grubu tanımlama ölçütlerine gün geçtikçe karmaşılaşan sosyal hareketlilik ve göç olgunu eklemek gerekmektedir. Bu bağlamda, etnik grubun sosyal hareketliliği de içeren bir tanımı aşağıdaki kapsamda yapılabilir [Özönder, 2000; Türkdoğan, 2003]:

“Göçle ya da fiziki mekan üzerinde gerçekleşen özel bir yatay sosyal hareketlilik ve/veya sosyo-kültürel açıdan karmaşık bir toplum yapısından ya da tecritten kaynaklanan farklılaşmış kültürel kimlikleri barındıran, aynı toplumsal ve kültürel gelenek çevresinde bütünleşen, aynı mekanı paylaşan ya da bir süre paylaşmış insan topluluklarıdır”.

“Etnos” kökünden türetilmiş, Yunanca “topluluk-halk-birlik” anlamına gelen etnisite terimi ise, ilk olarak 1950’lerde gündeme gelmiştir [Vamık, 1999; Cockburn, 1998]. 1960’lardan itibaren sömürgeciliğin çökmesi, Asya ve Afrika’da yeni devletlerin kurulmaya başlaması ve sömürgeciden kurtulan yeni toplulukların Avrupa’ya yönelen hızlı göç süreciyle kimlik sorunlarıyla birlikte anılan etnisite, 1990’lar da ise bir kültürel gruba dahil olma bilinci dışında diğerlerine karşı negatif aidiyet duygusunu baskın hale getiren düşmanlık şeklinde de yorumlanmıştır¹.

Toplumların değişik koşullarından dolayı farklı şekillerde karşımıza çıksa da genel tanım şu şekildedir: “Kendisini dinsel ve/veya kültürel özelliklerinden dolayı diğerlerinden ayrı gören”, aynı zamanda diğerleri tarafından “öteki” sayılan, bununla birlikte bir kültürel gruba aidiyet hissiyle bağlanıp, “ötekiler”den ayrılık hissine kapılan ve sınırlarının bilincinde değildir” [Cohen, 1994; Reece, 1998, Doğruel, 2005]. Sözü edilen bilincin çingeneler örneğinde olduğu gibi farklı bir ırk, din, dil, kültür ve mekan gibi toplumun yapısını belirleyen temel unsurlardan kaynaklandığından etnik grup ve etnik kimlikten söz etmek mümkündür [Birkök, 1994]. Etnisitenin tanımından yola çıkarak etnik kimlik ve etnik kökenin bir kültür grubuna ait olma hissi anlamına geldiği söylenebilir. Etnik grupla arasındaki ayrımındaki kesin çizgi ise çingeneler örneğinde olduğu gibi aynı soydan gelen ya da geldiğine inanan, doğuştan gelen bağlarla kendilerini kolektif olarak ortak kültürel özelliklerin uyumunda ayrı bir toplumsal kimliğe sahip olarak görmeleri, sosyal değişim süreçlerinde etnik sınırların değişim göstermesi ile tek bir etni olabilmenin bilincinde olmalarıdır [Doğruel, 2005; Somersan, 2004].

Hem psikolojik hem de sosyolojik bir terim olan kimlik ise, en genel ifadeyle, toplumsal hayatta kendimizi ifade ediş, tanınma biçimimizdir ve ancak, ötekilerle karşılıklı bir etkileşimle oluşur ancak etnik kimlik genellikle güçler ve farklılaşmış şartlar altında belirlenir [Doğruel, 2005]. Örneğin Çingenelerin

¹ Yugoslavya’da gerçekleşen “etnik temizliği” etnisitenin karanlık yüzü olarak nitelendirmektedir [Eriksen, 2002; Somersan, 2004].

etnik kimliğini yaratan etkenler, çingenelerin doğuştan gelen özelliklerinin diğerlerinden farklı olması, bunun yanı sıra sosyal dışlanma ile sonuçlanmış tarihsel deneyimleri ve yüzyıllar süren kıtalararası göçleri ile kentin mekansal yapısına yansıyan ayrışmanın belirginleşmesi ve bu sözü edilen koşulların çingeneler ve diğerleri arasında çatışmalar yaratmasıdır. Etnik kimlik, ayırt edilebilir kültürü ile kişinin kendini tanımasına yardım edip, bir yandan hayatına düzen vermesini sağlarken, diğer taraftan bir topluluk ile ilişki kurmasına ve/veya kurmamasına da yardımcı olan, bunun sonucunda da bir topluluğa aidiyeti ve/veya bir başka topluluk tarafından dışlanması olasılığını da barındırmaktadır [Erbay, 1998; Somersan, 2004].

Günümüzde, bireysel özgürlüklerin ön plana çıkmasıyla, etnik kimliğin bireysel boyutu olarak, kişinin kendi kabulüne dayalı kendi kimlik tanımı önem kazanmıştır [Türkdoğan, 2003; Önder, 2006]. Emik bakışın, -bir grubun kendisini “ne” ve “kim” olarak gördüğü ve kendi kimliğini nasıl tanımladığı şeklinde- benimsediği çalışmada, çingenelerin mekanın ayrışmasında dolaylı rol oynayan kimlik tanımı daha ileriki bölümlerde etik yaklaşımla¹ araştırmacının yorumları yerine, emik yaklaşımla grupların bakış açısından incelenecektir.

2.2. Çokkültürlülük

Din, dil, tarih, coğrafya ve kültürel farklılaşmaların bir yansıması olan etnikliliğin bu farklılıklara ek olarak sosyal hayat ve mekanda da farklılaşarak toplumun karmaşık bir parçası haline gelmesi söz konusudur [Smith, 1988; Türkdoğan, 2003; Kongar, 2007]. Ortak sınırlar içerisinde birçok kültürün bir arada varolması olarak tanımlanan çokkültürlülük, farklı kültür gruplarının giderek daha fazla içiçe yaşamaya başlamasıyla ekonomik, toplumsal ve siyasal

¹ Etik bakış, dışardan müdahale ile bir gruba diğerleri tarafından yönlendirilen bakış açısı olup dışardan grubun başka bir grubu tanımlaması olarak nitelendirilebileceğinden genelleme şeklinde kaba bir görüşe dönüşebileceğinden çalışmamızda tercih edilmeyecektir.

değişime de neden olan, günümüzün en popüler kavramlarındadır [Kongar, 2007].

Çokkültürlülüğün tarihsel tabanı incelendiğinde ilk olarak kendilerini farklı kültürel gruplarla karşı karşıya bulan ülkelerde ortaya çıktığı saptanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası kültürel çoğunlukla birlikte gündeme gelmiş ve A.B.D., Kanada gibi geleneksel göç olan ülkelere farklı olarak özellikle Avrupa kıtasındaki pek çok ülke heterojen ve çokkültürlü, çok-dinli, çok-dilli ve çok-ırklı hale gelmiş, bu kavramlar kültürel çoğunlukla ifade edilmiş, “asimilasyoncu” tavrın karşıtı olarak kullanılmıştır [Marshall, 1999; Altınbaş, 2006]¹.

Farklı olduğunu iddia eden grupların, bu farklılıklarını korumak ve sürdürmek amacıyla ve farklı kimliklerinin diğer tüm gruplar tarafından da kabul edilmesi istekleriyle gündeme gelmiştir. 16.yy ve 17. yy.da dinsel hoşgörünün kaynağında “barış uğruna farklılıklara katlanma”, 20. yüzyılda ise çoğulcu düşünce ile birlikte entelektüel bir eğilim, egemenlik öğretisi olarak ifade edilen çokkültürlülük, çoğu zaman farklılıkları eritme potası, mozaik, gökkuşağı, kaleideskop gibi metaforlarla ve kimlik politikaları-tanınma ve farklılık politikaları birlikte anılmıştır [Somersan, 2004; Altınbaş, 2006]. 1980'lerin başında gündeme gelen ve 1990'ların başından itibaren uluslar arası konular ve iç politika merkezli siyasi amaçların aracı olarak belirleyici olan küreselleşme kuramı özellikle üzerinde durulan homojenliğin yanılması, kültürler arası etkileşim ayrımcılığı önlenmesi, azınlıkların korunması ve etnik

¹ Tek bir Amerikan kimliği ve kültürü olduğu öğretisi ve Amerika'nın farklı insanlar için büyük bir sığınak olduğu fikrinde ısrar edilmiş, ancak 1960'larda kısmen farklı etnik kimliklere sahip Afrika-Amerika kökenli grupların mücadelesi, sürece kültürel özellikler kazandırmıştır. Amerika'nın çokkültürlü ilan edilmesinde ısrar edenlerin başında göçmenler, yerliler ve ülkede kuşaklardır yaşayan Porto Rikolular ve Meksikalı Amerikalılar yer almaktaydı. Avustralya'da ise yine Asyalılaşma ve asimile edilemeyen göçmen ve yerlilerin mücadeleleri ile 1970'lerin başında kendisini resmen çokkültürlü ilan etmiş ve devlet politikasını çokkültürlülüğe adanmıştır. 1960'lar sonrasında İngiltere'de asimile olmayı reddeden Güney Asya ve Afrikalılar ile Almanya'da özellikle büyük Türk göçmen gruplarının kültürel kimliklerinden vazgeçmeyip, asimile edilememesi ile çokkültürlülük dünya çağında önemli politik ve ideolojik bir harekete dönüşmüştür. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Marshall, 1999.

merkezli insan haklarının Batı'dan hareketle bütün dünyaya yayılması yükselen değerler olarak çokkültürlülüğü karşımıza çıkarmaktadır [Narlı, 2002; Ribeiro, 2004].

Küreselleşmenin süreçlerinin heterojen ve parçalı yapısı, kültürleri yakınlaştırıp, kültürler arası sınırları ortadan kalkmasında ve kültürdeki homojen yapılanmanın değişmesinde etkili olmuştur [Ribeiro, 2004; Appadurai, 1996]. Ulus esasına dayanan ve “millet” amaç birliği için bir bütün olarak tanımlanan günümüz devletlerinin en önemli unsurlarından biri olan kültürel donanım, birbirinden kesin çizgilerle ayrılacak insan gruplarına özgü bir yaşam biçimi olup, çokkültürlülük de bu bağlamda bir toplumda kültürel bakımdan anlamlı farklılıklar gösteren grupların bulunması durumudur. Benzer bir tanımla da çokkültürlülük: “Tek başına farklılık ve kimliklerle ilgili değil, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle yeni bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüdür” [Parekh, 2002]. Bu noktadan hareketle çokkültürlü toplumun tanımı şu şekilde yapılabilir: “Farklı etkin kökene sahip bireylerin tek başına değil ancak sosyal ilişki ağları oluşturabilmeleri için gerekli “manevra alanı”nı sağlayan, sahibi oldukları farklı kimliklerin diğerleri tarafından kabul görmesi, kültürlerinin yaşatılması ve mensubu oldukları toplumsal oluşumun bir üst kimliğinin belirleyicisi olmalarını kapsayan süreç ve ilişki biçimlerinin tümüne sahip toplum” [Balı, 2001; Kongar, 2007].

Çokkültürlülüğün kendi içinde kendine yeterli olan ve etkileşmek zorunda olmayan kültürlerin birlikte, yan yana varoluşu olarak tanımlanmasının karşısında yoğun eleştiriler mevcuttur. Freidman (1998), bu tanımın kendine yeterli sınırları olan, sadece birbirine eklenmiş parçalardan oluşan mozaik olarak yapılmasına, Hutington (1996) ise “kim olduğumuzu ancak, kim olmadığımızı ve çoğu zaman da kime karşı olduğumuzu bildiğimizde anlıyoruz” sözleriyle, kültürün bir tür tek parça gövde (monolit) olarak algılanmasını eleştirmiştir. Homojen kültürün imkansızlığı çokkültürlülüğün

ortaya çıkış nedeni olup, çokkültürlülük karşılıklı dışlanma ve buluşma niteliğini taşımalı ve içinde barındırdığı her kültürün kendi içerisinde farklılıklarının bulunduğunu yadsımamalıdır.

Çokkültürlülüğün modern toplumlarda aldığı farklı biçimleri üç başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak, toplumun çoğunluğunu oluşturan grupların ortak bir kültürü paylaşmaları, göreceli farklılıkların kabul edilip çeşitli yaşam biçimlerinin sistem içerisinde kendine yer açmaya çalışmasıyla alternatif kültürlerin oluşmadığı, var olanı çoğalttığı çokkültürlü gruplar (eşcinseller, geleneksel olmayan yaşam biçimlerine ve/veya aile yapısına sahip olanlar)¹; bir diğeri de toplumdan dışlanmış ancak etnik farklılık taşımayan sosyal grupları da içine aldığı düşünüldüğünde sadece toplumsal azınlık olan farklı kimliklerin statüsünü etkileyecek bir örgütlenme değil, farklılaşmış bu kümelerle ilişkilerin bütününe yönelik bir model olduğu savının dışında; baskın kültürün bağlayıcı bazı değerlerine eleştiriyle yaklaşan ve bu sistemi yeniden tanınamaya yönelik kültür gruplarıdır [Altınbaş, 2006, Parekh, 2002]. Ancak, bunlar bulundukları toplumda alt kültür olarak değerlendirilmekten uzak kendi değer yargıları ve dünya görüşlerine göre yaşayan farklı kültür gruplarıdır (Toplumun derinine işlemiş temel ataerkil önyargıları kırmaya yönelik feministler ve insan odaklı, teknokrat önyargıların önünde duran çevreciler gibi). Üçüncü biçimse, tezimize araştırma konusu olan mekansal ayrışma biçimlerini inceleyeceğimiz “çingeneleri” de kapsayan kültürel çeşitlilik modelidir. Kendi inanç ve uygulama sistemlerine göre yaşayan, kimliklerini koruma konusunda bilinçli, toplumun çoğunluğundan farklı, kendi koydukları kurallara uygun, toplumdan ayrılmış yaşamlar süren, az ya da çok örgütlenmiş topluluklar, yeni gelen göçmenler, Çingeneler, Amishler², Yahudiler gibi oturmuş topluluklar, çeşitli dini cemaatler ve yerli halklar bu gruba dahil

¹ Baskın kültürün nasıl yeniden yapılandırılması gerektiğine dair oluşan bu entelektüel çoğunluğun tanımını “görüngesel çeşitlilik” olarak yapmıştır. Bkz. Parekh, 2002.

² 18. ve 19. yüzyıllarda Almanya, Fransa ve İsviçre’den gelen göçmenler tarafından A.B.D.’nin Ortabatı eyaletlerinde yer seçen, “Amishler” olarak bilinen ve bağlı oldukları mezhebin gerekliliklerine göre yaşayan, teknolojinin tüm imkanlarını kullanmayı reddeden ve ileri derecede mütevazı bir yaşam tarzına sahip, modernizmi yaşayarak eleştiren topluluktur. Bkz. Ceylan, 2005; Parekh, 2002.

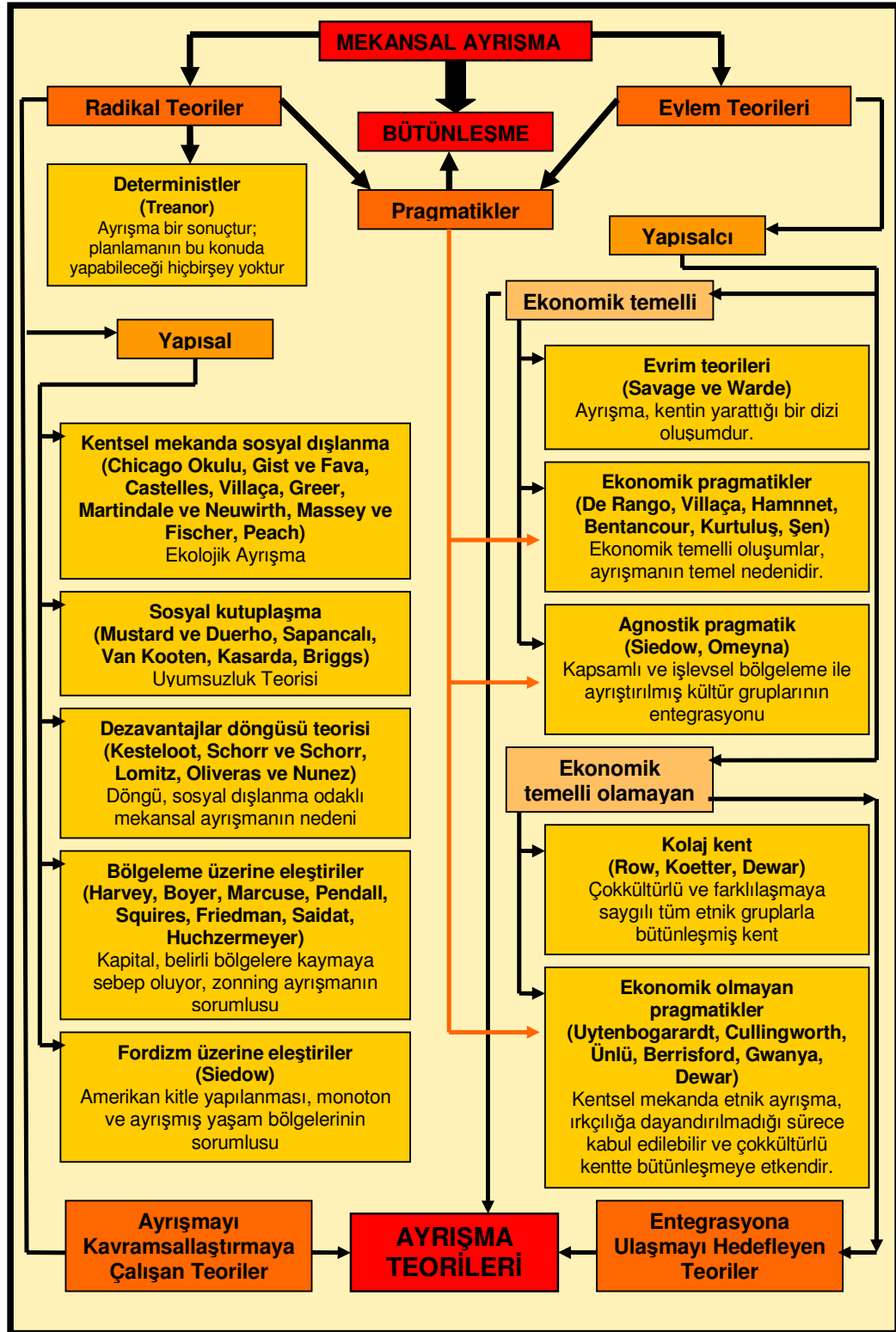
edilebilir [Somersan, 2004]. Bu grup, doktrinde “toplumsal çeşitlilik” başlığı altında da incelenmektedir [Parekh, 2002].

Çokkültürlülüğün, kentsel ayrışma literatüründeki önemi ve belirleyiciliği, ayrışmanın “kültürel tercihler çerçevesinde” yoğunlaşma özelliğinden kaynaklanmaktadır [Bolt ve ark., 2006]. Etnik grupların, bir yerleşim alanında yaşama tercihi, kendi kültür gruplarının güçlü olduğu ve sosyo-ekonomik ve özellikle kültürel farklılıklarının minimum düzeyde olacağı yerleşim alanları çevresinde yoğunlaşmaktadır. Örnek verilecek olursa, Asyalı gruplar, diğer Asyalı etnik grupların yaşadıkları mahallelerde kendi etnik grubuyla birlikte yer seçmekte büyük ısrar göstermekte hatta bu tercih Amerika’da ev sahibi beyaz topluluklardan mümkün olan en uzak etnik ayrışma alanından yana, mümkünse de en fazla çokkültürlü alandan yana yapılmaktadır [Bowes ve ark., 2002; Charles, 2003; Bolt ve ark., 2006]. Edirne Kenti’nde de çingenelerin 16 yüzyıldan beri kendi kültür gruplarının yoğunlaştığı alanlarda yaşamayı tercih ettiği (Arpacı Hamza (Süpürgeciler), Çakırağa (Saraçhane), Mirahur Ayaş Bey (Muradiye-Menzilahir), Muradiye İmareti (Muradiye- Menzilahir) ve Mümin Hoca, Bülbül Hatun, Maruf Hoca (Yıldırım Sementi) Mahalleleri) araştırmalar sonucu belirlenmiş bir kentsel ayrışma göstergesidir [Kazancıgil, 1992; Darkot, 1993; Hıbrı, 1996; Yıldırım, 1996; Kazancıgil, 2005].

3. KENTSEL MEKANDA AYRIŞMA

Kentte gözlenen sosyo-ekonomik durumlarda, yaşam biçimlerindeki farklılaşmanın niteliklerini ve boyutlarının incelendiği çalışmada, bu konudaki mevcut kentsel kavramları, modelleri, kuramları, yaklaşımları, katkıları açıklamak ve değerlendirmek gerekliliği ile çalışmanın bu bölümünde, kentsel mekanın ayrışmasına ilişkin kavramsal bir çerçeve çizmeye ve mekansal ayrışmayı çeşitli yönleriyle açıklamaya çalışan yaklaşımlara ve kuramlara yer vererek, araştırmaya kuramsal bir temel ve bütünlük kazandırmaya çalışılmıştır (Bkz. Çizelge 3.1.).

Mekansal ayrışma, belirli nüfus gruplarının kentsel mekanda düzensiz dağılımı olarak tanımlanmakta olup, etnisite olsun olmasın; her kent gelir grubu, yaş, hanehalkı kompozisyonlarının yaratabileceği ayrışmayla karşı karşıyadır [Bolt ve ark., 2006]. Kentsel fonksiyonlar ve işlevler kent içinde rastlantısal bir biçimde dağıtmazlar. Bu faaliyetlerin ve işlevlerin dağılımı kent içinde seçici bir nitelik taşır. Örneğin işyerleri, konut alanları, eğlence yerleri genellikle belli yerlerde kümelenmiş ve farklılaşmıştır. Bu genel ayrımlaşmanın da ötesinde, işyerleri ve konut alanları kendi ayırt edici özelliklerine göre daha alt düzeyde kümeleşme ve ayrımlaşma gösterir. Sanayinin alt sektörleri ile ticaret, alışveriş, büro işlerinin bile mekansal düzeyde kümeleştiği gözlenmekte ve çeşitli toplumsal kesimlerin yaşam biçimlerini yansıtan konut alanlarında da belli özelliklere göre kümelenip farklılaşma yaşanmaktadır. Kentsel çöküntü alanları, kent içi ve banliyö siteleri, toplu konut alanları, apartman bölgeleri ya da yoksul mahalleleri, orta sınıf mahalleleri gibi çeşitli sınıflandırmalar yapılabilir. Kentlerin içinde gözlenen farklılaşmaya tarihin her döneminde rastlanmasına karşın, bu farklılaşmanın türleri ve nitelikleri aynı değildir. Sanayi sonrası döneminin kentleri incelendiğinde dahi, kentlerin devamlı dönüşüm ve değişim geçirdikleri, yeni sosyo-ekonomik süreçlerin kent içinde yeni farklılıklar yarattığı söylenebilmektedir. Bu farklılaşma kent bilimciler tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanıp açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 3.1. Literatür Özeti [Omeyna, 2003].

Kent içindeki ayrışma iki düzeyde ele alınabilir. Bunlar fiziksel-coğrafi ve sosyo-kültürel farklılıklardır. Fiziksel-coğrafi farklılıklar dendiğinde, kent içindeki işyerlerinin, iş ve ticaret bölgelerinin, ulaşım sistemlerinin, bina dokularının farklılaşması akla gelir. Bu fiziksel farklılaşmalar sosyokültürel farklılıklarla, toplumun çeşitli kesimleri arasındaki, gelir, eğitim, cinsiyet rolleri, dinsel, etnik ve diğer sosyokültürel farklılaşma fiziksel mekana yansımalarını da kapsar. Kent sosyolojisi literatüründe, kentsel farklılaşmayla ilgili pek çok terim kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyi yansıtan "farklılaşma" yanında, "bölünme", "parçalanma", "yarılma", "kutuplaşma" ve "ayrışma", vb. gibi terimler kentsel mekanın ve grupların birbirlerinden farklılığını dile getirmek için kullanılmaktadır [Scholz, 1985; Van Kempen, 1994; Sako ve ark., 1999; Lago, 2001]. Bunlar arasında ayrışma (segregasyon) ise literatürde en sık kullanılan bir terimdir [Firman, 2004].

“Segregation” kelimesi, Keleş tarafından sosyal boyutu ele alınarak belli insan öbeklerinin, yasalara, toplumsal baskılara ya da törelere uyularak, birbirlerinden ayrı yerlerde yaşamaya, yalnızlığa itilmeleri olgusu olarak değerlendirilmiş ve Türkçe karşılığı “ayrışma” olmak üzere tanımlanmıştır [Keleş, 1998]. Amerikan sosyolojisinin temel kaynağı olarak görülen Chicago Okulu ekolünde (Park, Burgess, Hoyt) ve kentsel ekoloji literatüründe (Villaça, Greer) kentsel gelişme dinamiğini sağlayan temel süreçlere değindiği çalışmalar başta olmak üzere, “ayrışma” sözcüğü kabul edilmiş, segregasyonu, yoğunlaşma (concentration) ve merkezileşme (centralization) sürecinde aynı işlevlere sahip birimlerin aynı mekanda toplanması sonucu olarak birbirinden ayrılmış alanların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanmıştır [Banerjee, Verma, 2001; Omeyna, 2003; Bolt ve ark. 2006]¹. Türk kentleşme literatüründe ise “segregasyon”un Türkçe karşılığı olarak “ayrışım/ayrışma” sözcüğünün kullanılması tercih etmiştir [Kıray, 1984; Aslanoğlu, 1998; Türkün, Kurtuluş, 2005].

¹ İlerleyen bölümlerde, değişik ekollerden teorisyenlerin ayrışmaya getirdikleri yorumlar açıklanacak ve yaklaşımlarına getirilen eleştiriler tartışılacaktır.

3.1. Mekansal Ayrışmanın Teorik Perspektifleri

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan “modern kentin çöküşü” sürecinde artan üretim kapasitesinin üretim-dolaşım-tüketimi çerçevesinde, modern kentleşme literatüründe orta sınıfın yarattığı, mekansal farklılaşma şekli olarak tanımlanan “alt kentleşme (suburbia)” ya da “alt kent (suburb)”¹ nin asıl önemli strateji olarak teşvik edilmesi nedeniyle çöküntü alanlarına dönüşmesi, kent merkezlerinin yeniden yapılanması olarak karşımıza çıkmaktadır [Aslanoğlu, 1998; Türkün, Kurtuluş, 2005]. “Sanayisizleşme” sürecinin etkisiyle artık üretimin değil, kolektif tüketimin yeniden üretilmesi için kentsel mekanlar önem kazanmakta, toplumsal üretim ilişkilerine göre kentte farklı topluluklar dışlanmakta, işçi sınıfının örgütlenmesindeki başarı ile ortaya çıkan yeni bir tür sınıf politikası eğilimiyle ayrışma hız kazanmıştır [Aslanoğlu, 1998, Urry, 1999]. Özellikle eski metropoliten alanlarda ileri teknoloji, yönetim, medya gibi çekim noktalarıyla merkezde yayılma ve kentsel dönüşüm süreçleri etkili olmakta, emek-yoğun sektörler ucuz emek maliyeti sayesinde küresel tüketim kültürü ile tanıştırdıkları 3. dünya ülkeleri kentlerinde de yığılmaya sebep olmuş ve olmaktadır [Türkün ve Kurtuluş, 2005].

Kitlesel üretim sistemlerinin etkisiyle tek tipleşmeye duyulan tepkiler sonrası, özellikle 1970’ler sonrası, “farklılıkları” yücelten değerler önem kazanmış, toplumsal katmanlardaki çeşitlenmeye bağlı olarak, işlev ve tüketim kalıplarındaki ayrışma kendisini kent mekanında da ayrışma olarak göstermiştir [Kongar, 2007; Türkün ve Kurtuluş, 2005]. Belirli bir yerellik ve farklı ekonomik-kültürel birikim döngülerine bağlı mekandaki bu yeni yapılanmanın daha farklı ekonomik ve sosyal yapılardan oluşan “katmanlar” tarafından çözülürken, mekansal ayrışmanın üzerindeki vurgu da artmıştır [Urry, 1999]. Öncelikle toplumsal sınıflar ayrışmanın tetikleyicisi olarak

¹ Harvey, “Alt kent (suburb)”i, A.B.D.’de esas olarak II. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen, müstakil evlerin hakim mimari biçimi oluşturduğu, genellikle ancak özel otomobil ile ulaşılabilen, üst ve orta sınıftan beyaz nüfusun çoğunlukta olduğu, kendine özgü oldukça muhafazakar bir yaşam tarzına sahip yerleşim birimlerine verilen ad” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Harvey, 2003.

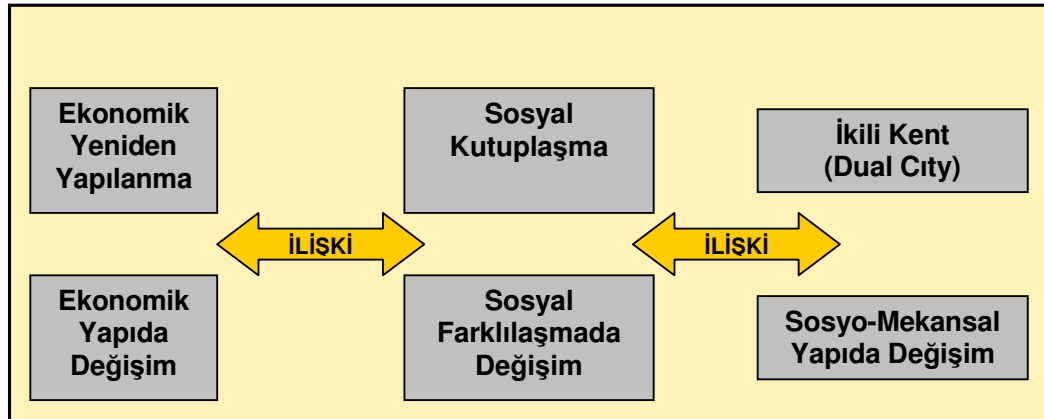
görülmüş, sonrasında buna ek olarak etniklilik, çokkültürlülük ve cinsiyete dayalı çözümler saptanmıştır.

1970'lerden itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yapı ve kurumsal yapıların ülke sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve ekonomik kriz ile ortaya çıkan yeni reel-finansal sermayenin yerküre üzerinde kendisine uygun gördüğü alanlarda yeniden yapılanmaya başladığı küreselleşme sürecinde mekansal yapı radikal olarak yeniden ölçeklendirilmiş ve şekillendirilmiştir [Önder, 2002; Türkün ve Kurtuluş, 2005]. Baumann'a göre, artık küresel kentte yeni iki aktör oluşmuştur. Bunlar [Baumann, 1998]:

"Kenti diğerleri aleyhine kuran veya aynı kalmasını bekleyen; biri küresel sermaye sahibi, diğeri de flaneurdir¹. Biri kenti sermaye edinme alanı olarak görürken, diğeri için kent, fantezileri gerçekleştirme alanıdır. Estetik mekan; fiziksel uzamda ilgi, merak, zevk ve haz uyandırma kapasitesinin eşitsiz dağılımını kurmaktadır. Yabancı, bilinmeyen, öngörülmeleyen tarzları, görüntülerinin ve eylemlerinin çeşitliliği, seyircilerin hazzı için zenginlik kaynağıdır. Bu yüzden de flaneur, kentteki çokkültürlülüğün, yani bir bakıma diğerlerinin eşitsizliğinin yok olmasını istemez. Merak nesnesi ortadan kaybolur. Flaneur artık sokaklardan geçmektedir, çünkü artık gezilecek yerler olan büyük marketler; hazırladıkları senaryolar ve eğlence merkezleri ile turistik ve sosyal olanın yerini almaya başladılar. Flaneurün yeni av sahası, kentten farklı olarak, senaryo çeşitliliği, güvenlik, v.b. nedenlerle artık telekenttir. Seyircinin karşılaştığı yabancılar tele dolayımıdır. Varoluş tarzlarının sırf dış görünüşe indirgenmesi teknolojik olarak garantilenmiştir. Telekentte yabancılar sterilize edilmiş ve güvenlidirler. Telekent sonuçta estetik mekândır. Telekentte ötekiler yalnızca zevk nesneleri olarak görünürler, hiçbir bağları yoktur. Birliktelikler tesadüfidir. Ailenin bir televizyon ekranının önüne toplanması bile sadece eğlence merkezinin paylaşımıdır. Telekemin cazibeleri (internet de dahil edilebilir) estetik olarak kurulmuş dünyanın bütünü için standart oluşturmaktadır. Bu dünyada yakınlık ötekinin sağlayabileceği eğlence ve zevkin hacmine bağlıdır".

Küreselleşmenin mekansal ayrışmada evre olarak tanımlanmasındaki neden ise küresel ilişkilerin mekan metaforlarını (coğrafya, harita, ağlar, örüntüler, doku, vb.) üzerine akışkanlığı arttırması, dolaşımı ön planı çıkarmasıdır [Öncü ve Weyland, 2005].

Son dönemlerde, kentin değişen rolleri ve kültür örüntüleri içinde, postmodernistlerin kentsel yapılar ve farklılıklar üzerine öne sürdükleri yaklaşımlar ilgi çekicidir. Postmodernistler, modernite içindeki kültürde ilerleme ve bütünleşme eğilimindeki toplumsal süreçlerin, post-modernizmdeki kültürdeki parçalanmaya ayak uydurmaya söylemi karşısında modernist kent yapısının ve anlayışının yıkıldığını, Batı kentlerinin günümüzde aldığı yeni yapı ve görünümün artık modern kentlere özgü kavramlaştırmalarla ve modellerle kavranamayacağını ifade etmektedirler [Eraydın, 1992; Aslanoğlu, 1998]. Küreselleşme, sanayi ve hizmetlerdeki yeni yatırım ve üretim biçimleri, emek hareketliliği ve iletişim sistemleri ile kültürel akışları da sürekli ayrışma ve bütünleşme eğilimine sürükleyerek² mekansal-toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Yeni yerleşim kalıplanan, parçalanma ve yeniden eklemlenme ile desentralizasyon ve yeni merkezileşme süreçleri, "postmodern" diye adlandırılan yeni kentsel farklılaşma biçimlerine yol açmıştır [Aslanoğlu, 1998]. Kentsel mekanda yaşanan eşitsizlikler, post-modern kentte kutuplaşmış dual-ikili bir yapı sergilemektedir (Bkz. Şekil 3.1.).

Şekil 3.1. Sosyo-mekansal yeniden yapılanma [Van Kempen, 1994].

¹ Seyahat eden yolcu/göçmen anlamında kullanılmıştır [Baumann, 1998:205].

² Appadurai'ya göre "mekan kesişimleri"ni düzenleyen küresel kültür beş boyutta akmaktadır. Etnik akış, teknolojik akış, finansal akış, medya akışı ve ideolojik akış farklı zaman-mekan deneyimlerini üst üste çakıştırır. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Appadurai, 1990.

Bu mekansal ve toplumsal farklılaşma içinde, kentleri bir model içine oturtmak ve geleneksel kent sosyolojisinin bakış açısından kavramaya çalışmak sonuç vermeyecektir [Soja, 1995]. Bu yeni dönem kentlerinde aşağıda yer alan süreçler gözlenebilir:

- Kentin biçimlenmesi tamamen piyasaya yönelik olarak standartlaşmış ve farklılaşmıştır. Küreselleşme ve yeni sanayi rejimiyle birlikte, yeni farklılaşma, ayrışma ve kutuplaşmalar yaşanmakta, gruplar sadece mekansal olarak birbirinden ayrılmamakta, beraberinde aralarındaki eşitsizlikleri ve farkları bir yandan gizlerken, bir yandan da pekiştirmektedir [Ercan, 1996].
- Kent merkezine özgü kimi faaliyetler ve işlevler (örneğin kimi üretim sektörleri ve alışveriş merkezleri) desentralize olmuştur. Kentin dışında, eski uydu kentlerin yanı başında yeni ait merkezler, sanayi parkları vb. gibi yeni istihdam alanları kurulmuştur. Newyork ve Londra kentlerinin, bu süreç içerisinde kentsel mekanlardaki farklılaşma ile çevrelerinde saçaklanan alt sınıf yerleşmeleri arasında esnediği gözlenmiştir [Zukin, 1992].
- "Tüketim" olgusu bir yaşam biçimine dönüşmüş, "lüks" kavramı demokratikleşmiştir.
- Modernizme göre düzensiz sayılan karakteristikler göze çarpar bir biçimde yayılmıştır.
- Sınıflar ve kentin değişik mekanları arasında keskin bir gelir farklılaşması ortaya çıkmış; işsizlik, "underclass" (alt sınıf) denilen yeni bir sınıf yaratmıştır [Weber, 2003]. Weber'e göre alt sınıf, bazıları etnik statü ayrımını da yaşayan "toplumdan atılmışları", "borçlu sınıfları" ve "fakirleri" kapsayan, olumsuz ayrıcalığa sahip bir sınıf olup, imtiyazlı bir kesim için yüksek gelir ve servet birikimi, "aşırı tüketim"i gerçekleştirildiği mekanları yaratırken, işsizlik de yoksul semtleri, hatta semtleri ve evleri bile olmayan "evsiz"leri yaratmıştır [Korça,

1998]. Örnek vermek gerekirse; Newyork kentinde, kent merkezinin dünya finans merkezleri, açık alan, alışveriş merkezleriyle birlikte konut kullanımına açılan büyük komplekslerle örüntülenmesi, elit tabakanın tekrar kent merkezine dönüşüne imkan vermiş, yüksek konut fiyatları, evsizlik, işsizlik, yüksel suç oranı ve çöp sorunu ile kentte kaos yaşanmaktadır [Korça, 1998].

- Dinamikler, küresel kültürü yeniden biçimlendirmekte, etnik akış, teknolojik akış, finansal akış, medya akışı ve ideolojik akış olmak üzere birbirinden ayrılma ve yeniden bütünleşme eğilimindedir.

Bütün bu süreçler, izole ve kapalı kentsel mekanları da yaratmıştır. Bu süreçlerin hepsi devam etmektedir [Aslanoğlu, 1998; Harvey, 1989; Soja, 1995; Işık, 1993 ; Keyman, Mutman ve Yeğenoğlu, 1996; Zukin, 1992; Zukin, 1988].

3.1.1. Yapısalcı radikal teoriler

Yapısalcı radikal teoriler, kentsel mekanda ayrışmanın sosyal dışlanmanın bir sonucu olduğu önermesinde birleşen ekolojik ayrışma, sosyal kutuplaşma, dezavatajlar döngüsü teorileri ve fordizm ve bölgeleme eleştirileri başlıkları atkında ayrıntılı olarak incelenecektir.

Kentsel mekanlarda sosyal dışlanma teorileri

Mekan ve sosyal gruplar arasında olmak üzere iki anlamda ayrışmadan söz edilebilir. Kent sosyolojisi literatürünün önemli bir kısmı ayrışma konularına yer vermiştir. Amerikan sosyolojisi biliminin kaynağı olarak görülen Chicago Okulu, kentsel alan kullanımında mekansal yapıların sosyal ayrışmasını yoğun olarak incelemiş [Gist ve Fava, 1969, Villaça, 2001] ve mekansal ayrışmanın kentin tüm fonksiyonlarını parçaladığı “bölünmüş kent (divided city)” araştırmaları için temel dayanak olmuştur [Van Kempen, Özükren, 1998; Musterd ve ark., 1999] .

Chicago Okulu'na göre, kent sakinleri birbirinden farklı ve bağımsızdır; kendilerine seçtikleri sosyal konumları, verdikleri mücadeleler, bunun sonucunda kent içinde kendilerine seçecekleri en uygun bölgeler de farklıdır ve bu bölgeleri “doğal alanlar” olarak tanımlarlar [Aslanoğlu, 1998]. Bu şekilde birbirine benzer yapıdaki kent sakinleri aynı bölgelerde toplanır. Bu ayrışma, akademik terminolojide “Ekolojik Ayrışma” olarak adlandırılır [Gist ve Fava, 1969; Stern, 1990; Omenya, 2003].

Chicago Okulu üyelerinin kentsel alan kullanımına göre geliştirdikleri modeller, eleştirilere¹ rağmen doktrince kabul edilmektedir [Bal, 1999]. Burgess, 1920'lerde Chicago kentini arazi kullanım biçimlerine ve sosyal karakteristiklerine göre inceleyerek ortak merkezli halkalar (concentric zones) olarak tanınan bir kent modeli geliştirmiş ve kentsel ekolojik kuramda ekolojik süreçlerin mekansal uyarlamasını Chicago üzerinde incelemiş, kentsel büyüme sürecini açıklamaya çalışmıştır [Aslanoğlu, 1998].

Chicago gibi endüstri kentlerine yönelik geliştirdiği bu kuram, rekabetçi bir ekonomik sistem içinde kentin aynı merkezden çevreye doğru yayılacağı ön görüsüdür ve Park, Burgess ve McKenzie insan ekolojisine ait fikirlerini ekolojik düzende kent teorisi içinde açıklamışlardır. Kentte grupların ve mesleki rollerin ihtisaslaşma sonucu ortaya çıkan iş bölümüne dayalı denge durumuna geçiş, fiziksel mekanda kapladıkları alan ve yüklendikleri işlev sonucunda farklılaşmış kentsel mekanların ortaya çıkışıyla mümkün olabilmıştır. Bu farklılaşmış alanlar, kentsel fonksiyonların da farklılaştığı aynı zamanda çeşitlendiği alanlar olduklarından aynı ırk, din, kültür ve sınıf özelliklerine sahip olan kullanıcıyı da kendilerine çektiklerinden kültürel bir birim olup, en küçük mahalle ya da semt ölçeğinden, kent bütününe değin nüfusun belli kısımlarını içine almakta ve farklılaşan yaşam biçimleri ve mekansal kullanımlara tanıklık etmektedirler [Park ve ark. 1925].

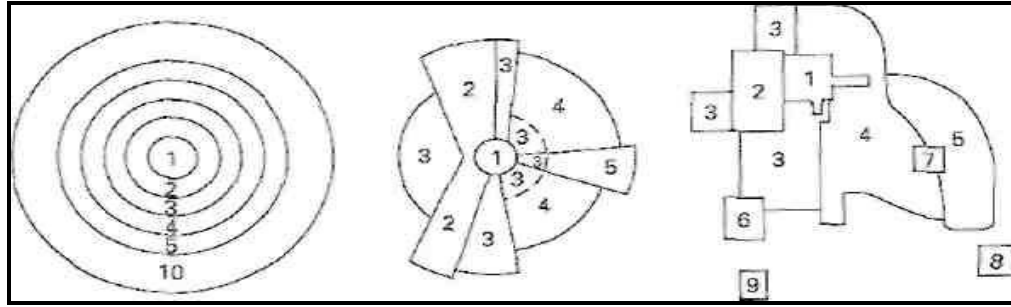
¹ En yoğun eleştiri, kentsel ayrışmanın oluşumunda kültürel faktörlerin yeterince önemsenmediğidir. Bkz. Aslanoğlu, 1998: 30.

Bu modelde, kentin merkezinden çeperine, doğru her birinin diğerinden farklılaşan bir özelliği olan beş zon giderek genişleyen halkalar biçiminde birbirini çevreler. Halkalar, kentin hem mekan üzerindeki hem de zaman içerisindeki yayılmasını simgeler. Sürekli genişleme eğilimi ile çevresini tehdit eden en iç halka içinde büyük mağazalar, oteller, bankalar ve küçük endüstri tesisleri olan merkezi iş alanıdır. Bunu, ortadan kalkmaya yüz tutmuş, işyerlerinin “istilasına” (invasion) uğramış bir “geçiş bölgesi” (transitional zone) izler [Keleş, 2002]. Toptancı ve imalat sanayi kuruluşlarının yer aldığı bu geçiş bölgesi, çoğunlukla marjinal grupların yaşadığı yoksul, konut kalitesi düşük, yer yer gettoların oluştuğu ve gelişmemiş olup birinci bölgenin tehdidi altındadır. Yeni gelen göçmen işçilerle, dar gelirli, suça eğilimli bu halkanın insanı, zaman içerisinde hayat standardını yükseltip, dikey hareketle çepere yerleşme beklentisindedir.

Çepere doğru yöneldikçe sakinlerin sosyo-ekonomik statüleri artar. Üçüncü halka, ilk iki halkanın olumsuz özelliklerinde kaçınma eğiliminde olup, yine bu iki halkada bulunan çalışma alanlarına yakın ikamet etmek durumunda olan mavi yakalı-endüstri işçilerinin yaşadıkları alanlardan oluşmaktadır. Dördüncü halkada, orta gelir düzeyinde serbest meslek, küçük iş sahipleri ve memurlar genellikle müstakil ve iki katlı olan evlerinde yaşamakta, aynı halkada yer seçen modern alışveriş merkezleri ve sosyal tesislerden yararlanabilmektedirler. En dış halkada banliyö ve uydu yerleşimlerde ise üst gelir grubunun yaşadığı, lüks apartmanların veya müstakil konutların bulunduğu özel “sınırlandırılmış” “meskun mahaller” bulunmaktadır [Martindale ve Neuwirth, 2003] (Bkz. Şekil 3.2.).

Kentin fiziksel genişlemesi ve farklılaşması ile halkanın fonksiyonuna göre kurgulanan kuramda, istila ve yerine geçme süreçleri (invasion ve succession) ortak merkezli halkaların bölümleri içinde ortaya çıkar [Martindale ve Neuwirth, 2003]. Kentte, dışlama yoluyla göçmen ve ırk kolonileri ya da “getto” adı verilen mekanlar ve nüfus ayırım alanları varlığını sürdürmektedir [Martindale ve Neuwirth, 2003]. Merkeze yakın halkalardaki yapılar yıprandıkça, etnik

azınlık grupları bu bölgelere toplanabilir. Etnik azınlıkla aynı mekanı paylaşmak istemeyen nüfus ise maliyetini karşılayabildiği sürece bir sonraki halkaya ya da banliyölere dikey hareket içine girerler. Bu noktada, konut alanlarında var olan sosyo-ekonomik ayrışma yanında keskin bir ırksal ya da etnik ayrışma olgusu da kendini gösterir. Göçmenler kent merkezine yakın eski konut alanlarına yerleşir ve statüleri yükseldikçe bir sonraki çember içine doğru taşınırlar.

Ortak Merkezli Halkalar
BURGESS

1. Merkezi İş Alanı (Central Business District)
2. Toptancı ve İmalat Sanayi Bölgesi (Wholesale Light Manufacturing)
3. İşçi Yerleşim Bölgesi (Low-class Residential)
4. Orta Sınıf ve Memur Yerleşim Bölgesi (Medium-class Residential)
5. Üst Sınıf Yerleşim Bölgesi (High-class Residential)

Sektör Kuramı
HOYT

6. Ağır İmalat Sanayi Bölgesi (Heavy Manufacturing)
7. Merkezden Uzak Gelişen Sanayi Merkezi (Outlying Business District)
8. Yerleşim Banliyösü (Residential Suburb)
9. Endüstriyel Banliyö (Industrial Suburb)
10. Commuters' Zone

Çok Merkezli
HARRIS ve ULLMAN

Şekil 3.2. Chicago Okulu ekolojik kent kuramları [Harris ve Ullman, 1993].

Ayrıca, kentin büyümesiyle, alt statü gruplarının içten dış mahallelere doğru yöneliminin bir sonucu olarak, mahallelerin (komşuluk birimlerinin) karakteristiği de değişime uğrar. Ekolojistlere göre, bu değişim sürecinin sonunda, kent merkezini çevreleyen geçiş bölgelerinde, çekirdeğin istilasıyla bozulma ve çevre kalitesinde düşüş de gözlenir ve bu mekanlar düşük gelir gruplarının yaşadığı, ayrıca suç oranlarının arttığı mekanlar haline getirilmiş olur; bu noktadan hareketle mekansal hareketliliğin, sosyal anlamda bozulmanın nedeni olduğu sonucuna ulaşabiliriz [Gist ve Fava, 1969; Aslanoğlu, 1998]¹. Literatürdeki araştırmalar, kentsel mekanda ayrışmanın temel nedeni olarak görülen sosyal dışlanmanın kentsel yaşama yansıyan olumsuz etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu olumsuzluklar iş imkanı sunan piyasalara erişimde kısıtlı koşulların oluşması [Ihlanfeldt ve Sjoquist, 1998]; sınıftaki kavramına dahil edilen sosyal statüsü düşük grupların sayısında artış [Galster ve ark., 1999]; marjinal davranış biçimlerinin ortaya çıkışında artış [Buck, 2001; Friedrichs ve Blasius, 2003]; ayrışmamış kentsel mekanlara oranla, özellikle etnik ayrışmanın yaşandığı kapalı yaşam adacıklarındaki sosyal organizasyon ağları suçu daha az sınırlamaktadır [Sampson ve ark. 1997]; işsizlikten çalışan nüfusa dahil olma oranında azalma [Van Der Klaauw ve Ours, 2003]; 13-18 yaş arası hamilelik oranlarının artması [Anderson, 1999]; okulu bırakma eğiliminde artış [Overman,2002], eğitim seviyesinde belirgin düşüş [Crane, 1991; Duncan ve Brooks-Gunn, Klebanov, 1994] başlıkları altında toplanmaktadır.

Hoyt ise ayrışmayı ekonomik temellere dayandıran ortak merkezli halkalar kuramını geliştirerek, kentsel farklılaşma ve ayrışmayı da içeren “sektör kuramı”nı oluşturmuştur. Bu kuramda, kentsel alanlardaki farklılaşmada ulaşım sistemlerinin etkinliği üzerinde durulmakta, kentin büyümesi ana ulaşım ağları boyunca ınsal bir kent gelişmesi eğiliminde ama yine bir halkanın çevresine doğru gelişen kentin çeşitli fonksiyonlara göre bölündüğünü gösteren sektörel dilimler şeklinde olmaktadır. Kent, Burgess’in kuramında olduğu gibi yine gelir

¹ Toplumsal ayrışma, ileri bölümlerde mekansal ayrışma biçimleri arasında ayrıntılı incelenecektir.

düzeyi, etnik ve sınıfsal bölünmelerle farklılaşmış, dikey hareketlilik eğilimiyle sektör içinden merkezden çevreye doğru bir hareket ön görülmüştür [Keleş, 1972; Savage ve Warde, 1993; Bal, 1999; Keleş, 2002]. Farklı gelirler dilimlerinde olanlar yani farklı sınıflara üye olanlar farklı bölgelerde otururlar ve gelirlerindeki yükselme ile aynı sektör içinde merkezden çevreye doğru hareket ederler. Neredeyse tüm metropollerde, bu üst sınıfa yükselme çabasıyla ortaya çıkan dikey hareketlilik sonucu, boşalan mahalleler daha alt sosyo-ekonomik gruplar tarafından doldurulur [Vıllaça, 2001]. Hoyt'un 142 Amerika kentini 36 yıl gözlemleyerek oluşturduğu bu kuram, sosyal sınıf yapısını basitleştirmiş, özellikle Amerika kentlerinde siyah-beyaz ayrımı olarak gözlenen ve sınıfsal ayrımlardan daha baskın olan etnisiteyi sektörel kurguya dahil etmemiştir [Savage ve Warde, 1993].

Bir başka hipotez ise sosyo-ekolojist Massey tarafından geliştirilen ve Chicago Okulu'nun iddialarından yola çıkan baskın grupların ayrışmadaki etkisine ilişkin mekansal asimilasyon modelidir ve etnik grupların ayrışmasının, ayrışmış alandaki yaşam süreleri arttıkça azaldığını, oluşan yeni mekanizmaların etnik grupların sosyo-ekonomik konumlarına ve içinde bulunulan kültüre uyum sağlayabilme derecelerine göre kentin değişik noktalarına dağılımı beraberinde getirdiği savunulmaktadır [Massey, 1985; Massey ve Fischer, 2000; Charles, 2003].

Sözü geçen bu uyum sağlama süreci, ev sahibi toplumun dili, gelenekleri ve değerlerinin yeni yerleşimci tarafından benimsenmesi sürecidir. Kentin çekirdeğinde başlayan ayrışmanın, tüm kademelere yayılmasının ise etnik kimliklerin zamanla kendi gruplarına daha az ihtiyaç duyarak, mekansal asimilasyona desentrizasyon süreçlerinin eşlik etmesi ve sosyal tabakaların basamaklarında yükselerek yeni elde ettikleri statünün getireceği daha iyi koşullar sunan bir yerleşim alanındaki imkanlardan faydalanmak istemeleri ile gerçekleşeceği vurgulanmaktadır [Massey, 1985; Bolt ve ark., 2006].

1945 yılında ise Harris ve Ullman, “çok merkezli gelişim kuramı” ile bu iki kuramın tersine kentlerin çok merkezli bir gelişme göstererek ya başlangıçtan beri var olan merkezlerin gelişmesi ya da zamanla farklılaşan ihtiyaçlara bağlı olarak mekanların birbirinden farklılaşarak çeşitlendiğini ortaya koyar [Keleş, 2002 ; Savage ve Warde, 1993].

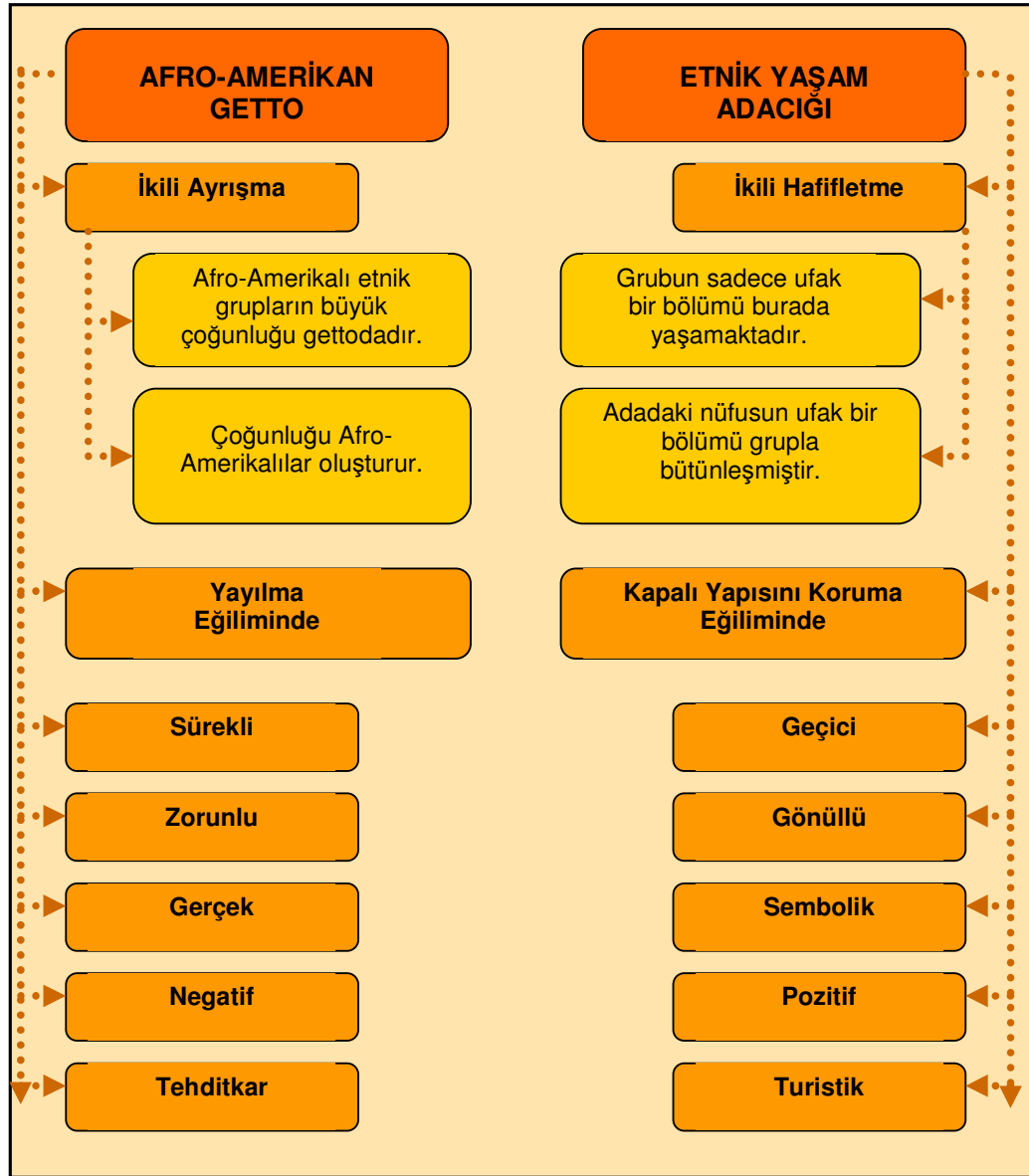
Chicago Okulu, “bağlantı hipotezi”nde (contact hypothesis) yukarı doğru hareketlilik içinde olan bu grupların mekanda nasıl ayrıştığını ve asimile olduklarını incelemiştir. Egemen kültüre entegre olamayan grup, güvenli bir kentsel mekan arayışı içinde ayrı etnik kuşaklara çekilir. Ona göre, daha iyi yaşama şartları, yüksek ücretli ve prestijli işler için mücadele eder, egemen grupla evliliklerin de söz konusu olduğu bu kuramda geleneksel kültür zamanla zayıflar ya da yok olmaktadır [Calhoun ve ark., 1977]. Aynı yönde bir başka görüş ise, etnik gruplar arasındaki kişisel samimiyetin kişisel olmayan rekabetten daha güçlü olduğu için her zaman sonuçta bir erime noktasının (melting pot: kent büyük bir pota olarak içine giren tüm küçük grupları, kişileri eritir) yani asimilasyonun gerçekleşeceği görüşüdür [Coser ve ark., 1987; Somersan, 2004; Bolt ve ark., 2006].

Etnik grupların kültürel farklılıklarının anlatıldığı kadar kolay eriyemeyeceği konusunda eleştiri getirilirken, kente ilk yerleşenler, yerleştikleri bölge insanıyla ortak kültürel değerlere sahip olanlar ve etnik köken olarak benzerlikler yaşayan gruplar arasında farklılıkların daha az ortaya çıkacağı, mekansal ayrışmanın yoğun olarak hissedilmeyeceği görüşünde fikir birliği sağlanabilmiştir. İngiliz, Fransız, İrlandalı, Alman ve İskandinav soylar arasında farklılıkların, Amerikan kentlerinde fiziksel mekanda yoğun olarak farklılaşma yaratamadığı da literatürde savunulmaktadır [Calhoun ve ark., 1977].

Villaça, ise ekolojik ayrışmayı tercihen ya da istem dışı gerçekleşmiş olabileceği şeklinde tanımlamış, kendisini mekansal olarak ifade etmesinin üst sınıf mensuplarının ekonomik, politik ve ideolojik gücünden kaynakladığını bir başka deyişle sosyal ayrışmanın kontrolünün üst sınıf yapılaşmasının

tekeline olduğunu ancak tüm sınıflandırılmış toplumlarda ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu vurgulamıştır [Villaça, 2001]. Ancak, Chicago Okulu, “eritme potası (melting pot)” ile “mozaik”; “asimilasyon” ile “çoğulculuk (pluralizm)” ve “getto” ile “enclave (kapalı yaşam adacığı)” ayrımını yapmamış, “getto”nun eritme potasında bir basamak olduğunu vurgulamıştır. Onlara göre, bu süreç getto, kapalı yaşam adacığı (enclave) ve altkentleşme (suburbanization) basamaklarında gerçekleşmektedir. Chicago Okulu’nun bu yaklaşımı uzun süredir kentte yaşayan etnik grupların ayrışma durumlarının çoğulculuk (pluralizm) yaklaşımı göz ardı edilerek sadece asimilasyon ile tanımlanmaya çalışılması ve başta Chicago olmak üzere Amerika kentlerinin uzun erimli entegrasyon süreçlerinin olumsuz etkilendiği yönünde eleştirilmektedir [Peach, 2005]. Etnik grupların kent merkezinden ayrılarak altkentlerde yoğunlaşmasının, ayrışmanın önüne geçeceği düşünüldüğü ise de sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplar, kendileriyle birlikte “getto”larını da yeni yerleşim alanlarına taşımışlardır (Bkz. EK-1) [Peach, 2005].

Yukarıda açıklanan veriler ışığında, etnik grupların mekanda ayrışmaları ile sonuçlanan sürecin çözümünde asimilasyonun kaçınılmaz model olarak kabul edilemeyeceği; ancak, çoğulcu ve/veya çokkültürlü yaklaşımların çözüm sunabileceği söylenebilmektedir. Chicago Okulu ve onları takip eden ekollerde ortaya çıkan (Ford, 1950; Kiang, 1968) ve tekrarlanmaması gereken bir diğer hata ise çoğulcu yaklaşıma dayanan Afro-Amerikan modelinin asimilasyoncu oluşumlara dönüştürülmesi ve Avrupa kökenli yerleşimcilerin yaşadığı kentsel dokularda bu kapsamlı “getto” modelinin benimsenmesidir. Getto aşağıda belirtilen farklılıklardan dolayı “etnik yaşama adaları”ndan ayrı tutulmalıdır (Bkz. Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Afro-Amerikan getto ve kapalı yaşam adacıklarının birbirlerinden ayrıldığı noktalar [Peach, 2001].

Villaça'nın desteklediği bir diğer yaklaşım ise Castells'in kentsel farklılaşma kavramının, kentsel ayrışma ve tabakalaşma sistemiyle anlaşılabilceği savıdır [Castells, 1977]¹.

¹ Aynı yönde bir görüşle Castells, mekansal ayrışmayı statik bir yapı olarak nitelendiren ekolojistlerin kent içinde oluşan çöküntü bölgeleri ve gettoların iyileştirilemez alanlar nitelendirilmesini eleştirmektedir.

Sosyal tabakalaşma sınıflar arası savaşın bir ifadesi ve uzantısı olup, üretim sistemine ilişkindir ve kentsel sistemin temel işlevi kolektif tüketim sürecidir. Kentsel mekanı ekonomik-sosyal ideolojik düzlemde, ekonominin belirleyiciliği oluşturmaz. Tüketim, emeğin yeniden üretimi için gereklidir. Kentler emeğin yeniden üretimi için kolektif tüketimin yapıldığı mekanlardır [Castells, 1977]. Kendisini mekansal olarak yansıttığında kentsel ayrışma ortaya çıkar [Castells,1980].

Castells, mekan ve sosyal süreçler ilişkisini kentsel farklılaşmayı açıklamada kullanmaktadır. Mekânsal hareketliliğin sosyal sonuçlarını da Castells'de bulmak mümkündür. Alt kentleşme sürecinde kent merkezinde terk edilen konutlar küçük birimlere ayrılmıştır. Söz konusu konutlar alt gelir grupları ve zenciler tarafından işgal edilmiştir. Bunun sonucunda ise evler giderek köhneleşmiş ve kent merkezinde yoksulluk başlamıştır. Castells söz konusu alanlarda suç oranlarının yüksek olduğunu belirtmekte ve kentsel kriz alanları olarak tanımlamaktadır. Kent merkezinden çevreye doğru olan alt-kentleşme sürecinin diğer boyutunu ise alt-kentlerde ortaya çıkan mekansal farklılaşma oluşturmaktadır. Alt kentlerde konut sahibi olmak genellikle kredi mekanizmalarıyla mümkün olabilmektedir. Bu ise beraberinde sürekli bir işin varlığını getirmektedir. Bunun sonucunda alt kentlerde hakim olan değerler; bireysellik-konformizm sosyal bütünleşme ve bireysel tüketimin maksimizasyonudur [Castells,1980].

Üst sınıf mensuplarının kendilerini mekandan ayırıştırma ve yeniden yapılanmayı kontrol etme çabaları, aynı zamanda ekonomiyi ve ideolojileri, hükümet politikalarını kontrol altına almaları şeklinde olmaktadır. Ayrışma, kendi içlerinde benzeşme eğilimi gösteren mekansal birimlerin ve sosyal grupların farklılaşması olmakla birlikte, bu farklılaşma bir diğerine karşı güçlü bir sosyal eşitsizlik ve hiyerarşi anlamına gelir [Omeyna, 2003:3-5]. Kurtuluş'a göre ise [Kurtuluş, 2005];

"Mekansal ayrışma, kent ile alt kentin ve zengin ile yoksulun ayrışmasından ibaret kalmamakta; maliyetini bütün yurttaşlarının ödediği bir gelişme biçiminden sadece belirli sınıfların yararlanmasına olanak vererek büyük bir sosyal adalet sorunu yaratmaktadır".

Yeni ekolojistlerden sayılan Greer ise, ayrışmanın, "mekansal işbölümü"nün bir sonucu olduğunu belirttikten sonra, uzaklık ve zaman boyutuna dikkat çeker [Greer, 1989]. Ona göre, mekansal işbölümü (konut alanları, piyasa, işyeri ve diğer yaşam alanları), kentsel farklılaşmaya yol açar.

Uzaklık, bu farklılaşmada önemli rol oynar. Kent ne kadar büyük olursa, bu mekanlar arasındaki aşılması gereken uzaklık da o kadar çok olur. Bu uzaklık içinde "diğerleri" olarak tanımlanan mekanlar ve gruplar hem ayrı hem de görünmez kalır. Böylece ayrışma, ötekilere yabancılar gözüyle bakan, giderek kapanan topluluklar üretir. Greer'e göre, "zamanda ayrışma" olgusu da göz ardı edilemez. Zamanda ayrışmanın da mekansal uzaklıkta olduğu gibi, uzaklık nosyonuyla ilişkisi vardır. Uzaklık, zamansal anlamda ayrışma yaratabilir. İşyeri ya da okul ve ev arasındaki uzaklık bu konu açısından iyi bir örnektir. Zaman içinde uzaklık anlamına gelen şehir içi seyahat, insanı bütün diğer mekanlarından ve edimlerinden koparır. Fransız filozof Lefebvre'e göre, ayrışmanın son durağı "gettolaşma"dır [Martın, 1982]¹. İster planlı isterse plansız oluşsun, Yahudi ve zenci gettoları, işçi ve entelektüel gettoları gibi pek çok getto örneklerinden söz edilebilir. Varlıklı ve iktidar sahibi sınıflar da, kendilerini "bolluk gettoları"na kapatırlar [Lefebvre, 1996].

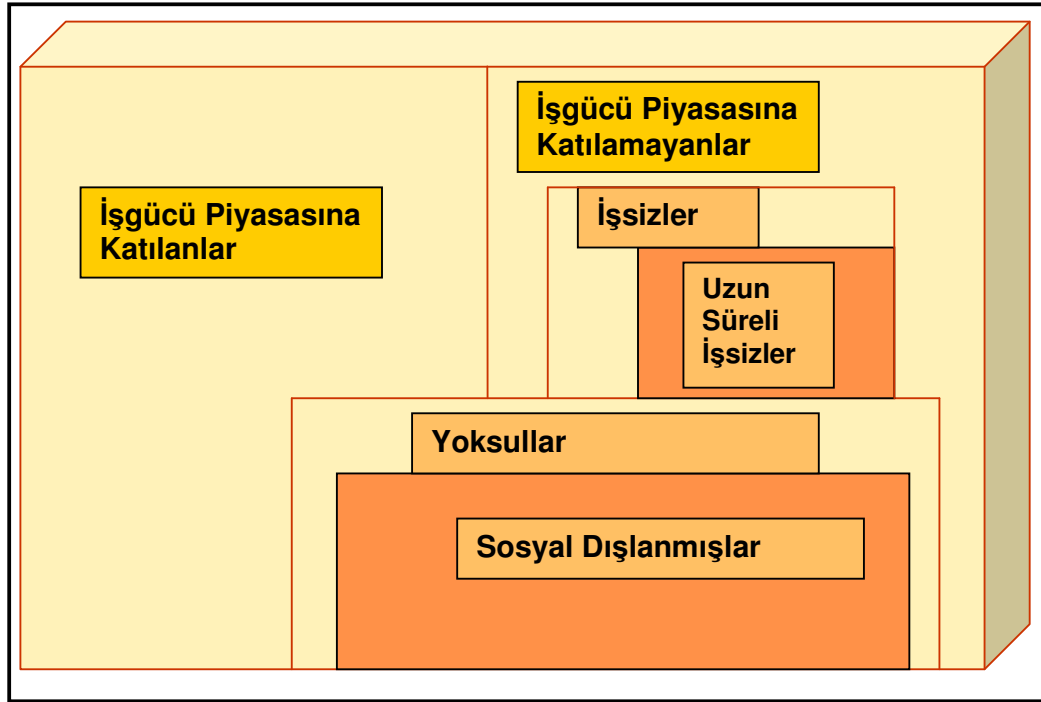
¹ Lefebvre, kenti birbiriyle ilişkili üç kavram ile tanımlamaktadır. Bunlar mekân, günlük hayat ve kapitalist-sosyal ilişkilerin yeniden üretimidir. Kentsel nüfus mekânda dağılmakta ve merkezden uzaklaştığı süreçte, kent merkezi gelişme aşamasında mal, sermaye, bilgi gibi elemanları önce kendine çekmekte, ancak doyum noktasına ulaştıktan sonra ise uzaklaştırmaktadır. Mekânda yaygınlaşma sonucu oluşan bu uzaklaşma, sadece iktisadi ve idari fonksiyonların merkezde kalması, diğer kentsel fonksiyonların ise çevreye dağılması sosyal ilişkilerin yeniden üretimi açısından kaotik bir ortam yaratmaktadır. Lefebvre'nin kuramsal yaklaşımı içinde kent yoktur, ancak kırdan uzaklaşmış, global, kentsel ilişkilerin kentli yaşam biçiminin egemen olduğu bir mekân vardır [Lefebvre, 1996].

Sosyal kutuplaşma ve uyumsuzluk teorisi

Yerleşim alanlarının gelişimi ve yeniden yapılanması, arazi kullanımı ile kentsel fonksiyonların dağılımı gibi sınırlı dışlanma teorilerinde sosyal kutuplaşma süreci, kentsel ayrışmanın temel nedeni olarak görülmekte, terk edilen kentsel mekanlar ve göç edilen yeni yerler arasındaki ilişkiyi global makro-ekonomik koşullarla bağdaştırılmakta ve “işçi arz-talebindeki uyumsuzluk, işsizliğe ve mekanı ayrıştırabilecek düzeyde göçe sebep oluyor” yaklaşımını getirilmektedir [Mustard ve Deurho, 2002]. Bu “işgücü piyasasından dışlanma” olarak kendini gösteren bu uyumsuzluk, aynı zamanda azınlık mahallelerinin oluşumuna, sosyal kutuplaşmaya ve mekansal olarak ayrıştırılmış yerleşim bölgelerinin ve sonucunda da giderek yoksullaşan sınıflar arası kutuplaşmanın ekonomik-kültürel ve sosyal açıdan diğerlerinden farklılaşmış yeni alt kültürlerin oluşmasına neden olmaktadır [Mustard ve Deurho, 2002].

Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan uyumsuzluğu iki boyutta değerlendirilmektedir [Sapancalı, 2005]. Bunlar (Bkz. Şekil 3.4);

- İçerisinde özellikle uzun süreli işsizlerin önemli bir “dışlanmışlar kümesini” oluşturduğu “istihdamdan dışlanma” ve
- Sağlam olmayan, güvencesiz (precarious) işlerde çalışanlardan oluşan “işgücü piyasası içerisinde ortaya çıkan sosyal dışlanma”dır.

Şekil 3.4. Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan uyumsuzluğu
[Van Kooten, 2005].

Sapancalı, sosyal dışlanma işgücü piyasası ilişkini şöyle tarif etmektedir [Sapancalı, 2005];

“Sol tarafında işgücü piyasasına katılanlar, sağ tarafında ise işgücü piyasası dışında kalanların yer alan yukarıdaki şekle göre, işgücü piyasası dışında kalanların bir kısmını işsizler, diğer kısmını ise kadınları, öğrenciler, yaşlılar, emekliler gibi heterojen bir grup oluşturmaktadır. İşsizlerin bir alt grubu uzun süreli işsizlerdir. İşgücü piyasasının dışında kalan işsizler ve özellikle de uzun süreli işsizlerin büyük bir kısmı sosyal dışlanmışları oluşturmaktadır. Ancak görüldüğü gibi bir işe sahip olup da kabul edilebilir bir geliri ve istikrarlı bir işi olmayanlar da sosyal dışlanmaya öncülük etmektedirler. Buna göre, işgücü piyasası dışında kalan herkes dışlanmış olmayacağı gibi, işgücü piyasasında yer alıp da dışlanmış olanlar bulunmaktadır”.

Ancak, unutulmamalıdır ki, mekansal ayrışmaya neden olan tüm koşulların yaşanılan bölge ve koşullara göre değerlendirilmesi gerektiği gibi, işgücü piyasalarından yaşanan dışlanma da kendi içinde benzer özellikleri bulunan katmanlara bağlı olarak içinde bulunulan konuma özgü incelenmelidir.

Mekansal uyumsuzluk teorileri özellikle dış göçler sonucu yoğunlaşmanın yaşandığı metropoliten alanda alt gelir grubuna ait meslek grupları ve bu grupların konut alanları yer seçimiyle ilişkilendirilmektedir ve sınırlı yaşam olanaklarına sahip olmaadaki adaletsizliğin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir [Kasarda,1992, Briggs, 2001]. Göç ve hızlı nüfus artışı gibi dinamiklerin değişmesi ile nüfus göç, ekonomideki hızlı yapısal dönüşüm ve yüksek-düşük ücretli meslek işgücü piyasalarının kutuplaşmasıyla giderek daha fazla farklılaşmaktadır. 1980 ve 1990'larda giderek artan bu yoksullaşma oranı, kendisini ulusal düzeylerde hissettirmekte, özellikle metropoliten alanlarda farklı etnik gruplar arasında uçurumlar açılmakta, yüksek gelirli meslek gruplarının yoğunlaştığı topluluklar, metropoliten alanın sınırından uzaklaşarak, kıyılara, vadilere, henüz şehirleşmemiş alanlara yerleşmekte ya da kent içerisinde kendilerini bu gruplardan ayıştıracak konut alanları oluşturmaktadır [Banerjee ve Verma, 2005].

Mekansal ayrışma konusunda "yeni uluslar arası işbölümü" olarak tanımlanan çok kuvvetli bir neo-Marxist görüşler de literatürde kendisine yer bulmaktadır [Mustard ve Deurho, 2002]. Sermayenin, kendisine uygun addettiği bölgelere doğru yön alması da arz-talep dengesinde uyumsuzluğa yol açabilmektedir. Sermaye odakları tarafından vasıfsız olarak değerlendirilip yoğunlaştıkları bölgenin de "ucuz işçi bölgesi" olarak değerlendirilmesine son verilmesi ile kapitalistlerin taleplerine cevap verememiş vasıfsız insan topluluklarını oluşturmaktadır. Bu klasik Marksist yaklaşım teori olarak geliştirildiğinde, ekonomik pragmatiklerin "evrim teorisi"nde olduğu gibi sınıf ayrımı ile uyumlu bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır [Omeyna, 2003]. Vasıfsız grupların yerleşim alanları, farklı sosyal sınıflar üreten merkezler olarak mekanda yer seçmekte, sonuç olarak belirli mahalleler, halkın gelir yapısına göre ayrışmaktadır [Savage ve Warde, 1993].

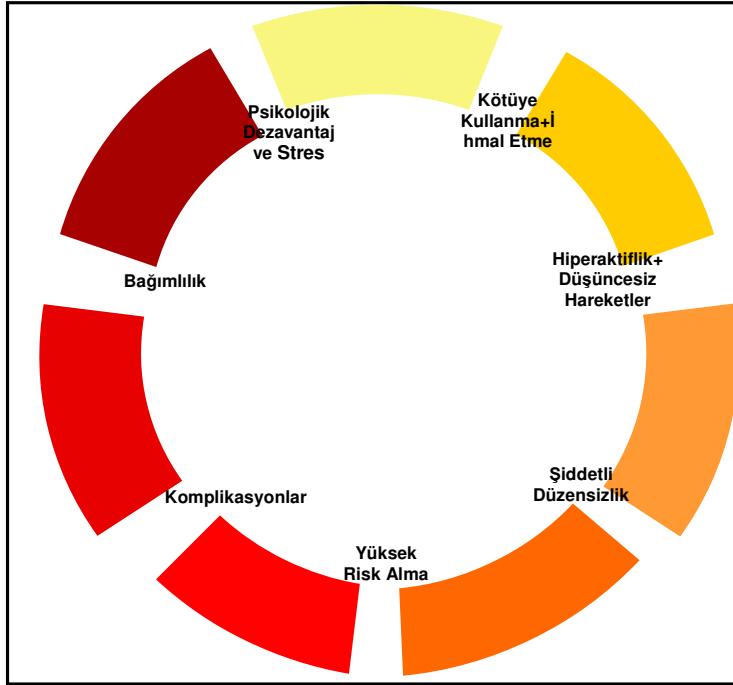
Etnik olarak ayrılmış kentsel mekanlarda, alt sınıf topluluklarının hızla artmasıyla, işsizlik ve uyumsuzluğun fiziksel mekandaki etkileri sosyo-

ekonomik dezavantajlara olarak kendisini göstermektedir. Bu bölgedeki yaşayanların, meslekleri ile vasıflı işgücüne dahil edilebilecek konumda olsalar dahi bulundukları bölgenin koşulları sebebiyle avantaj sahibi olamamaları, yaşadıkları bölgeden negatif etkilenen alt sınıfın iyi bir iş sahibi olma umutlarını ya da sosyo-ekonomik düzen olan inançlarının yok olmasına sebep olmaktadır [Mustard ve Duerho, 2002]. Kapital düzeninin kurallarının sosyo-ekonomik durumlarını geliştirme yerine zorlaştırması sonucu hükümetlerin yürüteceği sosyal yardım ve güvenlik projeleri de bu ayrılmış bölgelerde azalabilmekte ve bu durum mekansal ayrışmayı yeniden başlatmak olarak sonuçlanabilmektedir [Huchzermeyer, 2001].

Dezavantajlar döngüsü teorisi

Fiziksel ve sosyal dışlanmanın dezavantajlar döngüsünün oluşmasına zemin hazırladığı, literatürde kabul edilmektedir [Schorr ve Schorr, 1989; Briggs, 2001; Kesteloot, 2002; Omeyna, 2003]. Dezavantajlar serisi, dezavantajların yoğunlaşması sonucunda, etnisite ve sınıf farklılıklarının gruplar arası olumlu sosyal bağlantıları ortadan kaldırarak önyargıları ve ayrımcılığı sürekli kılarak varolan ancak mekana ayrışma olarak yansımamış farklılıkların belirginleşerek derinleşmesi olarak tanımlanmakta olup, toplumdan mekansal ve sosyal olarak dışlanmış gruplar için bütünleşmeye yönelik yapılan çalışmaların sonuca ulaştırılamamasının temel nedeni olarak gösterilmektedir [Schorr ve Schorr, 2003; Massey ve Fischer, 2001]. Dezavantajlar döngüsü teorisi, Avrupa Birliği'nin entegrasyon politikaları üzerine yaptığı çalışmaların çıkış noktası olup, Kesteloot, bu araştırmadan şu şekilde bahsetmektedir (Bkz. Şekil 3.5)[Kesteloot, 2002]:

“Fiziksel, ekonomik ve sosyal handikaplar kendi kendini kuvvetlendirir ve arttıkça artar; sonucunda ise jenerasyonlarca sürececek yoksunluk artar. Bu da fakir toplulukların oluşmasına ve çoğalmasına sebep olmaktadır ve eğer gelir seviyesi düşük, dışlanmış gruplar aynı bölgede oturmaz ve farklı kentsel mekanlara dağılabilirlerse, dışlanmışlıklarını ve yoksulluklarını yeni jenerasyonlarına aktarmazlar”.

Şekil 3.5. Dezavantajlar döngüsü [Schorr ve Schorr, 2003].

A.B.D.’de bu görüşe hizmet eden “Sosyal Aktivasyon Projeleri” ve “Ekonomik Fırsat Ofisleri”; İngiltere’de “Gelir Seviyesi Düşük Konut Alanlarında Eğitim Projeleri”, “Genel Gelişim Bölgeleri Projeleri” gibi mekansal ayrışmayla doğrudan ilişkili, dezavantaj serisinde yer alan kısıtları azaltarak yok etmeyi amaçlayan projeler uygulanmaktadır [Omeyna, 2003]. Bu dezavantajlar serisinin kırılabilmesine yönelik çalışmaların karşında, zengin ve fakir arasındaki uçurumun giderilemediği örnekler de mevcuttur. Lomitz (1977)’e göre, kentin çekirdeğın yaşayan ana marjinal gruplar, endüstriyel ortamın gerektirdiği ölçüde kendilerini ifade etmekten yoksun olduklarından kronik bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya yaşamakta, bu konuda hep özgüven eksikliği hissetmektedirler. Meksiko-City üzerine yaptığı çalışmasında, düşük gelir grubundaki artışın ve kentsel mekanda dağılışının, orta sınıfın gelişebilmesi için gerekli bir süreç olduğunu savunmaktadır¹. Elit ve alt sınıfın mekansal entegrasyonu üzerine yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bir diğer sonuç ise

¹ Orta sınıf gelişebilmesi için “hizmetçilik” gibi eğitime gerek olmayan, düşük ücretli görevlerde kullanabilmek üzere bu sınıfa bağımlı olacaktır [Lomitz, 1977].

fiziksel farklılıkların çeşitli projelerle azaltılmasının, kimi zaman insanlar ve gruplar arasındaki farklılıkların azalacağı anlamına gelemeyeceğidir [New Bombay-Hindistan Araştırması Ebdulbehran, 1996; Küba-Havana Araştırması Oliveras ve Núñez, 2001].

Yapısal Marksistler ise, sosyal patolojileri global ekonomilerle ilişkilendirmektedir [Savage ve Warde, 1993]. Alt gelir seviyesindeki grupların fiziksel yer seçimlerinin dünyanın ekonomi sisteminin bir sonucu olarak benimseyerek, ayrışma gibi mekana ilişkin sorunların sosyal, ekonomik ve demografik hareketlerle daha geniş ölçekte incelenmesi gerektiğini ve çözümün ancak kapitalist sistemin değişmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Global makro-ekonomik yapının ve politik sistemin değişmesini temel alan bu idealist görüşleri, pek çok devletin politik sistemlerine uyamayacağından uygulanması zor bir teori olması yönünde ve böyle bir değişim yaşansa dahi kentsel ayrışmanın değişebileceğine, bütünleşmenin sağlanabileceğine dair hiçbir veri ya da kanıt ortaya konamamaktadır [Omeyna, 2003].

Bölgeleme üzerine radikal teoriler

Arazi kullanım örüntüsünde farklı kullanımların işlevler esasına göre birbirinden ayrılması olarak tanımlanan bölgeleme, gayrimenkul piyasalarında arazi değerlerinin korunması ile de alakalı olup, bu sınırlama belirli politikalar çerçevesinde sermayenin daha iyi yönetilebilmesini sağlamak ve sermayenin yer değişimi olarak nitelendirilmektedir [Harvey, 1989; Ünlü, 2006]. Sermayenin kentin belli noktalarında yoğunlaşması, talebi arza dönüştürür ve arsa yatırımı yapanlar çoğunlukla bu kapitalist sisteme hakimdirler [Castells, 1978].

Euclid yerleşimi içinde farklı niteliklerde konut alanları belirlemiş ve bu konut alanlarında konut dışında herhangi bir kullanımın gelişmesini engellemiştir. Böylece, bir arazi kullanımının diğerlerinden bölgeleme ile ayrılabilmesi ilk kez

gündeme gelmiştir. 1926 yılındaki Danıştay (Supreme Court) kararıyla da bu durum desteklenmiş ve “dışlayıcı bölgeleme”nin (exclusionary zoning) yaygın bir şekilde kullanılmasının ve bu yönde ‘zorlayıcı yetki’(police power) kullanımının önü açılmıştır. Danıştay’ın kararından sonra ABD’de pek çok yerleşimde konut alanlarında dışlayıcı bölgeleme uygulanmıştır. Bununla birlikte, Euclid Davası’nın Amerikan planlama sistemine katkısı, bölgeleme kararlarının uygulanmasında zorlayıcı yetkiye yasal dayanak kazandırmış olmasıdır [Boyer, 1983].

Mekansal ayrıştırmanın yasal karşılığı olarak kabul edilen farklılıklar gösteren kentsel alanların bölgelemesi¹, bu farklılıkların artarak pekişmesinde en büyük sorunlu olarak görülmektedir [Marcuse, 2001]. A.B.D., 1968 yılında yürürlüğe giren “Adil Konut Yasası” ile sosyal ve fiziksel dışlanma ile sonuçlanabilecek bölgeleme pratiklerini yasaklamış olsa da uygulanmış bölgelemeyi içeren planlar, ülkede zorunlu yalıtma/ayrı yaşatma adacıklarının (apartheid) oluşumunun en büyük nedenleri arasında gösterilmektedir [pendall, 2001]. Lowder’a göre [Lowder, 1993]:

“Plancının yaptığı formal arazi kullanımına odaklı teknik planlama, bir sosyal zirveyi temsil eder ve plancı, yerel halkın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarından, beklentilerinden habersizdir. Bölgelemenin, temel planlama aracı olarak kullanıldığı plan, sonuç olarak entegrasyona değil, keskin bir ayrışmaya hizmet edecektir”.

Bölgelemenin, kentsel ayrışmanın durdurulması için önüne geçilebilecek bir araç olduğuna dair örnekler de mevcuttur [Squires ve ark., 2001; Huchzermeyer, 2003]. A.B.D. yasalarındaki “adil pay kavramı”na dayanarak her metropoliten bölge kendi içerisinde inşaa edilirken bir düşük gelirli konut alanı planlamak zorundadır. İnsan hakları savunucuları ve alt gelir grubunun servis ve hizmetlerine ihtiyaç duyan orta gelirli gruplar bu uygulamanın

¹ Geleneksel anlamda bölgelemenin, kentsel planlama deneyimlerine yirminci yüzyıl başlarında New York ve benzeri büyük ölçekli kentlerle girmiş olması rağmen ilk kez 1926 yılındaki Euclid Davası sonucu Amerikan planlama sistemine yasal olarak girmiş ve etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır [Ünlü, 2006].

gerçekleşmesi için baskı yapmakta, düşük gelir grubuna yapılan konut satışlarında sübvansiyonlar uygulanmaktadır [Mandelker ve Eliis, 1998].

Fordizm üzerine radikal eleştiriler

Sermayenin kentin belli noktalarına yığılması, kitle üretimi-fordizm¹ döneminde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Standardize edilen üretimde, etkinliğin önem kazanmasıyla üretim döngüsü kar marjına bağlanmıştır [Savage ve Warde, 1993; Siedow, 2001]. Bunun sonucunda standardizasyonun etkisiyle monoton yaşayan ayrılmış yerleşim bölgeleri oluşmuştur [Siedow, 2001]. “Hiç görülmemiş bir süratle ve amacı konusunda tarihte eşi olmayan bir bilinçle, yeni bir tip işçi ve yeni tip bir insan yaratma konusunda bugüne kadar tanık olunan en büyük kolektif girişim” olarak tanımlanan fordizmin mekana yansımalarını, evin yaşayan bir makine olduğu görüşüyle Le Corbusier (1923) “Verse Une Architecture” adlı kitabında dile getirmiştir. Bu yaklaşımın ürünü olarak, kent de sanayi, konut ve çalışma alanları gibi bölgelere ayrılmış, sanayiciler, bilim adamları ve sanatçılar elit tabakayı oluştururken, konut alanları da onlara özel olarak ayrıştırılmıştır².

Bu tür seri üretim konut alanlarının sorunları incelendiğinde, fiziksel (monoton dış görünüm, zayıf altyapı, ilkel yapı sistemi), finansal (yüksek inşaat maliyeti sonucunda ortaya çıkan yüksek kiralar, yüksek tamirat ücretleri), sosyal (sosyal ağların zayıflığı, belirli toplulukların sosyal yapısında yozlaşma, etnik grupların mekanda yoğunlaşması, sonunda aktif-grup altı sınıfların ortaya çıkması) olmak üzere birçok problem saptanmıştır [Siedow, 2001].

¹ Üretimde verimlilik ve etkinliğin “Fordizm” olarak tanımlandığı Henry Ford tarafından ortaya atılan yaklaşım. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Harvey, 2003:147-164.

² Roxe ve Koetter (1975) ve Dewar ve ark. ayrılmış-monoton yerleşim birimleri görüşünün karşısındadır. Bkz. Ekonomik Olamayan Pragmatik Teorisyenler.

3.1.2. Yapısalci ekonomik temelli eylem teorileri

Yapısalci ekonomik temelli eylem teorileri evrim teorileri ile ekonomik ve agnostik pragmatikler başlıkları altında incelenecektir.

Evrin teorileri

Bazı akademisyenler ise kentsel yapılanmanın çeşitli aşamalarını kentin kendisi ile bağdaştırmıştır [Savage ve Warde, 1993:64-65]. Kentin mekansal dokusundaki bu ayrışma, Savage ve Warde'e göre kentin kendisinin yarattığı bir dizi oluşumla açıklanabilmektedir. "Kentin Evrim Teorisi", çoğunlukla kestirilemeyen kentin vazgeçilmez bir etkeni olan üretim ve tüketim biçimleriyle sanayileşme, de-industrialization, sub-urbanization gibi kentin oluşumu için kaçınılmaz süreçleri içermektedir. Savage ve Warde'la literatüre giren eleştiri ise farklılaşma ele alınırken, kentlerin tarihi farklılıklarının da göz ardı edilmemesi gerekliliğidir [Omeyna, 2003]. Bu noktada "Kentin Evrim Teorisi", farklılaşmayı irdelerken mekanı şekillendiren fiziksel nitelikler yanında sosyal ve ekonomik nitelikleri de sınıflandırmaya dahil etmesi bakımından önemlidir. Evrimcilerin aksine, yapısalcılar ise kentin yeniden yapılanmasının dünyadaki ekonomik trendlere bağlı olduğunu ve farklılaşmanın ancak dağıtım ve tüketim ölçütlerine göre yapılandırılabilirliğini savunmakta¹, özellikle Üçüncü Dünya kentlerinin mekansal yapısını sömürgeciliğe dayalı kapitalizm ve kapital yığılmasıyla ilişkilendirmektedir [Omeyna, 2003].

Yapısalcılar sınıfına dahil olmayıp ekonomik bakış açılı radikal eleştirmenlerin (evrim teorisyenlerin) ayrışmayı kentin yarattığı savına karşı getirilen radikal kritiklerden biri ise, ayrıştırmanın ancak sonuç olarak ele alınabileceği ve bu konuda önlem ya da tedbir almanın, farklı sınıfları bir araya getirme çabalarının

¹ Harvey'ye göre kapitalist kentteki mekansal ayrışma, pazarın etkileşim alanına ulaşabilmek, daha da yakın olabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma ile tanımlanabilir [Aslanoğlu, 1998].

planlama ile mümkün olmadığıdır¹. Ancak, bu kritik de ekonomik yapının tek başına belirleyici olarak kabul edildiği, sadece alt sınıflar üzerine inşa edilmiş topluluklarda geçerli olabileceği noktasında eleştirilmektedir [Villaçe, 2001].

Toplumun ekonomik yapısına boyun eğmiş kapitalist toplumun ayrışmanın en önemli nedeni olduğunu savunanların karşında duran determinist yapısalcılarının eleştirileri ise ırk ve sınıf ayrımı söz konusu olmaksızın yaşanmış birleşme örneklerinin var olmasıyla desteklenen, kapitalizmin çok güçlü sistemler oluşturabilmiş olmasına rağmen çeşitli kültür grupları ve/veya sivil oluşumlarının entegrasyonu sağlayabileceği savıdır [Giddens, 1984; Omeyna, 2003]².

Mekansal yakınlık aynı kentsel mekanı paylaşan farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip gruplar arasındaki sosyal etkileşim potansiyelini artırmaktadır. Bu konu ile ilgili hipotez: “Kentsel alan içindeki grupların mekansal dağılımdaki farklılık dereceleri yükseldikçe birbirlerine göre sosyal kopma düzeyleri (segregasyon) o derece yüksek olur.” yargısıdır. Jacob ve Toscano ise, yakınlık kavramını bütünleşme bakımından sorgulamışlardır: “Coğrafi olarak birbirlerine yakın yaşayan sosyal gruplar, birbirleriyle daha bütünleşik ilişkiler kurarlar.” Jacob ve Toscano’nun hipotezi bu görüşün, mekansal anlamda yakın ilişkilerde homojenite, etkileşim ve karşılıklı bilgi alışverişi gibi değerlerle ortaya çıktığı doğrultusundadır [Falah, 1995].

Buna karşın, yapısalcı deterministlerin literatürde kabul gören bir diğer görüşü ise kentsel alan içindeki kültür gruplarının ya da farklı sınıfların mekansal dağılımında fiziksel olarak birbirlerine yakın yaşamasının ayrışmayı engelleyemediğidir. Örnek vermek gerekirse, gelir seviyeleri ülke ortalamasının

¹ Treanor konuyla ilgili görüşlerini şu benzetmeyle özetlemiştir: “Kurtlar ve kuzuları aynı yere koyamazsınız çünkü doğaları gereği birlikte yaşayamazlar” , Bkz. Treanor, P. (1998)

² Belapur Yapılanma Projesi’nde olduğu gibi New Bombay’da 1’den 5’e kadar sınıflandırılmış, en düşük gelir grubu da dahil olmak üzere farklı gelir gruplarından pek çok farklı toplum bireyini sorunsuz barındırmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Omeyna, 2003.

üzerinde olan kesimin ikamet ettiği kapalı ve güvenli alanların etrafında dar gelirli toplulukların yaşamakta ve fiziksel yakınlaşma ayrışmayı engellemek bir yana pekiştirmektedir [Kurtuluş, 2005; Oliveras ve Núñez, 2001]. Benzer bir ayrışma da orta ve üst gelir gruplarının yoğunlaştığı yerleşim alanlarının yakın çevresine göç eden çekirdek düşük gelirli gruplarının sosyo-ekonomik açıdan hiçbir zaman komşu olarak benimsenmemesi örneğinde de yaşanmaktadır [Lomnitz, 1977]¹.

Ekonomik pragmatikler

A.B.D.'de kültüre dayalı ayrımcılığı inceleyen literatür çalışmalarında, ayrımcılığın sonuçlarından ayrışmanın yankılarına da değinilmiştir. Bu çalışmalarda ayrıştırılmış topluluklarda ortaya çıkan ortak sorunlar çalışma hayatında zayıf performans, iş hayatından eğitimsizlikten kaynaklanan başarısızlıklar, çeşitli sebeplerden yüksek ölüm oranları olup, mekansal ayrışmanın temel nedeni ise gönüllü ayrışma (kendini ayrıştırma), sosyo-ekonomik konum ve kültür grupları arasında ayrımcılık yapılan kiralama prosedürleridir [Villaça, 2001; De Rango, 2001]¹. Özellikle düşük gelir grubuna dahil edilebilen ayrılmış komşuluk birimlerinde ikamet eden topluluklarda, üretim kapasitelerinin düşeceğinden hareketle, ayrışmanın sosyal yapının bir gereği olduğu ancak kapitalistlerin kentsel arazi ve konut piyasası için yatırım ortamı oluşturarak, bu yapılanmayı gönüllü olarak yaratmadığı belirtilmektedir [Hamnett, 1991].

Yerleşim alanlarında ayrışmaya neden olabilecek bu yatırımlar “gentrification-soylulaştırma” şeklinde de olabilmektedir [Bentancour, 2001; Kurtuluş, 2003]. Özellikle kent merkezindeki fiziki ve sosyal köhneleşmenin yaşandığı alanların fiziksel yapısının iyileştirilmesiyle mülkiyet değerlerinin artması sonucunda

¹ Yüksek ve orta gelir seviyesindeki grupların “yüksek gelirli grupların ikamet ettiği bölgeler”den uzaklaşarak, bu alanların dışında kimi zaman düşük gelir seviyeli grupların yerleşim alanlarında yoğunlaşmayı tercih etmesinin, 1980 sonrası kentsel mekanı şekillendiren yeni dinamikler arasında yer aldığı, literatürde geniş yer bulmaktadır. Bkz Sabatini, 1997; Caldeira, 2000.

yerleşim alanında yoksul-alt sınıfa dahil düşük kira bedeli ödeyen yerleşik grupların yerini, daha yüksek toplumsal statüdeki yüksek gelirli yeni kullanıcılarla değiştirilmesi olarak tanımlanan “soylulaştırma”, yeni bir sınıfsal ve mekansal ayrışmayı tanımlamaktadır [Bentancour, 2001; Şen, 2005; Ergün, 2006]. Bentancour’a göre kentsel mekandaki sınıfsal ayrışma ve alanın orijinal kullanıcıların, farklı sosyal sınıf, kültür, gelir düzeyi ve yaşam biçimine sahip kişilerle değiştirmelerinden kaynaklanan “yerinden etme” ve karma grupların biraraya getirilebilmesi soylulaştırmanın temel amacıdır [Bentancour, 2001]. Bu görüş, soylulaşmayı olağan karşılayan “talep yönlü” neoklasik yer seçimi kuramlarına dayalı geleneksel yaklaşım ile “yerinden etme” meselesiyle ortaya çıkan sorunların vurgulandığı eleştirel yaklaşımı amaç yönünde birleştirmekte, uyumlu sosyo-ekonomik yapı ile insanların kaynaştırıldığı soylulaştırılmış bölgelerde, farklı kültür gruplarının mekana entegrasyonunun sağlanması yerleşim bölgelerindeki suç oranının düşüşü, iyi komşuluk ilişkilerini ve artan rant farkını beraberinde getirmektedir.

Kentsel yeniden yapılanmayı kapitalist piyasa bakımından incelendiğimizde ise Harvey gibi radikal teorisyonlerin “soylulaştırma”yı sermaye yığılmasına yardımcı olarak yegane ve vazgeçilmez yol olarak tanımlamıştır [Harvey, 2003]. Willams ve Smith ise “soylulaştırma”yı kentin fiziksel kutuplaşması sonucu gerçekleşen eşitsizliklerin oluşturduğu yeni, ayrıcalıklı, korunaklı, diğer çalışan gruplardan ayrılmış orta-sınıf çalışanların yaşadığı farklılaşmış mekanları olarak tanımlamaktadır [Savage ve Warde, 1993]. Soylulaştırmanın kentsel ayrışma çalışmaları açısından önemi ise kent içi alanların dönüşümünde “işçi sınıfı”nın daha üst gelirli “yeni orta sınıf” tarafından yerinden edilmesiyle oluşan sınıfsal gerilimin toplumsal ayrışmaya dönüşebileceği ve bu süreçte marjinalleşmeyi arttıran, dışsallıklardan sadece belirli kesimlerin faydalandığı uygulamaların mekansal ayrıştırmayı yeniden ve yeniden tetikleyebileceği tehdididir [Şen, 2005].

¹ Bkz. Ayrıca 1.3. Mekansal Ayrışmanın Nedenleri.

Agnostik pragmatikler

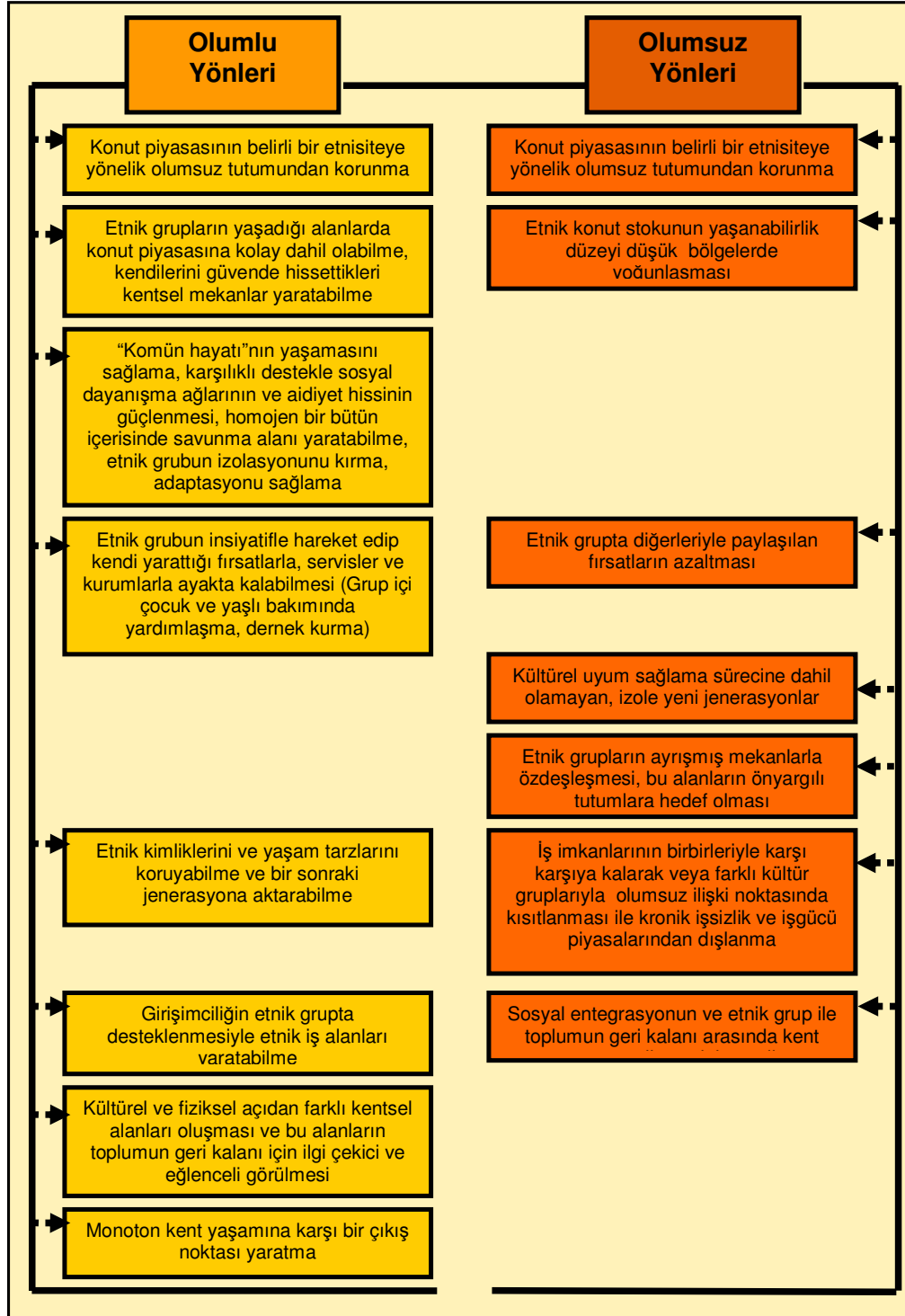
Siedow, A.B.D. kentlerini incelediği çalışmalarında, entegre olabilmiş kentsel konut dokularının, bütünleşik bölgeleme anlayışı ile kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır [Siedow, 2001]. Bütünleşik bölgeleme anlayışından kastedilen, düşük gelir gruplarının ayrıştırılmasına engel olmak ve onların da ev sahibi olabilme olanaklarının artırılmasıdır [Omeyna, 2002]. Bu sistemi oluşturabilmek için yükleniciye bir takım ayrıcalıklı ve teşvik edici öneriler sunulmalı, onlarda yüksek gelirli grupların yaşadığı bölgeler etrafında düşük gelirli gruplar için yaşam alanları yaratmalı ve bu yolla elde edilecek pozitif imaj, sosyal destek, kültürel birleşme ve yapılanmalar her zaman diğer uygulamalara göre çokkültürlü toplumlarda daha tercih edilir ve kalıcı olacağı savunulmaktadır [Siedow, 2001].

Siedow'un önerisine göre, konut alanları tasarlanırken hiçbir zaman o bölgenin fiziksel, sosyo-ekonomik özellikleri yadsınmamalı, tüm kentsel fonksiyonlar ayrıştırıcı nitelikte değil, tüm kültür gruplarını bütünleştirecek perspektiflerde tasarlanmalı; yerel demokrasinin hakim olduğu, her türlü gruptan kullanıcıların planlama süreçlerine katılabildiği tek fonksiyonlu kentsel mekanların çokkültürlü mekansal yapılara dönüştürülmelidir. Kentsel ayrışmanın önlenmesi için yeni ve farklılaşmış yaşam biçimlerinin, tercihlere göre çeşitlendirilmiş sosyal aktivitelerle biraraya getirildiği, mekanların monoton görünümünden sıyrılıp konut tipolojilerindeki esneklik ve tercih özgürlüğü ile entegre bir kentsel yapılanma projesini savunmaktadır [Siedow, 2001]. Fiziksel faktörlerin çok fazla vurgulandığı ancak çokkültürlü toplumlarda ayrılmış kültür gruplarının ve/veya değişik sınıfların ilgi alanlarının ve beklentileri gibi sosyolojik faktörlerin göz ardı edilmesi agnostik pragmatiklere yoğun olarak getirilen radikal eleştiriler arasındadır.

3.1.3. Yapısalcı ekonomik temelli olmayan eylem teorileri

Kentsel ayrışmayı, sermayenin kentte yığılmasından ayırmak için pek çok yapısal olmayan teori öne sürülmüştür. Hatta kentte mekansal ayrışmanın önüne geçilerek, birleşmenin sağlanmasını öneren pek çok teorisyen (Rowe, Koetter, Dewar vb.) bu kısımda yer almaktadır. Bu grup dışında yer alan diğer teorisyenler ise birleşme konusunda çok kuvvetli ekonomik kompozisyonlar önermekte olduklarından, bu grup “ekonomik olmayan pragmatikler” olarak da anılmaktadır [Omeyna, 2003].

Literatürde ayrışma karşısındaki genel eğilim, ayrışmanın sosyal dışlanma süreçleri içerisinde gerçekleştiği ve kesin olarak olumsuz koşullar oluşturduğu yönünde ise de yapısalcı eylem teorisyenlerinin de içinde bulunduğu bir grup akademisyen (Row; Koetter; Dewar) tarafından ayrışmanın kentsel mekan üzerinde bazı durumlarda olumlu etkilerinin de olduğu savunulmaktadır [Boal, 2001; Firman, 2001; Qadeer, 2001]. Onlara göre, ayrışma bir taraftan insanların hayatlarını olabildiğince zorlaştıran sosyal dışlanmaya dönüşürken, diğer taraftan da ayrılmış grubun dayanışma ağlarını ve etnik kimliğini güçlendirmekte ve bölünmüş kentte sosyal entegrasyonun sağlanmasında kilit noktayı oluşturmaktadır (Şekil 3.6) [Özüekren ve Van Kempen, 1998; Briggs, 2001; Qadeer, 2001; UNCHS, 2002].

Şekil 3.6. Etnisiteye dayalı kentsel ayrışmanın olumlu ve olumsuz yönleri [Özüekren ve Van Kempen, 1998; Qadeer, 2001].

Kolaj kent

Bazı mimar ve kentsel tasarım teorisyenleri, kentsel mekanları bölgeleyen sosyo-ekonomik ve politik faktörlerin temel belirleyeci olmadığı, ancak entegrasyonun temel amaç olduğu kentsel mekanların oluşturulmasını savunmaktadır ve Onlara göre, “ayrışma ırkçılığa dayandırılmadığı sürece kabul edilebilir bir etkidir” [Row ve Koetter, 1975; Dewar, 1977]. Mimaride modern akımdan etkilenen Row ve Koetter, bölgelere ayrılmış kentler planlamasını desteklerken, tek fonksiyonlu kentsel mekanlar üretiminin ardındaki mantığı sorgulamakta ve giderek gelişen eski kentler üzerinde yoğunlaşan çalışmalar sonucunda, bu kentlerin, modernist planlama anlayışıyla tasarlanan kentlerden daha entegre ve uyumlu mekansal ağlara ve dolayısıyla birbirleriyle bütünleşmiş topluluklara sahip olduğu ifade edilmektedir [Row ve Koetter, 1975]. Kolaj kentlerin düzenlenmesinde tercih edilen bölgeleme anlayışı, genel olarak, tek işlevli, büyük ölçekli bölgeleme (zoning) ilke olarak terk edilerek ancak, toplumun güvenliği ve sağlığı için gerektiğinde işlevsel ayırım yapılabilmesidir.

Ayrışmaya konu olan tasarımlardaki bilimsel yaklaşımlarla, planlamanın halkın katılımıyla gerçekleştirilmesi arasında ikiye bölünmeyi gözlemleyen kolaj kentin savunucuları, kentsel tasarımın karmaşık sosyal oluşumları bütünleştireceği görüşüyle, “kolaj”ı aristokrat, geleneksel, akademik ve popüler çevreleri uyumlulaştırmak başta olmak üzere kente geneline yayılacak bir uzlaşma süreci olarak tanımlamaktadırlar. Önerilen kentsel mekan bu eski yapılanma ve modernist yapılanmasının bir karması olup, ayrışmanın önüne geçilecek bu yeni mekanların oluşturulması için gözetilecek prensipler şu şekilde belirtilmiştir [Omeyna, 2003]:

- Düzensizliğin ve farklılıkların yüzleşilmesi gereken gerçekler olduğu kabul edilmeli,
- Bireysel kültür farklılıklarının ve etnisiteden kaynaklanan oluşumların kavranması,

- Rasyonel olsa dahi yukarıdaki farklılıkların göz ardı etmekten kaçınılmalı,
- Değişikliklere ve farklılıklara karşı sabırlı olunmalı,
- Kentsel ayrışmanın önüne geçilebilecek her durumda septik olunmalıdır.

Literatürde, “kolaj kent” in savunucuları olan “ekonomik olmayan pragmatistlere” karşı ortak eleştiri ise, kentte sosyo-ekonomik ilgi alanlarının değişik sektörlerde çok farklı rollerde topluluklar üreteceğinden, mekanın entegrasyonunun sağlanması açısından ekonomik faktörlerin ayrışmayı engellemek için oluşturulan “kolaj kent”in çözüm önerileri arasında fazlaca yer bulmamasıdır [Omeyna, 2003].

Ekonomik olmayan pragmatikler

Teorilerinde ekonomik parametreleri doğrudan kullanmayan “ekonomik olmayan pragmatikler” olarak adlandıracağımız teorisyenler, kentsel birleşmenin savunucularındadır. Onlara göre, bölgelemeyle farklılaştırılmayan kentsel mekanlar, bütünleşmiş yaşam tarzlarını ortaya çıkarırken, bu da ticari ve endüstriyel olarak ortak yaşam alanlarını oluşturmaktadır [Dewar ve Uytendogaardt, 1995]. Her kentte, farklı yaşam tarzları sonucu ortaya çıkan özgün kentsel mekanlar vardır ve etnik yaşam adacıkları, etnik grupların özgür ve eşit yaşamlarının dolayısıyla da çokkültürlülüğün simgesidir; bu alanları eşsiz kılan nokta işlevsel bölgeleme ile etnisiteyi de içerisinde barındıran yerel özgünlüklerin korunabilmesi, farklı toplulukların aktivitelerinin (eğitim; konut, çalışma, etkinlik, ticaret, yönetim ve ulaşım sistemi gibi) yoğunlaştığı alanlardaki çok fonksiyonlu ve farklı kentsel işlevleri aynı yerde bulundurma yönündeki karma eğilimleridir [Omeyna, 2003; Cullingworth, 1994].

Multifonksiyonel ve bütünleşmiş kentlere karşı, bölgeleme pratiğiyle oluşturulan Cape Town, Toronto gibi kentler yoğun olarak ayrışmanın izlerini taşımaktadır. Küreselleşmenin kıtalar arası göçleri tetiklemesi ile söz konusu bu iki kentte etnik gruplar arasında insan hakları mücadeleleri hız kazanarak,

grup kimliklerinin yeniden organize olmasıyla önem kazanan çokkültürlülük, mekansal ayrışmayı bütünleşme bağlamında yeniden tanımlamaktadır [Qadeer, 2001]. Bu tanıma göre; Kanada’da “Çokkültürlülük ve Kanada Vatandaşlığı Yasası” 1991 yılında kabul edilerek, “tüm Kanada toplumunun bireylerine kültürel miraslarını koruma ve yaşatma özgürlüğü” verilmiştir. Yasalarla desteklenen çokkültürlü toplum yaşantısında mekansal ayrışma, gönüllü olduğu durumlarda kabul edilerek, etnik grupların kültür yaşantılarının sürdürülebilirliği desteklenmekte; etnik yaşam adalarında ve farklı kültür bölgelerinde yoğunlaşan gruplardan oluşan kentin mozaik mekansal yapısı, ayrılmış etnik adaların kendi içine kapanmasını yönlendirmeyen, ancak; aynı zamanda da etnik grupların birlikte olmasını destekleyen bir yapı sergilemektedir [Qadeer, 2001; Omenya, 2003].

Çokkültürlü kentlerde bölgeleme sonucunda, tek fonksiyonlu ve kullanımların ayrıştırılması sonucundan olumsuz yönde etkilenen kentsel gündelik yaşamlar ortaya çıkmaktadır [Ünlü, 2006]. Oluşan bu ekonomik aktivite olanağı bulamayan diğer arazi kullanımlarından ayrılmış konut alanları da kent ve yaşam alanları arasında geçirgen arayüzlerin oluşmasını engellemekte, mekansal sürekliliğin oluşmasını engellemektedir [Omenya, 2003].

Bölgelemeyi Cape Town üzerinden inceleyen ampirik çalışmalar, Beyaz Güney Amerika’nın kentleşme sürecinde entegre alanlar için nelerin uygulanabilir olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrışmayla sonuçlanan planlamanın başarısızlığı, sosyal sınıfların sosyo-ekonomik ve politik ilgi alanlarına önem vermemesinden kaynaklanıyordu [Berrisford, 1999]. Kentteki insanların çokkültürlülüğünün yadsınarak, etnik ayrımı yapılarak eş zamanlı olarak siyah ya da gelir seviyesi düşük toplulukların tek fonksiyonlu bölgelere ayrılması ve beyaz gruplarda ise gelir seviyesi temel belirleyici olmaksızın sınıflar arası bütünleşme yaşanarak, yerleşim alanlarında da diğerlerinden ayrışılması, daha sonraki yıllarda gelir seviyesine bağlı sınıfların ortaya çıkmasına baz oluşturacaktır [Plessis ve Pienaar, 1996; Berrisford, 1999; Gwanya, 2003].

Geleneksel bölgeleme uygulanmamış alanlar, üretimin genelsel biçimleri bağlamında değerlendirilirken, çalışma ve yaşam alanlarındaki ayrışma endüstriyel (modern) üretimi zorunlu kılmaktadır. Küçük ve uzmanlaşmış hizmet sağlayıcılarıyla post-modern üretim tarzı ise kentsel yerleşim izlerini tamamıyla değiştirmemektedir. Sanayiler ise, birlikte kümelenme, mekansal ağlar oluşturma, alt kentleşmeden maksimumda yararlanma ve gelir seviyesi düşük ve/veya farklı kültür gruplarını yabancılaştırma gibi üstünlüklerini geliştirebilecekleri belirli tipteki servisleri önermektedir.

3.2. Kentsel Mekansal Ayrışmanın Nedenleri

Günümüzde nerdeyse yerkürenin bütününde metropollerde ayrışmaya rastlanılmaktadır. Bu ayrışma her noktada etnisiteye dayalı olmasa da mekanda kendisini kimi zaman siyah toplulukların, kim zaman Yahudilerin, Latinlerin kimi zamanda eşcinsellerin ayrışması olarak kendisini gösterir. Sao Paulo'da geniş Japon mahalleleri, New York'ta Amerika-Afrika kökenli siyah grupların mahalleleri, Berlin'de Türk, Paris'te Arap, Londra'da Karayip ve San Francisco'da eşcinsel grupların yaşadığı diğerlerinden ayrılmış mahalleler mevcuttur [Villaça, 2001].

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere “ekolojik ayrışma”, birbirlerinden bağımsız ve farklı kentli gruplarının prestijli ya da mevcuttan daha iyi sosyal pozisyonları yakalayabilecekleri kentsel mekanları için mücadelesinin sonucunda karşılıklı bağları ve farklılıklarıyla fiziksel mekanda ayırt edilir konuma gelip, benzer özelliklere sahip kentsel alanlara yerleşmeleri ya da yoğunlaşmaları olarak tanımlanabilmektedir [Gıst ve Fava, 1969; Villaça, 2001]. Farklı fiziksel ve değer eşiklerinden oluşan bir arayüz üzerinden gelir gruplarının yer seçme süreci kapsamında yeniden biçimlenen kentte, üst ve orta gelir gruplarının maddi olanaklarına, sosyal ve ekonomik güçlerine karşın, alt gelir gruplarının da siyasi gücü, ucuz işgücü niteliği ve nüfusta sayısal üstünlüğü mevcut olup, bu nitelik ve güçler, gelir gruplarının kent toprağı üzerinde farklı pazar donanımları sağlamalarına fırsat veriyor, mekanın sosyal

ve ekonomik ayrımlarını belirginleştirmektedir [Firman, 2000; Şenyapılı, 2004]. Gist ve Fava bu ayrışmayı gönüllü ve gönülsüz ayrışma olarak ikiye ayırmaktadır. Gönüllü ayrışma, bireysel ve kişinin insiyatifiyle kendi sınıfından insanlarla birlikte yaşama isteğiyle, gönülsüz ayrışma ise bireyin ya da ailenin çeşitli güçler tarafından bir bölge ya da komşuluk biriminde yaşamaya ya da yaşamamaya zorunlu bırakılması olarak belirtilmiştir [Omeyna, 2003].

Gelişmiş ülkelerin yanında gelişmekte olan ülkelerde de kendisini gösteren gönüllü ayrışma, literatürde “kendini ayrıştırma-selfsegregation” olarak da kullanılmakta ve arz-talep faktörlerinin etkisiyle “derinleşen güvenlik ihtiyacı”, “kamuya kapalılık”, “değişen yaşam tarzları” ve “prestijli topluluklar” ile hızla artan kapalı yerleşmelerle yeni bir güç haline gelmektedir [Jurgens ve Gnad, 2002; Şen, 2005] ve bu ayrışma ayrışma türü toplumsal teması azaltarak, ortak sorumluluğu, sosyal dayanışma ağlarını ve dolayısıyla yurttaşlığı zayıflatması yönünde eleştirilmektedir [Blakely ve Synder, 1997].

Teorik perspektifte, benzer bir görüş ile, mekansal ayrışmanın nedenlerini üç teoriyle açıklanmaktadır [Falah, 1996]. Birincisi “sınıf teorisi” olup, ayrışmanın nedenini sosyo-ekonomik sınıflara dayandırmakta; ikincisi ise yukarıda bahsedilen kendi grubunun baskın olduğu mekanlarda yer seçme ile “kendini ayrıştırma”dır. Son teori ise konut sınırlamalarının mekansal tabakalaşmanın temel nedeni olarak görüldüğü “ayrımcılık teorisi”dir. A.B.D.’de Afro-Amerikan gruplarında olduğu gibi kimi zaman gelir seviyesi ve yaşam tarzları bir başka gruba dahil olmaya olanak verecek durumda olsa dahi bazı toplulukların yoğunlaştığı kentsel mekanlarda yaşamaları engellenmektedir [Firman, 2000].

Çalışmanın bu bölümünde sosyal statü ve tabakalara, kimliklere bağlı olarak tanımlanan ve mekâna da yansıyan ayrımların çeşitleri, nedenleri, planlamanın ayrımlarla ilgisi araştırılacak ve literatürde ayrışmanın tanımı için, akışkanlık ve hareketliliği tanımlamak adına “zaman-mekan sıkışması” (Harvey, 1989), “zaman-mekan uzaklaşması” (Giddens, 1992), “mekan kesişmesi” (Appadurai, 1990) gibi çeşitli ifadelerin kullanılmakla birlikte, post-modernizmden ödünç

alınan diğerleri, ötekiler gibi kavramlaştırmaların bu tür farklı ayrımlara yol açan nitelikleri ortak şekilde kapsayıp, açıklayıp açıklayamayacağı sorgulanacaktır.

3.2.1.Sosyal tabakalaşma

Değişmez parametrelerin bulunmadığı ayrışma literatüründe etiketleme ve sosyal dışlanma sürecinin bir sonucu olarak gruplar arası farklılıkları her koşulda belirginleştiren sosyal tabakalaşma, Antik Mısır'da, Peru'nun Machu Pichu Bölgesi'nde, Tunç Çağı'nda Troya'da olmak üzere şehirleşme tarihinin en başından beri gözlenilmekte olup [Kolukırmık, 2005; Bolt ve ark., 2006], Villaça'ya göre "çokkültürlülü toplumlara özgü olma şartı aranmaksızın, sosyal sınıflara ait ayrışma tüm topluluklarda görülebilmektedir" ve etnisiteye dayalı ayrışma ile diğerleriyle karşılaştırıldığında sosyal yapı ve kültürel değişmeler nedeniyle sosyal ayrışma en temel ayrışma şeklidir [Villaça, 2001]. Castells'e göre, kentsel mekanda konut alanlarının dağılımı kendi sosyal ayrışmasını yaratmaktadır; oluşan "kentsel tabakalaşma", sosyal tabakalaşmanın ve bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal mesafenin yarattığı mekansal baskılarının ürünüdür [Castells, 1978].

Sınıfsal analizler ve planlama kavramları, 1960'larda Fransız Marksist coğrafyacıların ve sosyologların mekân-sınıf arasındaki ilişkiyi araştırmalara başlamaları ve kentsel alandan gelen, mekânla ilgili politik çatışma ve sosyal hareketlerin 1980'lerin ortalarına kadar devam etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Daha önceleri de mekânda sınıfla ilgili çalışmalar ve araştırmalar yapılıyordu. Çünkü "Refah Devleti", özellikle işçi sınıfım nesne olarak, herhangi bir devrimsel çatışmaya engel olmaya çalışıyordu. Bu yüzden de yeniden gelişme devrinde işçi sınıfının kentsel alanlarda diğer sınıflarla ilişkileri, özellikle konut alanlarında hayat biçimleri, kültürleri planlamanın daha çok da sosyolojinin konusu olmuştu. Özellikle yeni oluşmaya başlayan çöküntü alanlarıyla, işçi sınıfının konut sorunu da onlar için önem taşıyordu. Yalnız bir sorun vardı: Özellikle çöküntü bölgelerinde ve kentin eski makroformuna eklenerek gelişen yeni konut alanlarında (banliyölerde değil) oturan insanlar, belli bir kent

parçasında, belli bir sınıfsal özellikte toplanmıyorlardı. Aralarda fazla uçurum olmasa bile, bazı orta sınıf insanlarla işçi sınıfı insanları beraber yaşıyorlardı. Üstelik sınıfsal ve sosyal hareketlilik olduğu için tam tespit yapılamıyordu. Başka bir sorun ise, 'Batı' ülkelerine Üçüncü Dünya'dan gelen göç ve göçmenlerin vasıfsız olması ile birlikte farklı etnik grupların bu alanlara toplanması gibi sorunlar sonucu çöküntü bölgelerini bir sınıfın göstergesi gibi almak hiçbir işe yaramıyordu. Hele Üçüncü Dünya Ülkesinde bilim adamı için bu iş daha zordu. Eski koloni şehirleri, ilk başta yerlilerin yaşadığı eski şehir, eski kolonistlerin bıraktığı yeni modern şehir diye ikiye ayrılmıştı. Üstelik, sanayileşme olmadığı veya olsa bile tamamlanmadığından, vb. sebeplerden dolayı gelişmiş ülkelerin sınıf tanımlamasına uyacak insanları bulamıyorlardı. Geçiş süreci yaşayan kırsal için de aynı durum geçerliydi.

Bu nedenle coğrafyacılar, kentteki sosyal tabakalaşmaları anlamak için ve kentsel ihtiyaçların politikanın konusu olması üzerine, kendileri sınıfları tanımlayacak kategoriler ve sınıflama sistemleri oluşturmaya başladılar. Bu sınıflama sisteminin de dayandığı teori klasik sınıf teorisi değildi. Özellikle Castells gibi bilim adamları, sınıfı ortak tüketim alanı olarak tanımlanan, sınıflar arası ilişkilerden çok devlet-birey veya devlet- belli bir sınıf arasındaki hizmet (kentsel ağırlıklı) ve eşitsizlik ilişkileri ile politik alandaki çatışmalarla belirlenen bir kavram üzerine oturtular [Castells, 1997]. Sınıflar veya tabakalar, klasik sınıflarla sınıf sayılmayan grupların¹ türevlerini içeriyordu. Araştırmalar, kamusal hizmetlerden yararlanmadaki eşitsizlikler, kentin planlama sürecinde politik özne olarak sınıfların durumu, devletin belli bir sınıf etkisinde olduğu halce, sanki ayrı bir varlık gibi davranıp kapitalizmin yeniden üretimini sağlaması üzerinde yoğunlaşıyordu [Castells, 1997].

Benzer şekilde "konutsal/sınıf" kavramını tartışacak olursak, bu kavramın sınıflarını belirleyen üretim ilişkileri değil, konuta ulaşabilme derecesiydi. Sınıfsal çatışma ise konut pazarında oluşmaktaydı. Schmalenbach ise buna

¹ Etnik, toplumsal ve cinsiyete dayalı, dinsel vb.

“konutsal/sınıf bilinci” kavramını ekliyordu [Bell ve Newby, 1976]. Bu süreçte yeni hizmet sınıfları oluşmakta, üretim sektöründeki işbölümü sonucu, kentlerde beyaz yakalı işçiler yoğunlaşmaktaydı. Aynı şekilde Türkiye’de de memur diye adlandırdığımız devlet sektöründe çalışan, beyaz yakalı işçi konumunda gözüken kapitalizmin yeniden üretilmesinde son derece faydalı olan bu yeni sınıflar toplumsal alanda çoğalıyor, kentsel hizmetlerin nesnesi oluyorlardı.

1960’lardan başlayarak, Üçüncü Dünya Ülkelerinde kentlere ve yurtdışına göç bir eğilim halini almaya başladı. Bunun nedeni, gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücüne hızlı kalkınmak için gereksinim duyması ve bu göç eğiliminin de ekonomik rasyonaliteye büyük bir olanak maliyeti sağlamasıdır. Fakat göç sonucu doğan çöküntü bölgeleri ve gecekondu olgusu kentte maliyet yarattığından, sınıfsal analizlerin konusu olmuştur. Böylece kapitalizmin bütünüleyici bir ögesi olarak; getto, çöküntü planları ve gecekondu, ikincil işgücü piyasasını yaratıyor ve dinamik olmasını sağlıyorlardı. Böylece çalışanlar arası rekabet kızışıyor, maliyetler düşüyor, yeni pazarlar oluşuyordu. Sosyo-kültürel ve ekonomik sorun gibi gözüken bu grubun, özellikle hizmet sektöründe kullanımı verimli ve ucuz olduğundan, yaşadıkları sorunların çözülmesinde pek de istekli davranılmıyordu [Baumann, 1998].

Sosyal sınıf ayrışması, tüm sınıf topluluklarını içeren bir süreçtir. Kimi kentlerde “doğu-batı yakası(East Side-West Side/New York)”, kimi kentlerde ise “doğu-batı ucu (east end-west end/Londra)” olarak tanımlanıp kente her ölçekte yayılabilmektedir [Villaça, 2001]. Bu çağdaş sosyal değişim kuzey ve güney, siyah ve beyaz, zengin ve fakir arasındaki kutuplaşma gibi değişik şekillerde yaşanmakla birlikte hala netleşmeyen konu ise bu farklılıkların sistematik olup olmadığıdır [Savage ve Warde, 1993, s. 86]. Mustard ve Deurho (2002), yukarıda açıklanan sosyal kutuplaşmayı, kentsel ayrışmanın temel nedeni olarak görmekte, terk edilen kentsel mekanlar ve göç edilen yeni yerler arasındaki ilişkiyi global makro-ekonomik koşullarla bağdaştırmakta ve “işçi arz-talebindeki uyumsuzluk, işsizliğe ve mekanı ayrıştırabilecek düzeyde göçe

sebepler oluyor” yaklaşımını getirmektedir. Bu uyumsuzluk, aynı zamanda azınlık mahallelerinin oluşumuna, sosyal kutuplaşmaya ve mekansal olarak ayrıştırılmış yerleşim bölgelerinin oluşmasına neden olmaktadır [Mustard ve Deurho, 2002].

İstanbul’da sosyal kutuplaşmanın kentsel mekanda net olarak hissedildiği Maltepe İlçesi Gülsuyu Mahallesi, sınıfların, toplumsal grupların kent mekanı içerisinde birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olup, sosyal kutuplaşmanın nasıl ortaya çıktığının en belirgin örneklerindendir [Bozkulak, 2005]. 1950’lerde başlayan kentlere göç sürecinde Doğu Anadolu kökenleri göçmenlerin tercih ettiği mahalle, 1970’lerde yoğun olarak Alevi nüfusu da barındıran gecekondu topluluğuna dönüşerek politik bir kimlik de kazanmıştır. Gecekondu dönüştürme ifadesi haline gelen varoşlara dönüşen ve etnik kimliğinden dolayı “kurtarılmış mahalle” olarak nitelendirilen Mahalle, günümüzde yoksulluğu dışında suç (uyuşturucu, fuhuş, hırsızlık, çeteleşme), şiddet gibi kentlerde istenmeyen nitelikleri de barındırmaktadır¹. Başlangıçta işçi mahallesi olarak kurulan yerleşimin en büyük sorunlarından biri ise 1980 sonrası post-fordist üretim aşamasına geçişle emeğine ihtiyaç duyulmayan ve bu yüzden dışlanan eski sanayi işçilerinin artan işsizlik sorunudur. Bu dönemde neoliberal politikaların etkisiyle işçi arz-talebindeki dengesizlikle gelir adaletsizliğinin yarattığı yoksullaşma ile sınıflar arası kutuplaşma belirginleşmiş ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sadece ekonomik açıdan değil kültürel ve sosyal alanlarda da değerleri diğerlerinden tamamen farklı yeni bir alt kültür² oluşmuştur [Mustard ve Duerho, 2002, Omenya, 2002]. Kentin içinde yetişen ancak kentin, içine almadığı bu insanlar için iş sahibi olmak, iyi bir eğitim almak ya da kentin diğer noktalarındaki gruplarla iyi ilişkiler kurmak baskın

¹ Maltepe Çocuk Şubesi’nden edinilen bilgiye göre, Maltepe İlçesi’nde 2004 yılının ilk yarısında gözaltına alınan 18 yaş altı çocukların %50’si Gülsuyu mahallesinde ikamet etmektedir. Ayrıntı bilgi için Bkz. Bozkulak, 2005: 256.

² Bozkulak ise bu alt-kültürü “sınıfaltı” olarak yorumlamış, kentin fiziksel görüntüsünde meydana gelen kopuşların neden olarak ifade etmiştir [Bozkulak, 2005]. Sınıfaltı Gans tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bu davranışsal tanım okulu terk etmiş, çalışmayan insanları adlandırır. Ayrıca, evsiz, dilenci, alkol veya ilaç bağımlısı olanları, sokaktaki suçluları sosyal konutlarda yaşayanları, yasadışı göçmenleri ve çete üyelerini de kapsar” [Baumann, 1999].

değerler arasında yer almamakta, bu koşulların sonucunda ise suç oranı yükselmektedir.

Mekansal ayrışma konusunda “yeni uluslar arası işbölümü” olarak tanımlanan çok kuvvetli bir neo-Marxist görüşler de literatürde kendisine yer bulmaktadır [Mustard ve Duerho, 2002]. Sermayenin, kendisine uygun addettiği bölgelere doğru yön alması da arz-talep dengesinde uyumsuzluğa yol açabilmektedir. Sermaye odakları tarafından vasıfsız olarak değerlendirilip yoğunlaştıkları bölgenin de “ucuz işçi bölgesi” olarak değerlendirilmesine son verilmesi ile kapitalistlerin taleplerine cevap verememiş vasıfsız insan topluluklarını oluşturmaktadır. Bu klasik Marksist yaklaşım teori olarak geliştirildiğinde, ekonomik pragmatiklerin “evrim teorisi”nde olduğu gibi sınıf ayrımı ile uyumlu bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır [Omeyna, 2003]. Vasıfsız grupların yerleşim alanları, farklı sosyal sınıflar üreten merkezler olarak mekanda yer seçmekte, sonuç olarak belirli mahalleler, halkın gelir yapısına göre ayrışmaktadır [Savage ve Warde, 1993].

Sanayinin yer değişiminden kaynaklanan ciddi nüfus ve sermaye kaybıyla merkezi terk edilerek, kent çeperlerindeki farklı gelir gruplarına hitap eden konut adalarına ve banliyölere yerleşme başlamıştır. 19. yüzyılda başlayan ve “burjuva ütopyası” olarak literatüre giren, sınıfsal ayrışmanın mekana yansması olarak saptanan, başlangıçta fabrika sahipleri ve orta sınıf yöneticilerin yaşadığı bağımsız villalardan oluşan kent çeperindeki altkentler, orta sınıfa sınıfsal, ırksal, kültürel ve etnik açıdan farklılıkları örten, homojenleştirici ve satın alma gücünün ve tüketim kalıplarının benzer olduğu kendi sınıfların üyeleriyle uyum içerisinde yaşam olanağı sağlamayı hedeflemekteydi [Kurtuluş, 2005]. Ancak, başlangıçta sınıfsal ve ırksal riskleri ortadan kaldıracak biçimde tasarlanan bu yeni yerleşim biçimi ve II. Dünya savaşı sonrası “Amerikan Rüyası” olarak işçi ve orta sınıfına sunulan yaşam kalitesi yüksek ve konforlu olanakları ile sunulan yeni hayat tarzı, orta sınıfı mekanda ayrıştıran en büyük dinamiklerden birine dönüşmüştür. Bu altkentlerde mülkiyetin en etkin şekilde değerlendirilmesiyle “sermayenin

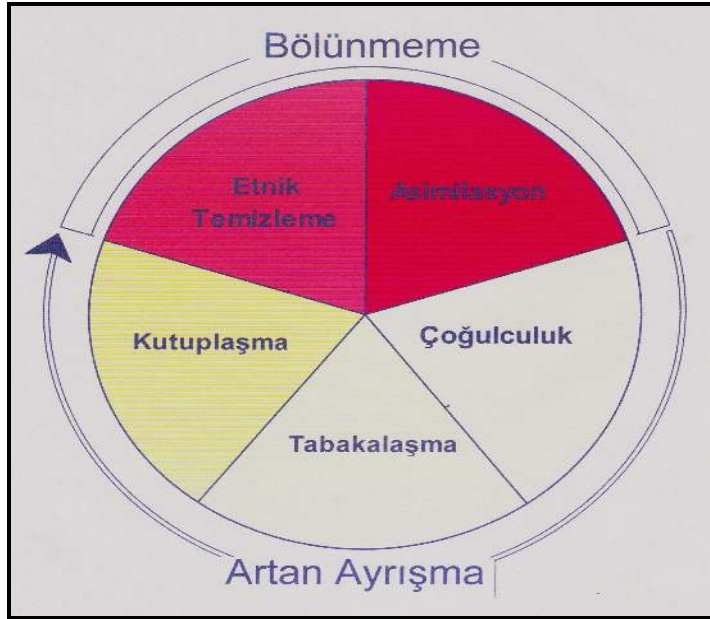
banliyöleşmesi” sürecine girilmiş, rant farkının banliyöden yana işlemesi ile yatırım merkezden çekilmiş, altkentlere doğru nüfus ve göç hareketleriyle kent merkezleri göçmen toplulukların ve yoksullaşan grupların yaşadığı ayrılmış mekanlara dönüşmüştür [Smith, 1996; Erdoğan, 2006; Şen,2005].

3.2.2. Etnisiteye dayalı ayrışma

Kentsel mekanda “diğerleri” tarafından daha az önemsenen etnik grubun “evsahibi” baskın grup tarafından dışlanmasıyla oluşan etnisiteye dayalı ayrışma, kentsel ayrışma türleri içersinde gerçekleşmesi en az arzulananı ve üzerine en fazla araştırma yapılanıdır [Boal, 1978; Villaçe, 2001; Barth, 2001]. Ayrışmanın üç temel belirleyicisi (ayrışmış bölgedeki yaşam süresi, sosyo-ekonomik statü ve kültürel uyum sağlama) etrafında şekillenen etnisiteye dayalı ayrışma, etnik grupların kentsel alanlardaki yer seçim kararları dikkate alınarak, gruplar arasındaki farklılıklar kapsamında grup üyelerinin aynı mekanda yoğunlaşması olarak tanımlanmaktadır [Bolt ve ark, 2006]. Etnisite, kolonizasyon dönemiyle birlikte ağırlık kazanan, bilimsel gelişmelere paralel bilimsel teorilere oturtulmaya çalışılan, tıpkı cinsiyet ayrımında olduğu gibi stereotipleri kendini üstün sayan etnik kökenin daha çok görsel algılarıyla karar verdiği bir ayrım türüdür. Toplumlar, insanlık tarihinin başından beri kendinden olmayanı bir tür yaratık görerek özne ve insan (muhatap) kabul etmemişlerdir. Etnisite kategorileri, çıkış yerlerine dayanılarak, kıtasal, ulus-devletsel, coğrafi bölgelere göre ayrımları yapıp, mekânlaştırılırlar. Tarihin belli bir bölümünde kurumsal olarak normalleştirildiğinden, mekânsal farklılaşmalarda doğal ve verili kabul edilen etnisite; tanımlanarak ve anlamlandırılarak sosyal mekânı oluşturmuştur.

Etnik gruplara karşı hissedilen empati eksikliği ile servis ve olanaklardan yararlanmalarını sınırlayan bir problem olarak kabul gören etnisiteye dayalı ayrışmayı tanımlanırken, bölünmüş (divided)/ kutuplaşmış (polarized) kent dahilinde sınıflandırma yapılması, kentin genel ve özgün dinamiklerini kavramak bağlamında daha yararlı olacağından, bir senaryo spektrumuyla

açıklanmaya çalışılacaktır (Bkz. Şekil 3.7) [Goldsmith, 1997; Christoper, 2001; UNCHS, 2002]. Bu spektrum, Boal tarafından geliştirilmiş olup, sadece bölünmüş/kutuplaşmış kenti diğer kentlerden ayırmakta kullanılan bir çerçeve değil, aynı zamanda Belfast kentinin etnik ayrışmasının açıklanmasında kullanılan bir yöntemdir [Boal, 1999].

Şekil 3.7. Etnisiteye dayalı ayrışma senaryoları spektrumu [Boal, 2001]

Etnisiteye dayalı ayrışmanın tanımlandığı bu önermede, 5 senaryo bulunmaktadır. Bunlar [Boal, 2001]:

- **Asimilasyon:** Gruplar arası farklılıkların ortadan kaldırılmasıyla toplumdaki çeşitli kültür gruplarının zaman içinde, kültürel çoğunluğa benzemesi ve devlet politikaları ile bu yönde zorlanmasıyla oluşmaktadır [Asseo, 2004; Somersan, 2004],
- **Çoğulculuk:** Pozitif yaklaşımla çokkültürlülüğten doğan farklılıkların pozitif yaklaşımla desteklenmesiyle tanımlanmaktadır [Boal, 2001]. “Aynı coğrafyada paralel hayatlar ama kesişmeyen yaşamlar” olarak yorumlanan çoğulculuk,

farklı kültür gruplarının aynı toplum içerisinde yan yana yaşaması ancak bütünleşmemesi olarak vurgulanmaktadır [Boal, 2001; Somersan, 2004]. Her kültür grubunun kendine has cemaatlere sahip olup, ayrılmış mahallelerde yaşamlarını sürdürmesi ancak ortak çıkarlar bağlamında ekonomik ilişkiler kurulması olarak tanımlanabilen çoğulculuk, Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde yaklaşık 7 yüzyıl geçiren Edirne Kenti'nin de ikili yapısını özetlemektedir [Eksertzoglou, 2004; Somersan, 2004; Türkdoğan, 2004; Marushiakova ve Popov, 2006].

- *Tabakalaşma*: Diğer baskın kültür grupları karşısında düşüncelerin ve isteklerin yüksek sesle belirtilmediği ve sonucunda gruplar arası farklılıkların keskinleşerek derinleşmesi ile sosyal tabakalaşmanın ve bireyler/topluluklar arasındaki sosyal mesafenin yarattığı mekansal baskıların ürünü olan kentsel tabakalaşmanın ortaya çıkmasıyla açıklanmaktadır [Castells, 1978; Boal, 2001].

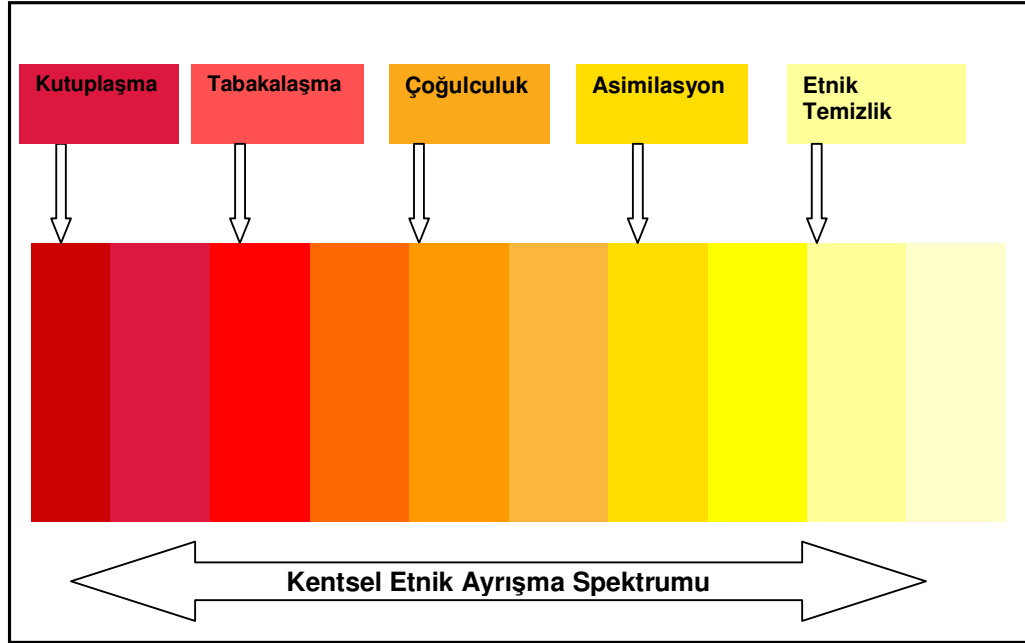
- *Kutuplaşma*: Yeni teknoloji ve yeni iş imkanlarının yapılanması ile birleşen birçok mekanizma, grupları gelir, birikim, yaşam tarzı ve etnisiteye göre farklı kutuplara çekilmeye zorlamakta ve bunun sonucu sosyal gruplar arasında farklı ekonomik-kültürel döngülere bağlı fiziksel ve sosyal uzaklığın vurgulandığı bölünmüş/kutuplaşmış kentin oluşumuyla tanımlanmaktadır [Forrest ve Kearns, 2001; Van Kempen, 1994].

- *Etnik temizlik*: Etnik temizlik, homojen bir bölge yaratmak üzere, farklı etnik grupları bir bölgeden sürmek, kovmak ve grubun kültürel kimliğinin tamamen yadsıyarak inkar etmesinin beklenmesi anlamında kullanılmaktadır [Somersan, 2004]. 4 senaryonun son noktasında etnik farklılaşmanın, ayrışmanın temel kaynağı olarak algılanıp, farklılıkların tamamen ortadan kaldırılmasıyla açıklanmaktadır¹.

¹ Çingeneler İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Yahudi ve eşcinsellerle "yok edilmesi gereken aşağı ırklar" kategorisine dahil edilmiş olup, bu etnik temizlik sürecinde 750.000 kişi katledilmiştir [Novich, 1984; Hancock, 1989; Asseo, 2004].

Spektrum, ayrışmanın var olduğu her kente uygulanabileceği gibi, her kentin kendisine özgü sosyal dokusundaki yeniden yapılanmalarla senaryo pozisyonları değişebilmektedir (Bkz. Şekil 3.8). Spektruma göre, Belfast ve Kudüs “kutuplaşmış kent” kategorisine girerken; Toronto “çoğulculuk”un; Chicago, Park ve Burgess’in de tespit ettiği üzere “asimilasyon”un; Sarajevo ise etnik temizliğin etkisinde ayrışan kentlerdir [Boal, 2001].

Edirne Kenti’nde ise kentsel mekanın tarihsel süreci incelendiğinde, Çingenelerin bugünkü etnik kimliklerinin son derece iyi yaşatılıp korunabilmesine dayanılarak kutuplaşmanın ve tabakalaşmanın varolduğu ancak asimilasyon ve etnik temizlemenin söz konusu olmadığı gözlemlenmektedir (Bkz. Şekil 3.8). Edirne Kenti’ne yaşandığı gibi kuruluş felsefesi, kültür değerleri ve dünya görüşü bakımından farklılaşmayı kopma olarak değil, toplumsal sistemin bütünleşmesi ve kümeleşmesi olarak değerlendiren Osmanlı İmparatorluğu’ndaki etnik grupların, sosyal statü açısından farklı; ancak, temel toplumsal kaynakları neredeyse eşit kullandıkları çoğulcuk anlayışı, günümüz farklılıklar ile birlikte mekana da yansıyan tüm eşitlik haklarını tanıma temeli üzerine yapılandırılacak çokkültürlü bütünleşmiş toplumun amaçlarından biri olarak kabul edilmektedir [Eksertzoglou, 2004; Somersan, 2004; Türkdoğan, 2004]. Çingeneler de dahil olmak üzere tüm etnik grupların farklılıklarıyla eşit olabilecekleri, olmayan eşitliğin sağlanması için ise pozitif ayrımcılığın “tercihli ayrımcılığın” yürürlüğe konabileceği çokkültürlülük, bu araştırmada mekana ayrışma olarak yansıyan entegrasyon sorununun çözüm kaynağı olarak benimsenmiştir.

Şekil 3.8. Edirne Kenti'nin etnik ayrışma spektrumu [Boal, 2001; Literatür Taraması, Alana İlişkin Araştırma ve Gözlemler, 2007]

Goldberg için, doğu-batı ayrımı yapan “Batı’nın, hemen kendi eliyle zorunlu yaşam adacıklarının (apartheid mekânın) oluşturması; etnisiteye dayalı mekânın mantıksal sonucudur [Goldberg, 1993:185]. Fiziksel mekanda beliren dışlanmalar ve içermeler arasındaki çelişki, ayrılmış bölgeleri oluşturmakta, yöneten nüfus tarafından şekillendirilen kentsel alanlar, mekânsal boşluk olarak tanımlanır ve farklılaştırılır, bunu sağlamak için ise o alandaki insani yerleşmeler çeşitli stratejilerle boşaltılır. Vatandaş ve yabancılar mekânsal olarak ayrılarak veya hapsedilerek kontrol edilir.

Baskın yönetici sınıflardan farklı etnili olduğu varsayılan grupların yasa zoruyla ayrı ve farkı yaşatılması olarak tanımlanan “apartheid”, özellikle dışlanan grubun kamusal alanlardan uzaklaştırılmasıyla başlayan bir süreçte, semt ve mahallelerden okullara, kamu ulaşım araçlarından restoranlara, hastanelerden belirli meslek seçimlerine, eğlence yerlerinden tuvalet gibi temel ihtiyaçların karşılandığı kamusal alanlara, hatta mezarlıklara kadar indirgenebilmektedir [Popenoe, 1989; Villaça, 2001; Somersan, 2004]. Sosyal dışlanmanın yasayla

desteklendiği bu ayrışma biçimindeki “apartheid”i Popenoe şu şekilde tanımlanmaktadır [Popenoe, 1989]:

“Apartheid, Hollanda dilinde ayrımcılık anlamına gelmektedir ve bu kelime, ilk kez Afrikalı beyazlar tarafından kullanılmıştır. Apartheidler, farklı ırk, farklı tarih ve farklı yaşam tarzlarını temsil ettiklerinden siyah yerli gruplarından ayrı yaşamayı gerektiren bir sisteme inanmaktadırlar. Siyahların, apartheidlerin bölgelerine ancak, çalışmak için girmelerine izin verilerek, ekonomik baskı uygulamalarıyla güçsüz kalmaları sağlanmaya çalışmaktadır”.

Kentsel politik güç, etnisiteyi yerleşim alanlarının mekânsal ilişkilerine yansıtır ve onun görüntüsü olur. Kentsel yapı içindeki ekonomik, coğrafi ve kültürel farklılıklar ülkeler, kentler, kasabalar arasındaki güçsel sosyal hiyerarşi ile artar, çoğalır. Kentte oluşan sosyal mekânın rasyonalitesi, gücün sosyal ilişkilerdeki sosyal mekânı etkilemesiyle oluşur. Goldberg, etnisitenin kent üzerinde ayrışmasını üç başlık altında incelemektedir [Goldberg, 1993]:

- a) Kent mekânın kolonizasyonu;
- b) Yasa zoruyla yalıtma-ayrı yaşatma (apartheid) kentsel bölgeleri;
- c) Gecekondu, çöküntü alanları, gettolar, kapalı yaşam adacıkları gibi yerleşim alanları.

Bu oluşan mekânlarda yapılan ve üretilenlerle birlikte planlama eylemleri ise;

- a) Sosyal patoloji araştırmalarına dayalı kent projeleri;
- b) Kent güzelleştirme ve kentsel yenileme çalışmaları olarak sınıflamaktadır.

Etnisitenin mekâna yansıması ve mekanlaşması açısından günümüzde en yaygın alanlar çöküntü ve gecekondu alanları, yani etnik grupların göç ettiği ve yerleştiği kent parçalarıdır.

Çöküntü bölgelerinin, geçmişte kolonileştirilen şehirler ile şimdiki metropollerin gettolarının ve gelişmekte olan ülkelerin gecekondu bölgeleri ile benzer yönleri vardır. Bu benzerlik bölgelerde yerlisi olsun olmasın hâkim etnik-sınıfsal-

egemen topluluğun dışladığı insanlar, ekonomik ve kamu-özel mekânsal farklılaşma sonucu, bu şekilde yaşamak zorunda kalırlar. Saf olamama, pislik, kirlilik kavramları çöküntü bölgelerinde cisimleşen ve mekânlaşan bir durumu niteler. Bu mekânda yaşayan farklı ırklar, etnik ve dinsel gruplar da toplumsal mekân da böyle tanımlandıklarından bu iki değişken göç veya esir olmuş egemenden farklı olan bu toplulukların olumsuz statüsü devamlı ve karşılıklı olarak yeniden üretilir. Bu yüzden; kentsel yenileme ve dönüşümün birinci derecede uygulanması gerekli alanlar olarak tanımlanabilir.

Küreselleşme açısından; kapitalizm, göç, çöküntü alanları, etnik ayrım arasında sosyo-ekonomik bir bağ olup Smith, küreselleşmenin (Britanya örneği için) ırksal-mekânsal ayrıma ihtiyacı olduğunu belirtir. Bölgedeki mekansal ayrışma, siyah nüfusu kötü hizmet veren alanlarda ve fakirlerin yaşadığı konut bölgelerine mahkûm eder. Bu, küresel ve post-modernsel açıdan faydalıdır. Buyandan işgücü pazarında rekabeti arttırıp, marjinal ekonominin nimetlerinden faydalanırken, vergiler gibi sorunlar yaratan refah devleti yok edilecektir. Bu yüzden mekânsal ayrıma tabi tutulmuş cemaatlerin, o topluma sosyo-kültürel kazanç sağladığı varsayılır [Smith, 1993]. Bu yüzden, etnik gruplar kentte otantik ve çok kültürlülüğü sağlamak için sınıf-altı konumlarında tutulmalıdırlar [Keith, 1993].

Ayrıca, yukarıda incelenen etnisiteye dayalı nedenlerin gösterdiği bir diğer olgu ise, ayrışmanın geçici bir durum olmadığıdır. Örnek verilecek olursa, araştırmalar son 20 yıldır, etnik ayrışmanın en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olan Hollanda'da, mekansal ayrışmanın fiziksel anlamda küçüldüğünü vurgulamaktadır [Bolt ve Van Kempen, 1997; Musterd, 2005]. Ancak, bu sonuç ayrışan dokuda değişim olmadığı anlamına gelmemektedir. Mekansal yoğunlaşmalar göçmenlerin, kentteki ilk yerleşim bölgelerinde niceliksel değişim göstermemiş (1990 ve 2005 yılları arasında bu ilk ayrışan kent çekirdeğindeki mahallelerdeki Türk göçmen yüzdesi sabit kalmıştır); ancak, radikal değişim sosyal dokuda dikey hareketlilik olarak kendisini göstermiş ve 1990 yılında ayrılmış mahallelerde yaşayan Türklerin 2005 itibarıyla bu

bölgelerden ayrılarak, etnik kimliklerinin kentsel yaşamlarını daha az etkileyeceği bölgelerde yer seçmişlerdir (2005 yılı itibarıyla çok küçük bir yüzde ilk yerleşim alanları olan bu ayrılmış mahallelerde yaşamlarını sürdürmektedir)[Van Ham ve Feijten, 2005]. Hollanda’da, her yıl nüfusun yaklaşık %10’u mahalle değiştirmekte ve bu değişim her birkaç yılda çokkültürlü yapıya sahip büyük şehirlerde demografik dinamiklerin yeniden yapılanmasına neden olmakta, bu noktada ise “yer değiştirme isteğinin” ayrışma üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır [Schelling, 1969; Clark, 1991].

3.2.3.Ötekileri yaratma ve toplumsal ayrışma

Kentte farklılaşmış yaşamlar söz konusudur ve bu yaşamlara karşılık gelen mekanlar da ayrılmıştır. Bu ikili yapı yeni deneyimlere ve zenginliklere izin vermez [Bayraktar, 2005]. Kültürel değişme sürecinin, ferdin toplum yapısındaki statü ve rolüne bağlı olduğu kabul edilirse, genellikle yüksek statüde bulunan bireylerin yeniliğe açık bir zihniyet taşımaları nedeniyle, kültürel uyum mekanizmasına karşı olumlu tutum içindendirler [Türkdoğan, 2002]. Özellikle alt sınıflarda yaşanan etnik ve sınıflar ayrışma nedeniyle farklılıklar giderek keskinleşir ve sonunda kentsel yaşamda toplumsal sınıfları birbiriyle yüzyüze getirecek; bilgi alışverişinde bulunmalarını, günlük sürtünmeyle birbirlerini tanımalarını ve kültürel açıdan zenginleşmelerini sağlayıp, kente entegre olabilmeleri, kentli olma bilincine varabilmeleri yerine, toplumsal katmanları birbirinden ayrılmış, insan kümeleri arasında tam anlamıyla geçirimsiz duvarlar yaratmıştır [Laborit, 1990:190]. Toplumsal yaşamdaki bu ayrışmanın, mekandaki izdüşümü literatürde Amerika’da “gettolaşma”, İngiltere’de ise “dışlanmış mahalleler (excluded neighbourhoods)” olarak tanımlanmaktadır [Ratcliffe, 1998].

“Biz” ve “Öteki” ikilemi topluluğun kendisini tanımlama sürecinde ortaya çıkmaktadır ve “Ötekiler” diye tanımlananlar, tanımlayanlar gibi olan diğer varlıklardır. “Uygarlaştırılabileceği düşünülen öteki”nin modernizmde parçalanmaya başlayan kurgusu, postmodernizmde “ötekiler”in

çokkültürlülüğün yadsınmaz parçası olduğu gerçeğiyle “ötekinin imajı”nı kuvvetlendirmiştir [Keyman ve ark, 1996]. “Öteki”yi tanımlayan herkes, geçmişteki sosyal ilişkilerden doğan seçilmiş, işlenmiş anıları temelinde kendi/öteki ayrımını yapar. Baumann’ın tanımladığı”doğal tutum” temel bilgiden, veri kabul ettiğimiz bilgiden ibarettir [Baumann, 1998]. Bu temel bilgi ise, sahip olduğumuzu bilmeden hepimizin sahip olduğumuz bilgi; öteki insanlarla birlikte olmanın bilgisi olup, amaç ise farklı kültür yapısının oluşturduğu kimliğini ve farklılığını belirtme ve öne çıkarmadır.

“Öteki”nin tanımlanabilmesindeki en etkin ölçütlerden biri ise ekonomik faktörlerdir. Alt tabaka olarak düşünebileceğimiz gelir dağılımından daha az pay alan, eğitim seviyesi ülke ortalamasının altında ve diğerlerinden daha düşük, işsizliğin yüksek, prestijli bir işe sahip olmanın ise neredeyse imkansız olma özellikleriyle de tanımlanabilir [Macionis, 1991].

“Biz” ve “öteki”nin önemi, etnik grubunu tanımlamada geçerli olabilecek ölçütler arasında yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu tanımlamada üzerinde durulması gereken unsur topluluğun “şu anda” kendisini nasıl gördüğü, nasıl tanımladığı ve “ötekiler” için ne düşündüğüdür [Andrews, 1992:17]. Kültür grubunun diğerleriyle tanışmasında kimliğinin farklılığını vurgulayacak şekilde kendisini emik bir yaklaşımla “biz” ve “öteki” şeklinde belirtecek, kendi topluluğu içinde dayanışma “biz”le güçlenirken, “öteki” ile grubun dışındakilerle farklılık pekişecektir. Çingene topluluklarında ise “biz” ve “öteki” ayrımındaki, “öteki”yi “gadjo (gajo)” simgelemektedir. Her bir grup, kendileriyle ortak özelliklere sahip olmayan diğer insanları “gadjo” olarak nitelendirmekte, toplumsal ilişki ve evlilik gibi konularda kesin ve değişmez tavır sergilemeseler bile yaşadıkları toplumun genelinden farklı olan özgün etnik kimliklerini vurgularlar [Angus, 2005].

“Öteki” kimi zaman “biz”den farklı olmakla kalmaz, “biz”i yaşamın değişik noktalarında tehdit eder konumda karşımıza çıkar [Bulaç, 1995:76-78]. Sonrasında ise grubun doğasında varolan diğerlerine karşı önyargının sonucu

olarak toplumsal ayrışma çıkar. İçine kapanan grup, topluluk içi dayanışma kurumları oluşturmaya başlar, mekana yansımalar ise işte bu noktadan sonra ortaya çıkar. Topluluk “ötekiler”den uzak, coğrafi olarak kendisine ulaşılması zor olan alanlarda yaşamaya başlar, kentlerde illegal uluslararası göçlerin de etkisiyle gettolar¹ oluşturmaya tercih eder ve daha da ileriki safhalarda ise grup dışı evlilikleri dahi yasaklayan “ötekiden” sosyo-ekonomik ve mekansal olmak üzere her anlamda kopuşu ve soyutlanmayı sağlamaya yönelik önlemler ortaya çıkar [Türkün ve Kurtuluş, 2005; Smith, 2006]. Yoors, Çingenelerin, diğer gruplar için “öteki” olarak nitelendirilmesini şu şekilde betimlemektedir [Yoors, 2005]:

“Çok kutuplu bir dünyanın farkında olmadığımız kesitlerinde büyüyen derin bir yarık gizlidir: Romanların ve Gajoların dünyasıdır bu..... Zamanın sonsuzluğu içinde yitip gitmenin dayanılmazlığı altında kaybolmamak adına bir dikili ağaçları olmayan en bildik, en tanıdık sokak komşularımızdır “ONLAR”... çoğumuzun görmezden geldiği, dudak büktüğü, yok saydığı, varlıklarından bile ürktüğü en yakın sokak komşularımız olarak Romanlar, yalnızca bu topraklarda değil, evrensel ölçekte “ÖTEKİ” olmanın gururlu temsilcileri gibidirler”.

Çingenelerin de dahil edebileceği azınlıklar ve göçmenler dil, kültür ve sosyal karakter bakımından yaşadıkları toplumdan farklılaşırlar. Ortaya çıkan bu farklılıklara yönelik politikalarda ilki kendi içinde eritme politikasıdır. “Melting pot”ta azınlıklara devletin yurttaşlara tanıdığı tüm haklar fazlasıyla tanınır ve azınlığın, farklılıklarını yok ederek içinde yaşadığı topluma birebir benzemesi beklenir. “Çokkültürlülük” politikasında ise göçmen ve azınlıklarının tanınarak eşit hakların sağlanmasıyla dil, kültür ve sosyal farklılıklarının kaybedilmeden yerli halka entegre olması sağlamaya çalışılır. Bu durumda ortaya çıkacak kültürel alt kimliklerde devlet tarafından tanınacaktır. Üçüncü politika ise devletin ve yerli halkın göçmen ve azınlığı kendi gruplarının bir üyesi olarak benimsemediği, kültür grubunun bir gün vatanlarına geri dönecekleri inancına

¹ Getto, literatürde baskın grubun milliyet, sınıf, gelir düzeyi, meslek grubu, kişisel tercihler, yaşam tarzı ve etnisite farklılıklarından dolayı ayırttığı ve diğer grubun demografik dahil olmak üzere olası tüm faaliyetlerini sınırladığı mekansal yoğunlaşmaları olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Marcuse, 1997; Marcuse, 2001; Cutler ve ark., 1999; Peach, 2005.

sahip olunan yukarda anılan “farklılaştırılmış dışlanma” politikasıdır [Sapancalı, 2005].

Sosyal haklarını ve bireysel özgürlüklerini isteyen Çingenelerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel haklardan yararlanmaları dolaylı yollardan olarak imkansızlaştırılmaktadır. 1934’te yürürlüğe giren İskan Yasası’nın 1. Maddesi’nde “Muhacir ve mültecilerle, göçebelerin ve gezginci Çingenelerin yurtiçinde yerleştirilmeleri, Türk kültürüne bağlılık ve nüfus, oturuş ve yayılışının düzeltilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu’nca yapılacak programa uygun olarak İçişleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıklarınca tertiplenir.” ifadesi yer almaktadır ve aynı Yasa’nın 4. maddesinde ise ‘Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin Kanun önünde eşittir’ diyen Anayasamızın 10. maddesine karşın “Anarşistler, casuslar, göçebe Çingeneler ve memleket dışına çıkartılanlar Türkiye’ye muhacir olarak alınamaz.” Hükmü yer almaktadır. Halen geçerli olan bu Yasa, göçebe yaşayan ve dışarıdan göçle gelmiş Çingenelerin “vatandaş” olmasını engellemektedir. Ayrıca Türkiye sınırları içindeki yaklaşık 100.000 Çingene’nin kimliksiz olarak yaşadığı tahmin edilmekte, yeşil kart almakta zorlanan çingeneler sosyal hayatta da yer bulamamaktadır¹.

Toplumsal ayrışmanın kanunlar tarafından desteklendiği örnekler de gözlenmektedir. 1960’lara kadar birçok kentte ve özellikle A.B.D.’de siyah ve beyaz toplulukları mekanda birbirinden ayırmaya yönelik konut alanları, okullar ve otobüsleri içeren politik düzenlemeler gözlenmiştir [Villaça, 2001]. Yine, Güney Amerika örneğinde olduğu gibi, yasalarla desteklenen azınlık nüfusa sahip olmalarına rağmen baskın grup kimliğindeki beyazların (Apartheid), yerli

¹ Bkz. eski DSP Edirne Milletvekili Erdal Kesebir’in 15 Ocak 1993 tarihinde T.B.M.M.’e sunduğu 2510 sayılı İskan Yasası’nda Değişikliğe dair Soru Önergesi.

siyah gruplara karşı sahip oldukları ileri düzeydeki avantajlar mevcuttur¹ [Somersan, 2004].

Nüfus çoğunluğuna sahip siyahlar, kendileri için belirlenmiş kent içi alanlarda ya da kırsalda barınmak zorunda ve kente her gün ancak bir tür vize ile girebilmekte, sınırlı özgürlükleri çerçevesinde çalışma hakkına da sahip olup (ucuz ücretli, beyazlar için uygun görülmeyen işler yapacak kadar eğitiliyor, ortalama gelir olarak da beyazların dörtte birini kazanıyorlar), ayrı ulaşım aksları, diğerlerinden soyutlanmış özel okulları bulunmakta, kısacası kendileri için ayrılmış kentsel alanlarda yaşamaya mecbur bırakılmışlardır [Hess, ve Markson, 1980; Eriksen, 2002; Somersan, 2004].

1984 yılında bazı apartheid politikalarının yürürlükten kaldırılmasına ve 1996 yılında her türlü ayrımcılığı² yasaklayan Anayasa'nın kabulüne rağmen, halen baskın konumdaki orta ve üst gelir seviyesindeki beyaz gruplar ile gittikçe fakirleşen Afrikalı siyah gruplar arasında aşılması çok zor ekonomik ve eğitim uçurumu süregelmıştır. Yaşam koşulları kayda değer bir iyileşme göstermeyen siyah grupların ayrılmış yaşamlarına elektrik, su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinden mahrum teneke veya karton kulübelerinde, çoğunluğunun yaptığı gibi çöpleri karıştırıp dönüştürme gibi marjinal sektörlerde çalışarak devam etmektedir [Omeyna, 2003; Somersan, 2004].

Buna benzer mekana belirgin olarak yansıyan bir toplumsal ayrışma örneği ile Hindistan'da yaşanmaktadır. Hindistan Anayasası'nın 370. maddesiyle Keşmir Eyaleti ve yerel halk ile bütünleşmeyen kabile topluluklarının yaşadığı Kuzeydoğu Bölgesi'ni kültürel açıdan diğer eyaletlerden üstün olduğunu belirterek, kimliğinin korunmasını yasalarla güvence altına almış, bölgenin mekansal ayrışmasını destekleyen konut politikası geliştirmiştir [Parekh, 2002].

¹ Baskın kimliğe sahip beyazlar, yalıtılan Afrikalı siyah grup karşısında nüfusun sadece %13'üne sahiptir. Bkz. Somersan, 2004:81-84.

² 1996 yılında yürürlüğe giren bu Anayasa'da yasaklanan ayrımcılık türleri şu şekilde sınıflandırılmıştır: "ırk, etnisite, sosyal köken, din, inanç, cinsel yönelim, bedensel özür ve hamilelik".

Toplumsal ayrışma, insanların etnik, sınıfsal, dinsel ve ırksal, v.b kimlik ve statülere sahip grup veya gruplar olarak insan sayılmayacak şekilde sosyal, fiziksel ve ahlaki olarak kötü, hastalık ve suç yaratıcı, saf olmayan olarak algılanmasıdır. Bu yüzden Türkiye de dahil olmak üzere, Çingeneler yerleşik toplumdan dışlanarak kent dışlarında veya eteklerinde yaşamaya zorlanırlar. Örneğin, Türkiye'de Çingeneler, kanunen memur, asker olamazlar. Türkiye'de bunun için bir kanun olmasa bile toplumsal olarak dışlanırlar. Ama Çingenelere has bir özellik olarak kendileri de yerleşik hayata geçmek için pek istekli değildirler. Çingeneler bu konuda diğerlerine göre istisna kalıp bir ülkesel destekleri veya Yahudiler gibi ekonomik güçleri olmadığı için sorun bile addedilmezler.

Ayrıca; Yunanistan'daki Türk azınlığın sadece Yunanistan'ın kuzey bölgesinde belirli bir alanda tutulup diğer bölgelere geçmesinin zorlaştırılmasını; Bosna Hersek'te savaş dolayısıyla etnik ve dinsel olarak kentin ve bölgenin etnik parçalara ayrılmasını; Çin'de Türk asıllıların kuzey eyaletlerinde hapsedilip, o bölgeyi Çinleştirme baskılarına uğramaları da toplumsal ayrışmaya örnek gösterilebilmektedir. Başka bir örnek de, farklı açıdan da olsa, Üçüncü Dünya ülkelerindeki gecekondulaşma olgusudur. Gecekondu kanuni alanda olmayan kent yerleşimleri olduğu için kentsel hizmetlerden yararlanamazlar. Türkiye'deki yararlanma örnekleri ise aslında kanun dışıdır. Fakat, Türkiye'deki belediyelerden, politik ve nüfussal baskıları sayesinde, o yerleşimciler kanunsuz da olsa hizmet alabilmişlerdir. Ama bu hizmet de tanı ve kalıcı olmamıştır. Sadece yol, bazen su getirilmesiyle olarak sınırlı kalmıştır. Ayrıca, gecekonduya yaşayanlar sınıfsal, etnik karakterleri bir arada barındırabilirler.

Fakat toplumsal ayrışmanın bu kadar kanuni ve fiili olarak görünür şekilde mekâna yansması günümüzde o kadar net halde değildir. Çünkü her ne kadar toplumsal ayrışmanın olduğu bölgelerde yaşayanlar, farklı etnik, dini, bazen toplumsal cinsiyet farklılıkları da barındırsalar, bu daha çok sınıfsal ve yoksulluk düzeyinde algılanarak, daha çok planlamanın bölgeleme anlayışıyla oluşan bir toplumsal ayrışma halini almıştır. Artık, post-modern zamanda etnik

ve dinsel nedenlerle kentte yaşanan eşitsizlikler ve toplumsal ayrışmaların yasalarla belirlenmesi, insan haklarının ve demokratik hakların gelişimiyle birlikte imkânsız hale gelmiştir. Bu tür ayrışmalar, vatandaşlık kavramı içerisinde, kimin planlama veya toplumsal hizmetlerden nesne veya özne olarak yararlanması veya yararlanamaması halini alırken, ayrımcılık artık resmen değil, örtük bir şekilde yapılır hale gelmiştir.

4. ÇİNGENELER VE AYRIŞMA

Çingenerler, etnik kimlikleri ve kendilerine özgü bohem yaşam tarzlarının gerek meslek seçimleri gerekse toplum içerisindeki sosyo-ekonomik ve kültürel statülerine etkilerinden dolayı, yaşadıkları tüm toplumlarda değişik ölçeklerde ayrılmaya maruz kaldığı önceki bölümlerde belirtilmiştir. Bu bölümde ise ayrılmaya sebep olan sosyal dışlanma faktörü zaman ve mekan faktörleri bağlamında irdelenecektir.

4.1. Çingene Kültürü ve Kökenleri

Çingene tarihi, devamlı bir zulüm ve bunun sonucunda hayata tutunma mücadelesi içermektedir. Yüzyıllar boyunca, sürekli olarak çeşitli kanundışı müdahalelere, esir edilmeye, işkence görmeye ve katledilmeye kadar uzanan olaylara maruz kaldıkları halde kimliklerini korumayı başarmış ve ortak bir dil, din, ortak kültür toprak gibi bir ulusun alışlagelen özellikleriyle kaynaşmaksızın sağlam kültürel bir yapı ortaya koymuş, uyum sağlama ve ayakta kalma konusunda olağanüstü bir beceri sergilemişlerdir [Asseo, 2004; Fraser, 2005]. 1856 yılında Çingene Köleliği'nin (Slobuzenja) kaldırılmasından günümüze, çingenerler insanca bir sosyal statü ve insan haklarına koşulsuz sahip olabilmek için duyarsız toplumlara ve çingenerlerin varlığını sürdürme çabalarına kulaklarını tıkamış yönetimlere karşı mücadele etmektedirler.

Yüzyıllar süren baskı ve şiddete rağmen asıl başarılarının varlıklarını sürdürmek olduğunu belirten çalışmaların yanı sıra çingenerlerin tarihine yönelik araştırmaların bu bağlamda çingenerlerin özgürlüğü ön plana koyan yaşam tarzlarının, benliklerinin yok edilmesine yönelik eylemlerin tarihçesinin araştırması olarak yorumlayan çalışmalar bulunmaktadır [Fraser, 2005]. Çalışmamızda, çingene kültürü ve yerleşik yaşam deneyimleri, kültürel miras ve gelenekleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çokkültürlü etnik tablosu bağlamında Edirne çingene mahalleleri özelinde incelenecektir.

Çingener, çalışmamızın bir sonraki bölümünde üzerinde durulacağı üzere yüzyıllarca değişik isimlerle anılmış, “çingene” kelimesinin tam olarak neyi ifade ettiği konusunda doktrinde uzlaşısı sağlanamıştır [Kolukırık, 2005]. 1978 yılında İkinci Dünya Çingene Konferansı’nda “Uluslararası Çingene Komitesi”nin adı, “Uluslararası Roma Birliği” olarak değiştirilmiş olup, Komitece araştırmaları standartlaştırma, çok sayıda farklı adlandırma ve “politik olarak yanlış” kabul ettikleri çingene sözcüğünden kurtulma çabalarıyla dünyaya yayılmış tüm Çingenelerini adlandırmak için “Roma” adının kullanılmasını önerilmiştir [Hancock, 2002; Kolukırık, 2005].

Roma sözcüğü, çingenelerin kendileri özgü adlandırılma biçimi olduğu teorisile savunulmakta olup, kelimenin kökü olan Rom, Hindistan’daki Sanskritçe Dom’dan gelmekte ve “erkek insan”, “adam” anlamlarını taşımaktadır [Hancock, 2002; Yılgür, 2006]. Bu görüşü destekleyenlere göre Gypsy (Çingene) adı Gaco’ların yani Çingene olmayanların kendilerine taktığı bir isimdir ve çingene adının kullanılmasından yana olanlar ise tarihsel ve kültürel birliğin sürdürülmesini vurgulamak için bu adın kullanımını savunmaktadırlar [Kolukırık, 2005]. Ancak, çalışmamızda “Roman” sözcüğünün kendi dillerinde dahi etnik topluluklarını simgelemediğinden¹, Osmanlı İmparatorluğu’nda çingenelere ilişkin tarihsel kaynaklarda² ve Türk toplumunda “Roman” sözcüğünün “Çingene” kelimesini çağrıştırıp kolektif bilinçteki yansıması olarak kabul edilebilir oluşu ve paralel kullanımlarda olup

¹ Yılgür’e “Roman” kelimesinin çingeneleri temsil etmediği aşağıdaki şekilde açıklamaktadır [Yılgür, 2006]:

“Eğer herhangi bir grubun kendini adlandırması için kullandığı dilde insan anlamına gelen sözcükler kullanılması genel bir kural olsaydı; İngilizlerin kendilerine “man”, Türklerin kendilerine “adam” demesi gerekirdi. Genelleştirildiğinde ironik bir duruma yol açan kongrenin yaklaşımı aslında çingenelere uygulandığında da sağlıklı sonuçlar vermez. Ama anlaşılırdır. Ben romanım diyen bir çingene aslında özünde insan olduğunu dile getirmektedir. Kendisini Rom olarak adlandırmak, çingenelere insan altı yaratık muamelesi yapılan toplumlarda, çingeneler tarafından geliştirilmiş haklı bir reflekstir. Bu yüzden özellikle çingene olmayanlarla yakın ilişkileri olan çingeneler kendilerini Roman olarak adlandırırlar”.

² Osmanlı İmparatorluğu’na ait resmi belgelerde, Osmanlı yönetimi ve yerel idarelerin zengin arşivlerinde ve yeni fethedilen topraklarda kayıt altına alınan çingene nüfusu, “çingene, çengene, çigan, çingane” kelimeleriyle kayıt altına alınmıştır [Marushiakova ve Popov, 2006].

ülkelerine götürdüğüdür [Crowe, 1991; Marushiakova ve Popov, 2006]¹. Bir diğer teorisi ise en düşük kasta dahil olduğu bilinen çingenelerin, Müslüman akınlara karşı paralı asker olarak kullanılması süreciyle göçlerin başladığıdır [Fraser, 2005; Öztürk, 2005]. Üçüncü teorinin dayanağı ise İranlı Ozan Firdevsi olup, bir Hint kralının, müzisyen çingene ailelerinden Zotti ve Luri'leri Şah'a göndermesiyle çingenelerin yüzyıllara yayılan göç sürecinin başladığı vurgulanmaktadır [Marushiakova ve Popov, 2006]. Sonuç olarak, doktrinde birleşilen nokta çingenelerin, yaklaşık 12 yüzyıl süren göçlerinin tekil bir olay sonucu değil, baskı ve zorlama içeren tarihsel olaylar dizisi (akınlar, tarımın gerilemesi, kıtlık, salgın hastalılar, yönetim baskısı vb.) ile dünyanın dört bir yanına dağıldığıdır.

15. yüzyılın başlarında Avrupa'ya ve İspanya'ya ulaşan ve "geri dönmüş ve bilindik doğal bir felaket gibi kovalanan ve bir yandan hoş görülen bir halk" olarak tanımlanan çingeneler, ilk kez 1505 yılında İrlanda ve 1514 yılında İngiltere'de nüfus kayıtlarına geçirilmiştir [Asseo, 2004]. Literatürde Avrupa'nın çingenelerin renkli kültürünü keşfettikleri bu yüzyıl, "ayrıcalıklı zamanlar" olarak vurgulanmış ve çingenelere halka karışmadıkları sürece Hristiyan aleminin en üst düzey yetkilileri tarafından yarı-asker pozisyonunda himaye edilmiş ve saygı gösterilmiştir [Asseo, 2004, Fraser, 2005]. O dönemde Mısır'dan geldiği düşünülen bu grupları "egyptian" (mısırlı) diye isimlendirmişler, bu kelimedenden de "gitano" yani "gypsy" kelimesi üretilmiş olup, eski Yunanca'daki "Athinganoi"² sözcüğü ile aynı kökten türetildiği dilbilimciler tarafından kabul edilen "zigeuner (Almanca)", "tsigan (Fransızca)", "cigani (İspanyolca)" kelimelerini "çingene" anlamında kullanılmaktadırlar [Alpman, 2004; Fraser, 2005; Marsh ve Strand, 2005; Toprak ve Yağlıdere, 2005, Yılgür, 2006].

¹Teoride Hindistan'ın en yoksul kast olarak anılan çingenelerin, yüzyıllardır değişmez ve katı kast kurallarıyla yönetilen Hindistan'da dokunulmaz kast olması (tüm kastlarda çingenelere dokunmak en büyük kirlenme nedenidir) nedeniyle, teorinin geçerliliğine yönelik yoğun eleştiriler mevcuttur [Öztürk, 2005; Yılgür, 2006].

²Yunanca'da "dokunulmaz" anlamına gelen "Athinganoi"nin çeşitli bilicilik türleri, el falı, vantrologlukla uğraşan Manici ya da benzer bir marjinal topluluğu simgelediği ve benzer uğraşlarından dolayı Çingenelerin ataları için de kullanıldığı düşünülmektedir [Marushiakova ve Popov, 2006].

16. yüzyıla kadar Avrupa “altın çağları”nı yaşayan çingeneler, bir dizi baskı ve yerleşikleştirme eyleminden sonra, 18. yüzyılda toptan yaşadıkları ülkelerin dışına atılmalarına yönelik girişimlerle karşılaşmışlardır [Asseo, 2004]. Erken yerleşikleştirme ile yasal ve yerel ekonomide vazgeçilmez mesleklerde çalışarak toplumla bütünleşen çingenelerin yanında sabit bir işgücü olmayan, kentte başıboş dolaşan, falcılık gibi marjinal işlerle uğraşan çingeneler için kentlere giriş yasağı getirilmiş, yasağa uymayanlar kovma politikasıyla ülkeden sınır dışı edilmiştir [Asseo, 2004, Fraser, 2005]. Fraser’a göre, 16. yüzyıldan başlayarak çingenelere karşı içinde bulundukları toplumların önyargıları iyice körüklenmiş, din, serflik ve ağır işler altında ezildikleri gibi toplumun ahlak sisteminin temelini oluşturan tüm değerleri topluca reddeden insanlar olarak algılanmış ve sırf toplumdaki statülerine dayanılarak onlar için kovulma, tecrit, asimilasyon ve yok edilme süreci başlamıştır [Fraser, 2006].

Avrupa’da 1550 ile 1640 yılları arası çingenelere karşı alınan sert yasalar doruğa ulaşmıştır [Fraser, 2006:118-150]:

VIII. Henry’nin 1530 yılında çıkardığı Yasa :“... Her kim ki ülkeye çingene sokacak, £40 ödemeye mahkum olacak,...kilisenin yardımından mahrum bırakılacaktır”; 1562’de çingeneler için çıkarılan Yasa’da ise “...bir grup içinde bir aydan fazla süre boyunca “bir ya da birden fazla defa görülme” ölüm cezasına çarptırılıp, mal ve mülklerinden mahrum edilme ile cezalandırılacaktır” hükmü yer almaktadır. 1609’da İngiltere’de çıkarılan bir başka Yasa ile ise, çingene olduklarına inanılan kişilerin ülkeyi birkaç hafta içerisinde terk etmemeleri takdirde idam edilecekleri hükmü yer almış ve 1609 Yasası’na karşı gelmek suçuyla çingenelerin idamına başlanmıştır.

Toplu idamlar, sınır dışı edilmeler, erkeklere ömür boyu kürek cezaları, kadın ve çocuklara ise ömür boyu ıslahevlerine gönderilme cezaları ile geçen yüzyılların ardından 18. yüzyıla gelindiğinde ise çingeneler Amerika’ya sürgün edilmeye başlanmıştır [Asseo, 2004; Fraser, 2006].

Amerikan Kolonilerine kalabalık gruplar halinde gemilerle çingeneleri taşımaya girişen ilk devlet Portekiz olup, Kanada, Kaliforniya, New York ve Chicago kentlerinin gettolarına, Meksiko, Orta ve Güney Amerika ile Arjantin, Şili'ye yoğun olarak yerleşen çingeneler, Avrupa'daki mesleklerine ve dinsel törenlerini dahil geleneklerine bu yeni vatanlarında da devam etmiş, her nerede yaşıyorlarsa kendilerini anavatanlarında hissetmişlerdir¹ [Asseo, 2004; Marushiakova ve Popov, 2005].

Bu dönemde Çingenelere karşı diğer bir uygulama ise toplumun etnik bütünleşmesini “etnik grupları bölgelere ayırma” olarak planlayan “sert bir yerleşikleştirme politikası”nın benimsenmesidir. Çingeneler adlarını dahi değiştirerek kendilerine “yeni köylüler-yeni yerleşimciler” denmesinin benimsendiği bu sindirme politikasının, esas amaç olan antropolojik bir kopuş yaratamamasının ve çingenelerin benliklerini yitirmemesinin nedeni ise yoksul ama bağımsız kalmayı yeğleyen çingenelerin yerel direnişleri olduğu düşünülmektedir [Asseo, 2004]. Fraser, giyim, konuşma veya meslek gruplarıyla yerel halktan farklı olmamaları dayatılan, isimleri değiştirilen, kendi aralarında evlenmeleri yasaklanan, konutlarının yerel halktan ayrıştırıldığı, sosyal donatılardan belirli günlerde yararlanma hakkına sahip ve hayat tarzları üzerine aylık raporlar hazırlandığı, etnik kimliklerinin yok edilmesinin amaçlandığı bu süreçte çingenelerin günümüzde zaman zaman inkar ettikleri etnik kimliklerine nasıl tutunduklarını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir [Fraser, 2005]:

“Yeni köylüler, ailelerinin parçalanması ve kimliklerinin yok edilmesiyle yola gelecek kişiler olmadıklarını göstermiştir. Sonunda gerçekten yerleşik yaşamı seçenlerden birçoğu kutu gibi evlerini boş bırakıp kendi çabalarıyla oluşturdukları barınaklarda günlerini geçirmişlerdir. Çocukları kaçıp kendi ailelerine dönme eğilimi göstermişlerdir ve Çingeneler kanunen kendi aralarında evlilik yapmasa bile, papazları boş verip İmparatorun istediği

¹ Çingenelerin kendilerini hiçbir ülkeye ait hissetmeyen özgürlük anlayışlarına 1971 yılında kurulan Uluslararası Roman Birliği'nce resmîyet kazandırılmış, çingeneleri devletsiz bir millet olarak tanımlamış, “Romanları yaşadığı her yer bizim için Romanestan'dır.” diyerek, çingene örgütlenmesini etkileyen milliyetçi yaklaşımları daha güçlü bir biçimde ortaya koymuştur [Asseo, 2004; Marushiakova ve Popov, 2005; Yılığür, 2006].

kağıtlar olmaksızın kendi törenlerine dönmek suretiyle ailelerini kurmaya devam etmişlerdir”.

Çingenelerin yerleşik hayata geçmesi dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı zamanlarda yaşanan süreçlerin sonucu olsa da, 18. yüzyılın sonlarına doğru sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği endüstriyel ve sosyal değişikliklerle, yerleşik hayatı tercih eden çingenelerin sayısı artmış; yerel halkla iyi ilişkiler kurmaya çalışılmış, ailelerinin geleceğini düşünerek, çocuklarının eğitimleri için iyi mahalleleri kendilerine merkez seçecek kadar kent yaşamına entegre olabilmek için çaba göstermişlerdir [Fraser, 2005, Yılgür, 2006].

Çingene mahalleleri alışkanlıklarına, yaşam tarzlarına ilişkin bilgiler sunmakta olup, bir yada en fazla iki odalı konutlarda ya da çadırlarda yaşamaktadırlar [Asseo, 2004]. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise çingene köleliğinin tamamen kaldırılmasıyla oluşan Balkanlar ve Macaristan'dan Avrupa'nın dört bir yanına dağılan göç dalgaları kentlerde çingene nüfusunun yayılmasına neden olmuştur, bu dönemde çingeneler “vardos” adını verdikleri biri ötekisine benzemeyen 30,40 hatta 150 kişilik gruplar halinde karavan mahalleleri kurmaya başlamışlardır (Bkz. Resim 4.1.)[Marushiakova, Popov, 2001; Fraser, 2005].

Resim 4.1. 19 Yüzyılda Çingenelerin yarı-göçebe yaşamını yansıtan bir Vardos [Asseo, 2004]

20. yüzyıla gelindiğinde ise yeni göç hareketlerinin olumsuz sonuçlarından biri olarak Batı Avrupa hükümetlerinin çingenelere karşı tutumları sertleşmiş, Nazi dönemi Avrupa'sında ise "yok edilmesi gereken aşağı ırklar" kategorisine dahil edilmiş çingeneler kendilerine karşı girişilen en büyük yok oluşu yaşamışlardır. Büyük bir Çingene nüfusu Yahudilerle birlikte "yarı-Yahudi" ve "suç işlemeye eğilimli tehlikeli ırk" olarak tanımlanmış ve faşist politikaların kurbanları olmuşlardır [Novich, 1984; Kolukırk, 2005]. Almanya'dan aralarında yerleşik yaşama da geçmiş, kendilerine özgü etnografik özelliklerini tümüyle yitirmiş olanlar da dahil binlerce Çingene (kadın, yaşlı, çocuk ve bebek dahil) Belzec, Treblinka, Sobibor, Majdanek ve Auschwitz toplama kamplarına gönderilmiş olup toplamda en az 750.000 Çingenenin Naziler tarafından öldürüldüğünü tahmin edilmektedir (Bkz. Resim 4.2) [Novich, 1984; Hancock, 1989; Asseo, 2004].

Resim 4.2. 1942-1944 Yıllarında Auschwitz Toplama Kampı'nda Çingene Çocuklar [Asseo, 2004]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da hayatta kalmayı başarmış Çingeneler oldukça dağınık halde olup, büyük çoğunluğu kırsal alanları terk edip, vasıfsız fabrika işçileri ya da inşaat işçileri olarak çalışabilecekleri çarpık sanayi kentlerine göç etmiştir [Hancock, 1989]. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve İspanya gibi Almanya'ya göçen milyonlar arasında kimliklerini gizleyen ve düzenli işlerde çalışıp, çocuklarının eğitim almasını isteyen bir

başka deyişle içinde bulundukları sosyal sınıfı değiştirmek ve izlerini kaybettirmek isteyen çingeneler de bulunmakta idi [Fraser, 2006]. Konutlar, içinde bulunulan sosyo-ekonomik duruma göre değişmekte, taşıtlı karavanlar, dönüştürülmüş ürünlerden üretilen barakalar ve çadırlar yoğun olarak kullanılmaktaydı [OSCE-ODIHR, 2006]. İtalya ve Yugoslav kentlerinde kentin dış çeperlerinde kamp kuruluyor, Almanya'da devletin yine dış mahallelerde sağladığı ucuz sosyal konutlar ikamet ediliyor, Fransa'da ise boş kentsel arazilerde "bidonville" denilen çadır ya da teneke gibi malzemelerden kaçak "teneke kentler" üretilmeydi [Asseo, 2004; Fraser, 2006; Yörükan, 2006].

Çingene nüfusunun yoğun olduğu Romanya ve Bulgaristan'da ise çingenelerin, zorla yerleşikleştirilme politikası ile etnik grup statüsüne sokulması konusunda son derece isteksizlerdi. 1970'li yıllarda sistematik bir şekilde varlıkları kabul edilmeyen bu etnik grubun, kentin çeperlerinde gettolarda ve çadırlarda yerleşmesi zorunlu hale getirilmiştir [Decheva, 2001; Asseo, 2004]. Nüfusunun %69'unun çingenelerin toplumdan uzaklaştırılmasının gerektiği yönünde fikir birliğinde olduğu Bulgaristan'da yaklaşık 30 sene sürecektir bu asimilasyon kapsamında, çingenelere göç yasağı getirilmiş, fabrika ve çiftliklerde çalışmaya zorlanmışlar, kentte ayrıştıkları mahalleler yıkılıp, apartman dairelere zorla yerleştirilmişlerdir [Decheva, 2001; Fraser, 2006]. Çingene dilinin yasaklanıp, çingene çocuklarının farklı okullara gönderilmesi, "çingene" kelimesinin kimlik belgelerin silinmesi, Müslüman isimlerine sahip olanların yeni Slav isimleri almak zorunda bırakılmaları, 1980'lerde ise etnik müziklerine dahi kısıtlama getirilmesi asimilasyonun çokkültürlülüğü ortadan kaldırmaya yönelik politikaları arasında yer almaktaydı [Decheva, 2001; Fraser, 2004].

9. yüzyılda Hindistan'a doğru başlayan ve 14. yüzyılda Avrupa'ya yayılarak kendisini gösteren göç dalgasının son etabı, Avrupa'da 1856-1864 yılları arasında birçok ülkede çingene köleliğinin yasaklanmasının ardından 19 yüzyıl ve 20. yüzyılın erken dönemlerinde Avrupa'dan Amerika kıtasına doğru yaşanmıştır. Göre ise bir diğer göç dalgası, Doğu Avrupa'da 1989 yılında

demir perdenin kalkmasıyla yaşanmıştır [ICMPD, 2001; Marushiakova ve Popov, 2003; Erkivanç Yıldız, 2005].

Çingenelere yerleşik hayatı zorla benimsetmeyen ender ülkeler arasında yer alan Yugoslavya'da ise sabit bir adres edinme çabası yasal engellerden değil, ekonomik koşullardan kaynaklanmaktaydı ancak, 1991 yılında sayıları 80.000'den fazla çoğunluğu Müslüman çingene Nazi dönemini aratmayan uygulamalarla Bosna-Hersek'ten sürgün edilerek Avrupa'nın tamamında yansımalarını gösterecek yeni bir göç dalgasıyla, diğer ülkelere sığınmış ya da toplama kamplarına taşınmış ve hayatlarını kaybetmişlerdir [Acton, 1996; Strbac, 2006; Fraser, 2004; Asseo, 2006]. Çingenelerin yaşam koşullarındaki olumsuzluklara savaşın da eklenmesiyle, Yugoslav çingeneleri diğer soydaşlarından daha kötü konut olanaklarına sahiptir. Sırbistan'daki kent içi çingene yerleşmelerinin %80'inin temel teknik altyapısı bulunmamakla birlikte %53'ü şehrin su şebekesinden faydalanamamakta, %10'una elektrik verilmemekte, %60'ı imar planlarında görmezden gelinmekte, %50'si ise sayısı ülke çapında sadece 10.000'i apartman dairelerine yerleştirilmek için beklemektedir [Strbac, 2006].

Sonuç olarak, baskıcı yaptırımlar, çingenelerin hayatlarında kuşkusuz değişikliklere neden olmuş, hayatta kalabilmek için bulundukları topluma uyum sağlamak zorunda kalan çingeneler, gerekli gördüklerinde göçebelikten yerleşik hayata geçmiş, kırı kente taşınmış, bağımsızlıklarını, etnik kimliklerini, geçim kaynaklarını ikamet açısından esnekliklerinden feragat etmeden onlara gıda ve koruma sağlayamayacağını düşündükleri tüm fırsatları değerlendirmiş ve otoritelerin istikrarsız doğalarında buldukları her türlü açıklıktan olabildiğince kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmışlardır. Fraser, çingenelerin yerleşik hayata geçmelerine rağmen etnik kimliklerini korumasını şu şekilde açıklamaktadır[Fraser, 2006]:

“Çingeneler, sistemin yarattığı fırsatlarla özerkliklerini koruyan çingeneler, yerleşik hayata geçmişken bile ideal bir toplum, bağımsızlık ve serbest

meslekten oluşan fikirlerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.... Esnek olmayan bir kültür, belki yeryüzünden silinebilirdi ama Çingenerler ayakta kalmışlardır”

4.2. Çingenerlerin Türkiye Tarihi

Farklı dalgalarla 5 ve 9. yüzyıllar arasında Hindistan'dan başladığı düşünülen göçün İran üzerinde dağılarak, çingene göçmenlerin kesin geçiş tarihleri saptanamamışsa da Suriye ve Ermenistan üzerinden Anadolu ayak bastığı ve Selçuklu Türkleriyle başlayan ilk temasın ardından 11. yüzyılın başlarında Bizans imparatorluğu'nun doğu sınırlarına ulaştıkları hatta 12. yüzyılın ilk yarısından itibaren Trakya'nın düzlüklerine yerleşmeye başladıkları kabul edilmektedir [Kolukırmık, 2006; Marushiakova ve Popov, 2006]. 9. ve 14. yüzyıllar arası Bizans İmparatorluğu'nda demirciler, ayı oynatanlar, kalburcular ve seis olarak tanındıkları ve isimlerinin artık küçültücü bir hakaret olarak kullanıldığı belgelere rastlanmakta ve bu belgeler ışığında Anadolu'ya girişin bu yüzyıllar arasında olduğunu kabul edilebilmektedir [Marushiakova, 2001; Fraser, 2005]. Yüzyıllar süren göç dalgasının Anadolu'dan geçtiğinin bir kanıtı ise 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'da görülen bazı çingene gruplarının lisanlarında Türkçe'den alınmış kelimelere rastlanmasıdır [Marushiakova ve Popov, 2006]. Türk topraklarının gerek Osmanlı ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki çingenerlerin yaşam tarzları, kültürleri ve fiziksel mekanda varoluşları ilerleyen bölümlerde incelenecek olup, çingenerlerin diğer coğrafyalarda yaşayan soydaşlarından bağımsız, aynı coğrafyayı paylaştıkları kültür gruplarından farklılıkları vurgulanarak toplumsal ve mekansal olarak ayrışmaları ve/veya bütünleşmeleri tartışılacaktır.

4.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenerler

Balkanlar'da özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel topluluklar arasında yaygınlık kazanan türde bir düşmanlık gösterilmemiş, hoşgörölü ancak olumsuz tutuma rağmen din ve devlet yetkilileri tarafından sistematik bir zulme dönüştürülmemiştir [Marushiakova ve Popov, 2006]. Çingenerler

“öteki”ne dönüşse de, diğer Avrupa ülkelerindeki çingenelerle aynı kaderi paylaşmamışlardır. Çingenelerin Avrupa’ya girmeden önce, Balkanlar’da özellikle Trakya’da beş yüzyıl yaşaması olması, başlıca özelliklerinin gelişimi, dilleri ve yerleşik yaşama geçişleri dahil pek çok özelliklerini etkilemiş; Osmanlı İmparatorluğu’nun tutumu çingene kültürü ve tarihsel bağlarının çeşitli halklarla harmanlanmasına olanak sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun önemi çingene halkının gelişmesinde kilit etken olması bakımından bu noktada ortaya çıkmaktadır.

15. yüzyılda Konstantinopolis’in de Bizanslılardan alınmasıyla, İmparatorluk’ta çingeneleri de tebaaya dahil edildiği askeri bir temele dayanan, hiyerarşik ve girift bir idari, başta Müslümanlar ve Hristiyan tebaa olarak çeşitli katmanlara ayrılmış ekonomik ve dini yapı oluşturulmuştur [Türkdoğan, 2004; Kolukırmık, 2006; Marushiakova ve Popov, 2006]. Çingeneler başta yedek asker veya orduya hizmet veren zanaatkar olarak İmparatorluğun istihkam (yardımcı sınıfları) arasında yer almış, akınlar sırasında birçoğu yerleşik hayata geçmiş ve yeni fethedilen ülkelerde kalmayı tercih etmişler, büyük çoğunluğu ise askeri görevlerine ve devlet hizmetlerini sürdürerek, Çingene sancağı “Liva-i Çingâne¹” olarak tanımlanan bölgede (Trakya/Rumeli) ikamet etmişlerdir [Gökbilgin, 1977; Asseo, 2004].

Kanuni Sultan Süleyman’ın 1530 yılında çıkardığı kanunla topraklarında yaşayan Çingenelerin vergilendirilmesine ve özerkliğine ilişkin genişletilmiş haklar, kendilerine tanıdığı özel idare ve yasal statü ile “Rumeli Vilayeti’nde Çingenelerin yerleşmesine verdiği önemi bir kez daha vurgulamış, Çingene Sancağına etkin askeri hizmetler değil yedek ve yardımcı görevler uygun

¹ Rumeli Eyaleti’nde çoğunlukta bulunan çingeneler için Rumeli’de merkezi o zamanki ismiyle Kırkkilise (Kırklareli) olan bir “Çingene Sancağı” tahsis edilmiş, İstanbul ve Rumeli’de oturan çingeneler ile Hayrabolu, Vize, Keşan, Çorlu, Pınarhisar, Dimotika, Gümölcine, Fere, Zağra ve Yanboli gibi sayıları 543’ü bulan çingene topluluğu bu sancağa bağlamıştır. [Toprak ve Yağlıdere, 2005; Marushiakova ve Popov, 2006].

bulunmuştur¹ ve bu görevlerinin karşılığında Rumeli’de onyedı bölgede 449 arazi tahsis edilmiştir [Marushiakova ve Popov, 2006].

İmparatorluğun vergi kayıtları, düzenli vergi akışının sağlanması amacıyla çingene nüfusunu yaş, iş ve medeni durum bağlamında tanımlamış tır ve vergi defterlerinden Müslüman ya da Hristiyan olmalarından bağımsız olarak, 42 akçe tutarında baş vergisi ödendiğı, Müslüman çingenelerin Hristiyan çingenelerle birlikte yaşadığı tespit edildiğinde bu vergi oranının yükseltildiğı anlaşılmaktadır [Kolukırık, 2006; Marushiakova ve Popov, 2006]. Vergi kayıtlarına göre çingeneler arasında askerlik hizmetleri dışında demircilik ve müzisyenlikle yoğun olarak uğraşırken; tenekecilik, nalbantlık, kılıç ustalığı, kuyumculuk, balıkçılık, ayakkabıcılık, tımarcılık, elekçilik ve kasaplık faaliyette bulundukları diğır meslek grupları arasında yer almaktadır [Marushiakova ve Popov, 2001].

Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Çingenelerin genel görünümü üzerinde duran Altınöz’e göre ise [Altınöz, 1995];

“XVI. yüzyıl Osmanlı toplum yapısının olumsuz yönde etkilenmesinde; fuhuş, soygun, cinayet ve hırsızlığın yayılmasında Çingene gruplarının büyük rolü olmuştur. Hatta olumsuz hareketlerinden dolayı İstanbul’dan atılmaları için fermanlar çıkartılmış, fuhuş gibi durumlarda ise hükümet tarafından kovuşturmaya uğramışlar ve çeşitli şekilde şiddetli cezalara çaptırılmışlardır”.

Bu olumsuz görünümün dışında Altınöz’e göre Çingenelerin, demir ve demircilik konusundaki yetenekleri dikkate değerdir (Bkz. Resim 4.3) ve [Altınöz, 1995];

“İmar işleri ve gemi yapımı için gerekli olan çivilerin imalatı Çingenelerce yapılmış ve demirci olan Çingenelerden haraç alınmamıştır. Fatih Sultan Mehmet demircilikle uğraşan Çingeneleri ödüllendirmiştir”.

¹ Rycout’a göre 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı ordusunda 15.000 ile 20.000 çingene bulunmaktaydı [Marushiakova ve Popov, 2006].

1522-1523 yıllarının vergi defterlerine dayanılarak yapılan bir hesaplama göre ise Osmanlı sınırları içerisindeki Çingene Sancak'ında 47.000'i Hristiyan toplam 66.000 çingene yaşamakta; 1831-1835 yılları arasındaki sayımlarda ise, Edirne Çingeneleri "Kıpti (Müslüman Çingene)" olarak tanımlanmış, Avrupa toprakları üzerinde 1.500.000 erkek Çingene-Yahudi ve Kıpti bulunduğu ve ayrıca; ana dil esas alınacak sınıflandırmada toplam erkek nüfusunun %1 oranında yani 40.000 çingene olduğu saptanmıştır [Eryılmaz, 1990; Marushiakova ve Popov, 2006].

Resim 4.3. 18. Yüzyılda demirci Çingeneler [Marushiakova ve Popov, 2006].

Osmanlı İmparatorluğu, göçebe yaşam tarzlarından dolayı düzenli vergi toplayamadığı çingenelere fethedilen yerlerden toprak vererek, onları yerleşik hayata geçmeye ve geleneksel uğraşlarını bırakıp sipahilere ait mevcut topraklarda tarımsal faaliyetleri meslek edinmeye teşvik etmiştir [Marushiakova ve Popov, 2006]. Yerleşik yaşamı teşvik eden kanunlardan biri olan Yavuz Sultan Selim'in 1574 yılındaki bir fermanında aşağıdaki hüküm yer almaktadır[Marushiakova, Popov, 2006]:

"Bosna-Hersek'te yerleştirilmiş olan çingenelerin vergiden muaf olduklarını, hiç kimsenin onların aktivitelerine karışmamasını, ancak kanunları ihlâl eden çingenelerin de çeribaşları tarafından yakalanarak, devlete teslim edeceğini bildirmektedir".

Aynı fermanla belirtilen “Bosna’daki madenlerde çalışacak olup bu bölgeye yerleşen çingenelerin vergiden muaf olacağı ve her elli kişilik grubun aralarından çeribaşı seçebileceği” hükmüyle yerleşik yaşamı teşvik eden ekonomik olanakların cazip hale getirilmesi ve örgütlenme hakkının sağlanması gibi diğer yöntemleri vurgulanmaktadır [Fraser, 2005].

İskan süreci çok kapsamlı olmamakla birlikte kent yaşamına uyum sağlayan yerleşik çingeneleri içermemekteydi [Fraser, 2006; Marushiakova ve Popov, 2006]. Halihazırda yerleşik hayata geçmiş olan çingeneler, tüm diğer cemaatlerde olduğu gibi yalıtılmış mahallelerde yaşamaktaydı [Marushiakova ve Popov, 2006]. Etnik farklılaşma nedeniyle kentsel mekanda her etnik grubun diğerlerinden ayrı ve özel kısımlarda yerleşmesiyle sosyal kontrolün etkisinin yoğun olarak hissedildiği çingene mahalleleri, Osmanlı kentlerinin çok merkezli kültürel bölünmüşlüğü’nün göstergesidir [Yıldırım, 1996; Aslanoğlu, 1998]. Çingene mahalleleri, sosyal kontrolün etkisi, organik dokusu, arazi kullanımındaki farklılaşma ve ihtisaslaşmanın yaşanmaması bakımından sanayi öncesi kentin mekansal örgütlenme özelliklerini göstermektedirler [Aktüre, 1978, Aslanoğlu, 1998].

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan ve kendilerine orduda verilen görevler her ne kadar yardımcı-yedek görevler olsa da çingeneler sosyal prestij açısından diğer coğrafyalarda yaşan soydaşlarından daha iyi konumda bulunmuşlardır. Asseo, Osmanlı İmparatorluğu’nda çingenelerin sosyal statüsünü şu şekilde açıklamaktadır [Asseo, 2004]:

“İşte XVII. Yüzyılda İstanbul’da At Satıcıları Loncası büyük oranda Çingenelerden oluşuyordu. Osmanlı toplumsal sınıflandırma düzeni onları hiç de alt sınıflara dahil etmiyordu, ama kendilerine kuşkuyla bakılıyordu çünkü binicilikteki yeteneklerini, üstünden daha fazla kar sağlayacakları bir eşkiya çetesinin emrine vermelerinden çekiniliyordu.... En az ötekiler kadar saygın bir himaye olup hiç de göçebe ve serseri topluluklardan olmadıklarını gösteriyordu. Sultan ve Macar orduları hizmetinde Batı orduları hizmetine geçiş büyük sorunlar yaşanmadan gerçekleştirildi ve Hristiyanlığı benimsemeleri onurlu bir davranış olarak nitelendirildi” (Bkz. Resim 4.4).

Resim 4.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingene at loncası [Asseo, 2004].

Sonuç olarak; toplumun, “inanç” temeline dayalı olsa dahi çeşitli “kültürler”in bütünü olduğu Osmanlı İmparatorluğu’nun himayesindeki çingene nüfusu etno-kültürel kimliklerini, özgür yaşam tarzlarını ve geleneksel işlerini korumuş ve Avrupa’nın geri kalanında maruz kaldıkları sistematik ve baskıcı yasalardan hiçbirini uygulanmamış, Ortaçağ Avrupa’sına göre kendilerini daha iyi ifade etmişlerdir [Asseo, 2004; Fraser, 2005; Toprak ve Yağlıdere, 2005; Marushiakova ve Popov, 2006]. Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi hakimiyet sahası içerisinde, yukarıda belirtilen çingenelerin de dahil olduğu tebaanın güvenliği, haklarının korunması ve kentsel yaşamda kendilerine yer bulma hakkının elde edilebilmesi açısından Edirne Çingene mahallelerinin tarihsel süreci ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

4.2.2 Türkiye Cumhuriyeti’nde Çingeneler

Dünya’da “Çingene” kelimesine atfedilen negatif özelliklerden dolayı “Roman” kelimesinin de kullanıldığını (Bkz. Şekil 4.2.); ancak, “Roman” sözcüğünün kendi dillerinde dahi etnik topluluklarını simgelemediğinden, Osmanlı İmparatorluğu’nda çingenelere ilişkin tarihsel kaynaklarda ve Türk toplumunda “Roman” sözcüğüne paralel kullanımlarda olup halk arasında yoğun olarak kullanıldığından “Çingene” kelimesinin kullanımı tercih edildiği çalışmanın önceki bölümlerinde vurgulanmış olup, Çingene toplumunun önemli

seslerinden Mustafa Aksu'da "Türkiye'de Çingene Olmak" adlı kitabında "çingene" kimliğini aşağıda belirtilen şekilde açıklamıştır [Aksu, 2006]:

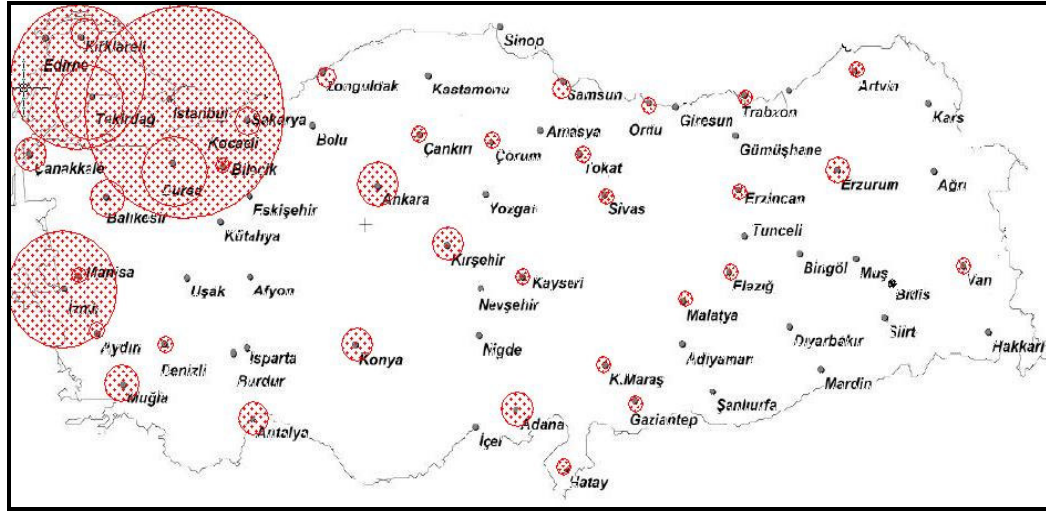
"Bazı Çingene kardeşlerimiz son yıllarda, "Çingene" ismi yerine "Roman" ismini kullanıyorlar. Bunun psikolojik ve sosyolojik nedenlerini biliyorum. İsteyen Çingeneyim desin, isteyen Romanım desin; fark, etmez. Ben Çingeneyim, üst kimliğim Türk'tür diyorum. Asıl olan Çingene ismidir. Roman ismi Çingene isminin ikinci anlamıdır. İnsanların değeri kimlik isimleriyle ölçülmez. İnsanlar kişilikleriyle, insancıl davranışlarıyla ve yaptıkları hizmetleriyle değer kazanırlar....Kimlik isimleri iyilik ya da kötülük simgesi değildir. Kişilerin etnik köken isimlerinin yanlış ifade edilmesi, o kişiye hakaret edildiği anlamına gelmez. Çünkü Çingene ismi, Çingenelerin soy ismidir. Bu isimden rahatsızlık duyulmamalıdır."

Çalışmada "Çingene" kelimesinin tercih edilmesinin gerekliliği, alan araştırmaları sırasında Menzilahır Çingene Mahallesi'nde sosyal dışlanmayı her yönüyle yaşayan bireylerin etnik kimliklerini koruma mücadelesinde " Ben Çingeneyim, bundan utanmıyorum, gurur duyuyorum" yönünde açıklamalarıyla netleşmiştir. Çingene sözcüğünün hakaret sayıldığı bir toplumda bu sözcüğü kullanmak, "ben Çingeneyim demek" etnik kimliklerine dayalı dayanışma ağlarını güçlendirerek farklı bir mücadele alanı yaratmaktadır. Stereotiplerin toplumsal hayattaki baskısı yüzünden kimliği inkar etmek yerine dışlayıcı faktörlerin baskısı yüzünden yabancılaşan kimliğe sahip çıkmak noktasında "ben Çingeneyim" diyebilmek bunun başlangıcı olabilecektir.

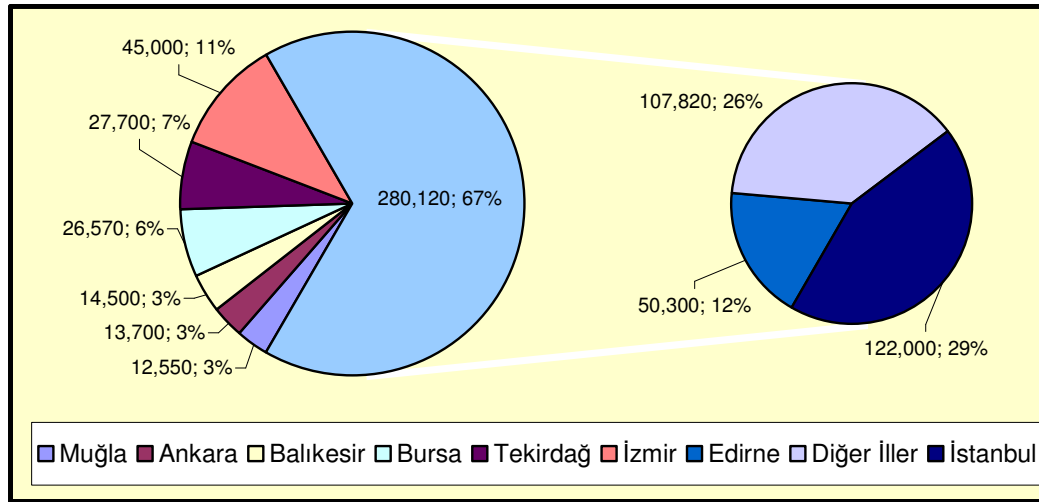
sorunların çıkmasına neden olan bu durumlar Çingeneler’de hassasiyeti üst düzeye çıkartmakta ve kanun karşısında hayatlarını kolaylaştırmak adına etnik kimliklerini saklama ya da vazgeçme yolunu seçmektedirler [Alpman, 2004; Toprak ve Yağlıdere, 2005; Aksu, 2006].

Ekonomik ve sosyolojik sebeplerden dolayı, birçok çingene gerçek etnik kimliklerini inkar ettiğinden, resmi sonuçlar yanıltıcı olabilmekle birlikte, dünyanın birçok ülkesinde yerleşik yaşama geçmiş yaklaşık 20 milyon Çingene 50’ye yakın ülkede kayıtlıdır [Marsh ve Strand, 2005, Tuna ve ark., 2006]. Avrupa Birliği ülkelerinde 8-10 milyon çingene yaşamakta, bu nüfusun çoğunluğu Doğu Avrupa’da (2,5 milyon Romanya- 1 milyon Yugoslavya- 800.000 Rusya’da) bulunmaktadır [Berger, 2000; Marushiakova ve Popov, 2001; Asseo, 2004].

Türkiye’de ise yoğun bir çingene nüfusu olduğu bilinmekle beraber çingeneler yüzyıllardır yadsındığından kesin rakamlar resmi kayıtlarda belirtilememekte, ancak çingeneler üzerine yapılan akademik araştırmalara göre 2-5 milyon arası çingenenin Türkiye sınırları içerisinde yaşadığı düşünülmektedir [Marsh ve Strand, 2005]. Ancak, Çingenelerin Türk toplumu ile olan ilişkilerinde ki süre ve Türkiye’deki coğrafi yayılımları değerlendirildiğinde, Türkiye Çingenelerini demografik veriler, sosyo-ekonomik statü ve yaşam tarzları ile dilleri gibi kültür kapsamında ele alan yeterli çalışma olmadığı görülmektedir [Kolukırmık, 2006]. Her ne kadar Türkiye’deki Çingene nüfusu 2-5 milyon arası olduğu tahmin edilse de, resmi rakamlarla illere göre Marmara ve Ege Bölgeleri’nde yoğunlaşan (Bkz. Harita 4.1) ve demircilik, kalaycılık, at yetiştiriciliği, çalgıcılık ve çöp toplayıcılığı gibi marjinal iş kollarında hayatlarını idame etmeye çalışan %95’i yerleşik yaşama geçmiş kayıtlı nüfus 420.000 kişi olarak belirtilmektedir (Bkz. Şekil 4.3) [Alpman, 2004].

Harita 4.1. Türkiye’de yaşayan Çingenerin illere göre nüfusu [Özkan, 2000].

Şekil 4.3. Türkiye’de yaşayan Çingenerin yoğunlaştığı iller [Özkan, 2000].

Ayrıca; Cumhuriyet döneminde, Lozan Antlaşması çerçevesinde Yunanistan’dan gelen ve sayıları tam olarak belli olmayan Çingene nüfusunun varlığı söz konusudur [Cech, 1996; Özkan, 2000; Kolukırmık, 2006]. Lozan antlaşması çerçevesinde Yunanistan ile yapılan “nüfus mübadelesi uyarınca göç eden 470.000 civarındaki Türk göçmenlerle birlikte büyük bir Çingene nüfusu Türkiye’ye gelmiştir. Bunu Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gönüllü göçmen statüsünde gelen Çingenerler takip etmiştir” [Alexandris, 2005]. Ancak,

Lozan Antlaşması'nda etnisiteye dayalı bir nüfus sayımı yapılmadığından Edirne'ye yerleşen Çingene nüfusu hakkında kesin bilgi mevcut değildir [Tuna ve ark., 2006]. Büyük Mübadele isimli çalışmasında Arı, Çingenelerin çoğunlukla Ege, Marmara ve Trakya'ya yerleştirilmelerini şu şekilde özetlemiştir [Arı, 2003];

“Yunanistan'dan göç edenlerin ekonomik ve sosyal koşulları göz önüne alınarak yerleştirildiğini ve tütün üretimiyle geçimlerini sağlayan Drama, Kavala ve Girit ile adalar ve kıyı Yunanistan'dan geleceklerin ağırlıklı olarak, kıyı Ege ve Tekirdağ ile çevresinde iskan edildiğini belirtiyor. Selanik göçmenleri içinde Karadeniz'in kıyı şeridinin ve özellikle de Samsun'un uygun olacağını düşünülüğünü belirtmektedir. Bu çerçevede bir kısım Drama ve Kavala ahalisinden 30.000 tütüncü Samsun ve havalisine yerleştirilmiştir. Türkiye'ye getirilen mübadele göçmenleri başta Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde ve Manisa'ya göreceli daha yoğun olmak üzere yerleştirilmiştir”

Yukarıdaki belirtilen açıklamaların ışığında, Edirne'de Çingene nüfusunun yoğunlaşmasının nedeni, Lozan Antlaşması sonucunda tek ölçütün dini temele dayandırıldığı ve Müslüman olmak yeterli görüldüğü nüfus mübadelesi ile Edirne'den göç eden gayri Müslim nüfusun yerine Müslim olarak kabul edilen Çingenelerin yerleştirilmesi olarak kabul edilmektedir. (Andrews, 1992:28; Marushiakova ve Popov, 2006). Edirne Kenti Çingene yerleşimlerinde, mübadelenin önemi, kentin gelişiminin tarihsel süreci incelendiğinde bir kez daha açığa çıkmaktadır. Hacı Sarraf, Hadım Firuz, Has Murat Han (Yeni İmaret Sırtı), Yıldırım Beyazıt (Yıldırım Sırtı) ve Papasoğlu (Süpürgeçiler) gibi Rum ve Ermeni Yerleşimleri'nin nüfus mübadelesi sonrasında terk edilerek, günümüz Çingene mahallelerine dönüşmüştür [Kazancıgil, 1992].

5. EDİRNE KENTİ VE ÇİNGENELERİN KENTSEL MEKANDA YER SEÇİM TERCİHLERİ

Bu bölümde, Çingenelerin kentteki fiziksel konumu da açıklanarak, Çingeneleri dışlayan mekansal ayrışma dışında yoğun olarak ayrışma yaşanmadığı kentin gelişiminin tarihsel süreci incelenecektir. Edirne kentini oluşturan yerli nüfus ve kamu hizmeti için dışardan gelenler kendi aralarında heterojen bir yapı oluştururken, düşük sosyo-ekonomik statüye sahip Çingeneler kendi aralarında homojen, içe dönük bir sosyal yapılaşma göstermektedirler. Diğer gruplarla sosyal ilişkileri minimum düzeyde tutulmakta olup kendi aralarında kuvvetli bir sosyal dayanışma göstermekte, etnik kimliklerini koruyarak kendi yaşam tarzlarını, örf ve adetlerini devam ettirmektedirler. Çingeneler arasında işsizlik ve uyumsuzluğun etkileri, sosyo-ekonomik dezavantajlara olarak kendisini göstermekte; yoksulluk ve güvencesizlikle örtüşen bu sosyal dışlanma, denetimsiz, imar yasalarına aykırı, alt yapıdan ve sağlık koşullarından yoksun, genellikle güvenli olmayan malzemedan inşaa edilmiş yerleşim alanlarıyla yaşanabilirliği tartışılan mekansal ayrışmayı yaratmıştır.

Çingeneler kentte “Çingene Mahallesi” olarak da adlandırılan Menzilahır Mahallesi’nde yoğunlaşmış olup; sağlık hizmetlerinin, elektrik, su, ulaşım, rekreasyon (oyun ve park alanları), sosyal aktivite hizmetleri ve benzer kamu hizmetlerinin bulunmadığı bu ayrılmış yaşam adacıkları doğrudan sosyal dışlanmayı yansıtarak, literatürde incelenen dezavantajlar döngüsünün devamlılığına zemin hazırlamıştır [Schorr ve Schorr, 1989; Briggs, 2001; Kesteloot, 2002; Omeyna, 2003]. Sınırlı yaşam olanaklarına sahip olmanın adaletsizliğin ortaya çıkardığı uyumsuzluk, Çingeneler ile kentteki diğer gruplar arasında uçurumlar açmakta, meslekleri, vasıflı işgücüne dahil edilebilecek konumda dahi olsa ayrıştırdıkları bölgenin koşulları sebebiyle avantaj sahibi olamamakta ve bunun sonucunda da ayrışmanın negatif etkileriyle (işgücü piyasasında da dışlanma) daha iyi bir yaşama olan inançları yok olmakta, sosyal kutuplaşma günden güne derinleşmektedir [Kasarda,1992; Briggs, 2001; Mustard ve Duerho, 2002].

5.1. Edirne Kenti'nde Tarihsel Süreçte Çingenelerin Yaşam Alanları

5.1.1. Osmanlı İmparatorluğu öncesindeki dönem

Tarih öncesi (prehistorik) Edirne yerleşiminin, Tunca Nehri yayı içerisinde ve yükseltili, verimli araziler üzerinde yer almakta ve diğer alanlara oranla sel, su baskını gibi doğal olaylar ile diğer toplulukların saldırılarının daha kolay bertaraf edilebileceği coğrafik yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı günümüz kent merkezi sınırları içerisinde ve mevcut kale içi yerleşmelerin altında olduğu bilinmektedir [Kansu, 1993].

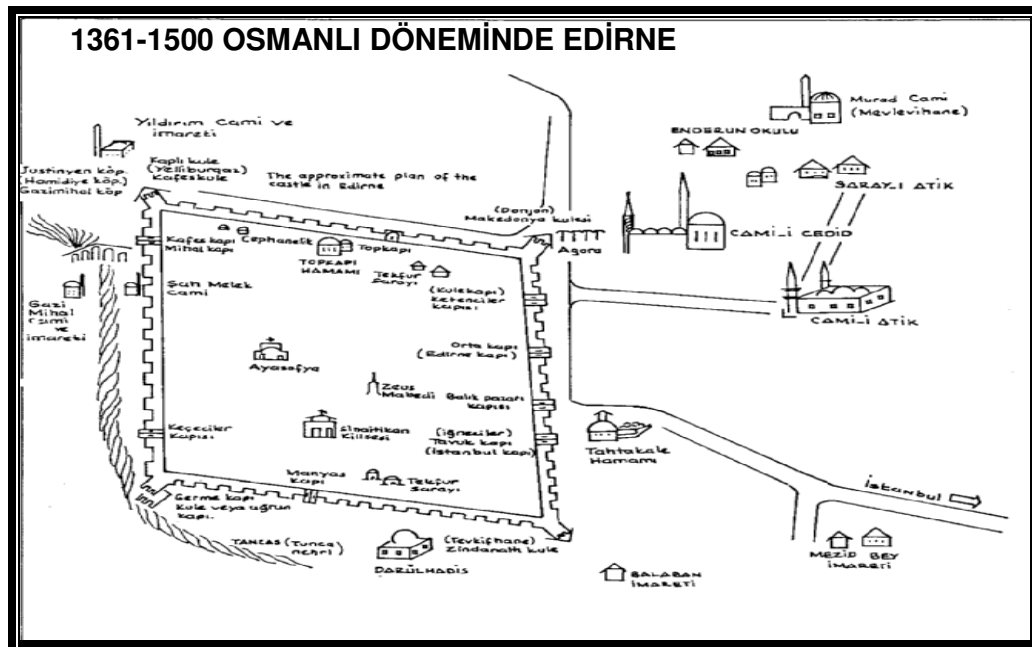
M.Ö. 1400-1200 yılları arasında kente hakim olan Yunanlı Akalar, koloni kentleri kurmak amacıyla özellikle Edirne'nin kıyı kesimlerine yerleşmiş ancak o dönemde bölgede yaşayan kentin ilk yerleşimleri Traklar, ekonomik açıdan koloni devletlerinin kontrolüne girdiyse de (Edirne çingenelerinin hiçbir zaman sistematik olarak asimilasyona maruz kalmamaları özelliğini paylaşarak) kültürel özelliklerini korumuş ve kimliklerini yitirmemişlerdir [Kazancıgil, 1992,:20; Karakaş, 1998].

Roma hakimiyetine girdiği dönemde (M.S. 117-137) ise Edirne'ye "Hadrianopolis" adı verilerek surlarla çevrili bir içkale şehri haline getirilmiş, hızlı bir kentsel yapılanmaya girişilmiştir (Bkz. EK-2). Mansel, Edirne'nin tarih öncesi çağlardan günümüze ulaşabilmiş bir yerleşim olmasının nedenlerinden birini de Roma dönemindeki başarılı iskan faaliyetlerine ve özellikle çeşitli tamirler ve tadilatlar geçirerek 19. yüzyıla kadar ayakta durabilmiş 36 hektarlık kuvvetli Edirne Kalesi'ne dayandırmaktadır [Mansel, 1993]. Bölgede yeni kentler kurulmaya, eski kentler ise tarımsal hayat tarzının hakim olduğu yapıdan kurtularak Roma kültürüne ulaştırılması amaçlandırılmıştır [Mansel, 1993]. 4. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'na dahil olan Edirne, ilerleyen yıllarda İstanbul'un başkent olmasına rağmen, ticaret ve göç yolları üzerindeki eşsiz konumundan dolayı hiçbir zaman önemini yitirmemiş olup [Özyurt, 1996]; kent, XI. yüzyılda bugünkü Yıldırım Mahallesi alanında, 100 ha.'lık bir alana

yayılmıştır (Bkz. EK-3) [Darkot, 1993; Öksüz, 1999; Kazancıgil, 2005]. Bizanslıları akınlarıyla yıldırان Osmanlı fethettiği bölgelere Balıkesir ve Çanakkale'den getirilen Türk nüfusunun ve göçme Çingenelerin yerleştirilerek, Edirne'nin ele geçirilmesini, çevre yerleşimleri Türkleştirerek hızlandırmıştır [Binark, 1998; Tekin, 1999].

5.1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi ve sonrasındaki dönem

Edirne'nin¹ 1360 yılında Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine geçmesiyle, savaş sonrası harap olan kentte canlandırma ve yenileme projelerine başlanmış, ilk Türk yerleşimleri varolan yerleşimlerin düzenlenmesiyle oluşturulmuştur (Bkz. Şekil 5.1) [Yıldırım, 1996].

Şekil 5.1. 1361-1500 yılları arasında Edirne Kenti'ne şematik bir bakış [BHA Planlama, 2003].

¹ Bizans döneminde, Edirne için kullanılan "Hadrianopolis" kelimesi, Adrianopolis, Adrinhople, Osmanlı Dönemi başlarında ise Edrinus, Edrune, Edrinabolu ve Endriye kelimeleriyle birlikte anılmış; 15. yüzyıldan itibaren tarihi kayıtlara "Edirne" olarak kullanılmaya başlanmıştır [Tekin, 1999].

İstanbul'un ele geçirilmesi, Edirne için dönüm noktasıdır, ancak; padişahın Edirne Sarayı'nda ikamet etmeyi tercih etmesi ile Balkan akınlarında kentin merkez üs¹ olarak kullanılması kentsel gelişimin hızının azalmamasını sağlamıştır (Bkz. EK-4), sonuçta kent XV. y.y. sonlarında, Beyazıt Külliyesi'nin ve Saray-ı Cedid'in kent dışında yerleşimiyle, kent batı ve kuzeyde yönünde gelişerek Yeni İmaret (Yıldırım İmareti) ve Saray İçi gelişmeleri ve Muradiye, Melek, Gazimihal Malleleriyle yaklaşık 350 hektara ulaşmıştır (Bkz. EK-5 ve EK-6) [Darkot, 1993; Öksüz, 1999; Kazancıgil, 2005].

XVII. y.y.'ın ikinci yarısında Tunca yakınlarında Yeni Saray'ın yapımına başlanması, kentin doğusunda kale dışı yerleşimlerin de yoğunlaşmasına neden olmuş, kent yerleşimi 850 hektara ve nüfusu ise 350.000'e ulaşarak, günümüze ulaşan haliyle kent hem merkezde içkaleden dışarıya, hem de saraydan merkeze doğru radyal gelişimini sürdürmüştü ve Tunca Nehri batısındaki Yıldırım, Yeni İmaret ve Saray-ı Cedid Mahalleleri büyüyüp birleşerek bir konut bandı oluşturmuş ve güneyde Karaağaç meydana gelmeye başlamıştır (Bkz. EK-7) [Darkot, 1993; Yıldırım, 1996].

1653 yılında kenti ziyaret eden Evliya Çelebi, kale çevresinin dört köşe ve 6000 adım olduğunu belirterek, kale içinde taş kaldırım döşeli 360 sokak bulunduğunu ve bu sokakların satranç tahtasında olduğu gibi birbirini kestiğini vurgulamaktadır ki [Darkot, 1993], bu da Osmanlı Dönemi'nde de kale içinin halen "ortogonality (ana eksenlere dayalı gridal sistem)" ve "rectangularity (dörtgensel savunma sistemi)"ne dayalı fiziksel mekanın bozulmadığını işaret etmektedir.

Bir Hristiyan kentinden, İslam kentine dönüşüm sürecindeki Edirne'de bir yandan Bizans'tan kalan surlarla çevrili iç kale içindeki yerleşimler gelişmeye devam etmiş (Türkler, fetih sonrası, bir süre kale içinde ikamet ettikten sonra kale dışında yeni mahalleler kurup, kale içi mahalleleri özellikle çingenelerin de

¹ Edirne, siyasal ve yönetsel tek merkez konumundaki Bursa karşısında elde ettiği bu yeni üstünlükle "Dar-ül Cihad (Fetih Kalesi)" olarak adlandırılmıştır [Karakaş, 1998:22]

içinde bulunabileceği göçmenler ile gayri müslimlere bırakmışlar, kültür grupları arası mekansal ayrışmanın kentsel alanda ilk yansımaları kent merkezinde kendisini göstermiştir), bir yandan da ana yerleşim alanına (iç kaleye) başlangıçta sınırları bulunmayan ve ilk etapta kale dışında, aktif ticaret yoluna¹ yakın sur kapısı çevresinde sonra da yeni kent merkezi etrafında yayılan mahalleler oluşturulmuştur [Kazancıgil, 1992; Darkot, 1993; Yıldırım, 1996]. Özdeş tarafından hazırlanan 1954 İmar Planlarına Hazırlık etütlerinde konu üzerine ilk saptamaların belirtildiği üzere, Bizans'ın "castrum"u ve "imaret siteleri" büyüme odağı olarak kurgulanarak, üzerlerine farklı roller biçilmiş, niteliksel farklılaştırmalar yaşanmıştır [Öksüz, 1999].

Edirne'nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesiyle kent, fiziksel gelişme trendine girmiş, Kaleiçi'ndeki mevcut mahallelere, Sur dışı mahalleleri eklenmiştir [Kazancıgil, 1992]. Edirne mahalleleri etnik ve demografik bakımdan kentin toplumsal yapısının belirlenmesinde etkin olarak kullanılabileceği gibi kent tarihini aydınlatma bakımından da çok önemli olup mahalle isimleri sonradan verilmiş olmayıp, bizzat mahalleyi kuran veya kurulmasında büyük çaba gösteren kişinin mesleği ya da sıfatlarıyla anılmıştır [Kazancıgil, 1993]. Gökbilgin'e göre mahalle sayıları aşağıdaki şekliyle belirtilmiş ve diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi etnik grupların kentsel mekanda ayrışarak diğerleri olarak gördükleri gruplardan farklı mahallelerde yaşadığı vurgulanmıştır:

"Edirne Şehrini, fetih tarihinden başlayıp XVIII. asır sonuna kadar sürekli bir gelişme halinde görmekteyiz. XVI. asır başlarında 144 mahallesinin varlığı saptanmaktadır. Bundan bir asır sonra ise bu sayı 290'a çıkmış bulunuyor. Hristiyan mahalleleri ile Yahudi cemaatleri bu sayının dışındadır. Bu tarihlerde şehirde 19 Hristiyan mahallesi ile XVI. asırda 12 Yahudi cemaati vardır".

¹ Özellikle İstanbul'un fethinin ardından payitahtın bu şehre alınmasıyla kentteki ekonomik canlılığın yitirilmemesi için ticari yapılara son derece önem verildiği ve bu yapıların kent merkezinde sayıca arttığı gözlenmektedir [Fersan, 1982].

Evliya Çelebi ise, XVII. Yüzyılda kente yaptığı gezi sırasında Edirne Mahalleleri'nin etnik kimliğine ait aşağıdaki saptamaları yapmıştır [Kazancıgil, 1992]:

“Mahallelerin sayısı 414' dür. Kaleiçinde 14 mahalle vardır. 10 mahallesi Rum, geride kalanı yahudidir. Pehlivanlar tekkesi yakınında da topkapısı, içinde yine bir Müslüman mahallesi vardır. Beş mahalle dahi Kıpti (çingene) kavmi olup, feryat ve fidanlarından mahallelerinden geçilmez. Bunlardan başka, büyük varoştaki mahalleler hep müslüman mahalleleri olup başlıcalarının isimleri: Hünkâr, Saray, Muradiye, Taşlık, Kıkak, Selimiye, Eskicami, Üç şerefeli Araşa (arasta olmalı) Mahkeme, Fil alanı, Kasım Paşa, Timurtaş Paşa, Katır Hanı, Beylerbeyi ve Saraçhane mahalleleridir”.

Yukarıdaki bilgiler ve Kazancıgil'in Edirne Mahalleleri'nin tarihi üzerine yaptığı araştırmaları sonucunda Arpacı Hamza (Süpürgeciler), Çakırağa (Saraçhane), Mirahur Ayaş Bey (Muradiye-Menzilahr), Muradiye İmaret (Muradiye-Menzilahr) ve Mümin Hoca, Bülbül Hatun, Maruf Hoca (Yıldırım Senti) Mahalleleri'nin Fetih sonrası ilk Çingene yerleşmelerinin olduğu ve bu ayrışmanın günümüz fiziksel mekanında da açıkta gözlemlenmektedir. Hacı Sarraf, Hadım Firuz, Has Murat Han (Yeni İmaret Senti), Yıldırım Beyazıt (Yıldırım Senti) ve Papasoğlu (Süpürgeciler) gibi Rum ve Ermeni Yerleşimleri ise 1920'li yıllarda mübadele sonrasında terkedilerek, Çingene Mahalleleri'ne dönüşmüşlerdir.

XVIII. y.y., yönetim bozuklukları ana neden olmak üzere, 1745 yangını ve 1751 depremiyle birlikte, Edirne'nin gerileme dönemi olmuş ve kent nüfusu ile birlikte küçülmeye başlamıştır (Bkz. EK.8). Bu dönemin isyan ve yenilenme hareketleri ve 1828-29, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşları ve Rus işgalleri, Edirne'de nüfus kayıp ve değişmelerine neden olmuştur.

XIX. yüzyılda kent yerleşmesi 100.000 nüfusla 750 hektara düşerken, 1912 yılında Bulgar hakimiyetine girdikten sonra 1913 Bükreş Anlaşması ile tekrar Osmanlı hakimiyetine geçmiş, 1920-22 Yunan işgalinden sonra, tekrar Türk

sınırlarına alınmıştır. Bu dönemde kent küçülme gösterirken, demiryolunun gelişile Karaağaç yerleşmesinde bir büyüme görülmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde Çingenelerin durumu genel olarak değerlendirildiğinde, Çingene gruplarının ayrı bir kaydının tutulmadığı; "tebaa" dan ayrı görülmediği; ancak farklılaşan sosyo-kültürel özellikleriyle kültürel çeşitlilik olarak görülseler de, kapsamlı bir araştırmaya konu olamadıkları açıkça görülmektedir.

5.1.3. Cumhuriyet dönemi

Cumhuriyet Döneminde Edirne ekonomisinde yaşanan ilk dönüşüm, 1950'li yıllarda tarım sektöründe, traktör kullanımının yaygınlaşması ve emeğin topraktan kopmasıyla yaşanmıştır. Çingenelerin büyük bir kısmını da içine alan küçük ölçekli üretime dayalı iş kollarının ekonomiyi destekleyebilecek kapasitede olmamasıyla, makineleşmenin özellikle kırsal alanlarda mevsimlik işçi olarak çalışan çingeneler üzerinde işsizliğe neden olmasıyla kent dışı göç vermeye başlamıştır [Öksüz, 1999].

1950'li yıllarda II. Dünya Savaşı'nın bitmiş olmasına rağmen, kentte yaşayanların tedirginlikleri devam etmiş, kentsel gelişme hızı kaybetmiş (Bkz. EK-9), Edirne ekonomisi İstanbul'a bağımlı ticari yaşamına devam etmiştir.

Sınır kenti oluşuyla, kentte zaman zaman istilalar ve savaşlar kent üzerinde yaşanması gibi olumsuz gelişmeler yaşanmış, sonucunda da 1970'lere değin kentleşme adına önemli yatırımlar yapılmamış ve Osmanlı döneminde oluşmuş kent sınırları dışında çok fazla gelişme gözlemlenmemiştir [Yıldırım, 1996]. Genelde yenileme şeklinde bir değişimin olduğu bu dönemde kentsel gelişme kompakt bir şekilde eski mahalleler ve çevresinde gerçekleşmiştir. 1950'li yıllarda E-5 Karayolu'nun açılıp, 1973 yılında Ortadoğu-Avrupa transit bağlantısının tamamlanmasıyla, kentin yurt içi ve yurt dışı bağlantıları artarak, sınır kenti oluşunun olumlu faktörleri devreye girmesiyle kentin ekonomik yapısında istikrarlı bir gelişme sağlanmıştır [Öksüz, 1999]. Bu dönemde

kentsel gelişimin bir kanıtı olarak, 1955-1965 yılları arasında inşaat sektörü çalışanlarının %0,7lik dilimden %2.1'e yükselmeleri gösterilebilmektedir [Öksüz, 1999]. Yeni gelişim dinamiklerinin etkisiyle kentte, genel makroformu zorlayan bir konut dokusu baskısının hissedilmiş, gerekli sayılarda arsa, altyapı ve konut üretimi sağlanamadığından, özellikle kent çeperlerinde yaşayıp, geçimlerini kırsal alanlarda işçi olarak sağlayan çingenelerinde de içinde bulunduğu göçler sonucunda kentsel alanlarda yığılmalar baş göstermeye başlamıştır [Özyurt, 1996; Öksüz, 1999].

Kale içinde kalan göçmen gruplarının ve Müslüman olmayan kültür gruplarının yaşadığı mahalleler ise, Rumların mübadele ile kentten ayrılması; Musevilerin bir kısmının İstanbul'a geçmesi veya İsrail'e göç etmesi ve kale içinde yaşayan el emeğine ve ilkel teknolojiye dayalı geleneksel el sanatlarında istihdam edilen sosyal statüsü kale dışında yaşayanlara göre daha yüksek olan Çingenelerin ise zamanla sanayileşmenin etkisiyle önemi azalan meslekleri ve gelir seviyelerindeki düşüşle kale dışına yerleşmek zorunda kalmıştır [Kazancıgil, 1992; Darkot, 1993].

XX. yüzyılın son çeyreğinde ise sanayileşme¹ ile ülkenin tüm kentlerinde olduğu gibi, Edirne'de de yeni iş imkanlarının cazibesi ile kent merkezinde kısa sürede yoğun nüfus artışları ve konut alanlarında ani yoğunlaşmalar yaşanmıştır [Öksüz, 1999]. 1970'li yıllarda kamu yatırımlarının artması (SSK hastanesi 1973 gibi) kentin doğu kesimindeki düz arazilerde kooperatif şeklinde gelişmelerin başlamasına neden olmuş; 1980'li yıllarda ise E-5 Karayolunun güney kesiminde çalışma alanlarının oluşmaya başlaması, kentin makroformunu doğu yönünde hızlandırmış; üniversite, tıp fakültesi vb. gibi kamu yatırımlarına devam edilmiştir [Özyurt, 1996; Öksüz, 1999].

¹ Kentin 1969 yılında "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" kapsamına alınarak özel teşvik ve subvansiyon uygulamalarından yararlanmasıyla, yatırımlardaki durgunluk kırılarak özel sektör sermayesi kentte hızlı bir sanayileşmeye neden olmuştur. 1975-1978 yılları arasında kentin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nda tarım sektörünün payı %52'den %47'e düşerken, imalat sanayinin payı %4'ten %11'e yükselmiştir [Öksüz, 1999].

1956-1964 yılları arasında çıkartılan “Kat Mülkiyeti Kanunu”nun mülk sahiplerine verdiği hakların, koruma uygulamalarının ve kent planlarının etkisiz kalması nedeniyle, öncelikle kentin tarihi dokusunda çok katlı ve betonarme yapılar artmaya başlamış, plansız sanayileşen kentlerin reaksiyonu olarak, konut dokusunun kent dışına taşması sonucunda da yerleşim alanlarının İstanbul yönündeki gelişimleri doğrultusunda da “1976-İlave İmar Planı” kontrolünde 5-6 katlı bloklardan oluşan “kooperatif konut alanları kentsel gelişmenin yeni yüzü olmuştur (Bkz. EK-10) [Özyurt, 1996; Yıldırım, 1996].

Kentin fiziki yatırım kapasitesinin artması ve sanayileşme kültürünün oluşmasıyla, göçler 1960-1980 yılları arasında yoğunlaşmış [Uzel ve Türkoğlu, 1985], değişen ve gelişen yaşam standartlarına, eski kent merkezinin ve geleneksel kent dokusunun cevap veremeyeceği düşüncesiyle yeni yapılaşma ve donatılar için kent merkezi tercih edilmemiş, bunun sonucunda da eski doku daha alt seviyede standartlara sahip olan çingeneler gibi düşük gelir seviyeli gruplar tarafından işgal edilmeye başlanmıştır [Öksüz, 1999].

1990’lı yıllarda ise kooperatifleşme, imar planı faaliyetlerinin bir sonucu olarak artarak devam ederek Fatih, I.Murat, Kocasinan ve Şükrüpaşa mahalleleri oluşmuş; 1994 yılında Çevre Yolu’nun tamamlanması; otogar, sanayi alanları gibi çalışma alanlarının yer seçimi, doğu yönündeki kentsel gelişimi devam ettirmiştir.

Bugünkü durumuna bakıldığında Kent, XIX. Yüzyıl sonuna göre nüfusunun yarısından fazlasını kaybetmiş olmasına rağmen, kentin alanı fazla küçülmemiş, ancak eski yerleşim alanları arasındaki boşluklar artarak, yoğunluk azalmıştır (Bkz. Ek-11). Bu boşalma, kent merkezine nazaran Tunca batısındaki mahallelerde yaşanmış; Üniversite alanı atlanarak Avrupa kent olarak adlandırılan kesimde üst gelir grubuna hitap eden az katlı yapılaşmalar oluşmuştur [Darkot, 1993].

5.2. Edirne Çingeneleleri'nin Yaşam Biçimleri

Edirne Çingeneleleri'nin kullandığı lehçe ve köken ilişkisine yönelik, literatürde yeterli sayıda kanıt ve araştırmanın olmamasına rağmen, mevcut araştırmalar ışığında, yalnızca kendilerinin gerçek çingene olduğunu savunan “lom”, “dom” ve “rom” üç kökeninden “gezgin Çingenelelerin özgür imgelerine sahip olmadıkları belirtilen rom” grubuna dahil olduğu düşünülmektedir [Asseo, 2004; Fraser, 2005]. Ancak, Türkiye'deki Çingene nüfusunun %70'inin Çingene dilini kullanabildiği yönündeki araştırmaların [Kolukıncık, 2006], Edirne'de çalışma alanında yapılan görüşmeler bağlamında geçerli olmadığı düşünülmektedir. Kökenleri tam olarak belirlenmemiş, etnik kimliklerini bütünleştirici dillerini günlük hayatta kullanmıyor olsalar da yüzyıllar boyunca maruz kaldıkları zulüm ve sonucunda hayata tutunma mücadelesi sürecinde (Osmanlı İmparatorlu himayesinde sistematik zulme dönüşmeyen hoşgörölü ancak olumsuz tutuma karşın) özgün yaşam tarzlar sayesinde içinde bulunduklara topluma tam olarak kaynaşmaksızın özgün bir kültürel yapı ortaya koymuş, uyum sağlama ve ayakta kalma konusunda olağanüstü bir beceri sergilemişlerdir.

Diğer Çingene yerleşimlerinde olduğu gibi Edirne'de de yaşam tarzlarının mekandan ve zamandan bağımsız olmasını arzulamaları¹, onları zamana göre programlanmış ve belirli bir mekanda çalışılan düzenli işlerden genellikle uzak durup daha bağımsız ve esnek işleri tercih etmelerine ve sonucunda da bu mevsimlik/serbest meslek seçimleri (inşaat işçiliği, metal işçiliği, işportacılık, çalgıcılık vb.²) Çingenelelerin yerleşik yaşama geçmelerine rağmen yaşam tarzlarını ve etnik kimliklerini koruyabilmelerine neden olmuştur. Fonseca, belki de sadece günü kurtarabilmek felsefesiyle hareket eden Çingenelelerin yaşam

¹ Velio, Çingenelelerin kendilerine özgü yaşam biçimlerinin temelini oluşturan özgürlüğü şu şekilde açıklamaktadır; “Gerçekte, Dünya’da en özgür ruha sahip olan halk olarak bizleri tanımayı asla başaramadılar. Özgürlük hatırına, yüzyıllar boyunca hiçbir kanuna, krala veya rejime teslim olmadık. Bu özgürlük için, aşırı fakirlik içinde, çeşitli önyargılar altında yaşayarak çok yüksek bedel ödedik” [Velio, 2005:3].

² Çingenelelerin meslek grupları ve iş tercihleri ilerleyen bölümlerde ayrıntılı şekilde açıklanacaktır.

tarzlarını ve meslek seçimlerini şu şekilde değerlendirmektedir [Fonseca, 2002:112]:

“Kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış sınıflar arasında, köylüyle toprak sahibi arasında hareket edebilme ve ikisine birden hizmet edebilme yetenekleri, onlar için özel bir ekonomik alan yaratmıştır. Toplum ve aile hayatında içe kapanmışlar ve bunun sonucunda da dışlanmışlardır. Fakat bu onların bir seçimi -belki de dışlanmanın bir sonucuydu bu- olarak algılanabilir. Gerçekten de, çalışmayı tercih ettikleri işler, kullandıkları dil gibi onları hem ayrılığa hem de kendi aralarında bir dayanışmaya zorlamıştır. Meslekleri onlar için, kültürel olarak ayakta kalabilmenin anahtarı olmuştur”.

Tüm Çingene gruplarında olduğu gibi Edirne Çingeneleri’nde de gözlemlenen gündelik yaşamlarına dair bir diğer boyut ise dışlanmışlığı kırıp, bulundukları topluluğa entegre olma çabalarında büyük rol üstlenen müziktir. Çingenelerin günlük yaşamında müziğin önemi şu sözlerden de anlaşılmaktadır[VELIU, 2005]:

“Biz Romanlar rüzgar gibiyizdir; özgürlüğümüzü engelleyecek hiç bir şey yoktur. Şayet, yaşamak için gereken üç element varsa; hava, Güneş ve su, Romanlar, dördüncü bir elemente ihtiyaç duyarlar, müzik”

Martinez’e göre bütün Avrupa’da köylüler ya da soylular çingenelere eğlendirici rolünü yüklemişlerdir [Martinez, 1994]; Fraser ise Çingenelerin çalışma yaşamlarında müzik ve eğlendirici niteliklerinin ön plana çıkmasını şu şekilde yorumlamaktadır [Fraser, 2005]:

“Çingenelerin Avrupa’daki ilk kayıtlarına çalgıcı, şarkıcı veya dansçı olarak rastlanılmaktadır. Onlara karşı ölçülü bir toleransın kazanılmasında müzik kabiliyeti güçlü bir faktör olarak değerlendirilebilir ”.

Yüzyıllar süren göç boyunca, geçtikleri ülkelerin çalgılarını kullanmaya başlayan Çingeneler için en önemli çalgılar taşınmasının kolay ve her türlü müzikte kullanılabilmesi açısından vurmalı çalgılar ve telli çalgılardan keman ve gitar olmuştur [Asseo, 2004; Fraser, 2005]. "Çingene Müziği" ise kaldıkları ülkede tutulan müzik dağarcığının içinde olabildiğince çabuk girip, kendilerine

göre yorumlayıp yavaş yavaş kendi müzikleriyle kaynaştırmak ve halkın beğenisine yanıt vermeyi becerisiyle ortaya çıkmış olup, Edirne Çingeneleri arasında da oldukça saygın bir konuma yükselmiş ve neredeyse ulusal kimliğin bir parçası haline gelmiş profesyonel müzisyenler bulunmaktadır.

Edirne Çingeneleri'ne karşı mesafeli duruşun yıl içerisinde nadiren ortadan kalktığı ve Çingenelerle aynı ortamda bulunmaya özen gösteren Türkler'in "Romanlaşmaya" çalıştığı anlara sahne olan olay ise Kakava Şenlikleri sırasında yaşanmaktadır (Şenlikler, eskiden asla yapılamadığı Sarayıçi'nde yapılabiliyor, çünkü artık "Kakava Şenlikleri" resmi olarak düzenleniyor¹) (Bkz.Resim 5.1, 5.2). Alpman, sosyal dışlanmayı bir gün olsa dahi kıran ve toplumu bütünleştiren bu olayı şöyle tarif etmektedir [Alpman, 2004]:

“Kakava, 5 Mayıs akşamı Sarayıçi'nde büyük bir ateş yakılmasıyla başlıyor, resmi olarak yerel yönetimin organizasyonu olduğundan Belediye'nin dağıttığı pilavın dev çayırılıkta dans başlıyor. Roman kızları, ağır ekonomik krizlerin insanları insanlıktan çıkardığı bu noktada, dans etmek için para almıyor, dans sırasında bahşış toplamıyorlar. Hava kararınca ise şenlik gerçek mekanına yani Roman Mahalleleri'ne kayıyor”.

¹ 1989 Yerel Seçimlerinde SHP'li Edirne Belediye Başkanı Hamdi Sedefçi, 1992'de kente turistik bir figür arayışında “Kakava Şenlikleri”ni resmi bir organizasyon haline getirmiştir.Bkz. ALPMAN, 2004:39-40.

Resim 5.1 Sarayıçi'nde Kakava Şenlikleri'nde amatör bir dans gösterisi [Alpman, 2005].

Resim 5.2. Menzilahir Mahallesi sokaklarında Kakava eğlencesi [Alpman, 2005].

Kakava, "Mısır ve Ön Asya" dil grubuna ait bir sözcük olduğundan yoğun inanış, çingenelerin altı bin yıl önce Mısır firavunu tarafından zulüm gördükleri zamanlardan kalma 6 Mayıs sabahı bir "ölümsüz kurtarıcının" kendilerini

kurtaracağı inancıdır [Andrews, 1992]. Gökbilgin ise Kakava'yı "tencere bayramı" olarak tanımlamış, Çeribaşı'nın yıllık vergiyi toplamasıyla 3 günlük bayramın sona erdiğini belirtmiştir [Gökbilgin, 1977]. Üç gün süren bir ayinle kutlanan (Ayin-i Bahar) Kakava inancı, Çingenelerin binlerce yıl sürecektir zorunlu göçleriyle ve coğrafi dağılışıyla birlikte değişik kültürlerle kaynaşmaları ya da zaman zaman asimile olmaları nedeniyle değişiklikler göstermektedir. Edirne'de olduğu gibi İslamiyeti benimsemek ya da benimsemiş görülmek durumunda Çingeneler, Kakava'yı Hızır ve İlyas peygamberlerin adının birleştirilmesiyle okunan kutsal gün "Hıdırellez" olarak kutlamaktadırlar [Alpman, 2004].

Türk-İslam geleneklerine göre ise baharın geldiği gün olan Hıdırellez inancı, Çingenelerin aksine göçebe bir toplum olmayan Müslümanların yerleşik hayatın en önemli koşullarından biri olan tarım ve hayvansal üretimin artacağı inancıyla ilgilidir. Ayrıca, İslam geleneğinde inanılan Hıdırellezler'de günahlarından arınmak için özellikle gelinlikli genç kızların suya sokulduğu (Tunca Nehri'ne) bir inanışa rastlanmamaktadır (Bkz Resim 5.3). Çingenelerin inanç sahibi olup olmadıkları ve dini ritüelleri yerine getirme konusundaki davranışları, kendilerine karşı yöneltilen en büyük eleştirileri de beraberinde taşımıştır [Alpman, 2005; Fraser, 2005; Kolukırık, 2005]; ancak, Çingeneler dinsiz görülmemek adına bir başka inancı benimsemek ya da inandıkları bu kutsal günün adını Türk-İslam geleneğinde yer bulabilecek şekilde değiştirmek durumunda kalmışlardır. Farklılaştırılmış dışlanma politikasından biraz olsun sıyrılabilmek adına "Kakava" örneğinde olduğu gibi yaşadıkları topraklardaki inançlara da uyum sağlayabilirler.

Resim 5.3. Kakava Şenlikleri sırasında dileklerinin gerçekleşmesi için Tunca Nehri kıyısına doğru yol alan gençler [Alpman, 2004].

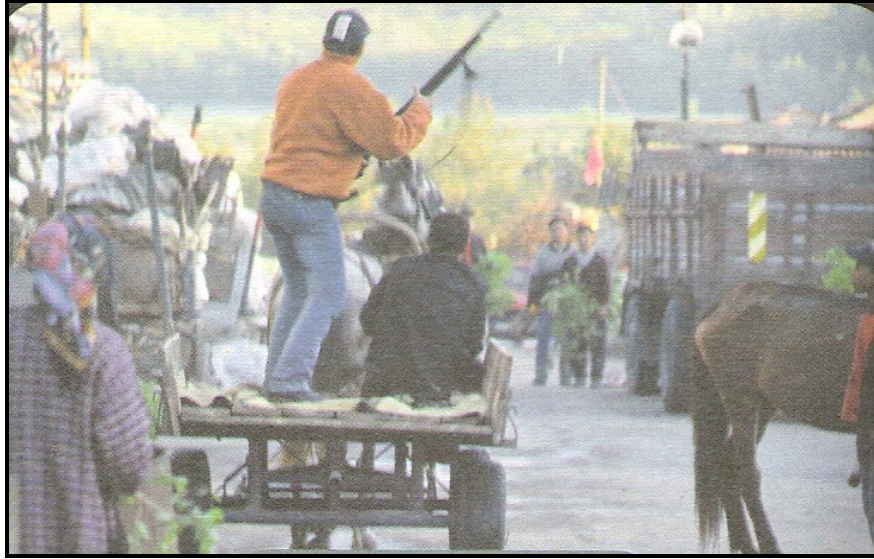
Çingenelerin eğlenmeyi seven bir topluluk olması, günlük yaşamda sık karşılaşılan bir olay daha kendisini göstermektedir. Maddi açıdan daha az masraflı olduğundan Çingene düğünleri ve sünnet törenleri, açık alanlarda özellikle sokaklarda gece boyu kutlanmakta; Çingene kadınları sosyal hayat kendi toplumların en önünde yer almaktadır. Alpman'a göre, sokak düğünlerinde, Türkiye'nin metropoliten merkezleri dışında kadınlarla erkekleri bu derece kaynaşmış görmek mümkün olmayabilmektedir [Alpman, 2004].

Edirne Çingeneleri genelinde; kadın ve erkeği biraraya geldiği sosyal ilişkilerde ipuçlarını verdiği üzere, grup içindeki kadınların toplumsal yaşam içerisindeki konumları, her zaman çingene olmayan kadınların kendi toplumları içerisindeki konumundan farklıdır. Göçebeliği en saf haliyle sürdüren çingene toplumlarında soy anne tarafından devam ederken, evlenen erkekler; evlendikleri kadının aşiretine geçer ve kadınlara büyük bir saygı duyulur.

Edirne örneğinde olduğu gibi, yerleşik çingenelerde durum biraz daha karmaşık olup genellikle kadınlar evlendikleri erkeğin ailesinin yanına taşınır. Ama kadının toplumsal kuvveti çingene olmayan kadınlara göre çok daha fazladır ve aile içerisinde ciddi bir ağırlığı vardır. Göçebe çingenelerdeki kadınlara göre daha zayıf; çingene olmayan kadınlara göre daha kuvvetli bir toplumsal konumda bulunmaktadır [Yılıgür, 2006].

Yukarıdaki açıklamaların ışığında, Edirne Kenti'nde sosyal dışlanma sonucu kentsel mekanda da ayrıştırılan Çingenelerin, kendi içlerine dönük bir yaşam tarzı benimsedikleri söylenebilmektedir. Esrar ve uyuşturucu madde kullanımının son yıllarda giderek artması, kentteki diğer gruplar tarafından işsiz Çingenelerin giderek saldırgan bir görüntüye kavuştuğu şeklinde yorumlanmakta ve mahalle kent merkezine yürüme mesafesinde bulunduğundan kap-kaç, gasp ve hırsızlık gibi suçların neredeyse tamamı, aleyhlerinde veri bulunmamasına rağmen Çingenelere mal edilmektedir. Alpman, özellikle Kemikçiler Mahallesi'ne yakıştırılan kötü imajdan Çingenelerin son derece rahatsız olduğunu belirtmekte ve mahalle hakkındaki izlenimlerini şu şekilde dile getirmektedir (Bkz. Resim 5.4) [Alpman, 2004]:

“‘Aman Kemikçiler’ gitme, onlar çok vahşidir” uyarı sahiplerinin ortak özelliği Kemikçiler’e hiç gitmemiş olmak. Oysa ben Kemikçiler’de sadece sevgi, yakınlık görüyorum. Mahalle’deki bu sıcak ilgi aramızdaki mesafeleri de kısa sürede yok ediyor”.

Resim 5.4. Kemikçiler Alt Bölgesi'nde ateşli bir sabah [Alpman, 2004].

Kentte, suçların artması ile ayrıışmış yaşam adacıklarının kapalı yapısı ilişkilendirilmekte, bu Çingene mahalleleri “izinsiz girilemez” alanlara dönüşmektedir. Çingene olduklarını rahatlıkla söyleyebilen etnik kimliğiyle barışmış kişilerin dışında, inkar yolunu seçenler de olsa dahi, mahalle genelinde birbirlerine sahip çıkmakta ve dayanışmayı önemsemektedirler¹.

5.3. Araştırma Alanı: Menzilahır (Çingene Mahallesi)

Araştırma alanını oluşturan Menzilahır Mahallesi, Marmara Bölgesi'nde ve Edirne Kenti'ndeki Çingene nüfusunun yoğun olarak bulunduğu alanlardan biridir ve Edirne kent merkezinin kuzeyinde, merkeze 10 dakika yürüme mesafesindedir (Bkz. Resim 5.5). Bunun dışında çalışma alanının tercihinde; Menzilahır Çingeneleri'nin “Çingene” adını ve kimliklerini kabul etmiş etnik kimliği ile barışık bir grup olması ve kent merkezine yürüme mesafesinde olup kentten keskin çizgilerle ayrıştırılmış homojen bir Çingene yerleşimi olması önemli rol oynamıştır.

¹ Çalışma alanında yapılan gözlem ve mülakatlar sonucunda belirlenmiştir.

Resim 5.5. Edirne ve Menzilahır Mahallesi'nin konumu

Menzilahır Mahallesi'nde yaşayan Çingeneler'in mahalleye yerleşim tarihleri çok net olmasa da, Edirne'nin fethine kadar dayandığı ve 1923 Lozan Antlaşması sonucunda Yunanistan'la yapılan Nüfus Mübadelesi sonrası mahallenin göç aldığı bilinmektedir.

Resmi adı Menzilahır fakat halk dilinde adı Çingene Mahallesi olan, kentin merkezine sıkışmış bu Mahalle'nin resmi kuruluş kayıtları 1529 yılına

ulaşılmıyorsa da [Kazancıgil, 1992], Mahalle'nin Edirne'nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1363 yılında fethi sonrasında ordunun ahır alanı olarak kullanıldığı ve adının da bu kullanımdan ortaya çıktığı söylene gelmektedir. Menzilahır Çingeneleri'nin bugünkü dışlanmış düzeyi ile karşılaştırıldığında; Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna Nehri çevresinde yaygın biçimde at yetiştirdiği ve bu işin ticaretinin Çingeneler'in elinde oluşu [Asseo, 2004], XVII. Yüzyılda At Satıcıları Loncası'nın büyük oranla Çingeneler'den oluştuğu [Asseo, 2004], Çingene Sancağı'nda yaşayan çok sayıda zanaatkarın demircilikle uğraştığı, İmparatorluk halkına değil de orduya hizmet verdiği [Marushiakova ve Popov, 2006] bilgilerinden yola çıkarak, Menzilahır'ın fetih sonrası İmparatorluğun kent nüfusunu artırma politikasıyla ilk Çingenelerin Mahalle'ye yerleştiği ve Edirne Kenti'nde toplumsal sınıflandırma düzeyinde hiç de alt sınıflara dahil olmadıkları sonucuna ulaşılabilir¹.

Yüzölçümü 52 hektar olan Menzilahır Mahallesi'nin nüfusu 2003 yılı Edirne Merkez İmar Planı araştırmalarına ve numarataj kayıtlarına göre 1070 haneden oluşmakta ve 5006 kişidir [Edirne Kent Merkezi İmar Planı Açıklama Raporu, 2003]. Menzilahır Mahallesi, 96 kişi/hektar olan yoğunluğu ile nüfus yoğunluğunun en yüksek 358 kişi/hektar olduğu (Medresealibey Mahallesi) kentte düşük yoğunluklu mahalleler arasında yer almaktadır. Yaşam koşullarının zorluğu nedeniyle daha az çocuk sahibi olma eğiliminde olan Çingenelerin, hane halkı büyüklüğü ise bu eğilime rağmen Edirne (3,65) ve ülke ortalamasının (4,00) üzerinde 4,8 değerindedir² [Edirne Kent Merkezi İmar Planı Açıklama Raporu, 2003].

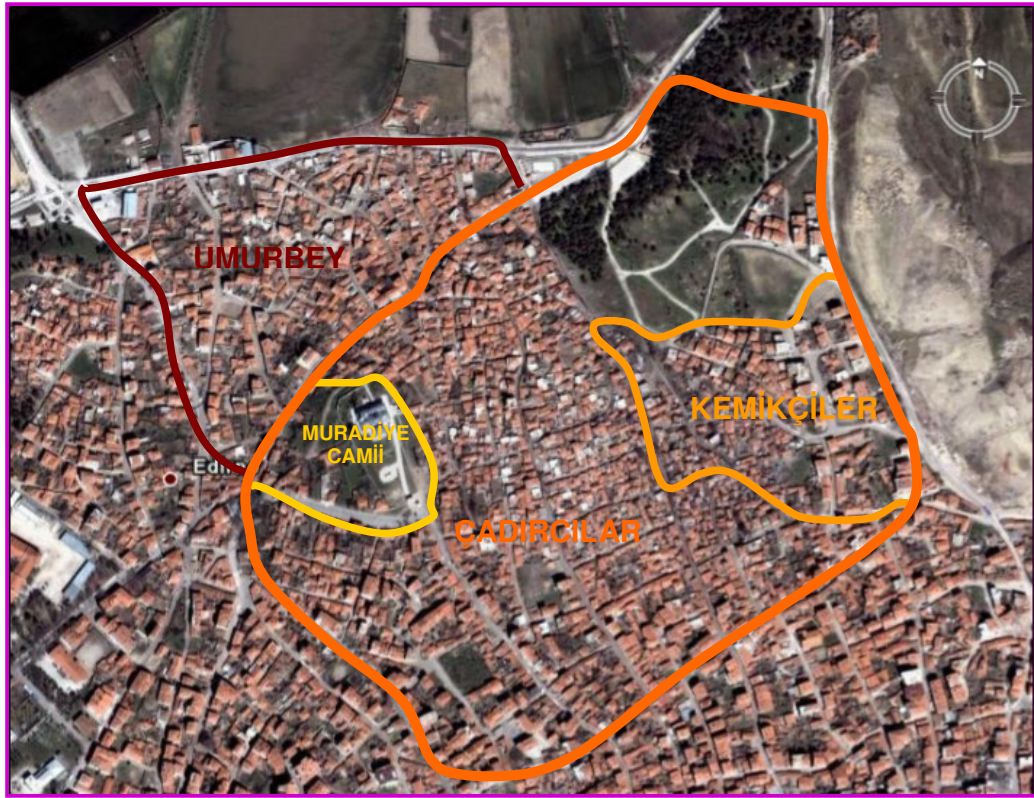
Arazi fiyatlarına bakıldığında ise kent geneline ortalama 5.000.000 TL/m² den az olan arazi fiyatlarının en düşük olduğu mahalleler arasında Menzilahır Mahallesi ile birlikte Çingenelerin yoğunlaştığı diğer mahalleler (Umurbey ve

¹ Demircilik faaliyetlerinin takdir edilmesiyle Osmanlı Sultanları tarafından vergi konusunda ödüllendirildikleri de resmi kayıtlarda yer almaktadır [Altınöz, 1995]

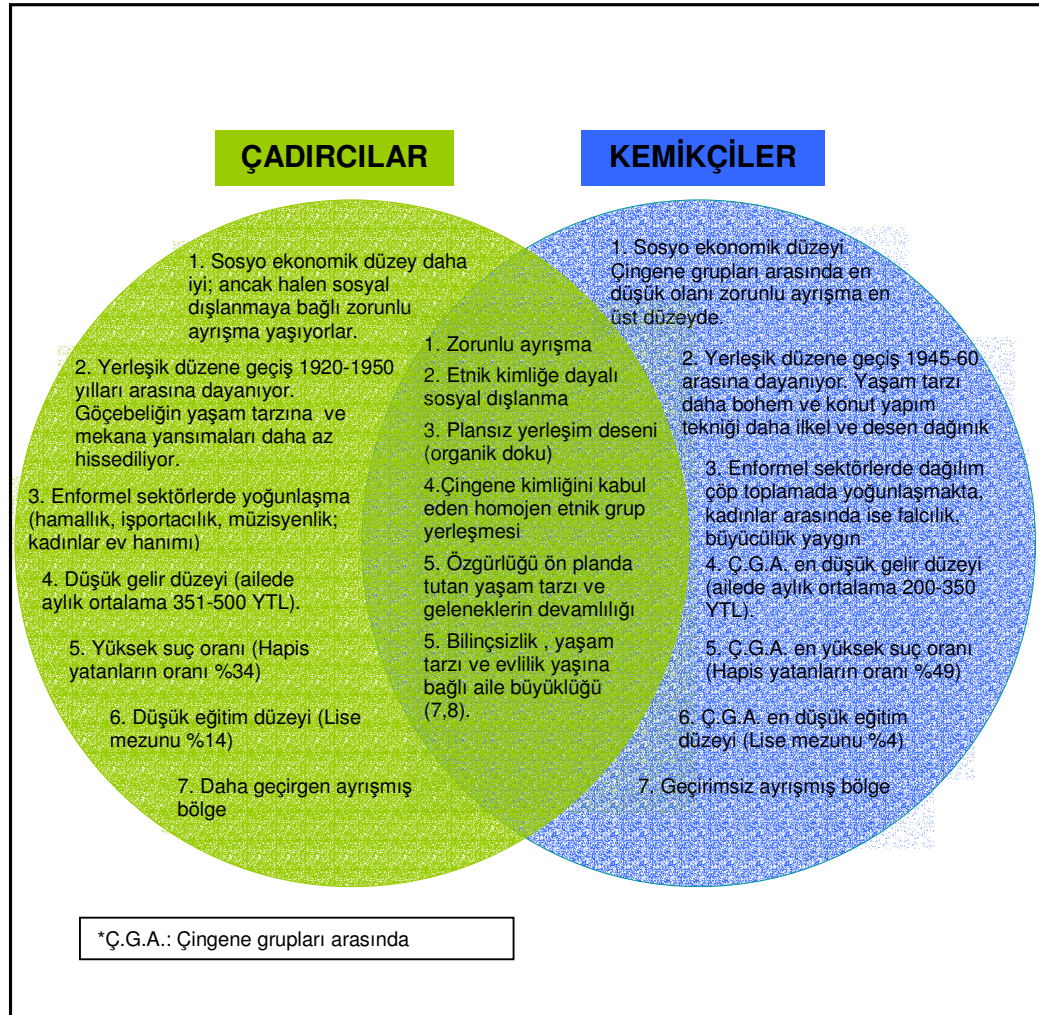
² Bu değerin, anket sonuçlarıyla tutarlılık göstermediğine ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Yıldırım Hacısarraf) görülmektedir [Edirne Kent Merkezi İmar Planı Açıklama Raporu, 2003].

Menzilahır Mahallesi, kuzeyde Mimar Sinan Caddesi'nin Muradiye Karakolu, güneyde Fanfan Çeşme Bayırı ve Katip Camii, batıda Tunca Nehri Kolu ile doğusunda ise Buçuktepe olarak da adlandırılan Kıyık Tepe ile çevrilmiştir ve Mahalle fiziksel mekanda ayrışan 2 farklı alt grup özelinde incelenecektir. Bunlar; Kemikçiler ve Çadırcılardır (Bkz. Resim. 5.6). Mahallenin bu iki alt gruba ayrılarak incelenmesini gerektiren farklılıklar ve ortak özellikler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Bkz. Şekil 5.2).

Resim. 5.6. Menzilahır Mahallesi'nde Kemikçiler ve Çadırcılar Alt-Grupları'nın yer seçimi

Şekil 5.2. Menzilahır Mahallesi Alt-Bölge analizi [Alan görüşmeleri ve pilot anketler].

6. ARAŞTIRMANIN VERİ VE BULGULARI

6.1. Sosyal Yapı

Ekonomik sosyal ve mekansal özellikleri ile diğer kültür gruplarından ayrılan çingeneler özellikle sosyal dışlanmadan kaynaklanan ekonomik yetersizlikleri, yoksulluk düzeyleri ve bunlara bağlı gelişen fiziksel yoksunluk düzeyleri ile bu ayrımı belirginleştirirler. Ancak, etnik grupların ilk önce demografik yapıları ile toplumdaki ayrıldığı gerçeğiyle, Edirne’de de bu ayrışmadaki en belirgin özellik demografik yapılarında hissedilmektedir.

6.1.1. Demografik özellikler

Cinsiyet ve yaş

Toplam 50 hane/görüşülenle gerçekleştirilen anket çalışmasının cinsiyet dağılımı göz önüne alındığında görüşülenlerin 31’i (% 62) kadın, 19’u (% 38) erkektir (Bkz. Çizelge 6.1) Anket formlarının uygulanmasında hane temel alınmış ve görüşmelerde kadının haneyi temsilen öne çıkması kadının yapılan görüşme oranını artırmıştır. Yaş dağılımı özellikleri göz önüne alındığında, 47 yaşa kadar olan gruplarla ortalama % 60’lık bir oranla görüşme yapılmıştır. 47-61 yaş grubunda ise % 40’lık bir oranla görüşme gerçekleştirilmiş olması, Mahalle’de bu yaş grubunun (yaşlı nüfusun) sayıca gençlerden çok olması değil, bu yaş grubunun “çingene” oluşlarını benimsemiş olup, daha rahat hareket etmesi ve görüşme esnasında evde bulunmalarındır.

Görüşmeler sırasında 19-24 yaş grubunun (4. Kuşak), diğer yaş grupları kadar arkadaşça ve samimi davranmalarına karşın anket konusu hakkında açıklama yapıldığında kararsız kaldığı ve tereddüt ettiği ve görüşmeyi diğer aile fertlerine yönelttikleri saptanmış, “çingene” olduklarını kabul etmelerine rağmen, sorunlarına çözüm olabilecek çalışmalar karşısında duyarsız ve ümitsiz oldukları gözlenmiştir.

Çizelge 6.1. Yaş ve cinsiyet

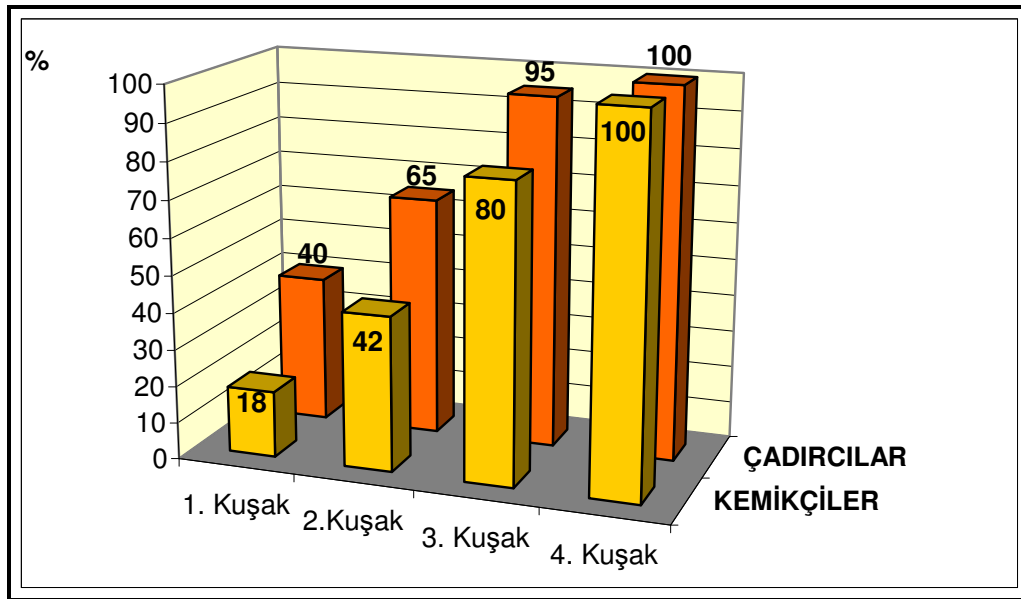
		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Yaş	19-24 yaş	2	0	2
		4,00%	0,00%	4%
	24-29 yaş	6	4	10
		12,00%	8,00%	20,00%
	30-39 yaş	7	5	12
		14,00%	10,00%	24,00%
	40-46 yaş	4	2	6
		8,00%	4,00%	12,00%
	47-53 yaş	2	3	5
		4,00%	6,00%	10,00%
	54-61 yaş	10	5	15
		20,00%	10,00%	30,00%
Toplam		31	19	50
		62,00%	38,00%	100,00%

Doğum yeri

Doğum yeri özelliklerine göre görüşülenlerin Kemikçiler’de % 65’i; Çadırcılar’da ise %80’i Edirne doğumludur. Edirne doğumlu olmayanlarsa akrabalarının bulunduğu diğer il ve ilçelerden göç etmiş olanlardır. Doğum yeri ve yaş ilişkisi bağlamında Edirne doğumlu olanların çoğunluğu (%35) 61 yaş üstü grup içerisinde yer almaktadır.

Görüşülenlerin büyük bir çoğunluğu ikinci ve üçüncü kuşak olup, Çadırcılar ve Kemikçiler’de de 1. kuşaktan 4. kuşağa Edirne doğumluların oranının artması göçebelikten yerleşik hayata geçme oranlarının artmasıdır (Bkz. Şekil 6.1).

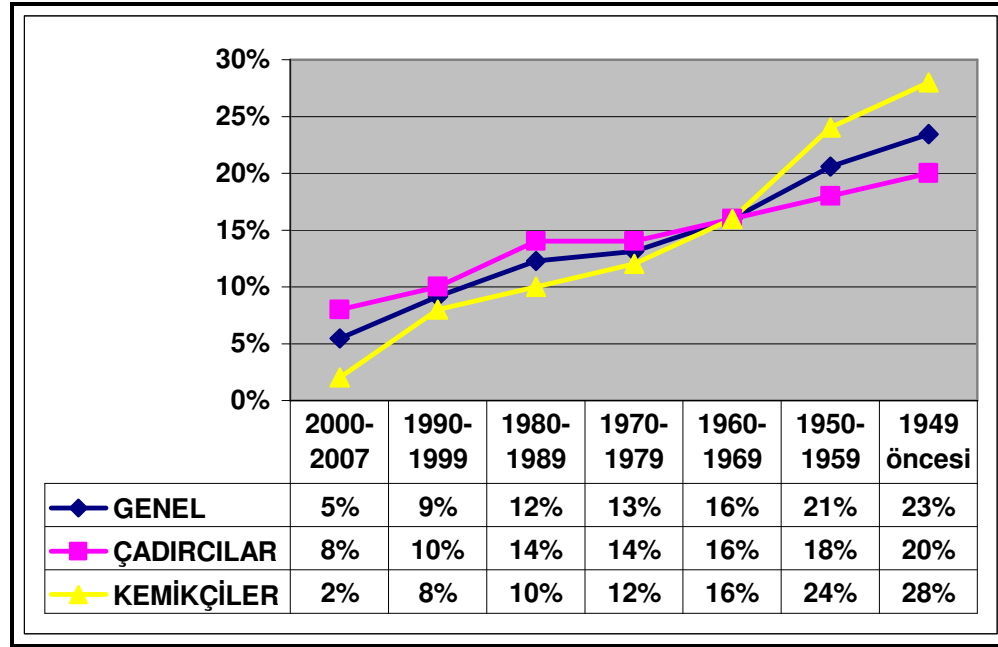
Ayrıca, Çizelge 6.2'den de anlaşılacağı üzere, Çadırcılar'da yerleşik hayata geçme süreci daha hızlı tamamlanırken (yaklaşık 50 yıl), Kemikçiler'de çingenelerin göçebe yaşam tarzlarında daha fazla bağlı kalarak, yerleşik düzene daha yavaş adımlarda geçtikleri söylenebilmektedir. Kemikçiler'in sosyo-ekonomik statülerinin Çadırcılar'da yaşayan Çingeneler'den daha geride olup, sosyal dışlanmayı yoksulluk ve fiziksel yoksunluk bağlamında daha fazla hissetmelerinin göçebe yaşam tercihleriyle ilişkili olduğu belirtilebilmektedir.

Şekil 6.1. Kuşaklara göre Edirne doğumluların oranı

Menzilahir Mahallesi'nin nüfusunun %95'i birbirlerini tanımakta; bireyleri, etnik gruba bağlayan gündelik yaşam belleği, Edirne Çingeneleri için Mahalle'nin sokaklarında oluşmaktadır. Çingeneler için sokakta yaşam ve kurulan ilişkiler son derece önemli olup, sık sık tanıdıklarla bir araya gelme fırsatı bulmaktadırlar. Bu oran Çadırcılar'da %94, Kemikçiler'de ise %96 olup, sokak düşünlerinde tüm topluluğun biraraya geldiği belirtilmektedir. Bunun dışında iş olanaklarından haberder olabilmek için erkekler, günün büyük çoğunluğunu mahalle kahvelerinde geçirmektedirler.

Yaşam sürelerine bakıldığında ise % 80'i 35 yılı aşkın süredir bu Mahalle'de oturmakta, %50'si ise yine 35 yıldan uzun süredir aynı konutta oturmaktadır (Bkz. Şekil 6.2; Şekil 6.3).

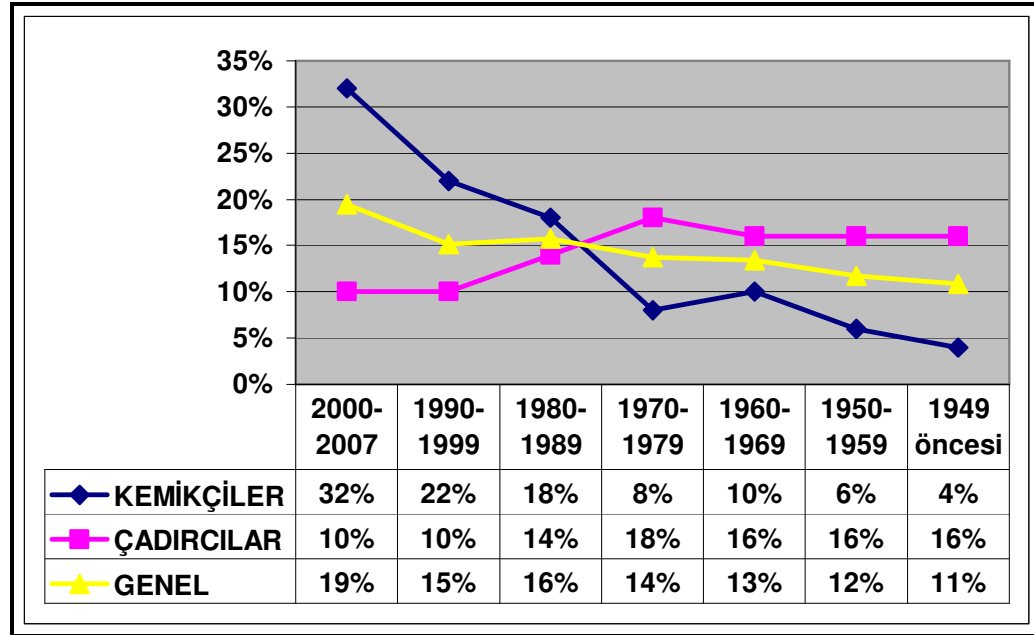

Şekil 6.2. Mahalle'de yaşam süreleri

Mahalleye göç edenlerin geliş tarihleri birbirlerinden oldukça farklı olmakla birlikte çoğunlukla evlilik veya ailelerin göç etmesiyle yapılmıştır. Bu anlamda göç kararında aile ve akrabalık ilişkileri belirleyici olmaktadır. Göç oranının düşüklüğü mahallenin eskiliği ve dışarıyla olan ilişkilerinin kapalılığı noktasında “iç dayanışma tercihi” olarak değerlendirilebilir. Mahalle'ye 1990 sonrasında taşınan Çingenelerin büyük bir çoğunluğu (% 80'i) evlilik nedeniyle gelmişken¹, % 20'si aile ve akrabalık ilişkilerini devam ettirmek amacıyla Edirne'deki diğer Çingene Mahalleleri'nden ailesinin Menzilahır'e göç etmesiyle gelmiştir. 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göç dalgası Menzilahır Mahallesi'ni etkilememiş, yeni gelen Çingene nüfusu Kent'te Umurbey, Yıldırım Hacı Sarraf ve Kaleiçi

¹ Çingeneler arasında akraba evliliği tercih edilmediğinden, eş seçiminde ailelerin katı kurallarının olmamasından dolayı evlilik nedeniyle yapılan göç oranının yüksek çıkmaktadır.

gibi daha iyi yaşam koşullarına sahip alanları tercih etmişlerdir. Genel anlamda evlilik, Mahalle'deki yaşam süresinin ve göç hareketlerinin temel belirleyicisidir.

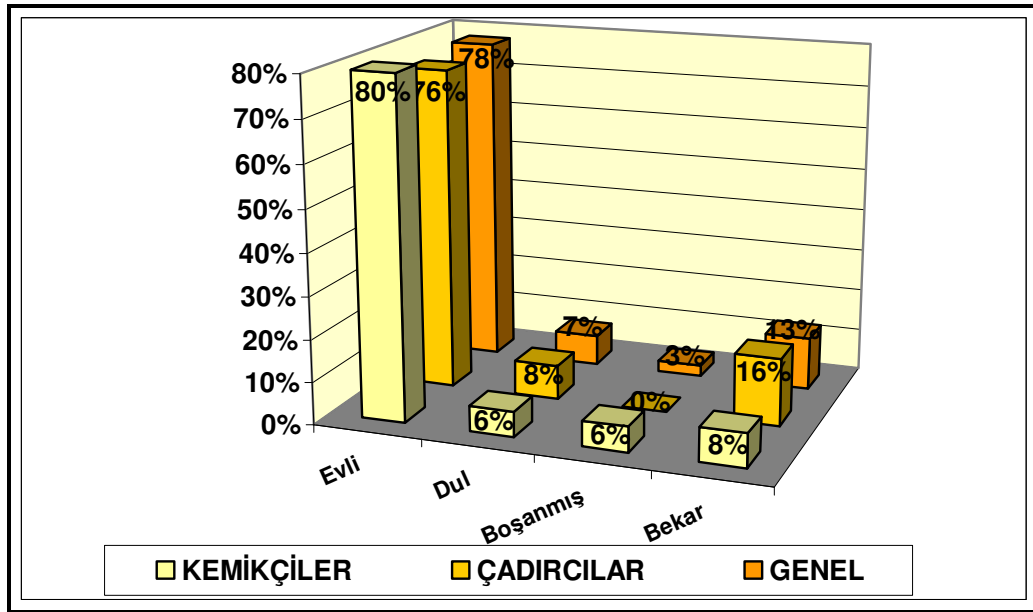
Şekil 6.3. Aynı konutta yaşama süresi

Mahalle genelinde son 7 sene içerisinde %19'luk oranla yer değiştirme yaşanmış, Kemikçiler'de bu oran %32, Çadırcılar'da ise %10 olarak belirlenmiştir. Kemikçiler'de Mahalle içindeki yer değişikliğinin yüksek oluşu, Çingenelerin büyük bir kısmının kiracı olmasından kaynaklanmaktadır (%35). Mahalle genelinde son 15 yılda ise nüfusun %66'sı ise hiç konut değiştirmemiş, akrabalarıyla birlikte aynı mahallede yaşamakta, hemen her gün görüşmekte, gerek iş bulma, gerekse düğün ve cenaze gibi sosyal organizasyonları birlikte üstlenmektedirler.

Medeni durum

Görüşülenler arasında evli olanların oranı % 78 olup Çingeneler arasında evlilik önemli bir kurum olarak işlevini sürdürmekte ve boşanma veya nikahsız yaşamaya karşı olumlu bakmamaktadırlar (Bkz. Şekil 6.4). Çingenelerin

evliliğe bakışları hakkında oluşturulan hurafelere karşın, tek eşliliği kabul eden bir anlayış grup içerisinde hakim olmakla beraber ekonomik etkenlerin ve sosyal baskının nedeniyle ikinci ve üçüncü evliliklere sıkça rastlanılmaktadır. İkinci ve üçüncü evliliklerin yapılmasında ise hastalık, şiddetli geçimsizlik, yeni bir eş adayı veya aileyi geçindirememe gibi etkenler belirleyicidir. İkinci ve üçüncü evliliğini yapanlar çoğunlukla (% 16) erkek görüşülenlerdir.

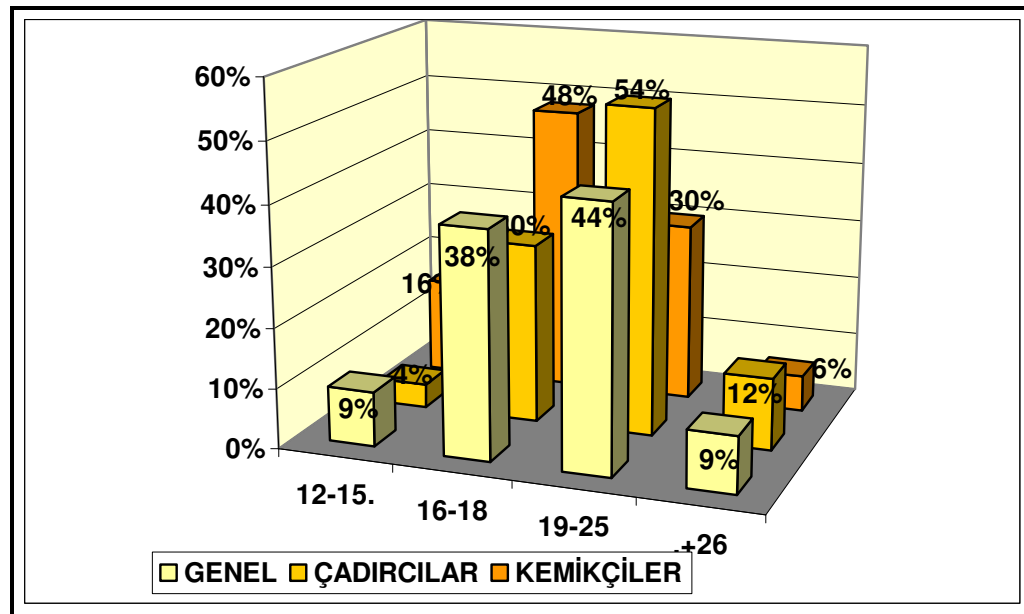
Şekil 6.4. Menzilahır Mahallesi'ndeki medeni durum

Erkek görüşülenler, kadının aile içindeki konumu ve şiddete maruz kalıp kalmadığı konusundaki diyaloglarda kadının evlilikteki yerini bir Çingene atasözü niteliğindeki şu sözlerle dile getirmişlerdir. “Çingene kadını kırk gün dayak yese babasının evine dönmez”.

Mahalle genelinde evlilik oranı yüksek olduğu gibi, Türkiye ortalaması olan 21 yaşın çok altında, evlilik yaşı da” 16 yaş ve altı” sınırı içinde %16 olup, “18 yaş ve altı” olarak düşünüldüğü ise bu oran %56’ya yükselmektedir (Bkz. Şekil 6.5). EDÇİNKA Derneği Başkanı Erdinç Çekiç, Edirne’de yaşanan çocuk yaştaki Çingene evliliklerine şu şekilde açıklama getirmektedir:

“Ben 11 yaşında sünnet oldum, üç yıl sonra da evlendirildim. Erken evlendirilmenin nedeni ise, erkek boş kalıp serserilik yapmasın, evini barkını bilsin. Kız da sağda solda gezip tozmasın, kocasıyla büyüsün diye...”

Görüşülen bazı ebeveynlere göre çocuklarının erken evlenmesinin nedeni çocuklarının tercihleridir. Anne ve babaların ifadeleriyle eğer kızlar erken evlenmezlerse, “ben çirkin miyim, neden benimle evlenen olmuyor” duygusuna kapılmaktadır. Ayrıca, kadın görüşülenlerin eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve herhangi bir meslek sahibi olmamaları evlilik yaşının düşük olmasında önemli belirleyicidir.

Şekil 6.5. Menzilahır Mahallesi'nde evlilik yaşı

19-25 yaş arası evlilik oranının genel toplamda % 30 gibi yüksek bir oranda olup, Çadircılar ve Kemikçiler arasında büyük farklılık göstermesi ve Çadircılar'da Kemikçilere oranla 12-18 yaş arası evlilik oranının düşük olmasının nedeni, Çadircılar'daki Çingene nüfusunun sosyo-ekonomik koşullarının daha iyi olup, eğitim düzeylerinin daha yüksek olması nedeniyle evlilikler karşısında daha bilinçli olunmasıdır. Çadircılar'daki hakim görüş, askerlik öncesi evliliğin aile üzerine bıraktığı sorumluluğun sorun getirebileceği ve evlilik için erkeğin

askerlik hizmetini yapmış olup, bir iş sahibi olması gerekli görülürken iken Kemikçiler’de herhangi bir koşul aranmamaktadır.

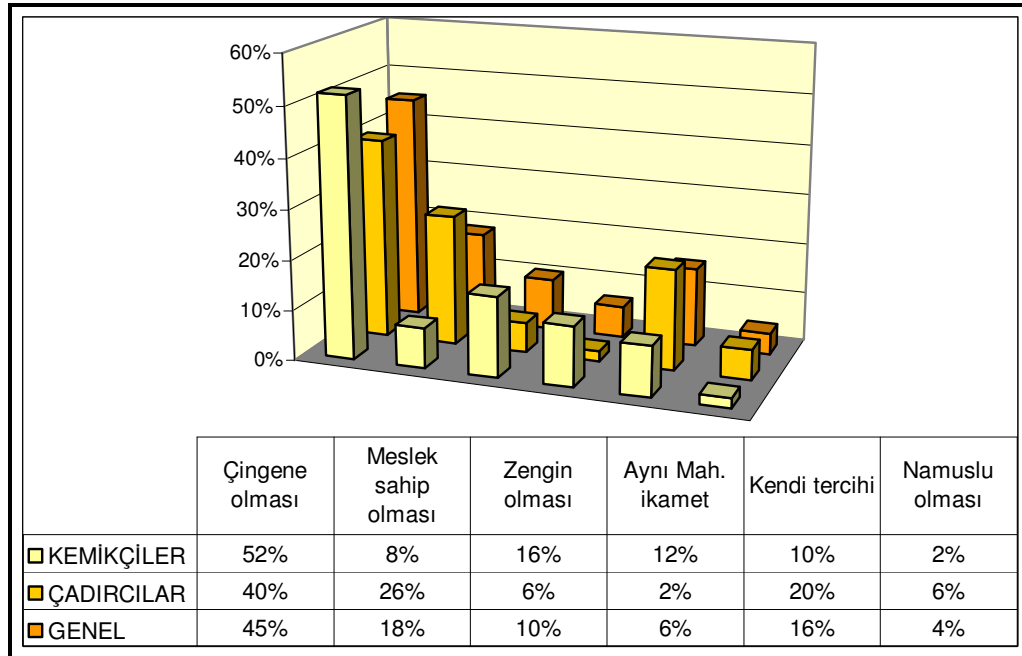
Kaçarak evlenme, istenmeyen bir durum olsa da 12-18 yaş arası evliliklerin büyük çoğunluğu bu şekilde yaşanmakta, görücü usulü evlilik ise büyük çoğunlukla 26 yaş üzeri yapılan evliliklerde gözlemlenmektedir.

Menzilahir Çingene topluluğunda, akraba evliliğinden doğan çocuğun sakat kalacağı endişesiyle “akraba evliliği”ne olumlu bakılmamaktadır ve “yedi kuşak” öncesine evlilik yapılmamaktadır. Çingenelerde etnik bağların önemi, bir noktada daha öne çıkmakta ve etnik gruptaki ilişkilerin belirleyicisi olmaktadır; Çingene kültüründe akraba evliliğinin yasaklanmasının esas nedeni diğerleri arasında doğacak “çocukların sakat kalma” ihtimali olarak bilinse de temel amaç olası bir boşanmaya da ayrılma durumunda “akrabayla olan bağların kopma noktasına gelebilmesi”dir.

Görüşülenler arasında resmi nikah oranı ise %90 olup, bu oranın yüksek oluşu, “yerleşik yaşam” ve bu yaşamın getirdiği sorumluluklar belirleyicidir.

Eş seçimi

Ebeveynlerin çocuklarının ve bekar gençlerin eş seçiminde baz aldığı temel faktör % 45’lik oranla eş adayının Çingene (% 45) olmasıdır (Bkz. Şekil 6.6). Görüşmelerden çıkan ortak sonuç “bir Çingeneyi ancak bir Çingene anlayacağından, Gaco’ların (Çingene olmayan) Çingeneleri anlaması ve onlarla evlilik yapması oldukça zordur.”

Şekil 6.6. Eş seçiminde belirleyici faktörler

Eş seçiminde önemli görünen diğer nokta ise ekonomiyle faktörlerdir. Kemikçiler’de yine düşük eğitim düzeyi ve yetersiz sosyo-ekonomik koşullardan dolayı, evliliklerde eş adayının meslek sahibi olması (%8), zengin olması kadar önemsenmemekte (%16), Çadircılar’da ise tam tersi bir görüşle meslek sahibi olup ekonomik açıdan aileyi garanti altına alabilecek konumda olması (%26) tercih edilmektedir (Bkz. Şekil 6.6).

Kemikçiler Mahallesi’nde eş seçimi ve evlilikte başlık parası geleneği bazı aileler arasında devam etmekte ve kız babası tarafından alınan para düğün giderleri ve davetliler için alınacak kumaş ve başörtüsünden (çember) oluşan tekstil ürünlerini kapsayan hediyeler için harcanmaktadır.

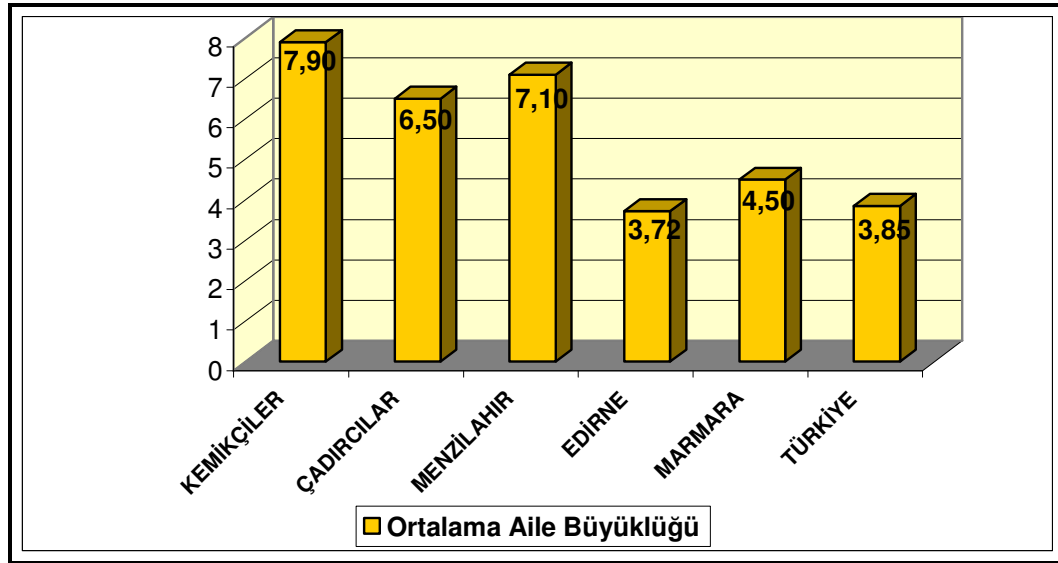
Kemikçiler ve Çadircılar’da eş seçimindeki ilk tercihin kendi deyimleriyle “bizim milletten olmalı” ya da “herkes kendi topluluğuna ait olmalı” diyerek Çingene olmasını isteyenler büyük çoğunluktadır. Sosyal dışlanma ve sonucunda da ortaya çıkan mekansal ayrışmanın daha fazla hissedildiği Kemikçiler’de bu oranın (%52), Çadircılar’a göre (%40) önemli derecede yüksek olması ve

heterojen evliliğe karşı olunması literatürde belirtildiği gibi (Özüekren, Van Kempen, 1998; Briggs, 2001; UNCHS, 2002; Angus, 2005) ayrışmanın bu etnik grup üzerindeki etkilerinin ne derece yoğun olduğunun ve bu olumsuz koşullar altında sosyal dayanışma ağlarının ve etnik kimliğin o derecede güçlendiği ortaya koymaktadır. Çingeneler, evlilik konusunda kesin ve değişmez tavır sergilemeseler bile yaşadıkları toplumun genelinden farklı olan özgün etnik kimliklerini vurgularlar ve büyük çoğunluğun “gajo” yu eş olarak tercih etmeme durumu kendi etnik grupları arasındaki dayanışmada “biz”i güçlendirmektedir.

Aile büyüklüğü

Mahalle'deki ortalama aile büyüklüğü (7,1), Ülke, Bölge ve İl ortalamalarının üzerinde bir değerdedir (Bkz. Şekil 6.7). “Çingeneler çocuklarını üzerlerine alır” diyen anlayış, çocuklarının tüm sorumluluklarına ortak olmaya çalışan geniş aileleri oluşturmaktadır. Şöyle ki; çocuklarını erken yaşta evlendiren aileler, ekonomik özgürlüğü olmayan bu yeni aileyle aynı konutta yaşamak durumundadır. Hane nüfusu çoğunlukla 7 kişilik (% 38) olup, yaşlı ebeveynlerle birlikte yaşanılmaktadır. Tarıma dayalı mesleklerin yapıldığı¹ ve tekstil sektöründe vasıfsız elemana yoğun olarak ihtiyaç duyulduğu 1990 öncesi yapıldığı dönemlerde yedi veya sekiz çocuk sahibi olan Çingene aileler, bugünkü yaşam koşullarının zorluğu nedeniyle daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir. Gelecekte Mahalle'nin nüfusunda ciddi değişimler meydana getirebilecek bir diğer nokta ise genç nüfusun bir veya iki çocuk sahibi olduğu veya sahip olmayı ifade ettiği göz önüne alındığında, hane nüfusu beklenen azalmadır.

¹ Görüşmeler sırasında çeltik işçiliğinin 1980 öncesinde yaygın olarak Çingeneler tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

Şekil 6.7. Ortalama aile büyüklüğü

Çadircılar ve Kemikçiler’de ortak olarak rastlanılan konu, evlenmeyi düşünen gençlerde “bir ya da iki yani bakılabilecek sayıda çocuğun dünyaya getirilmesi” anlayışının hakim olduğudur. Bu iki yerleşmedeki bireylerin eğitim düzeylerinde yoğun olarak farklılıklar saptanırken (Çadircılar’da 17-25 yaş arası %70 ilköğretim mezunu, Kemikçilerde ise bu oran sadece %25), bu kararın sadece eğitimin getirdiği bilinç düzeyiyle değil aynı zamanda iş piyasasında yaşanan değişimler ile annenin (apartman temizliği vb. işlerle) gelir için çalışma yaşamını katılması, çocukların eğitim sürecinde tutulamaması, meslek kazandırma ve ekonomik konumlarını koruma düşünceleri ile yakından alakalı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda açıklanan demografik özellikler, Menzilahır Çingene topluluğunun, “...açık bir şekilde kendi kültürüne, inanışına ve geleneğine sahip ancak farklı bir tavır, ortak şuurdan beliren kimlikleri paylaşan; karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan; kendisini ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategori [Jary ve Jary, 1991; Cohen, 1996; Barth, 2003]” tanımına uyan sosyal

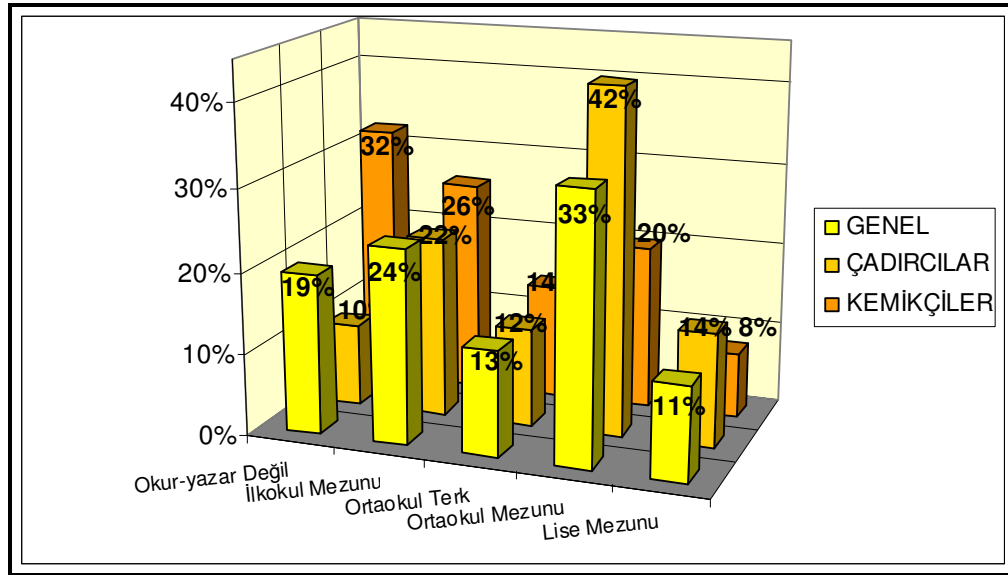
dayanışma ağıları son derece kuvvetli, etnik kimliğinin ve kendisinden götördüklerinin farkında homojen bir etnik grup olduğunun kanıtıdır.

6.1. 2. Sosyal hizmetlerden dışlanma

Düşük eğitim düzeyi

Eğitim, çocukluktan başlamak üzere bireyin gelişimini belirleyen en önemli aşamaların başında gelip, evrensel bir haktır ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayan katılımcı bir süreçtir [Sapancalı, 2005]. Ancak, Menzilahır Mahallesi'nde olduğu gibi eğitime eşit katılım ve yararlanmanın gerçekleşmediği bu sürecin ters işlemesi, dışlanmanın kaynağı olabilmektedir. Menzilahır Çingeneleleri arasında eğitim seviyesi oldukça düşüktür (Bkz. Şekil 6.8). Mahalle genelinde okur yazar olmayanların oranı % 19, ilkokul mezunu olanların oranı % 24 ve ilköğretim sonrasında okuma oranı % 11 olup Edirne genelinde nüfusun %15'i üniversite mezunu olurken, Menzilahır Mahallesi'nde üniversite mezununa rastlanmamıştır.

Eğitim düzeyi ve cinsiyet ilişkisi bağlamında erkek görüşülenlerin eğitim oranı daha yüksek olup, kız çocuklarının eğitim görmesi istenmekle birlikte, bazı şartlara bağlanmıştır; "eğer, paramız olursa, önünde okumak isteyen erkek yoksa, bir de kızın gönlü varsa". Genel olarak eğitim seviyesinin düşük olmasında; anne ve babanın eğitim seviyesinin düşüklüğü, sosyo-kültürel çevre koşullarının elverişsizliği, hanehalkı gelirindeki düşüşle eğitim araç-gereç ihtiyacını karşılayamama ve okul yaşamındaki farklılıklar temel sorunlar olarak gösterilmektedir.

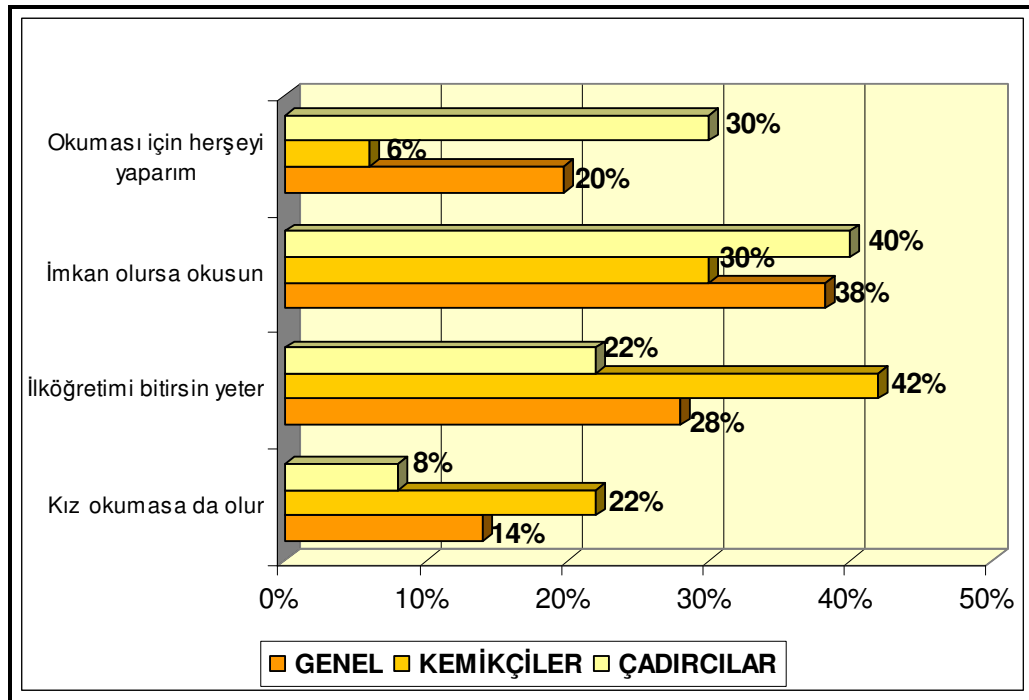
Şekil 6.8. Görüşme yapılanların eğitim düzeyi

Okul hayatında etnik kimliklerinin olumsuz yönleriyle tanışan çocukların psikolojisinin bozulabileceğini savunan literatürde de belirtildiği şekliyle [Souza Briggs, 2001; Squires ve ark., 2001; Parekh, 2002; Sapancalı, 2005], belirgin olarak vurgulamasalar da okul yaşamı Menzilahır'de de Çingeneler için bir farklılaşmayı ortaya koymaktadır. Çocuklar, okul ortamında arkadaşlarıyla iletişim kurmada ve etnik kimliklerinden kaynaklanan sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler. Bunun sonucunda da Menzilahır Mahallesi, çocuklarını en yakındaki ve öğrencilerinin tamamına yakını "Çingene çocukları"nın oluşturduğu yetersiz imkanlarla eğitim vermeye çalışan Fevzi Paşa İlköğretim Okulu'na göndermektedir. Ailelerin çocuklarını okula hazırlamada gereken ilgiyi göstermemelerinin yanında, Çingene çocuklarının Çingene olmayan çocuklarla daha ilk kez çoğunlukla okul yaşamında ilişki kurmaya başladığı düşünülürse, bu iletişim zorluğu rahatlıkla anlaşılabilir.

Çingene çocuklarında yaşayan bu iletişim sorunları sadece okulda değil, Balkan göçmeni diğer Çingene çocuklarıyla ve en yakın Mahalle komşuları Umurbey Mahallesi Çingene çocuklarıyla da yaşanmakta, son dönemlerde arkadaşlık kuramadıklarını belirtmektedirler. Çingene çocuklarına göre

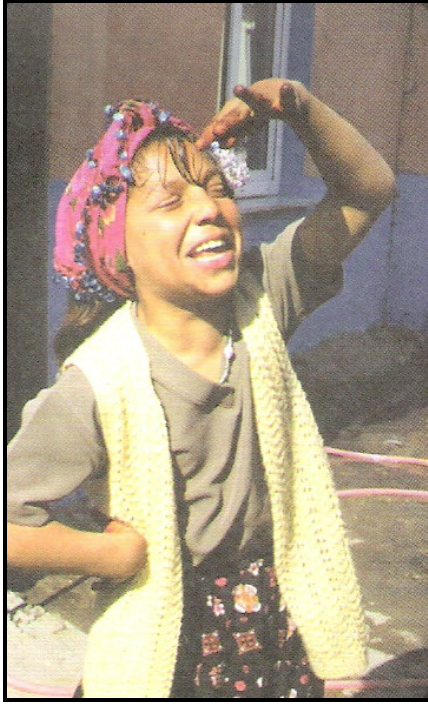
“Umurbeyli Çingeneler ve Bulgar Çingenesi çocuklar kendilerini fazla beğenmektedir.” Bu iletişimsizlik ortamında, Menzilahır çocuklarının sosyalleşme alanı daha da daralmakta, kendilerini okuldan soğutmakta ve kente yabancılaşmaktadırlar. Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu Öğretmenleri ile yapılan görüşmelerde ise “Çingene çocuklarının, okulu sevmediklerini ve ailelerinin çocuğun okulu bırakma kararını desteklediklerini” belirtilmiş, “Çingene çocukları arasında alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığının önüne geçilemediğini, bu koşullar altında okumak isteyen çocukların eğitim yaşantılarının da olumsuz etkilendiğini” vurgulamışlardır. Ayrıca, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı okul yaşamından ve eğitim sürecinden uzaklaşma, Çingene ve Çingene olmayanlar arasındaki önyargıları pekiştirmekte ve ayrışmayı keskinleştirmektedir. Menzilahır Çingeneleri arasında “Gaco”nun “okumuş, meslek sahibi, maddiyatı iyi” olarak tanımlanması eğitimdeki dışlanmanın getirdiği ayrışmanın somut bir göstergesi olarak düşünülebilmektedir.

Ekonomik etkenler ve gelir seviyesinin düşüklüğü de eğitim açısından kısıtlayıcı ve engelleyicidir. Çoğu aile çocuklarını okul çağında okula göndermek yerine, özellikle kızlarını aile içi işbölümüne dahil etmeyi veya gelir getirici işlere göndermeyi tercih etmektedirler. Enformal eğitimin bir parçası olarak çocuklar anne ve babalarının birer yardımcısı gibi görev üstlenmektedir. Kemikçiler’de ebeveynlerin büyük çoğunluğu kız çocuğun ilköğretimi bitirmesini yeterli görürken (%42), eğitim seviyesinin daha yüksek ve 2. ve 3. kuşağın çocuklarının eğitim konusunda daha kararlı olduğu Çadircılar’da büyük çoğunluk (%40) kız çocuklarını imkanlar dahilinde okutmayı istemekte, %30’luk oranla ise kız çocuklarının eğitiminin öneminin bilincinde olup, kızlarını okutmak için her türlü fedakarlığı yapacaklarını belirtmişlerdir (Bkz. Şekil 6.9).

Şekil 6.9. Ebeveynlerin kız çocuklarının eğitim alması konusundaki düşünceleri

Kız çocukları ev işleri ve çocuk bakımında anneye yardım etmekte, ebeveynleri çalışırken evde anne rolünü üstlendiğinden okulu bırakabilmektedirler. Evdeki kardeşlerin bakımıyla ilgilenen çocuklar, bunlara ek olarak çevreden edinilecek odun, yiyecek toplama gibi görevleri de yerine getirmektedir (Bkz. Resim 6.1).

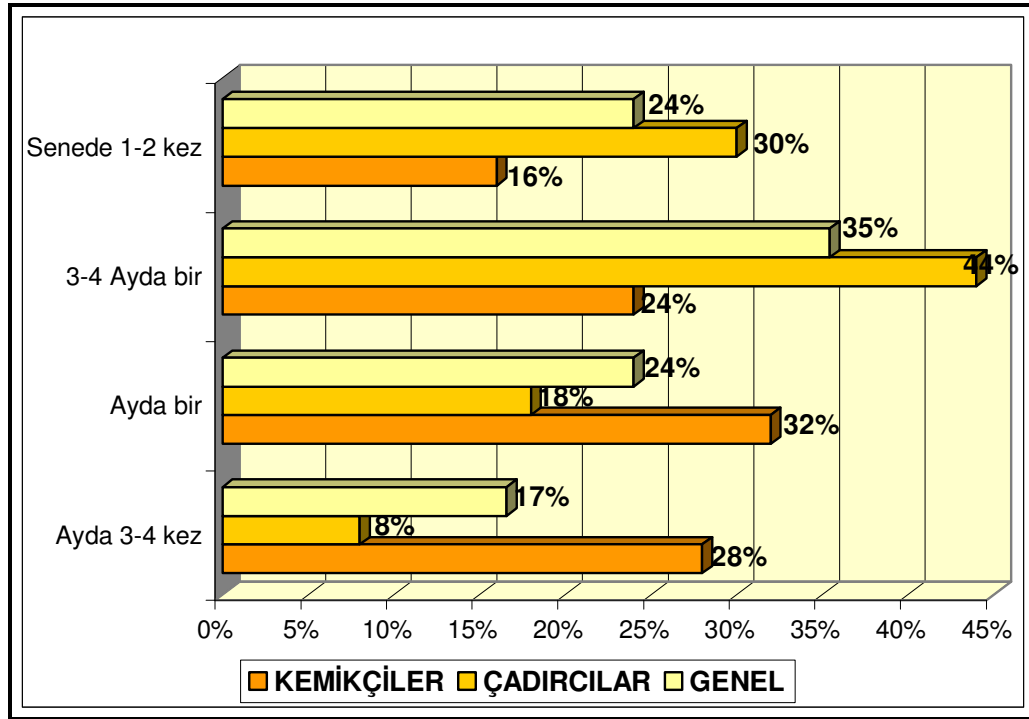
Resim 6.1. Kemikçiler M"ahallesi'nde ilköğretimden sonra okumak istemeyen bir genç kız portresi

Sonuç olarak, literatürde de özetlendiği şekliyle, eğitim sisteminden kaynaklanan nedenlerle temel eğitimi başarıyla tamamlayamama, yetişkinlik dönemlerinde sosyal dışlanma açısından uygun bir ortam yaratmaktadır ve çocukluk çağında yaşanan eğitimden dışlanma, gittikçe artan bir biçimde bireyin yaşamının geri kalanında diğer sosyal dışlanma biçimleriyle karşılaşmasına neden olmaktadır [Crane, 1991; Rodgers, 1995; Mustard ve Deurho, 2002; Overman, 2002; Sapançalı, 2005]. İyi eğitim alamamış Çingene, meslek edinmemekte, dolayısıyla işgücü piyasasından dışlanmakta, işgücü piyasasından dışlanan birey gelirden, tüketimden, konuttan ve sosyal güvenliklikten dışlanmakta; toplumla bağları koparken, etnik grubuyla arasındaki sosyal dayanışma ağları gelişmekte ve suça yönelmektedir.

Yetersiz sağlık koşulları ve sosyal güvenlik sorunu

Sağlık, bireysel bir sorun olarak görünse de, toplumun bütününü ve geleceğini ilgilendirmekte olup evrensel bir haktır ve sosyal dışlanma ile arasında karmaşık bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır [Sapancalı, 2005; Banerjee ve Verma, 2001; Souza Briggs, 2001; Phillips, 2006]. Sağlıktaki bozulmalar, ingeneler’de yaşandığı gibi eğitimsizlik, işsizlik, yoksulluk, fiziksel yoksunluk ve sosyal dışlanma ile birlikte eş zamanlı ortaya çıkmakta, bu yüzden de sağlığın bozukluğu sosyal dışlanmanın nedeni veya sonucu değil bizzat biçemi olarak değerlendirilmektedir [Sapancalı, 2005].

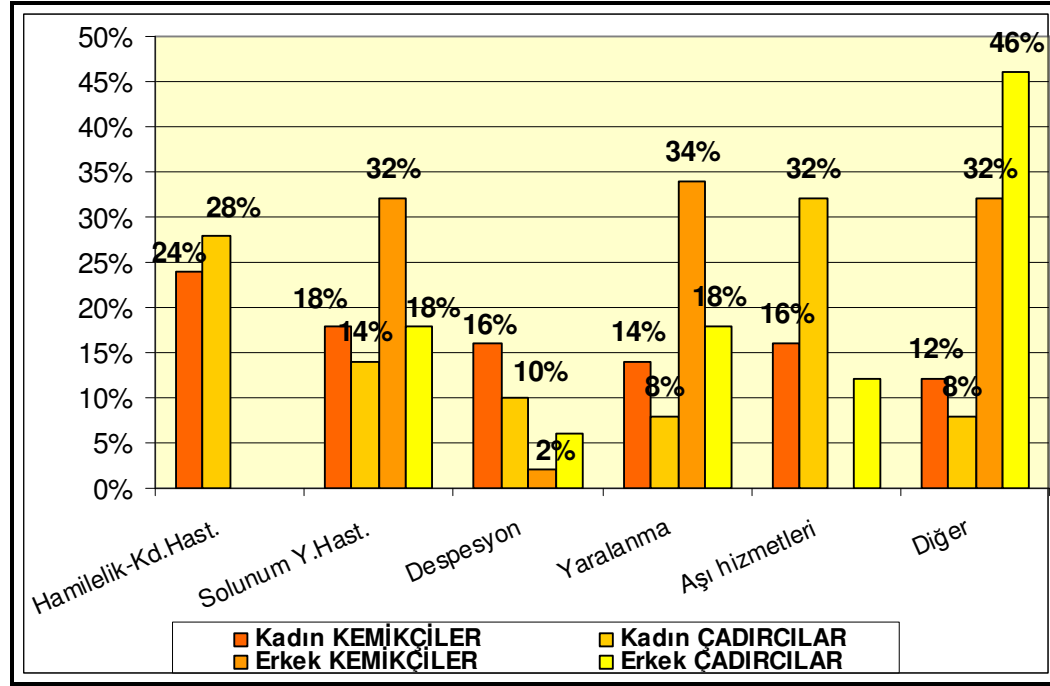
Sağlık hizmetlerindeki eşitsizliğin literatürde iki önemli sonuç doğurduğu belirtilmektedir [Wagstaff, 2002] ve bu iki sonuç da Menzilahır’da gözlemlenmektedir. Birincisi ingenelerin yaşam sürelerinin kısa olması (görüşmeler sırasında 61 yaş üzeri kimseye rastlanmamıştır) (Bkz. Çizelge 6.1), ikincisi ise Çadırcılar ve Kemikçiler’de gelir düzeylerindeki farklılığın hastalanma sıklığına olan etkisidir (Bkz. şekil 6.10). Kemikçiler’de yaşayanların %28’i ayda 3-4 kez; %32’si ise ayda en az 1 kez rahatsızlanarak, sağlık ocağına ya da hastaneye gittiklerini belirtmişlerdir. Yaşadıkları konutların koşullarının insan sağlığını olumsuz yönde etkilemesi, özellikle kış aylarında soğuktan korunamamaları ve yaz aylarında ise hijyen koşullarını sağlayamamaları hastalıklarını kronikleştirmektedir. İş yaşantısında ise çalışma şartlarının ağır oluşu ve fiziksel güce dayalı oluşu da hastalanma sıklığını arttırmaktadır. Sosyo-ekonomik konumu Kemikçiler’den daha yüksek olan Çadırcılar’da ise nüfusun %74’ 3-4 aydan kısa sürede hastalanmamaktadır.

Şekil 6.10. Hastalanma sıklığı

Görüşmeler sırasında doğum öncesi ve sonrasında Sağlık Ocağı'nda düzenli aralıklarla kontrollerini yaptırdıklarını (sosyo-ekonomik düzeylerinin yetersiz oluşu ve sosyal güvenliklerinin sağlayabildiği yetersiz imkanlardan dolayı uzmanlık isteyen hastalıklarda dahi Sağlık Ocağı'na gitmektedirler) ve doğumlarını “Yeşil Kartları” sayesinde hastanelerde yatılı kalarak gerçekleştirdiklerini belirtmelerine rağmen, kadınlar arasında en sık görülen sorunların doğum sonrası komplikasyonlar ve kadın hastalıkları olduğu belirlenmiştir (Bkz. Şekil 6.11). Aile içi şiddete de yoğun olarak maruz kalan kadınlar, kendilerinin Sağlık Ocağı'nda depresyon tedavisi gördüklerini de belirtmekten de çekinmemekte, yaralanmalar sonucunda sıklıkla Sağlık Ocağı'nda tedavi gördüklerini, ancak boşanmayı düşünmediklerini ve evliliklerin mutlu olduklarını kendilerine sorulmadan açıkça anlatmaktadırlar. Ayrıca Çadircılar ve Edirne genelinde hakim olan “Kemikçiler’dekiler eğitimsizdir, uyuşturucu bağımlısıdır, Onlar’dan uzak durulmalıdır” görüşünü desteklercesine yaralanma oranları Kemikçiler genelinde %46 olup, alkol, uyuşturucu gibi madde bağımlılığı için Sağlık

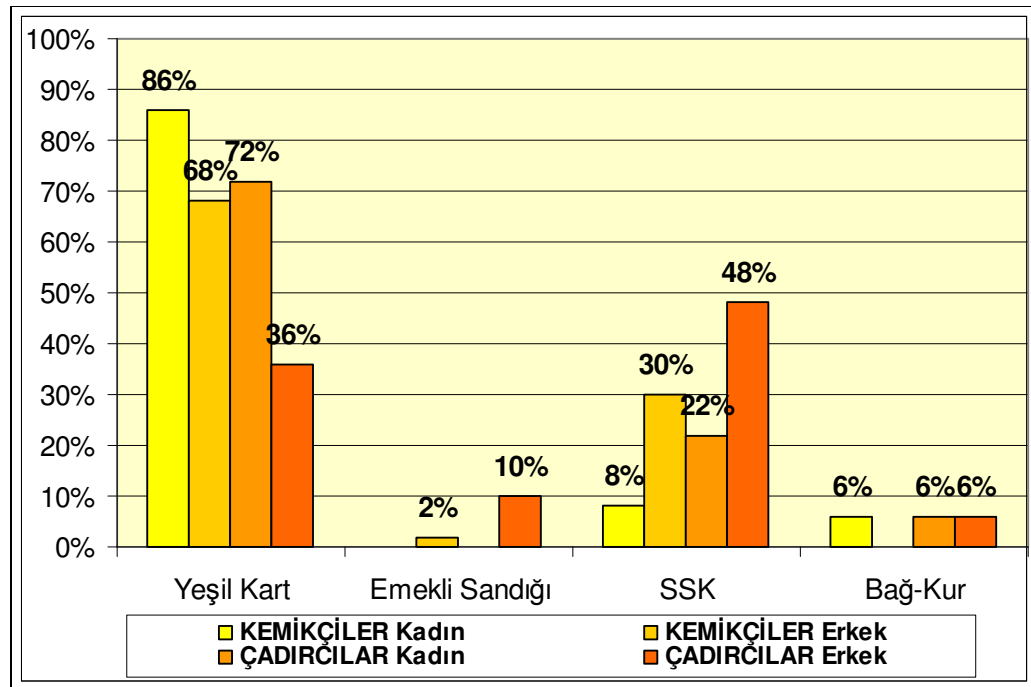
Ocağı'na gidildiği görüşme yapılan topluluk arasında bilinse de, belirtilmek istenmemiştir.

Şekil 6.11. Son 2 ay içerisinde sağlık ocağı ya da hastaneye gitme sebebi

Görüşülenlerin %64'ü herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan yararlanmamaktadır (Bkz. Şekil 6.12). Bu oran işsizlik oranının daha yüksek olduğu Kemikçiler'de %77, Çadircılar'da ise %54'tür, Çadircılar'da kadınların %28'inin sosyal güvencesi varken, bu oran aile içi şiddetin, çeşitli hastalıkların ve hasta olma sıklığının daha fazla, eğitim seviyesinin ise daha düşük olduğu Kemikçiler'de %14 ile sınırlı kalmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumlarından yararlanmayan görüşülenlerin yaptıkları iş ve meslekler ise müzisyenlik (onların deyimiyle çalgıcılık), çöp toplama (onların deyimiyle çuvala gitmek), seyyar satıcılık, inşaat işçiliği, hamallık ve apartman temizliği (onların deyimiyle merdivene gitmek) gibi daha çok marjinal sektörlerde yoğunlaşmaktadır.

Ayrıca, Mahalle’de yapılan görüşmeler sonucunda Sosyal Güvenlik Kurumlarından yararlanamama oranının, sisteme girişi yapıp prim ödemeleri yapılmadığı için bu kurumların sağladığı imkanlardan yararlanamayanlarla birlikte daha fazla olduğu belirlenmiştir. Mahallede herhangi bir sosyal güvencesi olmayıp, yaşlılık aylığı alan Çingeneler de bulunmaktadır.

Şekil 6.12. Sosyal güvenlik kurumlarından yararlanma

Herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan yararlanmayanların tamamı yeşil karta sahiptir. Yeşil Kart, Mahalle Muhtarı ve Kaymakamlığın onayı ile fakir aile veya kimselere verilen ve kamu hastanelerinden ücretsiz olarak yararlanma imkanı sunan bir karttır ve kartın belli dönemlerde vize yani kontrol zorunluluğu vardır. Yeşil kartın, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan Çingene aileler için oldukça önemli ve koruyucu bir işlevi olduğu gibi sınırlı sağlık hizmeti sunduğu da bir gerçektir.

6.2. Mekansal Yapı

Menzilahir Mahallesi düzensiz yol ağı ve buna bağlı yine düzensiz-değişen büyüklükteki parsellerden oluşan yaya esasına dayalı organik bir dokuya sahip olmakla birlikte, yerleşim deseni her iki Alt Grupta'da -Çadırcılar ve Kemikçiler-plansızdır. Kemikçiler'de konutlar maddi imkansızlıklar çerçevesinde daha bakımsız ve Çadırcılar'a göre hijyen koşulları daha kötü durumdadır ve Edirne genelinde yapı kalitesi en olumsuz Mahalle konumundadır (Bkz. Resim 6.2 ve Ek-12).

Resim 6.2. Kermikçiler Alt Bölgesi'nde çöp ve hurda birikim alanı

Kentsel altyapı hizmetleri çeşitli nedenlere Mahalle'ye verilmezken (Teknik altyapı hizmetlerinin bedellerinin Çingeneler tarafından ödenmesi, kent mobilyalarının çalınması, çöp kamyonlarının Mahalle'ye güvenlik sorunları nedeniyle giremeyip, yakın bir noktadan bırakılmış çöpleri toplaması vb.), sokaklar, Çingene yaşamındaki önemi nedeniyle Çingeneler tarafından düzenli olarak temizlenmekte, çöpler yine Çingeneler tarafından toplanmaktadır (Bkz. Resim 6.3 ve Resim 6.4). Mahalle'de elektrik, su, ulaşım (toplu taşıma), çöp

toplama, rekreasyon (oyun ve park alanları), sosyal aktivite hizmetleri ve benzer kamu hizmetlerinin bulunmadığından, literatürde belirtilen sosyal dışlanmaya dayalı mekansal ayrışma kaynaklı dezavantajlar döngüsü, günden güne yeni olumsuzları da ekleyerek süregelmektedir hazırlamıştır [Schorr ve Schorr, 1989; Briggs, 2001; Kesteloot, 2002; Omeyna, 2003].

Resim 6.3. Çadırcılar Alt Bölgesi'nde gece için hazırlık

Resim 6.4. Aynı saatlerde Kemikçiler Alt Bölgesi'nde gece için hazırlık

Yaşam alanları

Menzilahir Mahallesi'ne Çingenelerin ilk yerleşim tarihi tam olarak bilinmese de literatür Mahalle'nin Edirne'nin fethi sonrası iskan faaliyetleri kapsamında ilk Çingene Mahallesi olduğunu belirtmektedir [Kazancıgil, 1992; Darkot, 1993; Hıbrı, 1996; Yıldırım, 1996; Kazancıgil, 2005]. Fetih ile başlayan yerleşim, 1923 Lozan Antlaşması sonucunda Yunanistan'la yapılan Nüfus Mübadelesi sonrası Mahalle'nin göç almasıyla genişlemiştir.

Yapılaşma biçimi genellikle ayırık ve iki katlı olmakla birlikte, Kemikçiler'de tek katlı binalar, Çadırcılar'da ise iki katlı binalar çoğunluktadır. Parseller farklı büyüklükte ve ölçüde olabilmekte, küçük parselli yoğun dokularda yapı arsayı kaplamakta, geniş parsellerde ise ev çoğunlukla avlulu olmakta ve bir kenarı yola dayanmaktadır. Bahçeler, avlular günlük yaşam alanı olarak özenlidir. Bahçelerde çiçek ve bazı geçimlik sebzeler yetiştirilmektedir (Resim 6.5).

Resim 6.5. Özenle hazırlanmış, temiz bir avludan bir Çingene evine giriş

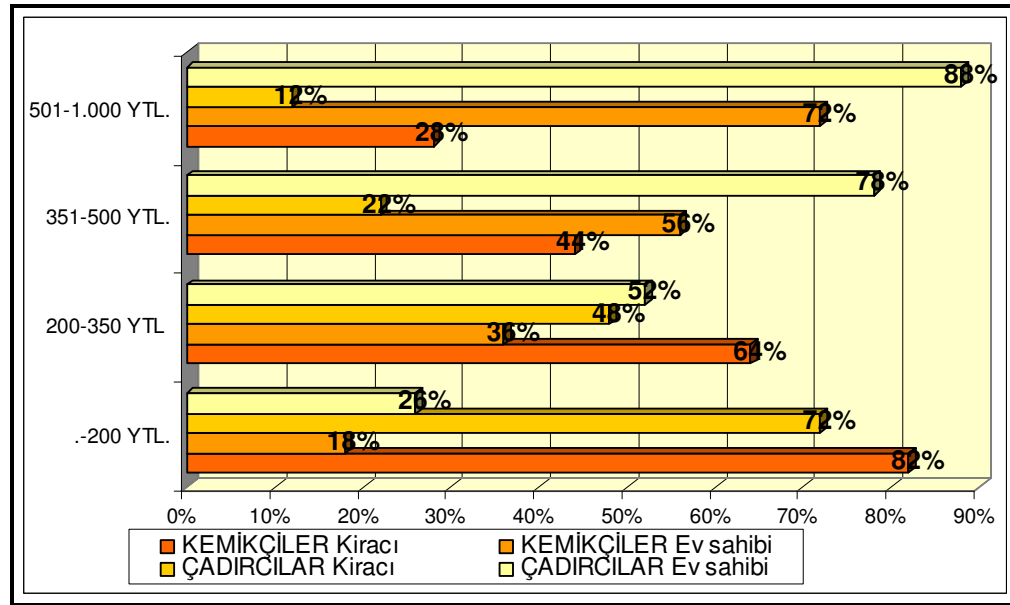
Kemikçiler'deki binalar çoğunlukla yığma, tek katlı ve bitişik düzende olmakla birlikte, Çadırcılar'da sosyo-ekonomik prestijin simgesi olarak 4 katlı 2 apartmana rastlanılmaktadır (Bkz. Resim 6.6). Sosyo-ekonomik prestijin bir diğer göstergesi ise tek katlı, ayırık düzende avlulu ve geniş bahçeli evlerdir. Görüşmeler sonucunda konutta kat sayısı arttıkça, yaşayan aile sayısının da arttığı ve yaşanabilirlik düzeyinin düştüğü gözlemlenmiştir.

Resim 6.6. Menzilahır Mahallesi'nde tek katlı konutlardan oluşan bitişik düzende organik sokak dokusu

Ev sahibi olan görüşülenler arasında oturan evlerin mülkiyeti, ailesine veya miras kaldığı için kendisine geçmiş olanlar da vardır. Kiracı olan görüşülenler, çoğunlukla Kemikçiler'de yaşamakta, ev sahiplerinin büyük çoğunluğu (% 80) ise Çadırcılar'da ya da Umurbey Mahallesi'nde ikamet etmekte olan sosyo-ekonomik düzeylerini yükselterek Kemikçiler'den ayrılmış Çingeneler'den oluşmaktadır (Geri kalan %20'lik ev sahibi nüfusu ise yine Kemikçiler'de ikamet etmektedir). Kemikçiler'de 200 YTL.'den daha az ortalama aylık gelire sahip nüfusun %82'si kiracı olup, Çadırcılar'da bu oran % 72'dir (Şekil 6.13). Aylık ortalama gelire, ev sahipliğinin ve aile fertlerine ait evde yaşama doğru orantısı Çadırcılar ve Kemikçiler için geçerli olsa da, Çadırcılar'da yaşayan

Çingenelerin, Çizelge'deki her gelir düzeyinde daha fazla ev sahipliği oranına sahip olduğu gözlemlenmekte bu da yerleşik hayatın Çadırcılar'da Kemikçilere kıyasla daha erken dönemlerde benimsendiğini göstermektedir.

Şekil 6.13. Hane mülkiyeti ve ortalama aylık gelir

Ayrıca; görüşmeler sonucunda Kemikçiler Mahallesi'nde kiracılığın tercih edilmesinin nedeninin ise Çingenelerin bu bölgede yaşamak istememeleri, fırsatını yakaladıklarında bu bölgeden bir başka Çingene yerleşmesine sıçrarken, kendilerini Kemikçiler'e bağlayan hiçbir şeyin olmasını istememeleri değil, ekonomik imkanlarının ev sahibi olmaya izin vermeyişi olarak saptanmıştır. Etnik grupların, maliyeti karşılayabildiği ölçüde sosyo-ekonomik statülerini yükselttikçe dikey hareketlilikle kendi etnik gruplarının baskın olduğu başka konut alanlarına geçmeyi tercih ettiği, literatürde belirtilmiş olup [Park ve ark., 1925; Massey, 1985; Villaça, 2001; Keleş, 2002; Martindale ve Neuwirth, 2003; Omeyna, 2003; Bolt ve Ark., 2006], bu durum özellikle Kemikçiler Çingeneleri'nde gözlemlenmemektedir. Kemikçiler'de yaşayan Çingenelerin, sosyal tabakaların basamaklarında yükselerek yeni elde ettikleri statünün getireceği daha iyi yaşam koşulları sunan konutlara yerleşme çabasıyla çoğunlukla kendi Alt Bölgesi'nde başta olmak üzere Çadırcılar ve

Umurbey Mahallesi'ne yerleşme istekleriyle beliren bu hareketlilik sonucunda, boşalan konutlara daha alt sosyo-ekonomik statüye sahip Çingeneler yerleşmekte, gönüllü “yerine geçme (succession)” süreçleri devam etmektedir. Çadırcılarda, hane mülkiyeti kendisine ya da aile fertlerinden birine ait olanlar genellikle tek katlı ve bahçeli ya da avlular evlerde ıslak zeminlerin de yapının içinde olduğu, ısınma ve hijyen koşulları diğer konutlara göre daha iyi olan konutlarda yaşamakta iken, 2-3 katlı konutlarda birkaç aile birlikte yaşamaktadır (Bkz. Resim 6.7). Ekonomik durumun iyi olduğu durumlarda, her katta mal sahibinin çocukları aileleriyle birlikte yaşarken; bazı durumlarda da kata ya da odaya kiracı aile alınmaktadır. Islak zeminlerin yapı dışında, genellikle bahçede yer aldığı yaşanabilirlik düzeyinin düşük olduğu bu evlerde, kiracılar da etnik grup içerisinden seçildiğinden, aileler yemeklerini birlikte yemekte, günü birlikte geçirmekte ve yalnızca yatma zamanı ayrı odalara geçilmektedir.

Resim 6.7. Çadırcılar Alt Bölgesi'nde kat sayıları değişken, ayırık düzen konut dokusu

Kemikçiler’de ise Çadircılar’da gözlenen ikinci örneğe rastlanılmakla birlikte ev “bölünmüş ev”¹ biçimindedir. Bölünmüş evlerde birden fazla ailenin barınmasının başlıca nedeni ise ekonomik koşulların ayrı ev açmaya olanak sağlayamaması ve “Gelini eve alma geleneği” olarak Çingeneler arasında telaffuz edilen gelinin, damadın ailesinin yanında yaşamasının uygun olacağına dair Çingene inancıdır. Tuvaletin dışarıda olduğu veya ortak kullanıldığı bazı hanelerde tuvaletin kapısı bile bulunmamakta, bir örtü veya bez parçasıyla mahremiyet oluşturulmuştur (Bkz. Resim. 6.8).

Resim 6.8. Konut yapısı dışında, bahçede tuvalet müştimalatı

Benzer şekilde birden fazla ailenin birlikte yaşadığı bazı evlerde bu örtü yaygın bir şekilde kullanılmakta ve ailelerin yaşam alanlarını birbirinde ayırmaktadır. Mutfak ve oturma odası çoğu evde iç içe geçmiş olarak kullanılmaktadır (Bkz. Resim 6.9). Bir oda ve ortak kullanılan tuvalet ve banyo ile yeni haneler ortaya çıkarılmıştır. Bu durum hem bir tercih hem de ekonomik yetersizlikle açıklanabilecek bir özelliktir. Tercih nedeni mevcut yapının korunması iken, ekonomik nedeni düzensiz iş ve düzensiz gelirle bağlantılı olarak herhangi bir

¹ Tuvalet, banyo veya mutfağın paylaşılabildiği ve her aile için bir veya en fazla iki odanın olduğu konut biçimi.

sosyal güvenlik kurumundan yararlanamama ve aile içi ilişkilerde dayanışma üzerinden mekanı paylaşmadır.

Resim 6.9. Kemikçiler Mahallesi'nde bölünmüş bir evde mutfak bölümü

Sosyal dışlanmanın fiziksel yoksunlukla derinleştiği mekansal yapı her ne kadar bu dışlanmanın olumsuz özelliklerini taşısa da, Çingenelerin özgün ve renkli yaşam tarzları konutların dış cephe renklerine ve bahçe düzenlemelerine ve aktif sokak yaşantısına yansımıştır (Bkz. Resim 6.10).

Resim 6.10. Çadırçılar Alt Grubu'nda renkli cepheler ve sokağa taşınan hayatlar

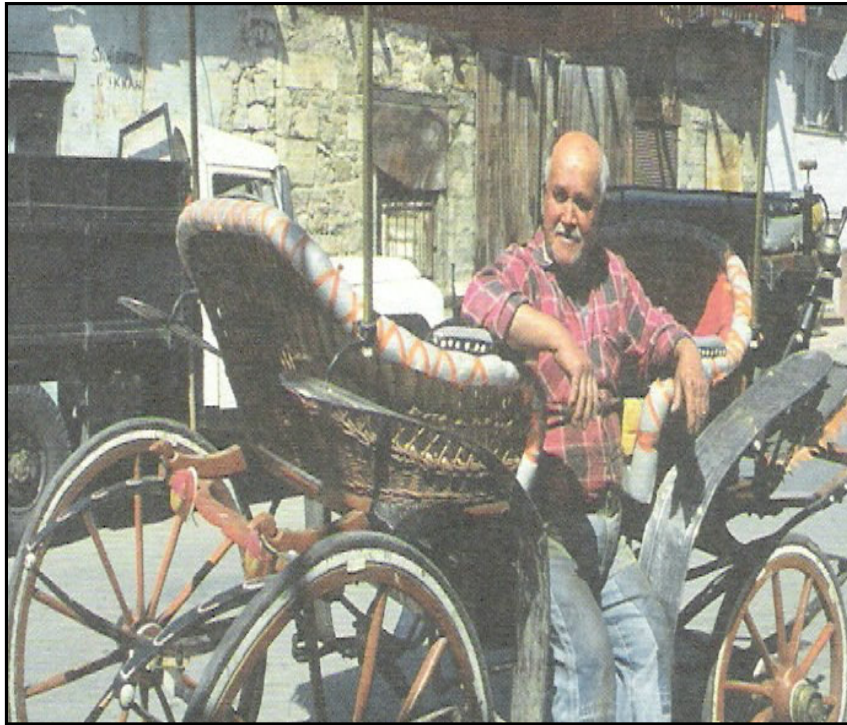
6.3. Ekonomik Yapı

İş ve meslek seçimi

Literatürde de belirtildiği şekliyle Çingenelerin mekandan ve zamandan bağımsız yaşam tarzları, zamana göre programlanmış ve belirli bir mekanda çalışılan düzenli işlerden uzak durup, daha bağımsız ve esnek işleri tercih etmelerine neden olmuştur [Fonseca, 2002; Asseo, 2004; Fraser, 2005; Marushiakova ve Popov, 2006]. Menzilahır'da da Çingeneler gibi demircilik, sepetçilik, bohçacılık gibi geleneksel mesleklerini yitirmiş olup, “sadece günü kurtarma felsefesi” ile kendilerini kısıtlamayan işleri seçmekte ve sonucunda özgür yaşamları idame ettirebilmekte ve etnik kimliklerini koruyabilmektedirler.

a) İş ve Meslek Dağılımı

Görüşülen kişilerin iş ve meslekleri birbirlerinden oldukça farklıdır; ancak iş ve meslekler arasındaki benzer nokta ise enformal şartlar içerisinde öğrenilen iş ve meslekler olmalarıdır. Erkekler çoğunlukla çöp toplayıcılığı, hamallık, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, çalgıcılık yapmakta olup (Bkz. Şekil 6.14); Mahalle'nin kuruluşundan itibaren geleneksel meslekler arasında yer alan demircilik, sepetçilik, bohçacılık, çalgıcılık ve at yetiştiriciliği gibi meslekler yok olmuş, bunlardan sadece at yetiştiriciliği ve çalgıcılık günümüze ulaşabilmiş olup, at yetiştiriciliği atlı taşımacılık ve faytonculuk olarak değişerek Çingeneler tarafından sürdürülmekte (Bkz. Resim 6.11 ve 6.12); çalgıcılık ise Çingeneler arasında prestijli bir meslek olarak tanımlanmasa da Mahalle genelinde erkek nüfusun %18'i bu meslekte iştigal etmektedir (Bkz. Resim 6.13). Kamu kurum ve kuruluşlarıyla, özel sektörde memur, düz işçi ve şoför olarak çalışanlar, işgücündeki nüfusun ancak %4'ünü oluşturmaktadır.

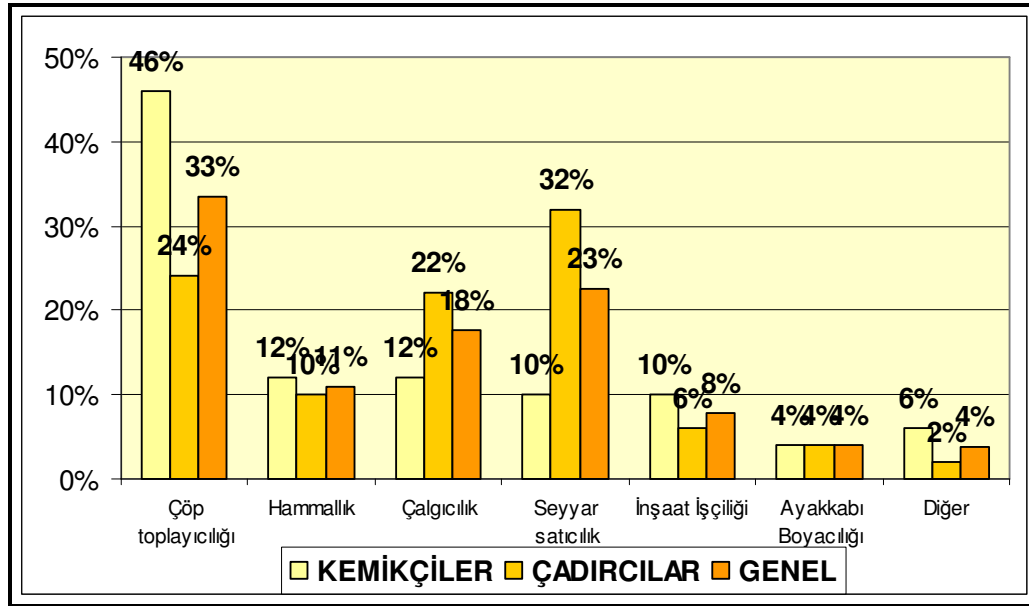
Resim 6.11. Kent merkezinde faytonculuk yapan bir Çingene.

Resim 6.12. Atlı araba ile taşımacılık yapan ve hurda toplayan Çingene.

Resim 6.13. Çalgıcılıkla hayatlarını idame ettiren Çingeneler

Şekil 6.14. Erkekler arasında son üç ay içerisinde yoğunlukla yapılan iş

Ancak istihdam sorununun yaşanmadığı dönemlerde, sosyal güvenlik imkanı sunan işyerlerinde ödenen ücretlerinin düşük görülmesi, sürekli işe sahip olan Çingene nüfusu oranının azlığına neden olmuştur. Bugün Çingenelerin büyük bir kısmı için en büyük sorun işsizlik ve sigortasız çalışmadır¹. Eğitim seviyesinin düşüklüğü, hem yapılan işleri, hem de elde edilen gelir miktarını belirlemektedir.

Kemikçiler Bölgesi'nde işgücüne katılan erkeklerin %46'sı hayatlarını kendi tabirleriyle "çuvala çıkararak" yani çöp toplayarak kazanmakta, organik atıklarla birlikte çöpe atılan kağıt, karton, cam, her türlü şişe ve metalleri ayrıştırıp geri dönüşüm için sattıkları bu "çevreci yöntem" ile kendilerine "eğreti istihdam" sağlamaktadırlar. Eğreti istihdam kavramı sosyal dışlanmanın bir biçimi olup işgücü piyasasına katılmakla birlikte uzun süreli işsizlik, eşitsizlik ve güvencesizlikle birlikte hem gelir hem de sosyal ilişkiler boyutunda gerilim ve sıkıntılara neden olmaktadır [Rodgers, 1995; Sapacalı, 2005; Van Kooten, 2005]. Formel ekonomide yeni istihdam olanaklarının yaratılamaması enformel

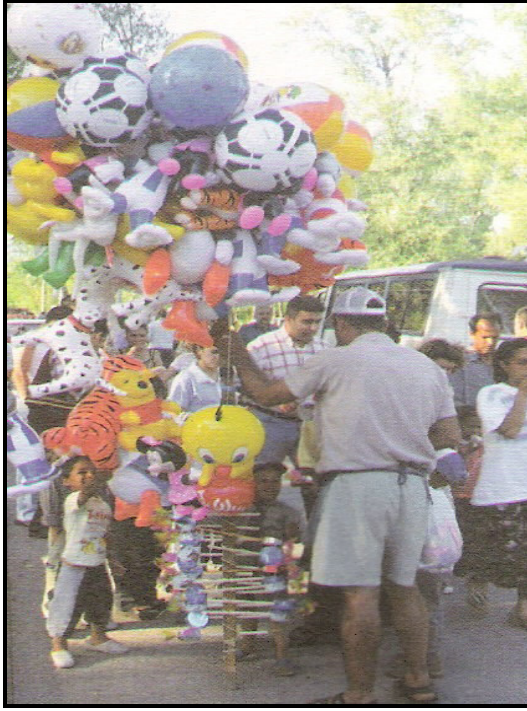
¹ Görüşülenlerin %64'ünün herhangi bir sosyal güvenliğinin olmadığı 6.1.2. Sosyal Hizmetlerden Dışlanma Başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

ekonominin gelişmesine zemin hazırlamakta, sosyal dışlanmanın merkezinde yer alan artan çalışan yoksullarla kentsel alanlarda marjinalleşme ile kentsel yoksulluk da katlanarak büyümektedir.

Çingene toplumunda “İrk ayrımı yapılıyor, iş olduğunda mecburiyetten çalıştırıyorlar” gibi serzenişlerin yükselirken, “Çingeneler disiplin ve sıkıntıya gelemmez” sözleriyle özetlenen, esnek çalışma saatlerini ve geçici-sezonluk işlerde çalışmayı içeren bir iş ahlakına sahip olmalarıyla itham edilen Çingeneler’in, başka alternatifleri olmadığından marjinal sektörlere yöneldiğini Aksu şu şekilde açıklamaktadır [Aksu, 2004]:

“Gün ışımadan çalışmaya başlayan, çok çalışmalarına rağmen herhangi bir sosyal güvenceleri bulunmayan ve yoksulluğun en alt sınırlarında yaşamlarını sürdüren...her sabah 04:00’te kalkarak ayrıştırmalı çöp toplayan bu Çingenelere “tembel” demek insafsızlık değil midir?”

Görüşmeler sonucunda, Kemikçiler’deki baskın iş konu olan “çöp toplayıcılığı”nın yerini Çadırcılar’da bir başka marjinal meslek olan “seyyar satıcılığı” aldığını görülmektedir (Bkz. Resim 6.14 ve Resim 6.15). Çadırcılar’da seyyar satıcılık ile uğraşan kesim ise, bu işi daha karlı olduğu tercih ettiklerini ve kentin belli noktalarını mekan seçip, düzenli olarak bu noktalardan satış yaptıklarını ve sonucunda da bölgeye kendilerini kabul ettirdiklerini ve kendilerine “esnaf” olarak saygı duyulduğunu belirtmişlerdir.

Resim 6.14. Kakava Şenliği'nde balon satan Çingene

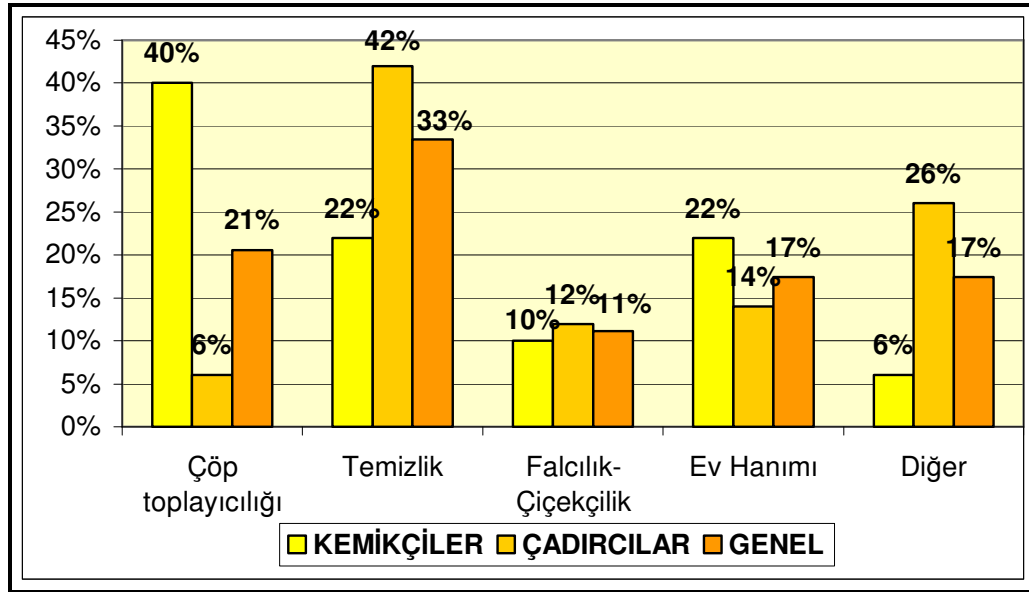
Resim 6.15. Seyyar Sebze Satıcısı Çingene

Sosyal açıdan Çingene hane halkı içerisinde kadına biçilen rol ev işleri ve çocuk bakımından oluşmaktadır ve bu bağlamda geleneksel olarak kadın işgücü piyasasının dışında bırakılmıştır. Literatürde belirtilen bir diğer gerçeğin Menzilahır kadınları için de geçerlidir: "Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının

temelinde eğitimdeki eşitlikler vardır ve dolayısıyla kadınların eğitime katılımı arttıkça istihdama katılımları da aynı oranda artmaktadır". Çadırcılar'da kadınlar arasındaki ilköğretim mezunu olma oranının (%20), Kemikçiler'den belirgin şekilde yüksek oluşu (%8), Çadırcılar'daki Çingene kadınlarının, marjinal sektörde olsa dahi işgücüne daha yoğun şekilde katılmalarını sağlamıştır. Şekil 6.15.'ten görüleceği üzere Çadırcılar'daki kadın işgücü, %42'lik oranla apartman, işyeri temizliği gibi temizlik işlerine günlük olarak gitmekte, %26'sı ise çeşitli dükkanlarda yardımcı eleman (tezgahtar, taşıyıcı) olarak çalışmaktadır. Kemikçiler'de ise kadın işgücünün büyük çoğunluğu (%40), daha zor çalışma şartlarına sahip ve fiziksel kuvvete dayalı, sosyal güvencesi olmayan "çöp toplayıcılığı" işinde çalışmaktadır.

Kadınların çalışma alanı açısından Menzilahır Çingeneleri, diğer Çingene gruplarından ayrılmaktadır. Diğer Çingene gruplarında kadınlar konsomatrislik ve dansözlük gibi meslekleri yapabilirken, Menzilahır Çingene kadınları sadece apartman temizliğini¹, çiçekçilik, falcılık, sepetçilik gibi işlere gitmektedirler. Kadınlar açısından süreklilik arz etmeyen bu işler, iyi gelir getirmesi ve kendilerini ifade edebilme imkanı açısından tercih edilen bir uğraştır (Bkz. Şekil 6.15). Çadırcılar'da ise kadınlar büyük çoğunlukla (%42) temizliğe haneye gelir sağlamaktadır. Genellikle apartman, bahçe ve işyeri temizliğine giden kadınların çoğu evli olup, genç ve evlenmemiş kızlar çalışma hayatına girmek istememekte ve girmemektedir.

¹ Çingene kadınlarına duyulan önyargı yüzünden ev temizliğine alınmamakta, genellikle apartman merdivenlerini yıkamak, bahçe temizliği yapmak gibi evlere giriş imkanı bulunmayan işler verilmektedir.

Şekil 6.15. Kadınlar arasında son üç ay içerisinde yoğunlukla yapılan iş

Gençler açısından bakıldığında çalışma yaşamı oldukça belirsizdir. İş piyasasının ihtiyaç duyduğu eğitim ve mesleki yeterliliğe sahip olmayan Çingene gençleri, ailelerinin yardımıyla yaşamlarını devam ettirmektedir. Bazı gençler mevsimlik, geçici ve günlük işlerde çalışmakta; çöp toplayıcılığı, işportacılık, hamallık ve ayakkabı boyacılığı yapmaktadır. Bu işler herhangi bir işyerinde “sürekli çalışmaya” oranla daha yüksek gelir elde edilebilmesi durumunda tatmin edici olabilmektedir. Görüşülenlerden bazılarına göre “sürekli işler, kendileri için uygun olmayan işlerdir”. Görüşülenlerin önemli özelliklerinden biri de iş piyasasında esnek ve sezonluk işleri tercih etmeleridir. Bu tercih aynı zamanda toplumsal işbölümüyle yakından ilgilidir. Diğer bir ifadeyle karşılıklı ilişki içerisinde tarafların her birinin öteki tarafın ihtiyacı olan şeyleri karşıladığı bir ilişki biçimidir. Çingeneler, gajoların (diğerlerinin) yapmak istemediği, buna karşın önemli miktarda ihtiyaç duyulan ama gelecek vaat etmeyen işleri kabul edebilmektedir. Ancak, bunun yanında emek piyasasında bir tekelin kurulması da söz konusu olmaktadır. Böylelikle karşılıklı ilişki çerçevesinde her iki taraf da -Çingene ve Gajo- kendilerinin egemenlik alanını zorlamayacak veya bozmayacak şekilde davranmaktadırlar.

b) Çalışma Yaşamı

Yukarıda belirtildiği üzere Menzilahır Çingenelele'nin oldukça esnek ve stratejik bir mesleki tercihlerinin olduğu söylenebilir. Görüşmeler sırasında bir Çingene meslek seçimlerinin yaşam tarzlarının gereği olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Biyolojimiz rahatlığa alışıktır, emir almaya gelmeyiz”. Özellikle çöp toplayıcılığı, Edirne bağlamında “tekel” olarak sahiplenilmiş meslektir. Diğer taraftan Çingenelelerin yaptıkları iş ve mesleklerdeki tekelleşme eğilimleriyle esnek ve sezonluk işleri tercih etmeleri “tarihsel dışlanma bilinçleri” ve “yaşadıkları uzun göç yolculuklarının” bir nedeni olarak da düşünülebilir. Çingenelelerin esnek ve sezonluk işleri 'tekel' haline getirmiş olması, iş piyasasındaki ticari yeteneklerinin de en belirgin göstergesidir. Ayrıca serbest ve özgür çalışma, Çingenelelere, Gacoyla (Çingene olmayan) girdiği ilişkide esnek ve objektif olma gibi bir avantaj sunmakta ve sorumluluk almamaktadırlar.

Uzun bir süredir Edirne Kenti'nde çöp toplayıcılığı yapan Çingeneleler, kendileriyle rekabet eden ve son dönemlerde Doğu ve Güneydoğudan gelen yeni işgücüne karşı, daha önceden tekel kurdukları bu mesleklerde bugün rekabet içersine girmiş görünmektedirler. Söylemlerinde bu yeni iş gücünün “yetersizliğini” ve “güvenilmezliğini” ön plana çıkararak, kendilerinin daha yetenekli olduklarını belirtmektedirler.

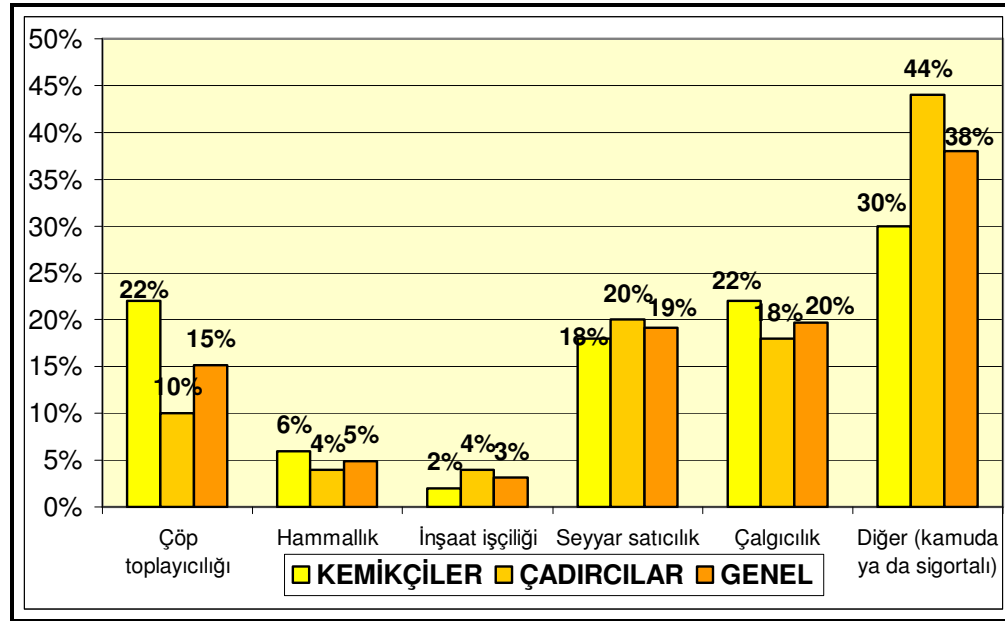
Çingenelelerin çalışma yaşamlarında da etnik bağlara dayalı enformel dayanışma ağları önemi yoğun olarak hissedilmektedir. Özellikle çöp toplayıcılığı konusunda işgücü arzının fazla olduğu durumlarda kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Yaşanan bu kargaşayı önlemek için kendi içlerinde çalışma grupları oluşturmuşlardır. Her çalışma grubu kendi etnik grubundan biriyle işe gitmekte ve “diğer gruplarla ortak çalışılamayacağını” belirtmektedir. Aslında bu gruplaşmalar sadece çöp toplayıcıları için geçerli değildir. Diğer işlerde de gruplaşmalar yaşanmaktadır. Yakın akrabalık ilişkisi, grupların belirginleşmesinde ve elde edilen kârın paylaşımında tercih nedenidir.

Çalışma yaşamında, Çingenelerin daha iyi mesleklere sahip, daha iyi kazanan “gajo”larla girdiği ilişki “karşılıklılık ilişkisi” olarak benimsenebilir, Çingeneler bu ilişkideki “biz” ve “öteki” ayrımını yeri geldiğinde kendi çıkarı doğrultusunda yorumlayabilmektedirler. Diğer bir ifadeyle hem Çingeneler, hem de Çingene olmayanlar farklılaşma ve benzeşmeye ilişkin söylemlere sahiptirler. Çingeneler açısından; “Biz Edirne’nin yerlisiyiz” ve “Diğerleri bizi sever” ifadeleri benzeşme, “Bizi aşağı görüyorlar” ve “Bizi, buralarda istemiyorlar” ifadeleri ise farklılaşma bağlamında Çingenelerce kullanılmaktadır.

Görüşülenlerin kendi aralarında yaptıkları prestij ve statüye ilişkin meslek sıralaması şöyledir: Sektör ya da konum farklılığı önemsenmeden kamuda çalışanlar (işçi, memur), sigortalı çalışanlar, çalgıcılar, seyyar satıcıları, çöp toplayıcılar, inşaat işçileri ve hammallar olarak üsten alta doğru sıralanmaktadır (Bkz. Şekil 6.16). Bu sıralamada kamuda ya da sosyal güvencesi olan herhangi bir işte çalışıyor olmak “en prestiji işi yapmak” olarak tanımlanmakta, Mahalle genelinde %38 ile ilk sırada yer alırken, yapılan iş ve mesleklerin güvencesi ve elde edilen düzenli gelirin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, anket sonuçlarına tezat bir şekilde, görüşmelerden elde edilen bir diğer bulgu ise, kamuda ya da sigortalı işlerde çalışmak prestijli olarak değerlendirilip, arzu edilmesine rağmen; istihdam sorununun yaşanmadığı dönemlerde, sosyal güvenlik imkanı sunan işyerlerinde ödenen ücretlerin Çingenelerce düşük görülmesi, sürekli işe sahip olan nüfusu azaltmakta, Çingenelerin iş seçiminde yaşam tarzlarını ortaya koydukları saptanmaktadır.

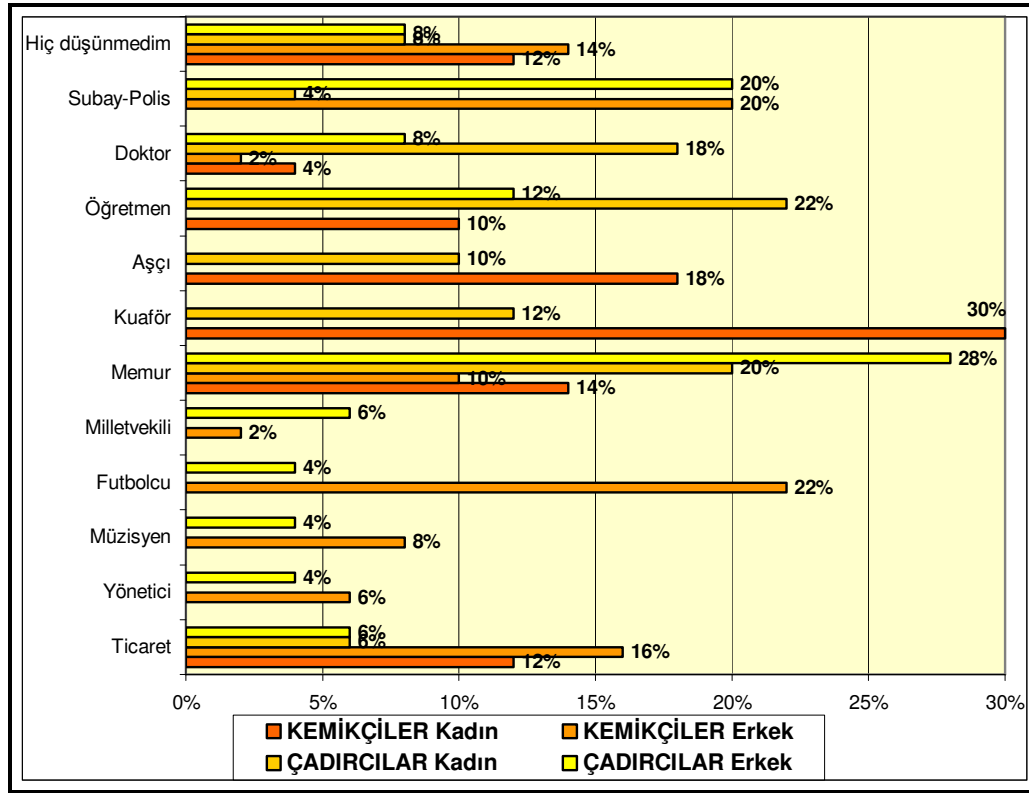
Menzilahir Çingeneleri arasında, getirisi yüksek olduğu için tercih edilen bir başka iş ise Ramazan davulculuğudur. Bazı yıllarda, Edirne Belediyesi Ramazan davulculuğu görevini Çingenelere veriyse de, Çingeneler Ramazan Davulculuğunu enformal yollarla da yapmakta ve karşılığını halktan istemektedirler. Ramazan davulculuğunun belirtilen iş ve meslek sıralaması içerisinde yer almamasının nedeniyse her yıl etnik grup içerisinde düzenlemeyi yapan hariç diğerlerinin değişebilmesidir. Çalışma yaşamına katılabilmeye etnik bağlarında önemi bir kez daha ortaya çıkmakta olup, bu değişiklikte

düzenlemeyi yapana olan yakınlık, akrabalık ve iş konusunda gösterilen liyakat gibi özellikler belirleyici olmaktadır.

Şekil 6.16. Mesleklerin prestij ve statüye göre sıralaması

Görüşmeler sırasında, Çingenerlerin hayata bakışlarını daha iyi kavrayabilmek için sorulan bir diğer soru ise, seçme şansları olsaydı, hangi mesleği yapmak isteyecekleridir. (Bkz. Şekil 6.17). Mahalle genelinde, iki alt bölgede de kadın ve erkek nüfus devlet güvencesi altında yaşama isteği ile kamuda konum ne olursa olsun (odacı, hizmetli, şoför, temizlik görevlisi) çalışmak, ailelerinin sosyal güvencesini ve düzenli geliri garantilemek istemektedirler. Kemikçiler’de kadınlar arasında kent merkezinde kuaför salonu açma, ahçılık yapma ve başka işletmelerle ticaret yaşamına dahil olma isteği %50’lik orana sahip olmakla birlikte, Çadircılar’daki Çingene kadınlarının sahip olmak istedikleri meslekler ise %60’lık oranla öğretmenlik, doktorluk ve kamuda memuriyet gibi kamu hizmetlerini kapsayan ve mesleki eğitimin verildiği mesleklerdir.

Şekil 6.17. Hangi işe/mesleğe sahip olmak istendiği

Alt gruplarda kadınlar arasında görülen bu farklılaşma, erkekler arasında daha belirgindir. Kemikçiler'deki erkek nüfus yoğun olarak geliri yüksek olabileceğini düşündükleri futbol oynuculuğunu tercih etmekte (%22), Çadircılar'da görüşülen erkekler arasında sahip olunmak istenen meslek, alt bölgenin kadınlarında olduğu gibi kamu hizmetleri etrafında şekillenmektedir.

Alt bölgelerde özellikle erkekler arasında arzulanan bir diğer meslek ise devlet güvencesi altında olma isteği ve düzenli gelirlerinin kamuda yer alan diğer mesleklerden yüksek oluşu ve en önemlisi güç ve otoriteye sahip olmak için "subay ya da polis" olmayı istemektedirler.

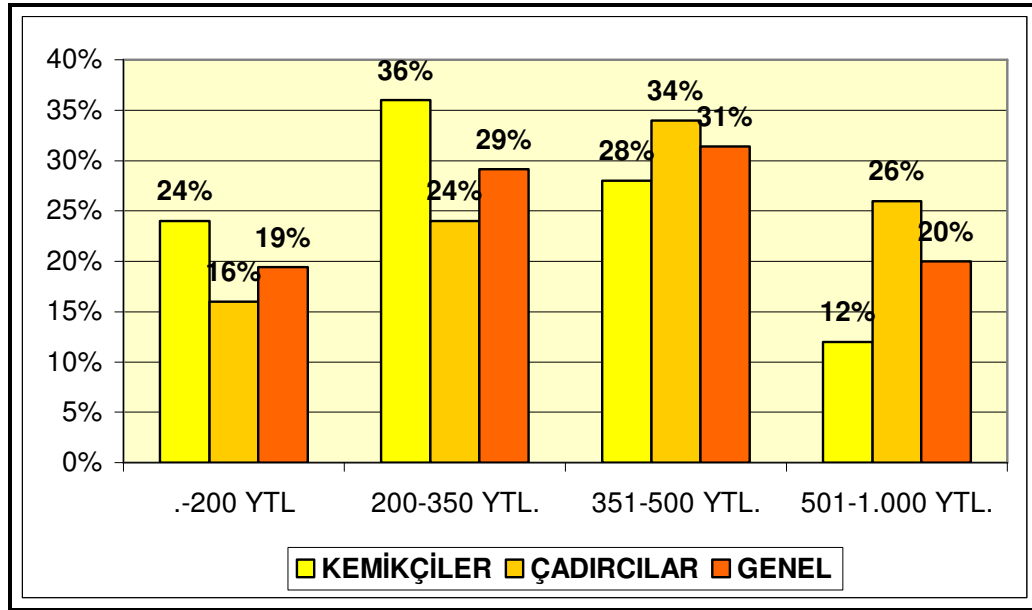
Dikkat çeken önemli bir nokta ise literatürde belirtildiği üzere [Massey ve Fong, 1990; Massey ve Ark. 1991; Massey ve Fischer, 2000, Somersan, 2004; Bolt ve ark., 2006], dezavantajlı ayrılmış bölgede yaşamının olumsuz sonucu olarak kendileriyle ilgili kişi ve kuruluşlarla yeterli iletişim ortamından yoksun

bırakılmış, dışlanan etnik grubunun sınırları içinde sosyalleşme kanallarından uzak kalmasıyla, sahip olunmak istenen mesleğe “hiç düşünmedim” cevabını vermeleridir. Görülmektedir ki; etnisiteye dayalı sosyal dışlanma, Çingenelerin yaşadıkları çevreyi ve hayatlarını anlamlandırmalarında belirsizliğe ve gündelik yaşam belleklerine kazınmış tarihi dışlanma bilinçleri nedeniyle gelecekte beklentileri konusunda umutsuzluğa neden olmaktadır.

Aylık Ortalama Gelir

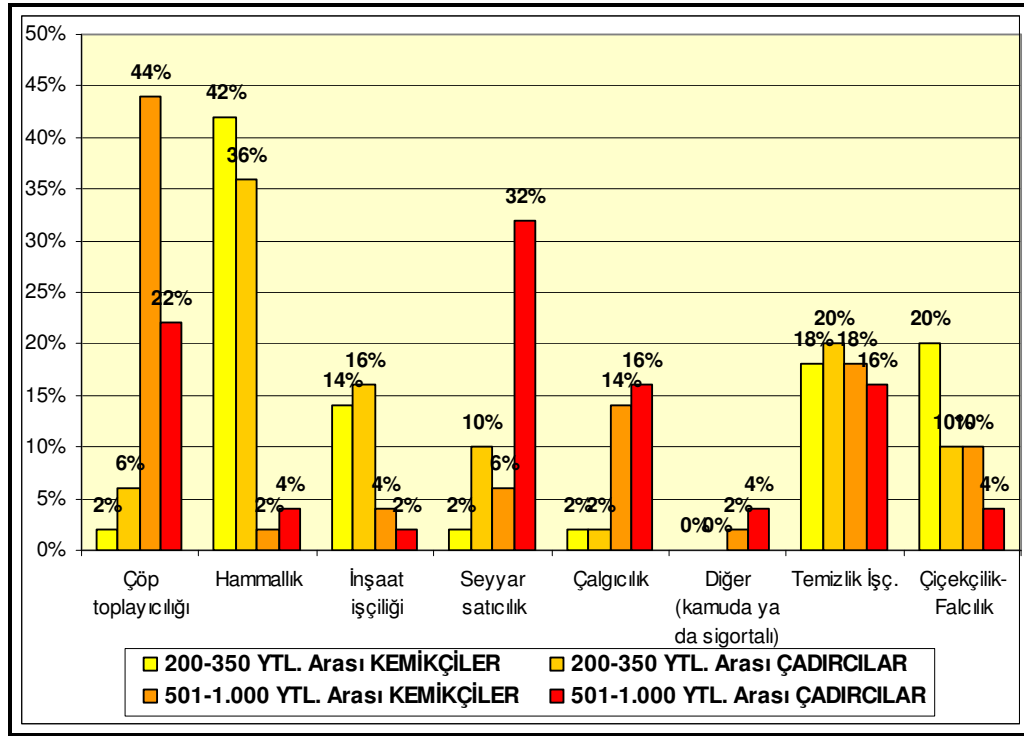
Literatürde belirtildiği üzere, ekonomik handikaplar eğitimsizlik, işsizlik, fiziksel yoksunluk ve sosyal dışlanma ile eş zamanlı olarak şiddetlenerek, dezavantajlar serisini oluşturur ve jenerasyonlar boyunca sürececek yoksulluğu tetikler ve suç oranlarının yüksek olduğu, kentsel kriz bölgelerini yaratır [Castells, 1980, Villaça, 2001; Kesteloot, 2002; Sapancalı, 2005]. Menzilahır alt bölgesi için de bu durum geçerli olmaktadır, şöyle ki; görüşme yapılanların tamamı yoksulluk sınırının altın olup, 1.000 YTL. altında aylık ortalama hane gelirine sahiptirler (Bkz. Şekil 6.18). Aylık ortalama hane geliri Kemikçiler’de %88 oranında 500 YTL.’nin altında olup, asgari seviyede mutfak harcamaları ile giyecek, temizlik maddeleri, ısınmak için yakacak ya da elektrik ve su gibi temel gereksinimleri satın almak için gerekli harcamalar yapılamamakta, fiziksel açıdan sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli koşulları sağlayamamaktadırlar. Aylık ortalama hane geliri Çadırcılar Bölgesi’nde daha yüksek olmasına rağmen, asgari ihtiyaçlar bu bölgede de, etnik grup olmanın getirdiği önemli avantaj olan sosyal dayanışma ağlarının sayesinde karşılanabilmektedir.

Ayrıca, aylık ortalama gelire ilişkin değerlendirmelerin, görüşülenlerin kendi beyanlarına dayandığı, bazı görüşülenlerin gelirlerini daha düşük gösterme eğilimlerinde olduğu ve aylık düzenli gelirin olmamasından kaynaklanan tutarsız beyanlar çizelgeyi okumada dikkate alınmalıdır. Ayrıca aynı mesleği yapmalarına rağmen kişisel kazançlar ve ailede başka çalışanların olması bu oranları değiştirebilmektedir.

Şekil 6.18. Alt Gruplar'da aylık ortalama hane geliri

Meslek gruplarına göre, ortalama gelire bakıldığında ise Çingenelerin prestij olarak alt sıralarda değerlendirdikleri, “çöp toplayıcılığı”nın, Mahalle genelinde ortalama geliri 501-1.000 YTL. arasında olan nüfusta en yaygın iş olduğu görülmektedir; yine prestij sıralamasında en alt sıralarda değerlendirdikleri “hamallık” ve “inşaat işçiliği” ise aylık ortalama hane geliri en düşük olan nüfusta yaygın şekilde gözlenen iş gruplarıdır (Bkz. Şekil 6.19). Bunların dışında seyyar satıcılık, çiçekçilik ve çalgıcılık yapan Çingenelerin aylık kazançları değişebilmektedir, ancak; görüşmelerden elde edilen bir diğer sonuç ise etnik grupların çalışma yaşamında sıkça karşılaşıldığı şekliyle, görüşülenlerin eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve sahip oldukları iş/mesleklerle gelirleri arasında doğrusal bir ilişkinin söz konusu olduğudur [Macionis, 1991; UNCHS, 2002].

Şekil 6.19. Aylık ortalama hane gelirine göre meslek grupları

Yoksulluk sınırının altında yaşam ise, ancak; insan hayatını olabildiğince zorlaştıran sosyal dışlanma odaklı ayrışmanın, olumlu bir yönüyle grubun etnik kimliğini güçlendiren sosyal dayanışma ağlarının varlığı ile açıklanabilmektedir [Falah, 1995; Özüekren ve Van Kempen, 1998; Briggs, 2001; Boal, 2001; Fırman, 2001; UNCHS, 2002; Sapancı, 2005]. Aralarında ortak bir yoksulluk ve yoksunluk ile dışlanma kaderini paylaşan, Çingene etnik grubu, ilkel ve mekanik; ancak, son derece kuvvetli bir dayanışma örneği sergileyerek, yaşamlarını sürdürebilmektedir. Aynı evi paylaşan aileler, gelir ve giderleri de paylaşmakta; ihtiyacı olan aileye imkanlar doğrultusunda yiyecek ve para yardımı yapılmakta; ev eşyaları (buzdolabı, ocak, çamaşır makinesi, televizyon vb.) ortaklaşa kullanılmakta; düğün ve cenaze gibi organizasyonlar birlikte üstlenilmekte ve çalışmaya giden ebeveynlerin çocuklarına bakılmaktadır (Bkz. Resim 6.16).

Resim 6.16. Kemikçiler Alt Bölgesi'nde annesi çalışırken torununa bakan nine

Tasarruf

Gelirle bağlantılı olarak görüşülenlerin % 90'ı tasarruf yapamamaktadır. Aylık ortalama hane gelirine bağlı tasarruf ilişkisi incelendiğinde ise geliri 500-1.000 YTL. arasında olanların daha çok tasarruf yaptığı gözlemlenmektedir. Tasarrufun amacını ise Kemikçiler için, yoğun olarak Umurbey ya da başka bir mahallede ev sahibi olmak, Çadırcılar için ise (yine sosyo-ekonomik statünün ve eğitimin daha yüksek olmasıyla açıklanabilecek) çocuklarına iyi bir gelecek hazırlamak ve eğitimlerini sürdürebilmek olarak belirlenmiştir.

Harcama

Menzilahir Çingene Mahallesi genelinde gıda ve kira giderleri, harcama kalemleri arasında ilk sırada olup, erken yaşta yapılan evliliklerde gençlerin iş sahibi olmayıp, ailelerine bağımlı yaşadığı toplulukta, erkek çocukların evlendirilmesi ve düğün masrafları ile onlara yeni ev açılması ya da eşya alınması ikinci sırada yer almaktadır. Çadırcılar alt grubunda, çocukların eğitim masrafları da harcama kalemleri arasında önemli yer tutarken, yaygın ve kronikleşmiş sağlık sorunlarına yönelik giderler özellikle Kemikçiler alt grubunda önemli bir harcama kalemi olarak saptanmıştır.

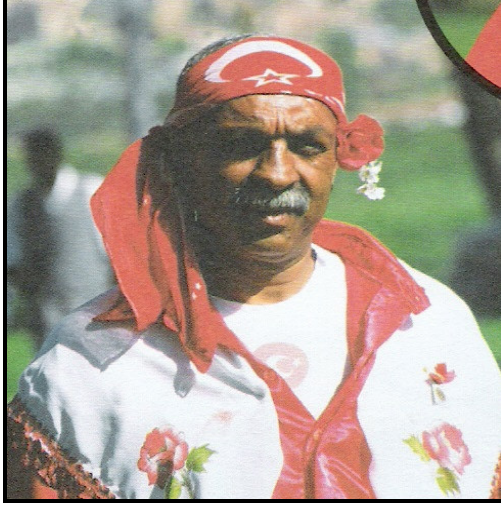
6.4. Siyasal Katılım ve Örgütlenme

Sosyal dışlanma, siyasal alana da yansiyarak yurttaşlı hakları ile siyasal hakların yetersizliği veya kullanılamaması ile belirginleşmektedir [Narlı, 2002; Ribeiro, 2004; Sapançalı, 2005; Kongar, 2007]. Görüşülenlerin net cevap vermek istemeseler de çoğunlukla bir siyasi partinin üyesi değillerdir ve Edirne’de örgütlü hiçbir siyasi partinin yönetimi ve yönetim kurulunda görev alan Çingene üye olmamasından şikayetçidirler. Siyasi parti üyesi olan azınlık için ise parti üyesi olmak sosyal statüyü yükseltmektedir; ancak, kendilerini “naylon üye” olarak tanımlamakta, parti yönetiminde asla üst sıralara gelemeyeceklerinin bilincinde olduklarını belirtmekte, bununla birlikte iş imkanlarından haberdar olma ya da sosyal fonlardan yararlanabilmek adına konumlarını korumaya çalışmaktadırlar. Ayrıca, partilerin, seçim öncesi yaptığı yardımların (erzak, günlük yemek, cep telefonu, kontör), oy kaygısı ile yapıldığı bilinmekte; ancak, maddi imkansızlıklardan dolayı geri çevrilemediği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal dışlanmanın etkisi ile Menzilahır Mahallesi’nde siyasete olan güvensizlik ve kendilerini ifade edememe kaygısıyla siyasetten uzaklaşmakta hatta giderek siyaset karşıtı bir tutum içerisine girilmektedir.

Çingene kültüründe grubu her türlü konuda temsil eden, diğer topluluklar karşısında iletişimi sağlayan “çeribaşı”nın toplum üzerinde geçmişte geniş bir etki alanı ve önemli varken, günümüze yerleşik hayata geçiş ile göç yollarının tayininde en yetkili kişi olan “çeribaşı”nın fonksiyonu kalmamış ve son çeribaşı seçimlerinde yaşanan huzursuzluklar, topluluğu bu sosyal kurumdan soğutmuştur. 1992 yılında görevdeki belediye başkanının, Kakava Şenlikleri’ni düzenlemesi ve Çingeneleri yerel yönetimin arzu ettiği gibi organize etmesi amacıyla, seçilen (Çingeneler bu seçimlerin adaletli yapılmadığına inanmakta, yerel yönetimden icazet alan adayın kazandığını düşünmektedirler) çeribaşının, Çingene toplumuna bir faydası olmadığını, belirten Menzilahır Çingene nüfusunun çoğunluğu, çeribaşlarının saygınlıklarını yitirdiklerini ve

devlete karşı kendilerini iyi temsil edemediklerinden şikayetçi olmaktadır (Bkz. Resim 6.17)

Resim 6.17. 2004 Kakava Şenlikleri'nde Çeribaşılığın simgesi kırmızı gömleğiyle Çeribaşı

Dernek Üyeliği

Menzilahir Çingeneleri'nde siyasi partilere karşı takınılan olumsuz görüş, dernekleşme faaliyetleri ve sivil topluluk örgütleri için de geçerlidir. Çadırcılar'da bu tutum biraz daha yumuşaksa da Kemikçiler'de yaşayan nüfus dernekleşme konusunda istekli görünmemektedir. Kemikçiler'de dernekleşme konusunda yaygın olan görüş "Derneklerin zaman kaybı olduğu, derneğe güvenilemeyeceği ve Çingenelerle baş edilemeyeceği" olup, bu grup Çingenelerin içinde bulunduğu konumda yaşadıkları sorunların kaynağı kendileri dışında kabul etmektedirler.

Ayrıca; daha önce bazı siyasi partilerin desteğiyle kurdukları ve bugün faaliyetine devam etmeyen dernekleşme çabaları da yaşanmıştır. Bu derneklerin arasında en uzun soluklu olan Edirne Çingene Kültürü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği-"EDÇİNKAY"dır. 85 üyesi bulunan Dernek, Çingeneler üzerinde oluşan önyargıyı, eğitim ve gelir düzeyini arttırarak, Çingeneleri kentin sosyal yaşamına dahil edip kırmayı

hedeflemektedir. Görüşülenlere, “bu derneğin çalışmalarına iştirak etmek ister misiniz?” sorusu yönetildiğinde, çoğunluğu verilecek herhangi bir görevi yerine getireceklerini belirtmektedir.

Derneklere, Çingenelerin sosyo-ekonomik düzeylerini yükseltme, engeller karşısında güç birliğinde bulunma ve yaşantılarına karşı geliştirilmiş önyargıları ortadan kaldırma bağlamında sıcak bakan nüfus ise zaten aralarında mevcut olan sosyal dayanışmanın ve yardımlaşmanın daha geniş ölçekte ve daha planlı olabileceği görüşüyle bu derneği desteklemektedirler.

6.5. Kendilerine ve Dünyaya Bakış Açıları

Özellikle etnik grupların alt sınıflarında yaşanan ayrışma nedeniyle giderek farklılıkların derinleştiği, topluluklarının birbirlerine geçirimsiz duvarlar oluşturduğu sosyal dışlanma sürecinde, “biz” ve “diğerleri” ayrımını yaratan etnik grup üyelerinin kendilerini toplumun hangi noktasında gördüklerinin ve hangi gruba aidiyet hissettiklerinin, sosyal entegrasyonun sağlanması açısından kilit noktada olduğu çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilmiştir [Laborit, 1990; Parekh, 2002; Türkdöğün, 2002; Önder, 2006]. Sosyal dışlanma odaklı ayrışmanın çözümünde, etnik kimliğin kişisel boyutu ve bireyin kendi kabulüne dayalı “ne” ve “kim” olduğu, diğer bir deyişle emik bakışı içerisinde sosyal tabakalaşma, serbest zamanlar ve sorunlar ile beklentiler değerlendirilecektir.

6.5.1. Sosyal tabakalaşma

Görüşülenlere, alt grup bölgelerinde, gelir ve eğitim seviyelerine göre, kendilerini (kendi etnik grupları içerisinde ve Edirne genelinde) “alt”, “orta” ve “üst” tabakalardan hangisine dahil edebilecekleri sorulmuştur. Kemikçiler’de 112, Çadırcılar’da ise 70 kişi, toplam nüfusun %52’si kendilerini alt sınıfa dahil ederken; Kemikçiler’de 5 kişi, Çadırcılar’da 34 kişi, toplamda nüfusun %11’i kendilerini gelir ve eğitim seviyelerine göre kendilerini üst sınıfta hissetmektedirler (Bkz. Çizelge 6.2).

Çizelgenin belirginleşmesinde görüşülenlerin kendileri hakkındaki emik düşünceleri oldukça etkilidir. Görüşülenlerin büyük bir çoğunluğu Çingene olmayı “aşağılayıcı, yardıma muhtaç ve edilgen’ olarak tanımlarken, “Çingene güzel insandır ama fakir insandır ve hep hakir görülürler” ifadesi sürekli kullanılmaktadır. Bu anlamda görüşülenlerin kendilerini altsınıf olarak sunma özellikleri, Çingeneler açısından etnik ve kültürel olarak farklı kalma çabalarının da bir uzantısıdır. Çingenelerin kendilerini “alt sınıf” olarak tanıtmaları ile “Gajo”ya karşı güvenilir, zararsız ve masum olma imkanı elde ederek kendilerine karşı yöneltilebilecek suçlamaları ortadan kaldırma çabası Çingeneler, yüzyıllardır uğradığı baskı ve eziyete karşın var olabilmek stratejisidir.

Çizelge 6.2. Sosyal Tabaka ve Gelir Düzeyi

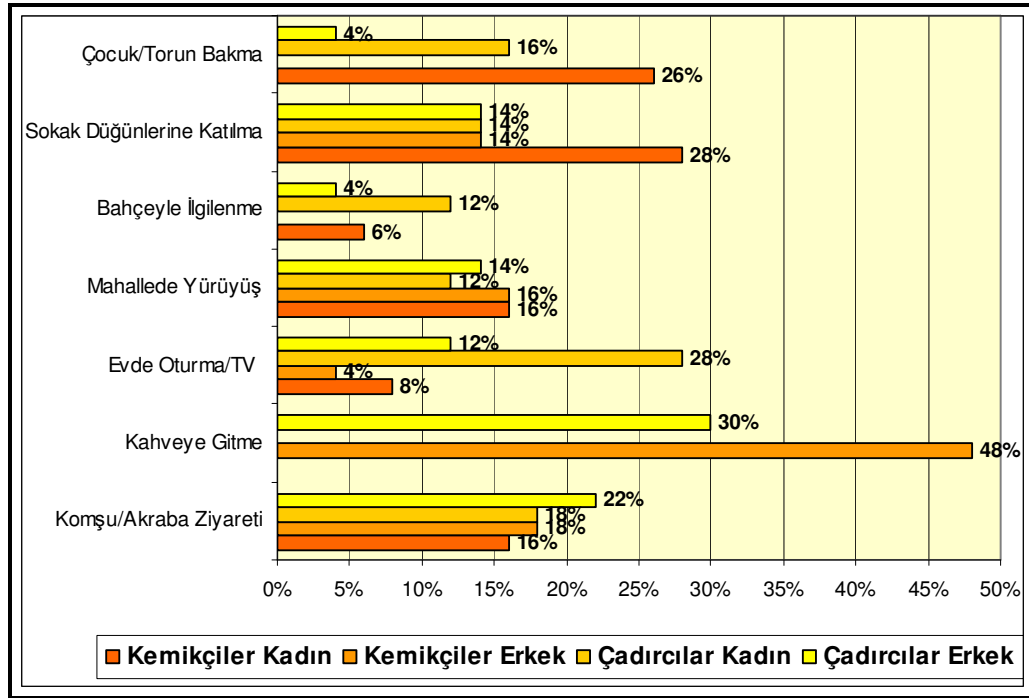
Aylık Ortalama Hane Geliri	KEMİKÇİLER			ÇADIRCILAR			MENZİLAHIR
	Alt	Orta	Üst	Alt	Orta	Üst	Toplam
.-200 YTL.	20% (30 kişi)	4% (7 kişi)	0% -	12% (24 kişi)	4% (8 kişi)	0% -	68
200-350 YTL	32% (45 kişi)	4% (9 kişi)	0% -	14% (28 kişi)	10% (20 kişi)	0% -	102
351-500 YTL.	19% (29 kişi)	7% (11 kişi)	2% (2 kişi)	6% (12 kişi)	22% (44 kişi)	6% (12 kişi)	110
501-1.000 YTL.	6% (9 kişi)	4% (6 kişi)	2% (3 kişi)	3% (6 kişi)	12% (24 kişi)	11% (22 kişi)	70
Toplam Kişi	112	33	5	70	96	34	350

Literatürde de belirtildiği gibi kent ekonomisi için işlevsiz ve tehdit olarak görülen alt sınıfların, mekanda zorunlu ayrışmalar yaşamasının kentsel yaşamın bir sonucu olup [Kasarda, 1992; Savage ve Warde, 1993; Baumann,

1999; Brigss, 2001; Buck, 2001; Lago, 2001; Bozkulak, 2005]; Menzilahır Çingeneleri'nin kendilerini "sınıf altı" olarak görmeleri, sosyal dışlanma süreçlerini derinleştirmektedir. Kendilerini toplumun geri kalanından yabancılaştıran Çingeneler için "biz" ve "gajolar" ayrımı şiddetlenerek, kentin fiziksel görüntüsündeki kopuşları hızlanmakta ve ayrışma kentsel mekanda geçirimsiz alanlar yaratmaktadır.

6.5.2. Serbest zamanları değerlendirme biçimleri

Menzilahır Mahallesi'nde, serbest zamanları değerlendirme faaliyetleri, erkekler arasında kahveye gitme, komşu/akraba ziyareti ve sokakta dolaşma olarak belirlenirken, kadınlar ise çalışmadıkları zamanları çocuk bakımı ya da sokak düğünlerine katılarak değerlendirmektedirler (Bkz. Şekil 6.20). Toplumun geri kalanına karşı kapalılık, kendi etnik grupları içerisinde sosyalleşmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Kemikçiler'de serbest zamanları değerlendirme biçimleri (akraba/komşu ziyareti, düğünlere katılma, mahallede yürüyüş) evin dışında "sokakta birlikteliği" kapsamakta iken ve Çadırcılar'da bu faaliyetlerin oranı düşük olmakla birlikte daha çok evde bireysel olarak yapılabilecek faaliyetler tercih edilmektedir (Çadırcı Kadınları %28 oranında evde oturup, TV İzlemeyi tercih etmekte, %12'si ise bahçeyle ilgilenmektedir).

Şekil 6.20. Serbest zamanları değerlendirme biçimleri

Sokak düğünleri ise her iki alt grup için de önemli bir eğlence kaynağı olarak görülmektedir. Çoğu Çingene için düğünler kendi grupları arasında olsa dahi sosyalleşme ve en iyi şekilde vakit geçirme imkanı sunan organizasyonlardır. Sokak, etnik gruplar için özgürlük demektir ve yaşam, çalışma ve dayanışma alanları olup [Frank, 2001; Pendall, 2001; Clapham, 2006]; birçok ailenin birlikte yaşamı sonucunda evde rahat edilememesi, yazın yalıtım sistemi olmayan evlerin aşırı sıcak oluşu gibi sebeplerden dolayı zaten evleri de birbirine çok yakın olan Çingeneler için sohbetlerin yapıldığı, müzik dinlenip, şarkıların söylendiği ve yemeklerin yenilip içkinin yoğun olarak tüketildiği rahat, özgür ve ucuz sosyal ilişki merkezlerdir. Ancak, aktif sokak yaşamı Menzilahır Çingeneleri'ni göçebe ve özgür yaşam tarzına dair son bağlantı olup; bir taraftan sosyal dayanışma ağlarını sağlamlaştırırken, bir taraftan da gençlerin “esrar” ve “bali” gibi uyuşturucu maddelerle ilk tanıştıkları ve yine bu maddelerin temin ettikleri alanlara dönüşmektedir. Çadircılar'daki nüfus, Kemikçileri uyuşturucu kullanmayı alışkanlık haline getirmiş olmakla suçlamakta, Kemikçiler'de ise görüşülenlerin çoğu uyuşturucu kullandığını

inkar etmemekte, yanlışlarının bilincinde olup tedavi olmak istediklerini belirtmektedirler (Bkz. Resim 6.18).

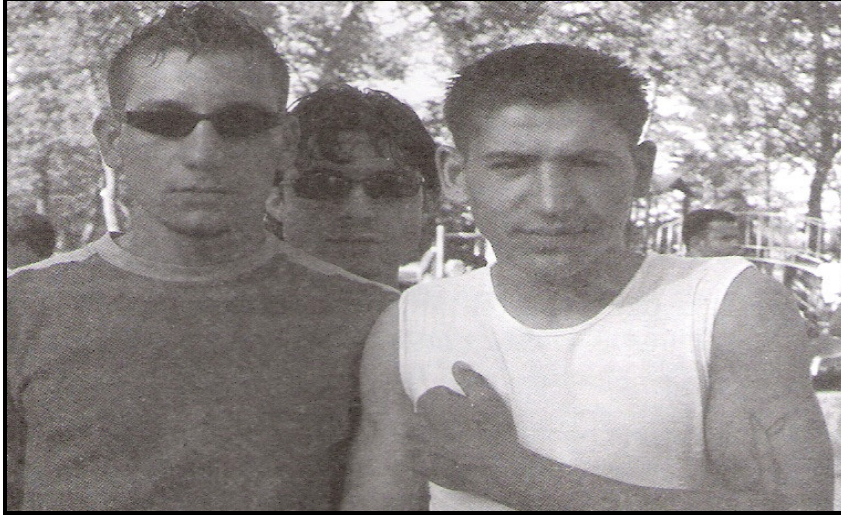

Resim 6.18. Kemikçiler Alt Bölgesi'nde ateşli bir sokak eğlencesi

6.3. Sorunlar ve Beklentiler

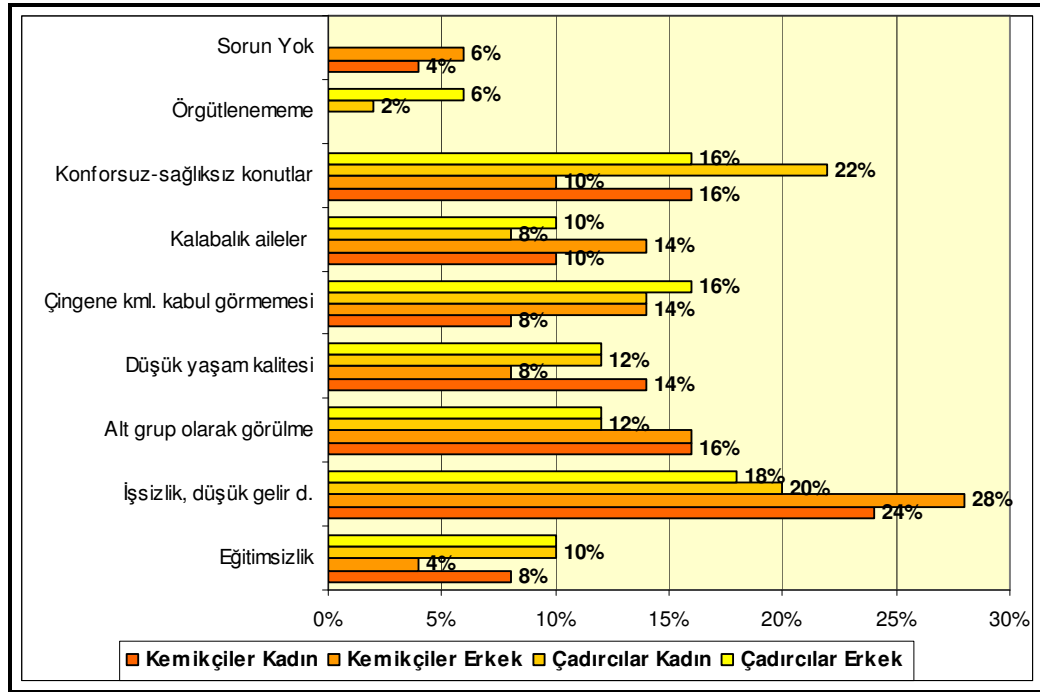
Menzilahir Mahallesi'nde, her iki alt grup da en büyük sorunları olarak işsizlik ve sonucunda düşük gelir seviyesine sahip olmayı görmektedirler (Bkz. Şekil 6.21). Edirne İli'nde %19 olan işsizlik oranı (Türkiye genelinde bu oran %11'dir), Menzilahir Mahallesi'nde erkekler arasında %32, kadınlarda ise %54 olup Edirne ve Türkiye ortalamasının üzerindedir. Kendileri de işsiz olan orta yaşlı Çingenelerin çoğunluğu, gençlerin eğitimlerine devam etmeyip, vasıfsız eleman olarak çalışmalarına boyun eğmelerini ve devamlı işleri değil, kendilerini kısıtlamayan geçici işleri tercih etmelerini eleştirmektedir. Onlara göre istihdam sorununun yaşanmadığı dönemlerde, sosyal güvenlik imkanı da sunan işlerde ödenen ücretlerinin düşük görülen gençler, evin geçiminde sorumsuzca davranmakla ve alkol ve uyuşturucuya yönelmeleri ile itham edilmektedirler. Gençler ise, çöp toplayıcılığı, hamallık gibi fiziksel güce dayalı ve çalışma saatleri belirsiz ve yoğun olan işleri prestijsiz bulmakta, daha çok esnaf yanında yine vasıfsız eleman olarak çalışmayı istemektedirler.

Eğitimsizliğin ise iş yaşamından dışlanmanın temel sebebi olarak görüldüğü için sorun olduğu düşünülmekte, eğitim arttıkça gelir seviyesinin de artacağı düşünülmektedir (Bkz. Resim 6.19).

Resim 6.19. Kemikçiler Mahallesi'nde ilköğretimden sonra okulu bırakmış işsiz gençler

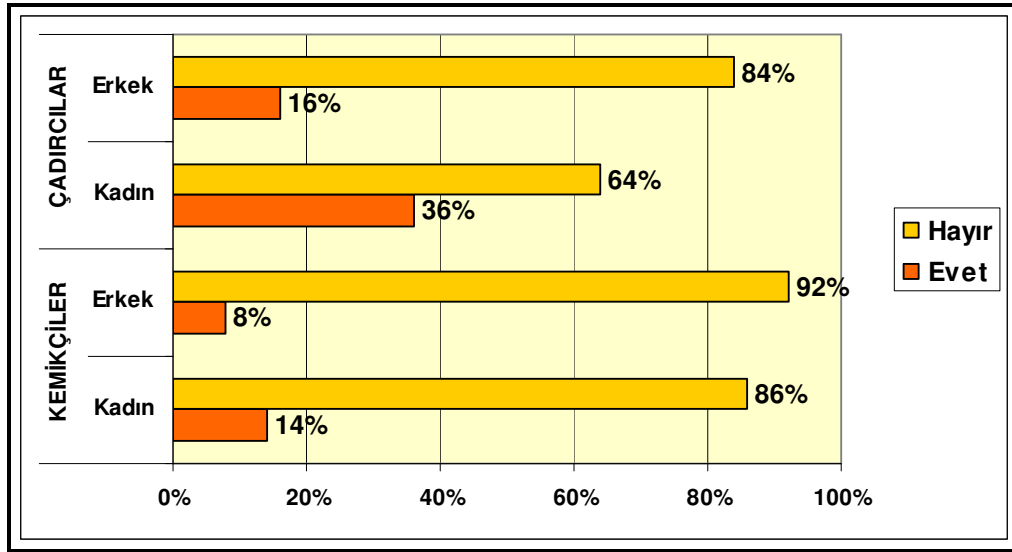
Literatürde sosyal kutuplaşma ve uyumsuzluk teorisinde belirtildiği üzere, etnik grupların, sınıf altı gruplara dönüşerek istihdamdan da dışlanıp, kronik işsizlik sorunu yaşayarak sosyal dışlanma potasında entegrasyona dair umutlarının yitirildiği vurgusu [Kasarda,1992; Mustard ve Duerho, 2002; Sapancalı, 2005; Van Kooten, 2005], Menzilahır Mahallesi'nde, özellikle Kemikçiler alt bölgesinde yaşanmakta olup; yaşadıkları bölgeden negatif etkilenen alt sınıf, meslekleri ile vasıflı işgücüne dahil edilebilecek konumda olsalar dahi bulundukları Mahalle'nin koşulları sebebiyle hiçbir zaman avantaj sahibi olamayacaklarını düşünmekte ve düzenli gelir getirecek prestijli bir işe sahip olma umutları kaybolmaktadır.

Şekil 6.21. Yaşanılan en büyük sorun

Menzilahir'da yaşayanların neredeyse tamamının burada yaşamaktan memnun olmamasında öne çıkan birinci etmen olumsuz çevre koşulları ve herhangi bir konfor olanağı sunmayan sağlıksız konutlardır. Kemikçiler, yerleşim deseni çarpık ve yapı malzemesi Çadırcılara oranla daha ilkel olmasına rağmen, Kemikçiler'de bu koşulları sorun olarak gören kesimin sayısı daha azdır ve Edirne içerisinde başka bir mahalleye taşınmak isteme oranı kadınlar arasında %14, erkekler arasında ise %8'dir (Bkz. Şekil 6.22). Bu sonuç, Çadırcılar ve Kemikçiler arasındaki yerleşik hayata geçiş sürecinin fiziksel mekana da yansımalarından kaynaklanmaktadır. Kemikçiler'de yaşayan Çingenelerin çoğunluğu daha 20 yıl öncesine kadar ve göçebe kültürün özelliği gereği olan çadırlardan bir sonraki aşama olan "ilkel barakalarda" yaşadıklarını ve kent yaşamının kendilerine göre olmadığını belirterek, günümüz koşullarından memnun olduklarını belirtmekte, evlerden sokaklara taşan yaşamlarında düzenli ev hayatına geçmemeyi göçebeliğe dair kaybedilmemesi gerekli bir bağ olarak görmektedirler.

Çadircılar'da ise özellikle kadınları %22'si konut konfor olanaklarının yetersizliğinden şikayet etmekte, hijyen koşullarından dolayı çocukları için endişelenmekte ve %36'sı özellikle Umurbey başta olmak üzere yine Edirne'de Çingenelerle yaşamak kaydıyla başka mahallelere taşınmak için eşlerine baskı yaptıklarını belirtmektedirler (Bkz. Şekil 6.22). Taşınmak istedikleri mahallede, Çingene nüfusunun olmasını istemeleri ile etnik kimlikleri ve beraberinde getirdiği olumsuzluklarla dahi barışık olan Çingenelerin, etnik gruplarından kopmak istemeyip, sosyal dayanışma ağlarından faydalanmak istedikleri düşünülebilmektedir.

Şekil 6.22. Başka bir mahalleye taşınma beklentisi

Görüşmeler sonucunda, nüfusun büyük çoğunluğunda başka bir mahalleye taşınma beklentisinin yerine, bulundukları yerleşmede fiziksel koşullarının iyileştirilmesiyle yaşamaya devam etme beklentisinin hakim olduğu görülmektedir. Yerel yönetim ve toplumun geri kalanı tarafından sorun olarak görüldüklerinin bilincinde olan Çingeneler, bu alandan temizlenerek, kent merkezi dışında imar planında sosyal konut alanı olarak gösterilmiş 90 ha'lık toplu konut alanına taşınma fikrine oldukça karşıdırlar. Belediye yetkilileri ile yapılan görüşmede ise Menzilahır Mahallesi'nin toplu konut alanına taşınması ve Mahalle alanının dönüşümüne ilişkin başta ıslah imar planı olmak üzere herhangi bir planın gündemde olmadığı altı çizilerek vurgulanmıştır. Ancak,

Mahalle’de görüşülen Çingenler, yaklaşık 5 senedir toplu konut alanına taşınma konusunun Menzilahır sakinlerinin “sıkıntılı gündemini” oluşturduğu belirtilmektedir. Bu gündem ise Mahalle halkı arasında birbirine sahip çıkma ve dayanışmayı ön plana çıkarmakta, her konuda Çadircılar ve Kemikçiler arasında oluşan sürtüşme, bu konuda dayanışmaya dönüşmektedir¹.

Menzilahır nüfusunun yaşadığı bir diğer sorun ise “diğerleri” tarafından alt grup olarak görülme ve Çingene kimliklerinin toplumda kabul görmemesinden duyulan rahatsızlık ise Çingenelerin maruz sosyal dışlanmanın bilincinde olduğunu göstermektedir. Literatürde belirtildiği üzere [Lomitz, 1977; Goldsmith, 1997; Boal, 1999; Christoper, 2001; UNCHS, 2002], etnik gruplara karşı hissedilen empati eksikliği ile grupların servis ve olanaklardan yararlanmalarını sınırlayan etnisiteye dayalı ayrışmanın sorumluluğunu da etnik kimliklerine yükleyerek, “kendilerini oldukları gibi ifade edemediklerini” ve bu yüzden dışlandıklarını düşünmekte, dışlanmanın nedenini kendilerinde aramaktadırlar.

Sadece Kemikçiler Alt Bölgesi’nde görülen bir diğer cevap ise “sorunum yoktur”. Çoğunluğun şikayetçi olduğu fiziksel mekana ve koşullara karşı uyum sağlamayı, kent kültürüne uyum sağlamaktan daha kolay gören ve benimseyen bu grup, literatürde “homojen bir sosyal çevrede yaşama isteği” olarak açıklanan nedenle [Caldeira, 1999; Öncü, 1999; Kurtuluş, 2005]; mesleki ve etnik farklılıkları örten ve kimi zaman dışlanmışlıklarını da aynı kültürel ve maddi sermayeye sahip olma özelliğiyle gizleyebilen bu homojen yerleşim yapısında yaşamaktan memnundurlar. Ayrıca; yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı sorun olarak gördükleri konutların nasıl çözümlenebileceğine dair ilgisiz görünmekte, tüm sorumluların çözümünü siyasi otoriteye bağlamaktadırlar.

¹ Ayrıca, alanda yapılan görüşmeler sırasında yaşadıkları bu Mahalle’nin kentsel alanda önemli bir rant getirebilecek bir konuma sahip olduğunun farkındalıklarını vurgulayan Mahalle sakinleri, “kent merkezinden uzaklaşmayacaklarını ve Mahallelerini terk etmeyeceklerini”, ancak; Mahalleleri’nde her türlü fiziksel düzenlemeyi ve teknik-sosyal altyapıyı iyileştirme faaliyetini kabule edeceklerini ve belediye ile uzlaşabileceklerini belirtmişlerdir.

7. SONUÇ

Çingenelerin etnik kimlikleri, tarihi dışlanma bilinçleri ve kendilerine özgü bohem yaşam tarzlarının etrafında şekillenen gerek meslek seçimlerini gerekse toplum içindeki sosyo-ekonomik ve kültürel statüleri ile yerleşik yaşam deneyimlerinin Edirne kentsel mekanındaki izdüşümlerinin incelendiği çalışmada, oluşturulan veri tabanına göre (literatür taraması, destek bilgi ve belgelerin toplanması ve alan görüşmeleri) Çingenelerin bugünkü etnik kimliklerinin son derece iyi yaşatılıp korunabilmesine dayanılarak gelir, birikim, yaşam tarzı ve etnisiteye göre Çingenelerin farklı kutuplara çekilmeye zorlanması ve sonucunda Çingeneler ve “öteki” arasında fiziksel olmasa da sosyal uzaklığın arttığı “*kutuplaşmanın*” ve farklılıklardan kaynaklanan sosyal mesafenin yarattığı baskılardan oluşan “*tabakalaşmanın*” varolduğu ancak asimilasyon ve etnik temizlemenin söz konusu olmadığı tespit edilmiştir.

Yerli nüfus ve kamu hizmeti için dışardan gelenlerin kendi aralarında heterojen bir yapı oluşturduğu Edirne Kenti’nde, düşük sosyo-ekonomik statüye sahip Çingeneler, yoksulluk ve güvencesizlikle örtüşen sosyal dışlanmaya maruz kalarak kendi aralarında homojen, içe dönük bir kuvvetli bir sosyal dayanışma göstermektedir. Bununla birlikte, toplumun geri kalanı ile bilgi alışverişi ya da günlük hayatta olası sürtünmelerle birbirlerini tanıyarak etnik-sınıfsal önyargıları ortadan kaldıracabilmelerine ve kente entegre olabilmelerine imkan vermeyen, onlara göre “öteki” tarafından literatürde kent ekonomisi için işlevsiz olan ve kent düzeninde tehdit olarak görülen “*sınıf altı*” olarak tanımlanan bir konuma dahil edilerek, ayrıştırıldıklarını düşünmekte ve kendi topluluğu içinde emik yaklaşımla “*biz*”i güçlendiren ve “öteki” ile grubunun dışındakilerle farklılıkların pekiştirildiği, sosyo-ekonomik ve mekansal kopuşu destekleyen sosyal dayanışma ağları kanalıyla etnik kimliklerini koruyarak kendi yaşam tarzlarını, örf ve adetlerini devam ettirmektedirler.

Alan görüşmeleri ile saptandığı ve literatürde belirtildiği üzere heterojen evliliğe karşı olunması; akraba evliliğine, olası bir boşanma sonrası etnik bağların zarar görebilmesi bağlamında olumlu bakılmaması; yoksulluk sınırı altında

yaşamın etnik-mekanik dayanışma ile idame edilebilmesi; iş yaşamında çalışma gruplarının etnik bağlantılar çerçevesinde belirlenmesi ve serbest zamanları değerlendirme biçimlerinin Mahalle genelinde %82'ye varan yüksek bir oranla sosyalleşme ve diğer grup üyeleriyle biraraya gelme imkanı sunan aktivitelerle (sokak düğünlerine katılma, mahallede yürüyüş, akraba ziyareti, kahveye gitme vb.) tanımlanması sosyal dışlanma odaklı mekansal ayrışmanın yaşandığı Menzilahır Çingeneleri'nde sosyal dayanışma ağlarının ve etnik kimliğin, ayrışmanın karşısında bütünleşme eğilimiyle ne derecede güçlendiği ortaya koymaktadır.

Denetimsiz, imar yasalarına aykırı, alt yapıdan ve hijyen koşullarından yoksun, genellikle güvenli olmayan malzemeden inşaa edilmiş ve yaşanabilirliği tartışılan Menzilahır Mahallesi'nde yoğunlaşan Çingeneler, sosyal dışlanmanın işsizlik ve uyumsuzluğun etkileri ve sosyo-ekonomik dezavantajlarıyla "kent içinde, ancak; kentin içine almadığı" bir zorunlu ayrışma ortamında yaşamakta; bu ayrılmış yaşam adacıkları da doğrudan sosyal dışlanmayı değişik koşullarda yineleyerek, literatürde taramasında ekonomik handikaplar, işsizlik, fiziksel yoksunluk, yoksulluk ve suç bağlantılı incelenen dezavantajlar döngüsünü sürekli kıldığı tespit edilmiştir. Sosyal adaletsizlikle baş gösteren uyumsuzluk, ayrışmanın işgücü piyasasından dışlanma, alt sınıf olarak görülme gibi negatif etkilerini derinleştirerek, Çingenelerin daha iyi bir yaşama dair umutlarını yok etmekte olduğu ve kentsel mekana yansıyan varolan sosyal kutuplaşmanın devamlılığına da zemin hazırladığı belirlenmiştir. Ayrıca, literatürde de belirtildiği gibi, özellikle eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmetlerden dışlanma, Çingene bireyin yaşamının geri kalanında diğer sosyal dışlanma biçimleriyle karşılaşmasına neden olabilecek şekilde, meslek edinmesine engel olmakta, sırasıyla işgücü piyasasından, gelirden, konuttan ve sosyal güvenlik dışlanmasına neden olmakta ve bireyi yasal olmayan aktivitelere yönelttiği kesindir.

Çingenelerin bohem yaşam tarzlarının, Onları esnek meslek seçimlerine götürdüğü literatürde belirtilmiş olup; bu benzer yönde tercihler, mekandan ve zamandan bağımsız yaşam tarzları, zamana göre programlanmış ve belirli bir

mekanda çalışılan düzenli işlerden uzak durup, daha bağımsız ve esnek işleri tercihleriyle özgür yaşamları idame ettirebilme ve etnik kimliklerini koruyabilmeyi amaçlayan Menzilahır Çingeneleri'nde de tespit edilmiştir. Hamallık, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı ve Edirne'de "tekel" olarak sahiplenilmiş meslek olan çöp toplayıcılığı ve çalgıcılık gibi kendilerine bir sosyal dışlanma biçimi olan "eğreti istihdam" sağlayan marjinal işlerde yoğunlaşılması, enformel ekonominin gelişmesine ve Çingenelerin sosyal dışlanmanın merkezinde yer alan çalışan yoksullar olarak sabitlenmesine neden olmaktadır.

Menzilahır Mahallesi'nde işsizlik ve düşük gelir düzeyi dışında belirlenen en büyük sorun ise hiçbir konfor olanağı sunmayan, çoğu dönüştürülmüş malzemeden yapılmış sağlıksız konutlardır. Buna rağmen, etnik grupların maliyeti karşılayabilecekleri düzeyde, dikey hareketlilikle başka konut alanlarına geçme isteği ise, her iki Alt Bölge'de de azınlıkla mevcuttur. Yer değiştirme süreçleri, ya aynı Alt Bölge içerisinde ya da yine aynı Mahalle içerisinde Kemikçiler Alt Bölgesi'nden Çadırcılar Alt Bölgesi'ne veya Çadırcılar Alt Bölgesi'nden yine bir Çingene yerleşimi olan komşu mahalle Umurbey Mahallesi'ne doğru yani aynı sosyal dayanışma ağları güvencesi altında yaşayabilecekleri, kendi etnik gruplarının çoğunlukta olduğu kendi mahallelerinde daha iyi bir konuta geçme tercihi olarak yaşanmaktadır.

Sonuç olarak; etnik yaşam alanlarının kapalı yapısını koruma eğiliminde olduğunu belirten literatürle aynı yönde görüş ile Menzilahır Mahallesi, sakinlerinin beklentilerini karşılamasa da etnik grubun bir arada yaşayabilmesine imkan vermesi bağlamında korunmakta ve sahiplenilmektedir. Şikayetçi olunan fiziksel mekana ve koşullara karşı uyum sağlamayı, kent kültürüne uyum sağlamaktan daha kolay gören ve benimseyen Menzilahır Çingeneleri, literatürde "homojen bir sosyal çevrede yaşama isteği" olarak açıklanan nedenle; mesleki ve etnik farklılıkları örten ve kimi zaman dışlanmışlıklarını da aynı kültürel ve maddi sermayeye sahip olma özelliğiyle gizleyebilen bu homojen yerleşim yapısında yaşamaktan memnundurlar. Ayrıca; yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı sorun olarak

gördükleri konutların nasıl çözümlenebileceğine dair ilgisiz görünmekte, tüm sorumluların çözümünü siyasi otoriteye bağlamakla birlikte Çadırcılar ve Kemikçiler Alt Grupları kendi aralarında farklı problemler ve grup davranışları sergileseler de, Mahalle genelinde homojen bir etnik grup olarak sadece fiziksel müdahaleler uygulanması yerine ekonomik iyileştirmeleri ön plana çıkaran bütüncül yaklaşımları desteklemektedirler.

Derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlemler sonucunda kültürel uyum sağlama, sosyo-ekonomik statü ve ayrılmış alandaki yaşam süreleri bakımından incelenen Edirne Çingenelerin etnik özelliklerindeki farklılaşma, "...açık bir şekilde kendi kültürüne, inanışına ve geleneğine sahip ancak farklı bir tavır, ortak şuurdan beliren kimlikleri paylaşan; karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan; kendisini ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategori" tanımına uyan sosyal dayanışma ağları son derece kuvvetli, etnik kimliğinin ve kendisinden götördüklerinin farkında homojen bir yerleşme alanına sahip ve işgücü piyasasında belirli işleri yapıyor olmaları etnik grup olduğunun kanıtı olarak belirlenmiştir. Literatürde "*mekansal asimilasyon modeli*" olarak da bilinen etnik grupların ayrılmış alanlardaki yaşam süreleri arttıkça, ayrışmanın içinde bulunulan kültüre uyum sağlama süreçleriyle azalacağı ve mekansal dağılımdaki fiziksel yakınlığın ayrışmayı azaltacağı görüşlerinin aksine ve yapısal deterministlerin fiziksel yakınlaşmanın ayrışmayı engelleyemeyeceği savını destekleyecek şekilde artarak, Edirne genelinde ev sahibi konumundaki "öteki" tarafından etnisiteye dayalı sosyal dışlanmaya ve sonucunda da mekansal ayrışmaya maruz bırakıldığı saptanmıştır.

Etnisiteye dayalı bu ayrışma biçimi, etnik grubun finansal yetersizliklerinden kaynaklanan konut piyasasında seçme şansının olmaması sonucunda zorunlu ayrışması olarak tanımlanabilmektedir. Ancak, Menzilahır örneğinde olduğu gibi yerleşmenin homojen olmasını sağlayan etken ise etnik grubun sosyal dayanışma ağların çok güçlü oluşuyla "*biz*"lerin yoksulluk sınırı altında dahi yaşamasını desteklerken, "*öteki*"yi içinde barındırmamasıdır. Bu noktada,

sosyal dayanışma ağları ayrıışmış grubun kollektif bütünleştirici belleğini oluşturup, mekansal ayrıışmayı zorunlu ayrıışma sınıfından gönüllü ayrıışma sınıfına dahil edebilmektedir. Alan görüşmeleri ve anketler sonucunda görülmüşür ki, mekanda mobilite yatay düzlemde, daha iyi bir konuta geçebilme çerçevesinde gelişmektedir. Çingeneler, yerleşim bölgelerinden ayrılmak istememekte, belki de yaşamalarını sağlayan enformal ve mekanik ama son derece güçlü sosyal dayanışma ağlarından kopmayı tercih etmemektedir.

Menzilahir Mahallesi'nde mekansal ayrıışma ile sonuçlanan sosyal dışlanma süreçlerinin ise sosyal hizmetlerden dışlanma ve sosyal kutuplaşma ile etnik farklılıkların derinleşmesi sonucunda *“kent yaşamından dışlanma”*; uzun süreli işsizlerin önemli bir *“dışlanmışlar kümesini”* oluşturduğu *“istihdamdan dışlanma”*; eğreli istihdamda artış ve marjinal sektörlere yönelme ile işgücü *“piyasası içerisinde ortaya çıkan sosyal dışlanma”*; konut eşitsizliği ile mekandan dışlanma, sonucunda Çingenelerin geçirimsiz etnik yaşam adalarında toplanması *“kentsel mekandan ayrıışma”* şeklinde yaşandığı tespit edilmiştir.

Edirne Kenti'nin mekansal ayrıışmayla kendisini gösteren sosyal dışlanmanın sonuçlarından toplumsal entegrasyon sorunun çözümünde ise sorulması gereken sorular ise *“Çingeneler, Edirne Kenti'nde “çingene kimlikleri “ile yaşamlarına devam etmeliler mi?”* ya da *“Çingeneler, sosyal dışlanmayla birlikte mekansal ayrıışmaya maruz bırakılmalı, diğer gruplardan yalıtılarak ayrı yaşamak zorunda bırakılmalı mı yoksa kentsel-sosyal altyapı projeleriyle yaşam koşulları iyileştirilmiş alanlarda Edirne Kenti ile bütünleştirilmeli midirler?”* olup, etnik/kültürel farklılığın korunmasının/geliştirilmesinin onaylanmasının yanı sıra, etnik/kültürel topluluklar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesinin de gerekliliğinin ortaya konduğu tezde, mekansal ayrıışmanın olumsuz etkilerini sosyal entegrasyon yok edecek toplumsal model, Çingeneler ver toplumun geri kalanı arasında etnisiteye dayalı gerilimler, uzlaşmazlıklar yaşansa da, bunların hiçbir zaman kavgaya dökülmediği ve etnik gruplar arasında bilinçli bir çabanın harcandığı bir kent

olan Edirne'nin yüzyıllar süren çoketnili yaşam ve “toplumsal uyum ve bütünleşme” politikalarında önemli bir deneyime sahip olduğu da göz önünde bulundurulduğunda “çokkültürlülük (multiculturalism)”e dayanmalıdır.

Yapısalcı eylem teorisyenlerinin sadece mekansal farklılıklara ilişkin uygulamaları; yapısal Marksistlerin çözümü global ekonomide aramaları; fiziksel bölgeleme uygulamalarının mekansal ayrışmanın karşıtı olarak planlamada kabul edilmesi; fordist üretimin sınıfa özel mekan üretimi; evrim teorisyenlerinin ayrışmanın engellenebilmesi için yeterli olamayacağı; ancak; sadece ekonomik yapının belirleyici olduğuna ilişkin görüşleri, ekonomik pragmatiklerin ayrışmanın sadece gönüllü ayrışma şeklinde gerçekleşip çözümünün de “soylulaştırma” olduğuna dair görüşleri; agnostik pragramiklerin bütünleşik bölgeleme anlayışı ve kolaj kent gibi yapısal sınıfa girmeyen teorisyenlerin ekonomik faktörleri fazlaca önemsemeyen yaklaşımlarından hiçbirisi tek başına özgün dinamikleri bağlamında Edirne'nin mekansal ayrışma sorununa çözüm modeli oluşturamamaktadır.

Menzilahir Mahallesi, mekansal ve toplumsal sürekliliği ile Çingene kültürünün örgütlendiği, Edirne Kenti'nin otantik bir simgesi olarak tamamen yıkılmak bir yana, “yerin anısının sürdürülebilmesi” adına korunmayı hak etmektedir ve kapsamlı ve bütünleşik bir vizyon ve eylem olarak “*kentsel canlandırma (urban revitalization)*” ele alınmalı ve sosyo-kültürel ve fiziksel açıdan bir çöküntü süreci yaşamakta olan Mahalle, yitirilen ekonomik etkinliklerin canlandırılarak, olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılması ve değiştirilmesi ile ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşullarının sürekli kılınacak şekilde iyileştirilmesi sağlanmaya çalışılmalı; fiziksel ıslah, çevresel iyileştirme ve ekonomik canlandırma stratejileri kapsamında ve kültürel etkinliklerin öncülüğünde sosyal dışlanmanın yaşandığı alanlar toplumsal bütünleşmenin sağlandığı “denge alanlarına” dönüştürülmelidir. Uygulanacak model; iki temel amaca hizmet etmelidir;

1. Mekansal ayrışmanın, sosyal dışlanma odaklı olduğu kabulüyle, alanın fiziksel koşulları ile sosyal dışlanma arasında doğrudan bağlantısı

kurulmalı, sosyal adalet temelli, dışlayıcı olmayan geçirgen bir yerleşim oluşturulmalıdır.

2. Çokkültürlülüğe dayalı ve dezavantajlı konumdaki Çingeneleri kentsel yaşamdan soyutlamayan yaşam kalitesini arttırıcı yerel ekonomik kalkınma yaklaşımları oluşturulmalıdır.

Sosyal dışlanmayla mücadelede çok yönlü, etkin bir politikanın geliştirilmesi gerekli olup, Menzilahır Çinegenelerinin dışlanma sorununun çözümü üç aşamalı gerçekleştirilmelidir. Bunlar sırasıyla;

- Etnisiteye dayalı sosyal dışlanmanın önlenmesi;
- Dışlanmış bireylerin diğer gruplarla yeniden bütünleşmesinin ve kaynaşmasının sağlanması;
- Kentin fiziksel mekanında Çingenelerin temel haklarının geliştirilmesi şeklinde olmalıdır.

Bu kapsamda;

- Planlama sürecinin planlama ve uygulama aşaması da dahil olmak üzere her aşamasında organizasyon ve koordinasyondan sorumlu; playanlarla, yaşadıkları alan planlanacak olanlar arasında bir köprü vazifesi görececek bir “yenileme komitesi” kurulmalıdır. Modelin geliştirilmesi ve uygulanması, yerel yönetimin liderliğinde uzmandan merkezi yönetime, Çingenelerden diğer gruba değin uzanan bir katılım grubuyla gerçekleştirilmeli;
- Toplumsal ve ekonomik planla desteklenen fiziksel planların uygulamaya konmasında, mekansal ayrışmayı önleyecek fiziksel uygulamalar Mahalle ölçeği ağırlıklı olacaksa da 1/5.000 ve 1/1.000 ölçekler mekansal ayrışma alanı için yetersiz ölçekler olacağı düşünülmektedir ve daha çok alt

ölçeklerde Kentsel tasarım ve mimari ölçeklerin birlikte düşünülerek uygulamaya geçilmeli,

- Yapı kalitesi açısından olumsuz özellik arz eden konutlar tespit edilerek, yıkılmalı ve bu yapılarda yaşayanlar için yönetim (yerel/merkezi) tarafından aynı alanda benzer parsel düzeni ve yapı yüksekliğinde, yerel yapı malzemesiyle yeni konutlar inşaa edilmeli;

- Mahalle’de yaşayan ve dönüşümden en çok etkilenecek, baskı altındaki yoksul ev sahiplerinin alanı terk edip; rantı yüksek kent merkezine yakın konumundan dolayı Mahalle’nin el değiştirmesi engel olmak ve etnik kimliklerin çokkültürlü yaşamının sağlanabilmesi için “toplumsal rehabilitasyon birimi” kurulmalı;

- Çingenelerin günlük hayatında önemli yer kaplayan sosyalleşme alanı sokaklar, düğün, dans gösterileri, müzik resitallerinin düzenlenebileceği meydanlarla desteklenerek, yine insan ölçeğinde ve organik yapıda ve kent mobilyalarıyla desteklenerek tasarlanmalı;

- Kentsel altyapı sorununa çözüm getirilmeli; su, kanalizasyon, elektrik, ve doğalgaz gibi tesisatlarının düzenlenmesi, gerekli olan alanlarda yenilenerek modernleştirilmeli; çöp toplama gibi kentsel hizmetlerin eksiksiz ve düzenli yerine getirilmeli; güvenlik sorununa da çözüm olabilmesi adına sokaklar aydınlatma elemanları ile desteklenerek tasarlanmalı;

- Sosyal hizmetlerden dışlanmanın önüne geçilebilecek, varolan Toplum Merkezi geliştirilerek, daha fazla kişiye ulaşacak eğitim ve meslek edindirme kursları düzenlemeli, özellikle psikolojik destek konusunda uzman sağlık merkezi, kütüphane, gençler için spor okulu ve okula yardımcı programlar içeren destek eğitim birimleri, yaşlılar evi, anaokulu, çalışan ebeveynler için çocuklarını bırakabilecekleri gündüz bakım evleri ve kreşler içeren bir komplekse dönüştürülmelidir.

- Sosyo-ekonomik olarak kendine yeten çokkültürlü bir toplumun gereği olan yerel kalkınma modeli çerçevesinde; sınırları iyi tanımlanmış mevcut bilgi birikimi ve etnik kimliğin altyapısı kullanılarak, yerel yönetim, sivil toplum örgütleri ve özel sektör katılımları ile çok-aktörlü ortaklıklarla Çingenelerin yaşam tarzlarına uyum sağlayabilecek iş imkanları oluşturulmalıdır.
- Çingenelerin etnik kimliğinin bir parçası olan küçük ölçekli imalatı öngören sepetçilik, çadırcılık ve demircilik gibi geleneksel sanatlarının yaşatılması için üretimin de yapıldığı, turizm amaçlı atölyeler kurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Aksu, M., "Türkiye'de Çingene Olmak", **Kesit Yayınları**, İstanbul, 9-18, 33-41, 65-108 (2006).

Alexandris, A., "Din ve Etnisite: Yunanistan ve Türkiye'deki Azınlıkların Kimlik Meselesi", Ege'yi Geçerken:1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, (der.) Hirschon, R. , **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul (2005).

Alpman, N., "Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler", **Ozan Yayıncılık**, İstanbul, 97 (1997).

Alpman, N., "Trakya Çingeneleri: Sınırdaki Yaşayanlar", **Bileşim Yayınları**, İstanbul, 1-47 (2004).

Altınbaş, D., "Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği", **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi-ASAM Stratejik Analiz Dergisi**, 7(78): 52-61 (2006).

Altınöz, İ.H., "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", **Tarih ve Toplum**, 137: 25-26 (1995).

Andrews, P. A., "Türkiye'de Etnik Gruplar", (çev.) Küpüşoğlu, M., **Ant Yayınları**, İstanbul, 26-28, 196 (1992).

Appelbaum, R.P. ve Chambliss, W.T., "Sociology", **Harper Collins**, NewYork, 263 (1995).

Arı, K., "Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925", **Tarih Yurt Vakfı Yayınları**, İstanbul, 72-86 (2003).

Appadurai, A., "Modernity at Large - Cultural Dimensions of Globalization", **University of Minnesota Press**, Minneapolis/Londra, 32-33 (1996).

Aslanoğlu, R.A., "Kent, Kimlik ve Küreselleşme", **Asa Yayınları**, Bursa, 28, 25-31, 29-30, 55-74, 90-91, 106-107 (1998).

Asseo, H., "Çingeneler, Bir Avrupa Yazgısı", (çev.) Türkay, O., **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, 13-69, 91-149 (2004).

Bal, H., Kent Sosyolojisi, **Turhan Kitabevi**, Ankara, 20, 112-118, 120 (1999).

Banerjee, T., Verma, N., "Sprawl and segregation: Another side of the Los Angeles debate", Desegregating the city: Ghettos, enclaves, and inequality, Varand, D., **Suny Press**, New York, 200-212 (2005).

Bauman, Z., "Toplumsal Mekanlar: Bilişsel, Estetik, Ahlakî", Postmodern Etik, (çev.) Türker, A., **Ayrıntı Yayınları**, İstanbul, 205-219 (1998).

- Barth, F., "Etnik Gruplar ve Sınırları", **Bağlam Yayıncılık**, İstanbul, 1-16 , 21 (2003).
- Baumann, Z., "Çalışma Tüketimcilik ve Yeni Yoksulluk", (çev.) Öktem, Ü., **Sarmal Yayınevi**, İstanbul, 14-21 (1999).
- Baykan, S., "Etnik Gruplara Duyulan İlgi", Etnik Sosyoloji, Türkdoğan, O., **Timaş Yayınları**, İstanbul, 59-66 (2003).
- Bayraktar, N., "Farklılığın Mekanı Olarak Kent ve Kadın", Şehirçilik Çalışmaları, **Nobel Yayın**, Ankara, 184 (2005).
- Bell, C. ve Newby, H., "Community, Communion, Class ve Community Action", Spatial Perspectives on Problems and Policies, **Herbert, D.T.&Johnston, R.J.**, London, 199-201 (1976).
- Berger, H., "Çingene Mitolojisi", (çev.) Sağlam, M. Y., **Ayraç Yayınevi**, Ankara, 5-96 (2000).
- Berrisford, S., "Redistribution of Land in South Africa: Simply a Rural Question", IRGLUS/CALS, Conference of " Redefining Property Rights in an Era of Liberalisation and Privatisation", **Witwatersrand University Press**, Johannesburg, 76-91 (1999).
- Binark, İ., "Türk-Yunan Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü", **Türk Yurdu Yayınları**, Ankara, 1-35; 48-51 (1998).
- Birkök, M.C., "Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu", Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 127-128 (1994).
- Blakeley, E. J., Sydnor, M.G., "Fortress America: Gated Communities in United States", (1997), "Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir", İstanbul'da Kentsel Ayrışma, (iç) Kurtuluş, H., **Bağlam Yayınları**, İstanbul, 106 (2005).
- Boal, F. W., "From Undivided Cities to Undivided Cities: Assimilation to Ethnic Cleansing", **Housing Studies**, 14 (5): 585-600 (1999).
- Bogue, D. J., "The Basic Writings of Burgess", Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Aslanoğlu, R., **Asa Yayınları**, Bursa, 29-30 (1998).
- Bolt, G.S., Van Kempen, R., "Segregation and Turks Housing Conditions in Middle-Sized Dutch Cities", **New Community**, 23: 363-384 (1997).
- Bowes, A.M., Dar, N.S. ve Sim, D.F., "Differentiation in Housing Careers: The Case of Pakistanis in the UK", **Housing Studies**, 17: 381-399 (2002).
- Bulaç, A., "Ötekinin Kimliği ve İmajı", **Birikim Dergisi**, 71: 76-80 (1995).

Burgess, E. W., "The growth of the city: an introduction to a research Project", The city, (der.) R.E. Park, E.W. Burgess ve R.D. McKenzie, The University of Chicago, **Chicago Press**, 47-62 (1925).

Calderia, T., "Duvarları İnşaa Etmek", **Birikim**, 123: 87-96 (1999).

Calhoun, C., Light, D., Keller, S., "Sociology", Seventh Edition, **The McGrawHill Companies Inc.**, 218 (1977).

Carmon, N., "Housing renovation in moderately deteriorated neighbourhoods: Public-individual partnership in Israel and its lessons", **Housing Studies**, 7 (1): 56-73 (1992).

Castells, M., "The Urban Question: A Marxist Approach", (çev.) A. Sheridan, E., **Arnold Press**, Londra, 169, 444-446 (1977).

Castells, M., "Economic Crisis and American Society", **Blackwell**, Oxford, 201-206 (1980).

Castells, M., "Kent, Sınıf, İktidar", (çev.) Erendir, A., **Bilim ve Sanat Yayınları**, Ankara, 209-213, 213-227 (1997).

Charles, C.Z., "Dynamics of Residential Segregation", **Annual Review of Sociology**, 29: 167-207 (2003).

Christopher, A.J., "Urban Segregation in Post-apartheid South Africa", **Urban Studies**, 38(3): 449-466 (2001).

Clark, W.A.V., "Residential Segregation in American Cities", **Population Research and Policy Review**, 5: 95-127 (1986).

Clark, W.A.V., "Residential Preferences and Neighborhood Racial Segregation: A Test of the Schelling Segregation Model", **Demography**, 28: 1-19 (1991).

Cohen, A., "The Lessons of Ethnicity", Theories of Ethnicity, Sollars, W., **New York Uni. Press**, NewYork, 375-377 (1996).

Cockburn, C., "The Space Between Us", **Zed Books**, Londra, 35 (1998).

Cohen, A., "Consciousness of Boundaries", The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries, Vermulen G., Govers C., **Het Publ.**, Amsterdam, 59-79 (1994).

Cohen, A., "The Lessons of Ethnicity", Theories of Ethnicity, Sollars, W., **New York Uni. Press**, 376 (1996).

Coser, A. L., Nack, S., Steffan, A. P. ve Rhea, B., "Introduction to Sociology", Second Edition, **Harcourt Brace Jovanovich Inc.**, 260 (1987).

Cullingworth, J. B., "Alternate planning systems: Is there anything to learn from", **Journal of the American Planning Association**; 60(2): 162-184 (1994).

Cutler, D. M., Glaeser E. L. ve Vigdor J L., "The Rise and Decline of the American Ghetto", **The Journal of Political Economy**, 107 (3): 455-506 (1999).

Çakır, Ö., "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4 (3): (2002).

Darkot, B., "Edirne:Coğrafi Giriş", Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılıdönümü, **Türk Tarih Kurumu Yayınları**, 8 (43):1-13 (1993).

Decheva M., "The Public Attitudes Gypsies – Bulgarians (Reflection on one Ethnographic Exhibition)", Philosophy and Sociology, **University of Nis Press**, Nis, 2 (8): 457-463 (2001).

Dewar, D. ve Uytenbogaardt, R., "Housing: A Comparative Evaluation of Urbanism in Cape Town", Urban Problems Research Unit of UCT-Project 1, **The Cape and Transvaal Printers**, Cape Town, 22 (1995).

Dewar, P., "Housing: A Comparative Evaluation of Urbanism in Cape Town, Urban Problem Research Unit", **University of Cape Town**, Cape Town, 32-46 (1977).

Doğruel, F., "Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü", **İletişim Yayınları**, İstanbul, 43-61, 50-56, 164-166 (2005).

Dupont, V., "Socio-spatial Differentiation and Residential Segregation in Delhi", **Geoforum**, 35: 157-165 (2004).

Eksertzoglou, H., "Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati", **Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, İstanbul, 20-51 (2004).

Eraydın, A., "Post-fordizmve Değişen Mekansal Öncelikler", **ODTU Mimarlık Fakültesi Yayınları**, Ankara, 9-12 (1992).

Erbay, Y., "Kavram Olarak Küreselleşme", Milli Kültürler ve Küreselleşme, Yediyıldız, B.; Özdemir, M., **Türk Yurdu Yayınları**, Ankara, (41): 149-150 (1998).

Ercan, F., "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler, İstanbul", **Toplum ve Bilim Dergisi**, 71: 61-95 (1996).

Erdoğan, B., "Gecekondu ve Kentsel Yenileme", **Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınlar**, Ankara, 59-75 (2006).

Ergün, N., "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği", İstanbul'da "Soylulaştırma", (der.) Behar, D., İslam T., **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul, 17-31 (2006).

Eriksen, T.H., "Ethnicity, Race, Class and Nation", Ethnicity, (der) Hutchinson, J. ve Smith, A. D., **Oxford Üniversitesi Press**, Oxford, 28-33, 79-80 (1996).

Eriksen, T.H., "Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik bir Bakış", (çev.) Kuşaklı, E., **Avesta**, İstanbul, 15-18, 63-74, 81-95 (2002).

Falah, G., "Living Together Apart: Residential Segregation in Mixed Arab-Jewish Cities in Israel", **Urban Studies**, 33(6): 823-857 (1995).

Firman, T., "New Town Development in Jakarta Metropolitan Region (JMR): A Perspective of Spatial Segregation", **Habitat International**, 28 (3): 349-368 (2004).

Ford, R. G., "Population Succession in Chicago", **American Journal of Sociology**, 56: 151-60 (1950).

Forrest, R. ve Kearns, A., "Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood", **Urban Studies**, 38 (12): 2125-2143 (2001).

Fraser, A., Avrupa Halkları "Çingeneler", (çev) İnanç, İ., **Homer Yayınevi**, İstanbul, 11-13, 31-41 (2005).

Friedman. S. S., "Mappings-Feminism and the Cultural Geographies of Encounter", **Princeton Univ. Pr.**, Princeton, 58-62 (1998).

Giddens, A., "The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration", **Cambridge Polity Press**, UK., 19-32 (1984).

Giddens, A., "Modernliğin Sonuçları", (çev.) Kuşdil, E., **Ayrıntı Yayınları**, İstanbul, 25-35 (2002).

Giddens, A., "Sosyoloji", (çev.) H. Özel ve C.Güzel, **Ayraç Yayınları**, Ankara, 512-513 (2000)

Gist and Fava, "Urban Society", **Thomas Crownwell Company**, NewYork, 159-161, (1969).

Goldberg, D., T., "Polluting the Body Politics: Race and Urban Location", Racist Culture, **Blackwell Yayınları**, 185 (1993).

Goldsmith, W.W., "The Metropolis and Globalization: the Dialectics of Racial Discrimination, Deregulation, and Urban Form", **American Behavioral Scientist**, 41(3): 299-310 (1997).

Gökbilgin, M.T., "Çingene Maddesi", İslam Ansiklopedisi, **MEB Yayınları**, İstanbul, 426 (1977).

Güngören, A., "Bir Antropoloji Elkitabı İçin Yazılar: Cadıların Günbatımı", **Yol Yayınları**, İstanbul, 24 (1988).

Hall, S., The Local and the Global: Globalization and Ethnicity, Culture, Globalization and the World System, (der.) King A. D., **Macmillan**, New York, 19-39 (1991).

Hancock I., "Gypsy History in Germany and Neighboring Lands: A Chronology Leading to the Holocaust and Beyond", The Gypsies of Eastern Europe, (der.) Crowe D., Kolsti J., **Sharpe Press**, Armonk, 11-30 (1989).

Hancock I., "We are the Romani People", **University of Hertfordshire Press**, Hatfield, 17-28, 64-66, 121-122 (2002).

Harris, C., D. ve Ullman, "The Nature of Cities, Annals", Urban Sociology, Capitalism and Modernity, Savage, M. ve Warde, A., **McMillan Press**, London, 66 (1993).

Harvey, D., The Urban Experience", **Basil Blackwell Publishers**, Oxford, 22-69 (1989).

Harvey, D., "Postmodernliğin Durumu", (çev.) Savran, S., **Metis Yayınları**, İstanbul, 55-84, 155-160 (2003).

Hess, B.B. ve Markson, E.W., "Sociology", **Mc Millan**, Newyork, 24 (1980).

Hibri, A., "Enisü'l-Müsamirin: Edirne Tarihi 1360-1650", (çev.) Kazancıgil R., **Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları**, Edirne, 12-20, 53-56 (1996).

Huchzermeyer, M., "Housing for the poor? Negotiated housing policy in South Africa", **Habitat International**, (25): 303-331 (2001).

Huchzermeyer, M., "Addressing Segregation Through Policy and Finance", Confronting Segregation: Housing and Urban Development in Democratising Society", (ed.) Huchzermeyer, M., **JUTA-UCT Press**, Johannesburg, 11-15 (2003).

Huntington, S. P., "The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order", **Simon and Schuster**, New York, 24-32 (1996).

Hobsbawm, E. J., "1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçekçilik", **Ayrıntı Yayınları**, İstanbul, 85 (1993).

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M., "Nöbetleşe Yoksulluk", **İletişim Yayınları**, İstanbul, 131-142 (2001).

Jary, D. ve Jary, "Dictionary of Sociology", **Harper Collins**, Glasgow, 202 (1991).

Johnston, R., Poulsen, M., Forrest, J., "Modern Ve Post-Modern Cities And Ethnic Residential Segregation: Is Los Angeles Diferent?", **Geoforum**, 37(3): 318-330 (2006).

Jurgens, U. Ve Gnad, M., "Gated Communities in South Africa-Experiences from Johannesburg", **Environment and Planning**, 29: 337-353, (2002).

Keith M. C., "Racism and the Postmodern City", Racism, the City and the State, Cross, M. ve Keith, M., **Routledge**, London, 11-12 (1993).

Kesteloot, C., "The Spatial Dimension of Urban Social Exclusion and Integration", **A European Comparision**, Leuven, 68-72 (2002).

Kasarda, J., "The Severely Distressed in Economically Transforming Cities", Drugs, Crime and Social Isolation: Barriers to Urban Opportunity, Harrell A.V. and Peterson G.E., **Urban Institute**, Washington, DC, 45-97 (1992).

Kazancıgil, R., "Edirne Mahallelerinin Tarihçesi 1529-1990", **Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi**, Edirne, 21-109; 121-160; 161-243 (1992).

Kazancıgil, R., Gökçe, N., "Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları", **Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi**, Edirne, 17-25; 73-101; 121-160, 161-243 (2005).

Keleş, R., "Kentbilim Terimleri Sözlüğü", **İmge Kitapevi**, Ankara, 21 (1998).

Keleş, R., "Kentleşme Politikası", **İmge Kitabevi**, Ankara, 121-125 (2002).

Keyman, F., Mutman, M. ve Yeğenoğlu, M., Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, **İletişim Yayınları**, Ankara, 20-22 (1996).

Kıray, M.B., "Büyük Kent ve Değişen Aile", Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler, (der.) Ender, T., **Sosyal Bilimler Derneği**, Ankara, 70 (1984).

Kiang, Y.C., "The Distribution of Ethnic Groups in Chicago", **American Journal of Sociology**, 74: 292-295 (1968).

Kolukırmık S., "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Antalya 8 (2): 51-72 (2005).

Kolukırmık S., "Sosyolojik Perspektiften Türk(İye) Çingeneleri: İzmir Çingeneleri Üzerine Bir Araştırma", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 3 (1): 2-24 (2006).

Korça, P., "Battery Park City", Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Aslanoğlu, R., **Asa Yayınları**, 146-148 (1998).

Kurtuluş, H., "Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir", İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Kurtuluş, H., **Bağlam Yayınları**, İstanbul, 77, 79-80, 106-119 (2005).

Kurtuluş, H., "İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler:Beykoz Örneği", İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Kurtuluş, H., **Bağlam Yayınları**, İstanbul, 161-170 (2005).

Kupper ve Kupper, "Ethnic Groups", **The Social Science Encyclopedia**, Routledge, London, 269 (1985).

Laborit, H., "İnsan ve Kent", **Payel Yayınevi**, İstanbul, 190 (1990).

Lee, D., **House of Lords**, 2 A. C. 538, London, 1002-1006 (1983).

Lefebvre, H., "Spectral Analysis", Writings on Cities, (çev.) Kofman E. ve Lebas E., **Blackwell**, Oxford, 140 (1996).

Lieberson, S., "The impact of residential segregation on ethnic assimilation", **Social Forces**, 40: 52-57. (1961).

Lima, J. J., "Socio-Spatial Segregation And Urban Form: Belem At The End Of The 1990s", **Geoforum**, 32(4): 493-507 (2001).

Lomnitz, L., "Networks and Marginality: Life in Mexican Shantytown", **Academic Press**, London, 192 (1977).

Lowder, S., "The Limitations of Planned Land Development For Low Income Housing in Third World Cities", **Urban Studies**, 30 (7): 1241 – 1255 (1993).

Macdonald, J.J., "Sociology", **Prentice Hall**, Newyork, 310 (1991).

Mansel, M., "İlkçağ'da Edirne", Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılıdönümü, **Türk Tarih Kurumu Yayınları**, 8 (43): 21-37 (1993).

Marcuse, P., "The Enclave, the Citadel, and the Ghetto – What has Changed in the Post-Fordist U.S. City", **Urban Affairs Review**, 33 (2): 228-264 (1997).

Martinez, N., "Çingeneler", (çev.) Aktaş, Ş., **İletişim Yayınları**, İstanbul, 110 (1994).

Marushiakova, E., Popov, V. "Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti", Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe, Guy, W. (der.), **University of Hertfordshire Press**, Hatfield, 33-53 (2001).

Marushiakova, E., Popov, V., "Ethnic identities and economic strategies of the Gypsies in the countries of the former USSR.", **Mitteilungen des SFB - Differenz und Integration** (Nomaden und Sesshafte - Fragen, Methoden, Ergebnisse), 4(1): 289-310 (2003).

Marushiakova, E., Popov V., Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler, (çev.) Tırnakçı, B., **Homer Kitabevi**, İstanbul 9-24, 27-33, 37-52, 62-101 (2006).

Martin, M., R., "The Theory of Space in the Work of Henri Lefebvre", Urban Political Economy and Social Theory, (ed) Forrest, R.S. Henderson, J., **Cower Publishing Company**, 22 (1982).

Martindale, D. ve Neuwirth G., "Önsöz", Şehir-Modern Kentin Oluşumu, Weber, M., (çev) Ceylan, M., **Bakış Yayınları**, İstanbul, 23-26 (2003).

Massey, D.S. (1985)., "Ethnic Residential Segregation: A Theoretical Synthesis and Empirical Review", **Sociology and Social Research**, 69: 315-350 (1985).

Massey, D.S. & Fong, E., "Segregation and Neighborhood Quality: Blacks, Hispanics and Asians in the San Fransisco Withropolitan Area", **Social Forces**, 69:15-32. (1990).

Massey, D.S., Gross A. ve Eggers M., "Segregation, the Concentration of Poverty and the Life Chances of Individuals", **Social Science Research**, 20: 397-420 (1991).

Massey, D.S. and M. Fischer, "How Segregation Concentrates Poverty", **Ethnic and Racial Studies**, 23: 670-691 (2000).

Murdie, R. A., "The Social Geography of the City: Theoretical and Amprical Backround", Internal Structure of the City: Reading on Space and Environment, Bourne, L. S., **Oxford Universitesi**, Newyork, 280-281 (1971).

Musterd, S., Priemus, H. ve Van Kepmen, R., "Towards Undivided Citites: The Potential of Economic Revitalisation and Housing Redifferentiation", **Housing Studies**, 14 (5): 573-584 (1999).

Musterd, S. and Deurho R., "Spatial Segregation and Integration of Newcomers:Amsterdam the Netherlands", **Housing Studies**, 17 (3): 487-503 (2002).

Musterd, S., Segregation and Integration: A Contested Relationship", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 29 (4): 623-641 (2003).

Musterd, S., "Social and Ethnic Segregation in Europe: Levels, Causes and Effects", **Journal of Urban Affairs**, 27: 331-348 (2005).

Öncü, A., "İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", **Birikim**, 123: 26-34 (1999).

Öncü, A., Weyland, P., "Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri", Mekan, Kültür ve İktidar, (der) Öncü, A., Weyland, P., **İletişim Yayınları**, İstanbul, 13-14, (2005).

Önder, A., T., "Türkiye'nin Etnik Yapısı", **Fark Yayınları**, Ankara, 24-51 (2006).

Önder, İ., Küreselleşme, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomiler, Sermayenin Birikim Sürecinde Kentler", **Defer**, İstanbul, 5, 19 (2002).

Örik, N. S., "Anadolu'da Bir Edirne Seyahatnamesi", **Arma Yayınları**, İstanbul, 40-64; 83-86 (2000).

Özkan, A. R., "Türkiye Çingeneleri", **Kültür Bakanlığı Yayınları**, Ankara , 2-76 (2000).

Özönder, M. C., "Kültür Bütünleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, 22(1-2): 146 (1984).

Özönder, M. C., "Dünyada ve Türkiye'de 'İrk' ve 'Etniklik' Kavramları", **KÖK Araştırmalar Dergisi**, 2(1): 71 (2000).

Öztürk, Ö., "Karadeniz: Ansiklopedik Sözlük", C.2, **Heyemola Yayıncılık**, İstanbul, 280-282 (2005).

Parekh, B., "Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek", (çev.) Tanrıseven B., **Phoenix**, Ankara, 4-6, 134, 212-214, 244-245, 293-301 (2002).

Park, R.E., "The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment", The City, (der.) R.E. Park, E.W. Burgess ve R.D. McKenzie, **University of Chicago Press**, Chicago, 1-46 (1925).

Paul, V., Tonts, M., "Containing Urban Sprawl: Trends in Land Use and Spatial Planning in the Metropolitan Region of Barcelona", **Journal of Environmental Planning and Management**, 48(1): 7 – 35 (2005).

Phillips, D., "Parallel lives? Challenging Discourses of British Muslim Selfsegregation", **Environment and Planning:Society and Space**, 24 (1): London, 25-40. (2006)

Peach, C., "The Ghetto and The Ethnic Enclave", Desegregating The City: Ghettos, Enclaves and Inequality", (der) D. P. Varady, **State University of New York Press**, Albany, NY, 31-48 (2005).

Plessis, P.G. ve Pienaar, J., "The Restitution Of Land Rights And Redistribution Of Land In South Africa: Potential Effects On Value And On The Economy", **SAJEMS**, 19, 163-185 (1996).

Popenoe, D., "Sociology", **Prentice Hall**, New Jersey, 283-284 (1989).

Power, A., "Social Exclusion and Urban Sprawl: Is the Rescue of Cities Possible?", **Regional Studies**, 35 (8): 731-742 (2001).

Ratcliffe, P., "Race, Housing and Social Exclusion", **Housing Studies**, 13 (6): 807-818 (1998).

Reece, M., "Sociology on Introduction", **Purdue Uni. Press**, Newyork, 194 (1998).

Ribeiro, A., S., "The reason of borders or a border reason? Translation as a metaphor for our times", **16th Meeting of Cultural Journals in Belgrade-Europe and the Balkans: Politics of Translation**, Belgrade, 1-8 (2003).

Rowe C. and Koetter, F., "Collage City", **MIT Press**, London (1975).

Sabatini, F., Arenas, 2001. "Between the State and the Market: Geographical Resonance and Social Sustainability in Santiago, Chile", **EURE Journal of Latin American Urban and Regional Studies**, 26: 79 (2001).

Sampson, R., Raudenbush, S., Earls, F., "Neighbourhoods and Violent Crime: A Multilevel Study Of Collective Efficacy", **Science**, 277, 918-924 (1997).

Sapancalı F., "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Yayınları**, İzmir, 36-40; 142-152, 203-204 (2005).

Savage, M. and Warde, A., "Urban Sociology, Capitalism and Modernity", **Houndmills: Macmillan Press, Ltd.**, London, 64-67 (1993).

Schelling, T.C., "Models of segregation", The American Economic Review, (1969), Bolt, G., Van Ham, M. ve Van Kempen R., "Immigrants on the Housing Market: Spatial Segregation and Relocation Dynamics", Workshop 10 - Minority Ethnic Groups and Housing: Perceptions and Perspective, **ENHR International Conference**, Lubljana, Slovenia 23-34 (2006).

Stern, D., "Ethno-Ideological Segregation And The Metropolitan Development", **Geoforum**, 21(4): 397-409 (1990).

Smith, A., "The Myth of the Modern Nation and the Myths of the Nations", **Ethnic and Racial Studies**, 22: 9-10 (1988).

Smith, S., J., "Residential Segregation and the Politics of Racialization", Racism, the City and the State, Cross, M. ve Keith, M., **Routledge**, London, 128 (1993).

Smith, A. D., "Ulusların Etnik Kökeni", **Dost Kitabevi**, Ankara, 47-68. (2002).

Smith, N. "New Globalism, New Urbanism:Gentrification as Global Urban Strategy", N.Brenner ve N.Theodore (der) Spaces of Neoliberalism:Urban Restructuring in North America and Western Europe, **Blackwell**, Londra (2002).

Soja, E., "Postmodern Urbanization: The Six Restructuring of Los Angeles", *Postmodern Cities and Spaces*, Watson, S. ve Gibson, K., **Blackwell**, Oxford, 133 (1995).

Somersan, S., "Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk", ***İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları***, İstanbul, 23-37, 79-95 (2004).

Şen, B., "Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayırıştırma Biçimi", *İstanbul'da Kentsel Ayırışma*, Hatice Kurtuluş, **Bağlam Yayınları**, İstanbul, 127-138, 140-141, 162-163 (2005).

Şengül, H.T., "Kentsel çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar", ***WALD Yayınları***, İstanbul, 63 (2001).

Şenyapılı, T., "Baraka"dan Gecekonduya, Ankara'nın Kentsel Mekanının Dönüşümü", ***İletişim Yayınları***, İstanbul, 208-209 (2004).

Thernstrom, S. ve Thernstrom A., *America in Black and White: One Nation, Indivisible* New York, **Simon and Schuster**, Albany, 54 (1997).

Toprak, Z., Yağıldere, A., "Kentlerin Mekansal Kullanımında Dönüşümü Zor Adacıklar: İzmir Örneğinde Roman Mahalleleri", ***07-08 Mayıs I. Uluslararası Roman Sempozyumu***, Edirne, 102-134 (2005).

TUNA, M., OĞUZ, Z. N. ve KOLUKIRIK, S., "Menemen Çingenelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri", ***Uluslararası Çingene Sempozyumu***, Ulaşılabilir Yaşam Derneği, İstanbul, 89-126 (2006).

Türkdoğan, O., "Gecekondu: İnsan ve Kültür", ***Genar Yayınları***, İstanbul, 91-92. (2002).

Türkdoğan, O., "Etnik Sosyoloji", ***Timaş Yayınları***, İstanbul, 9-10, 49-50, 104-115 (2003).

Türkdoğan, O., "Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi", ***IQ Yayıncılık***, İstanbul, 157-166, 267-292 (2004).

Türkün, A., Kurtuluş, H., "Giriş", *İstanbul'da Kentsel Ayırışma*, Hatice Kurtuluş, **Bağlam Yayınları**, İstanbul, 13-15 (2005).

UNCHS (United Nations Centre for Human Settlements), ***The State of the World Cities Report 2001***, Nairobi, 143-146 (2002).

Urry, J., "Mekanları Tüketmek", (çev.) Ögdül, R., ***Ayrıntı Yayınları***, İstanbul, 24-29 (1999).

Ünlü, T., "Kentsel Mekânda Değişimin Yönetilmesi", JFA, ***ODTU Yayınları***, Ankara, 23(2): 63-92 (2006).

Vamık, D. V., "Kanbağı Etnik Gururdan Etnik Teröre", **Bağlam Yayıncılık**, İstanbul, 31 (1999).

Van Kempen, R. ve Özüekren A.S., "Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World", **Urban Studies**, 35(10): 1631-1656 (1998).

Van Ham, M., Feijten, P., "Propensity To Leave The Neighbourhood and The Effect Of Being Different From The Neighbourhood Population", **Paper for the conference of the European Network for Housing Research (ENHR), 29 June – 3 July**, Workshop 10 - Minority Ethnic Groups and Housing: Perceptions and Perspective, Slovenia, 116-119 (2006).

Van Kooten, G., "Social Exclusion and the Flexibility of Labour", Sosyal Dışlanma, Sapancalı, F., **Dokuz Eylül Yayınları**, İzmir, 142-145 (2005).

Veliu, S., "Arnavutluk'taki Roma", **Uluslararası Roman Sempozyumu**, Edirne, 56-62, 2005.

Ward P., Melligan S., "Urban Renovation and the Impact Upon Low Income Families in Mexico City", **Urban Studies**, 22 (3): 199-207 (1985).

Yasa, İ., "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı", **Sevinç Matbaası**, Ankara, 5 (1970).

Yıldırım, N., "Sosyal Yapı ve Türk Mekan Anlayışına Etkisi", **I. Edirne Sarayı Sempozyumu**, Edirne, 187-193 (1995).

Yıldırım, S., "Kentsel-Mekansal Yapı Çözümlemesi: Edirne Kent Kurgusu ve Mekansal Yapı Çözümlemesi", **Gazi Üniversitesi Yayınları**, Ankara, 44-125 (1996).

Yoors, J., "Çingeneler: Opré Roma", (çev.) Alpman, H., **Chivi Yazınları Yayınevi**, İstanbul, 11-12, 23-24 (2005).

Yörükcan T., "Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri", **Nobel Yayınları**, İstanbul, 73-82 (2006).

Zukin, "The City as a Landscape Power", Global Finance and Urban Living, (der) Budd, L. Ve Whimzter, S., **Routledge**, London, 202 (1992).

İnternet: Souza Briggs, X., "Ties That Bind, Bridge and Constrain: Social Capital and Segregation in the American Metropolis-Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy", (28.06.2001)
<http://www.lincolnist.edu/courses/segreg/segregation1.html>. (12.04.20017).

İnternet: De Rango, K., "Discrimination and Segregation in Housing", W.E.Upjohn Institute for Employment Research-2001, USA.
<http://www.bristol.ac.uk/sps/cnrpapersword/gated/omenya.doc%20/>(12.09.2001).

Internet: Omeyna, S. A., "Galsgow Gated Communities: Building Social Division Or Safer Communities Conference-Theoretical Conceptualisations of Urban Segregation and Their Relevance To Housing in Post-Apartheid South Africa", (18.09.2003)
www.bristol.ac.uk/sps/cnrapapersword/gated/omenya.doc (11.04.2007).

Internet: Siedow, T., "Present and Future Outlook For Large Housing Estates", European Academy of the Urban Environment, Berlin (2001).
<http://www.eaue.de/housfut.htm> (07.11.2006).

Internet: Villaca, F., "Segregation in the Brazilian Metropolis-Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy", 1-2 (28.06.2001)
<http://www.lincolnist.edu/courses/segreg/segregation1.html> (14.02.2007).

Internet: Oliveras, R., Núñez, R., "There Will Be Reason to Keep Balance Urban Segregation in Havana: Policies, Instruments and Results-Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy", 16-17, (28.06.2001)
http://www.lincolninst.edu/pubs/dl/609_oliveras_nunez.pdf (14.02.2007).

Internet: Smith, S., "Voluntary Segregation: Gender and Race as Legitimate Grounds for Differential Treatment and Freedom of Association",
http://www.ed.uiuc.edu/EPs/PES-yearbook/96_docs/smith_s.html (2006).

Internet: Marcuse, P., "Enclaves Yes, Ghettos No: Segregation and State-Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy", (28.06.2001)
<http://www.lincolnist.edu/courses/segreg/segregation3.html>.) (14.02.2007).

Internet: Gwanya, T., "Land Restitution of in South Africa, Achviements and Changelles", Commission On Restitution Of Land Rights,
<http://www.land.pwv.gov.za/restitution/LAND%20RESTITUTION%20IN%20SOUTH%20AFRICA%20-%2020-05-03.doc>. (26.05.2003).

Internet: Squires, G., Friedman, S. and Saidat, C., "Housing segregation in United States: does race matter? Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy", (28.06.2001)
<http://www.lincolnist.edu/courses/segreg/segregation3.html>.) (14.02.2007).

Internet: Yılgür, E., "Çingenelerin Tarihi: Çingeneler Nasıl Kurtulur?" 16-18, 4-26 (15.09.2006)
<http://www.cingeneyiz.org/cingenelerintarihi.pdf> (26.04.2007).

Internet: Marushiakova, E., Popov V, "Identity Formation among Minorities in the Balkans:The cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo" Minority Studies Society Studii Romani, (2001).
www.bosnia.org.uk/about/library/dspalphanbooklist.cfm?filter (11.02.2007).

İnternet: Tuna M., Oğuz Z.N. ve Kolukırmık S, “Menemen Çingenelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri (Kazımpaşa Mahallesi Örneği)”
<http://goc.bilgi.edu.tr/documents/MenemenCingeneleri.doc> (07.05.2006).

İnternet: Kaya, A., “Avrupa Birliği Perspektifi ve Türkiye’deki Azınlıkların Kamusal Alandaki Görünürlüğü”
<http://goc.bilgi.edu.tr/documents/Avrupabirliğı.doc> (07.05.2006).

İnternet: Schorr, L., Schorr, B., “Within Our Reach: Breaking the cycle of disadvantage” (18.09.2003)
<http://www.columbia.edu/cu/psychology/courses/3615/readings.html>
 (11.04.2007).

İnternet: OSCE (The Organization for Security and Co-operation in Europe)-ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights), “Roma Housing and Settlements in South-Eastern Europe”
http://www.osce.org/publications/odhr/2006/12/22727_en.pdf (02.03.2006).

İnternet: Novitch M., Gypsy Victims of the Nazi Terror, UNESCO 1984 Courier, (14.01.1984).
<http://unesdoc.unesco.org/ulis/courier/index.shtml> (07.03.2007).

İnternet: Vaux de Foletier F., The world their homeland – Gypsies”, UNESCO 1984 Courier, (14.01.1984).
<http://unesdoc.unesco.org/ulis/courier/index.shtml> (11.02.2007).

İnternet: Pendall, R.: “Exploring Connections Between Density, Sprawl, and Segregation by Race and Income in U.S. Metropolitan Areas, 1980-1990-Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy”, (28.06.2001).
http://www.lincolnst.edu/pubs/dl/GGTDAT/612_pendall.pdf (12.04.2007).

İnternet: Squires, G.D., Friedman, S., Saidat, C. E., “Housing Segregation in the United States: Does Race Matter?” Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy, (28.06.2001)
http://www.lincolnst.edu/pubs/dl/GGDAT/621_squires.pdf (12.04.2007).

İnternet: Peach, C., “The Ghetto and The Ethnic Clave”, Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy (25.06.2001).
<http://www.lincolnist.edu/courses/segreg/segregation6.html> (12.04.2007).

İnternet: De Souza Briggs, X., “Ties That Bind, Bridge and Constrain: Social Capital and Segregation in the American Metropolis”, Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy (28.06.2001).
http://www.lincolnst.edu/pubs/dl/GGTSPU-gg.bayindirlik.gov.tr-24099-21799-DAT/614_briggs.pdf (21.05.2007).

Internet: Quadeer, M, "Ethnic Segregation in a Multicultural City", Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy (28.06.2001).

<http://www.lincolnst.edu/pubs/dl/1A21quadeer.pdf> (21.05.2007).

Internet: Hancock, I., "The Pariah Syndrome: An Account of Gypsy Slavery and Persecution"

<http://www.cas.unt.edu:8000/article.pl?sid=07/03/13/093524427k> (21.12.2006).

Internet: ILO (International Institute for Labour Studies), "Social Exclusion and Anti-Poverty Strategy: Research Project on the Patterns and Causes of Social Exclusion and the Design of Policies to Promote Integration", (1996)

<http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/papers/synth/socex/ch1.htm> (04.11.2006).

Internet: Caldeira, T., "City of Walls: Segregation and Citizenship in Sao Paulo, Los Angeles", University of California Press. CNR Paper 21, (2000)

www.bristol.ac.uk/sps/cnrpaperspdf/cnr21pap.pdf (07.04.2006).

Internet: Özüekren, Ş., Karahan, E., "Residential Careers of Turkish (Im)migrants at Home and Abroad-The Case of Istanbul and Berlin-Workshop 10-Minority Ethnic Groups and Housing: Perceptions and Perspective (02.06.2006)",

http://enhr2006-ljubljana.uirs.si/publish/W10_Ozuekren.pdf (10.04.2007).

Internet: Bolt, G., Van Ham, M. ve Van Kempen R., "Immigrants on the Housing Market: Spatial Segregation and Relocation Dynamics", Workshop 10-Minority Ethnic Groups and Housing: Perceptions and Perspective (02.06.2006),

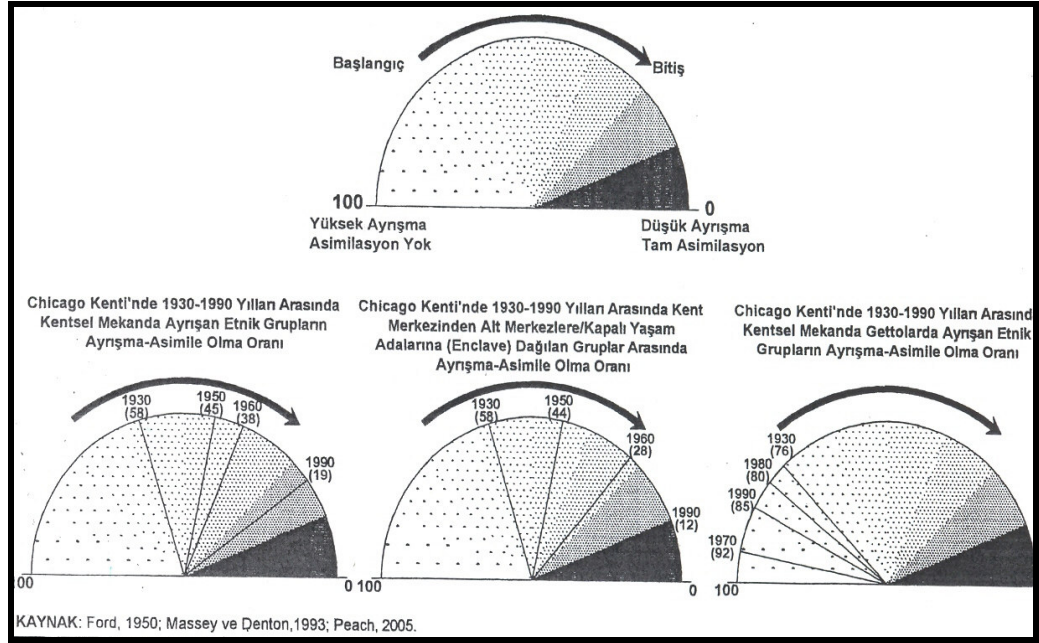
http://enhr2006-ljubljana.uirs.si/publish/W10_Bolt.pdf (10.04.2007).

Internet: Boal, F., "Urban Ethnic Segregation and the Scenarios Spectrum", Paper presented at the International Seminar on Segregation and the City, Lincoln Institute of Land Policy, (28.06.2001).

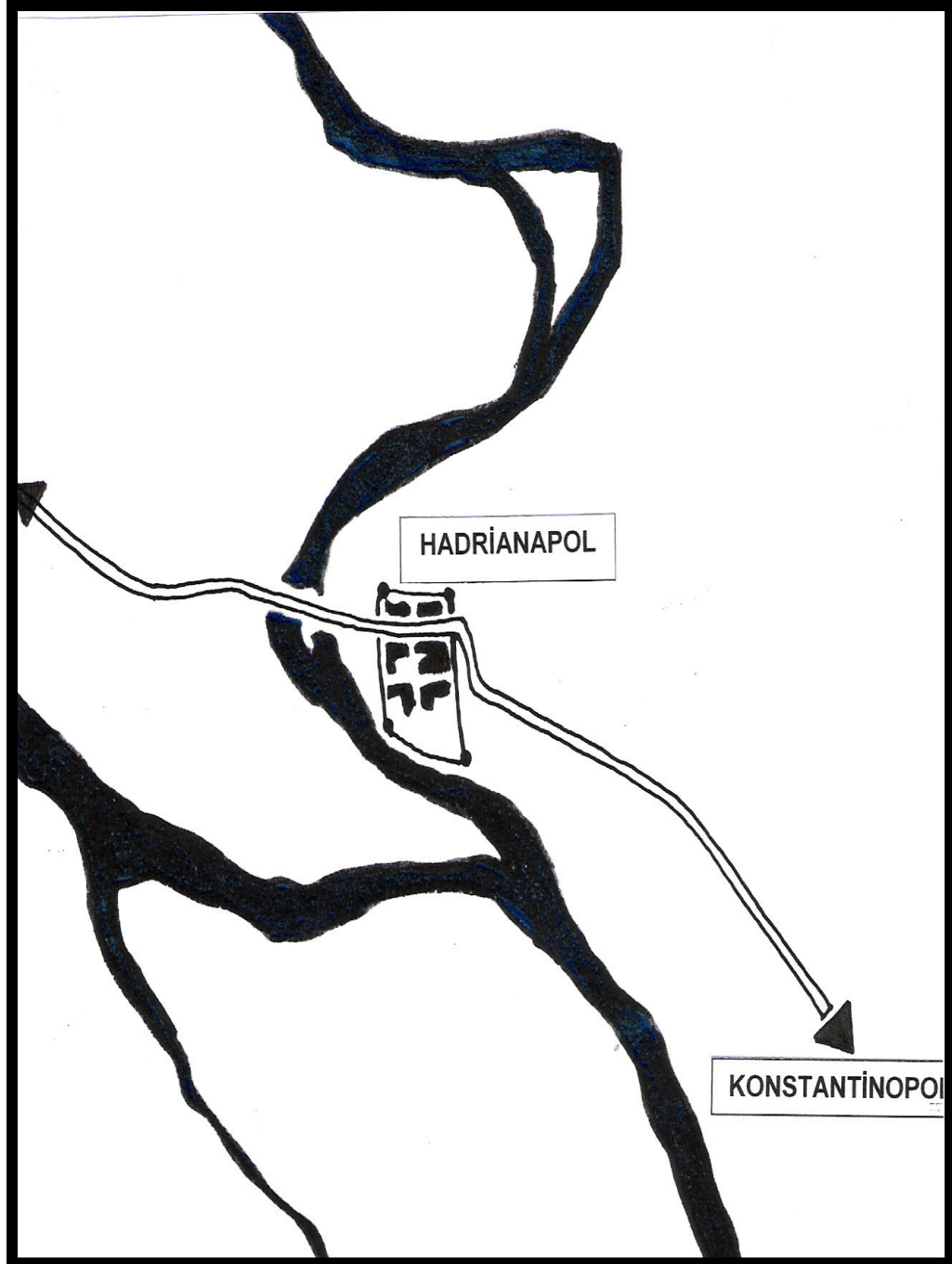
http://www.lincolnst.edu/pubs/dl/596_boal.pdf (10.07.2007).

EKLER

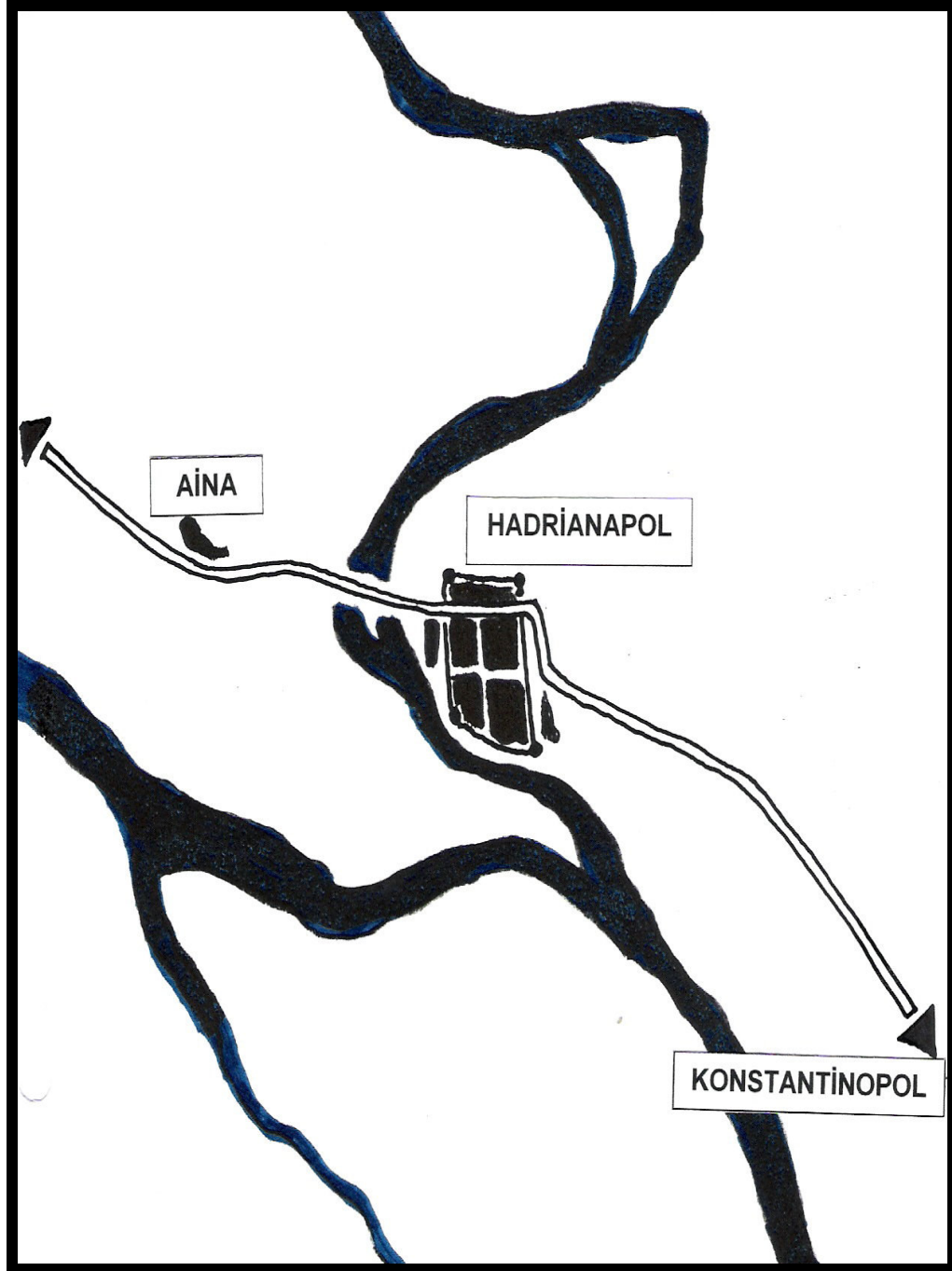
Ek-1 Kentsel ayrışma ve sosyal dışlanma arasında beklenen ilişki: asimilasyon modeli

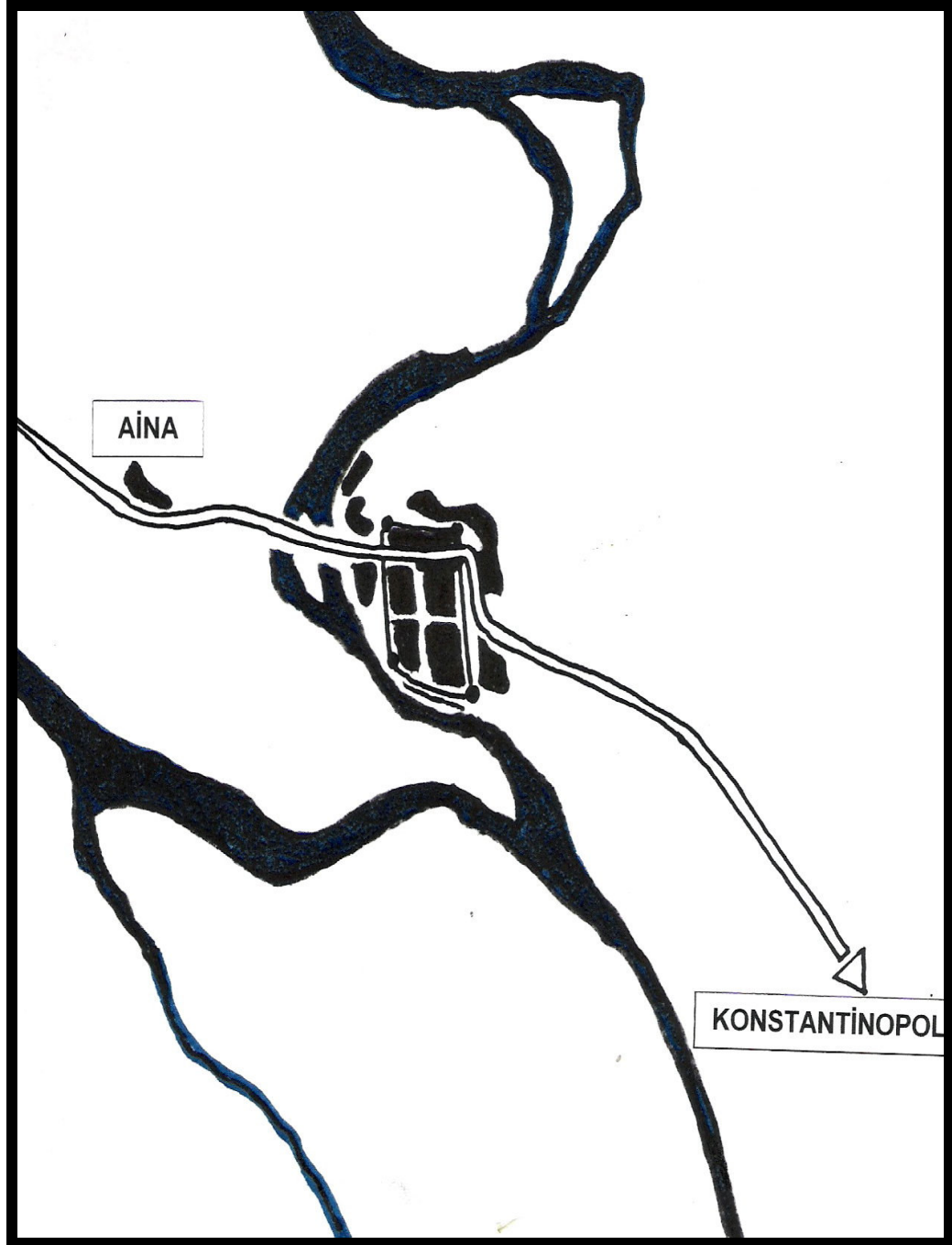
EK-2 II. yüzyılda Edirne Kenti'nin makroformu

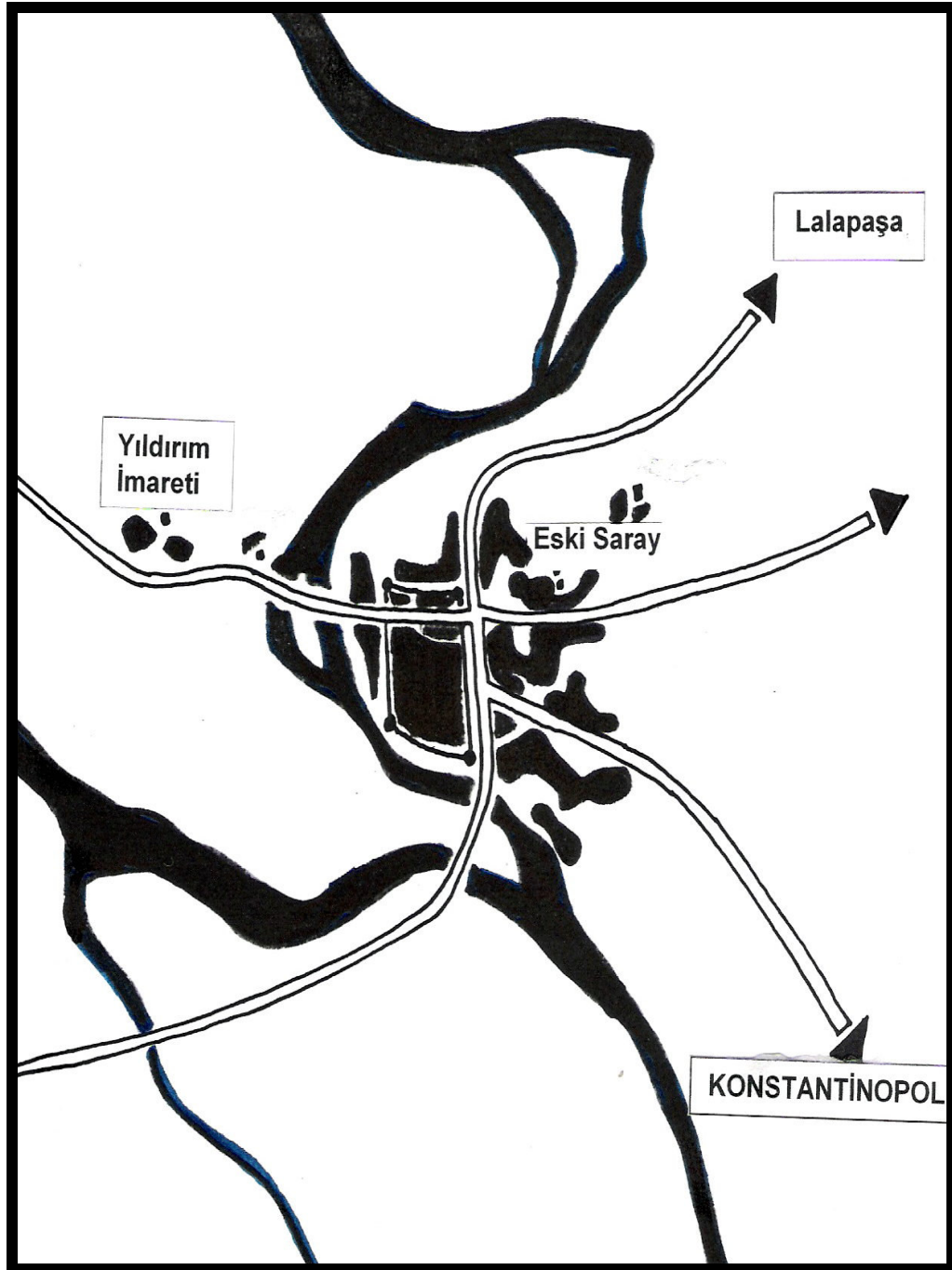
EK-3 XII. yüzyıl sonunda Osmanlı Fethi'nden önce Edirne

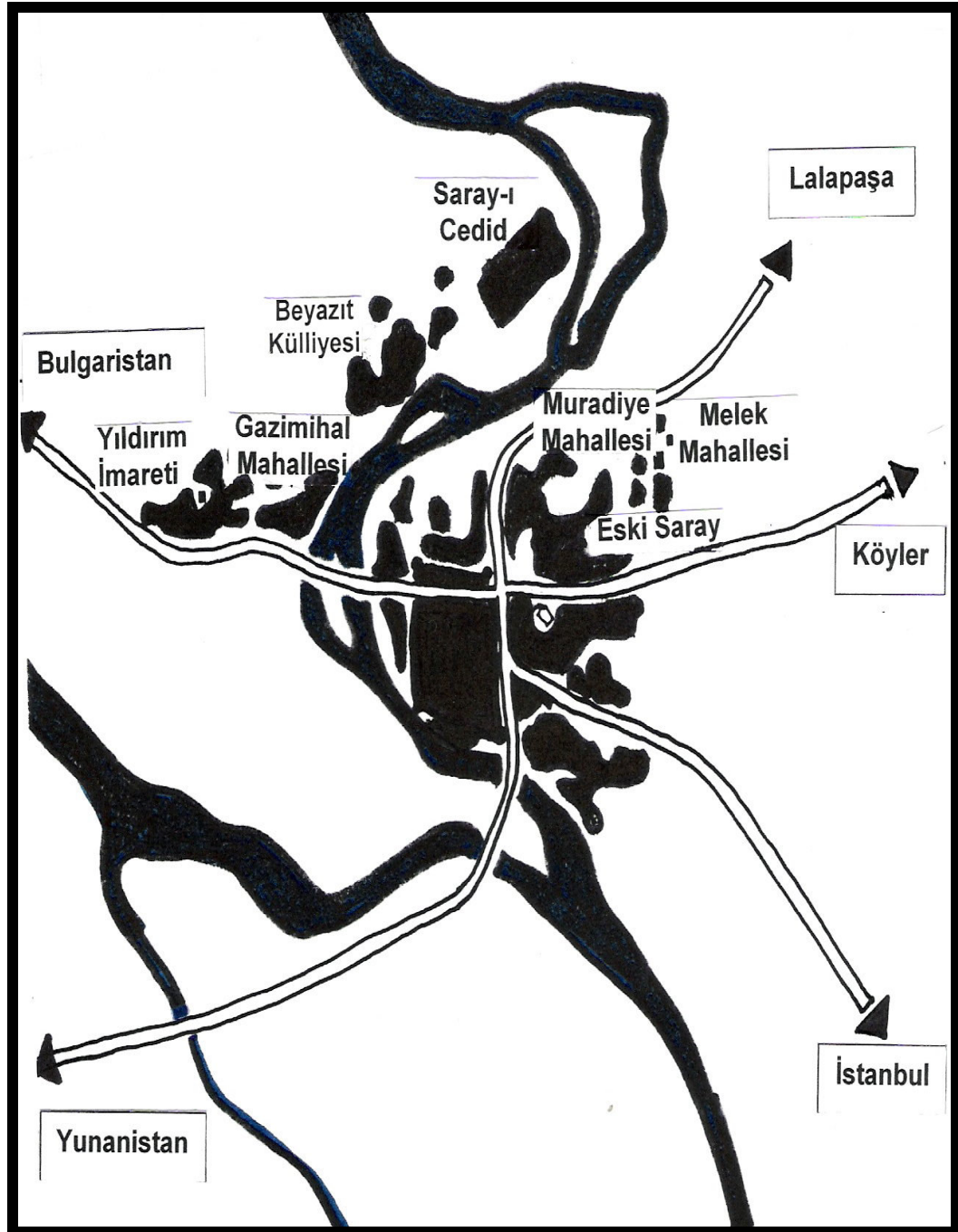
EK-4 XIII. yüzyılda fetih sonrası yakın dönemde Edirne

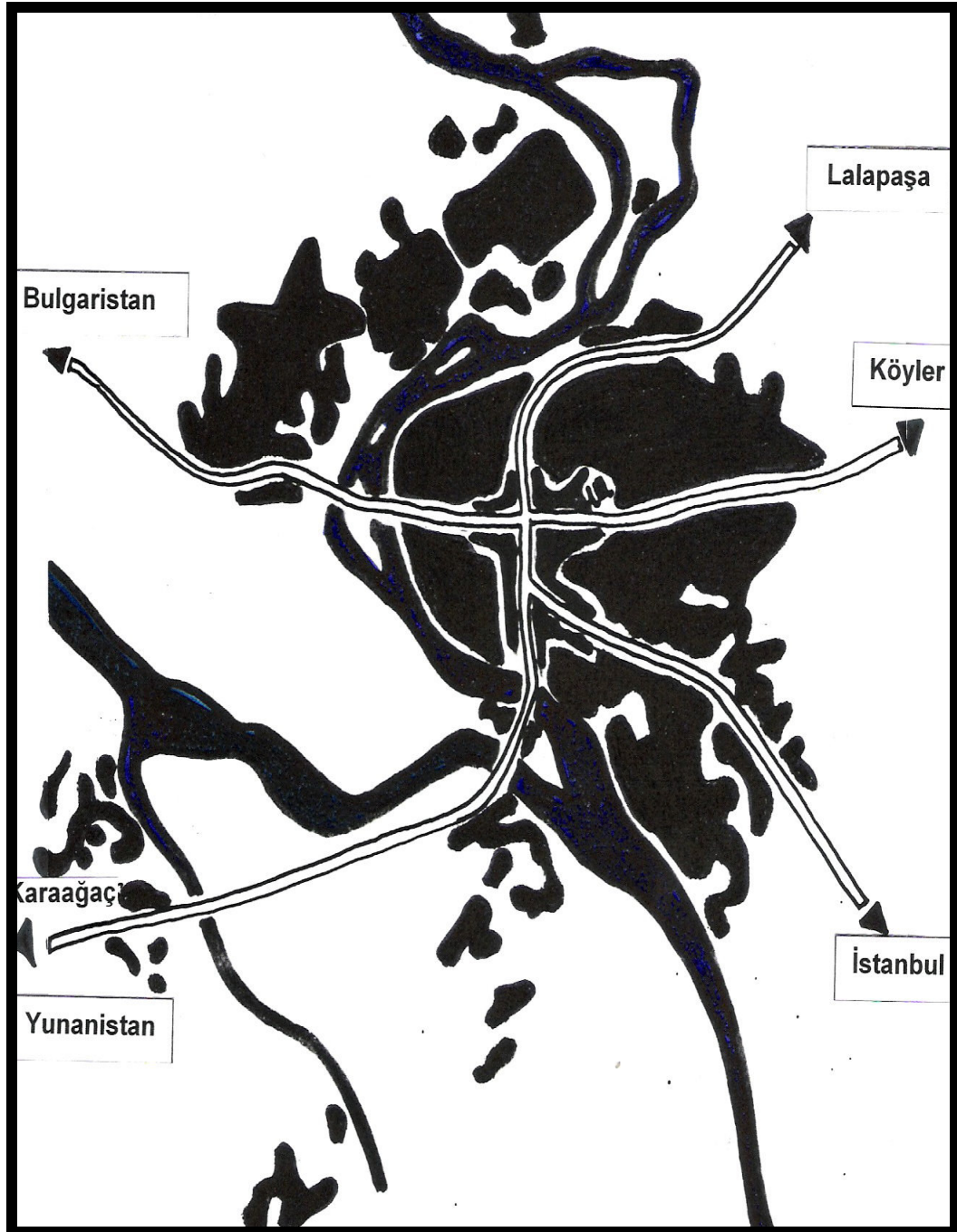
EK-5 XV. yüzyılın ilk yarısı, yeni iskan politikası

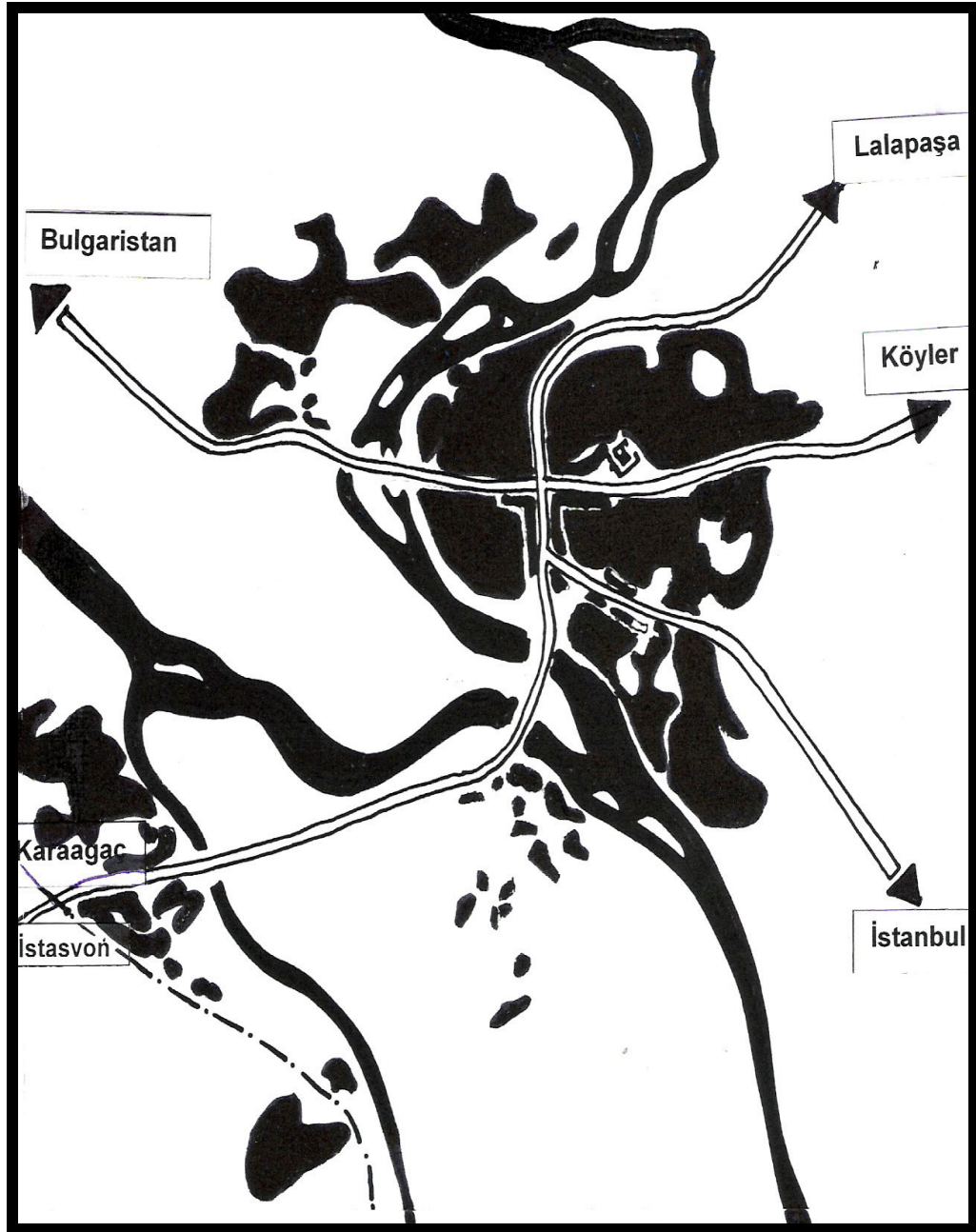
EK-6 XV. yüzyılın ilk yarısı, Beyazıt Külliyesi sonrası

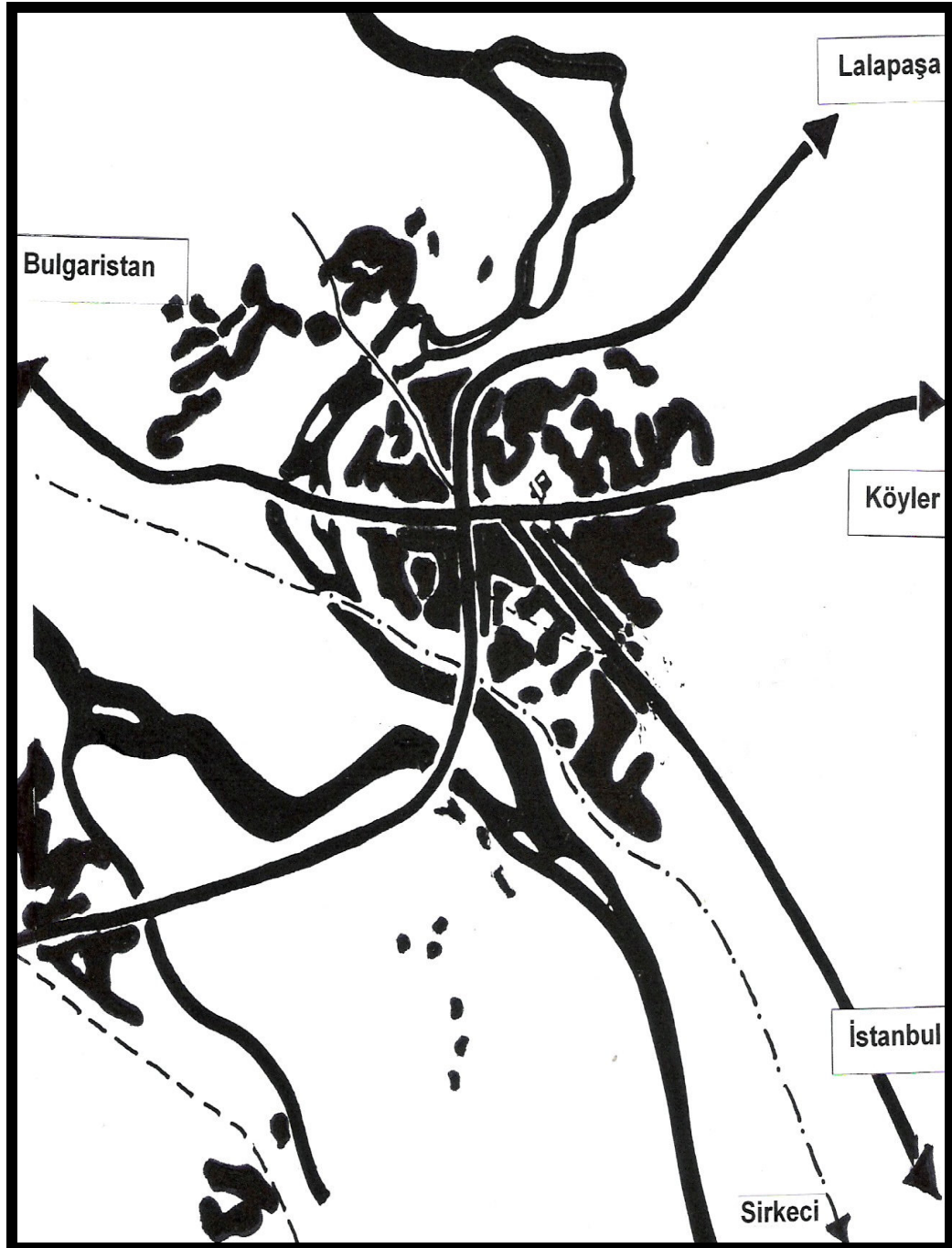
EK-7 XVII. yüzyılın sonlarında Edirne Kenti'nin makroformu

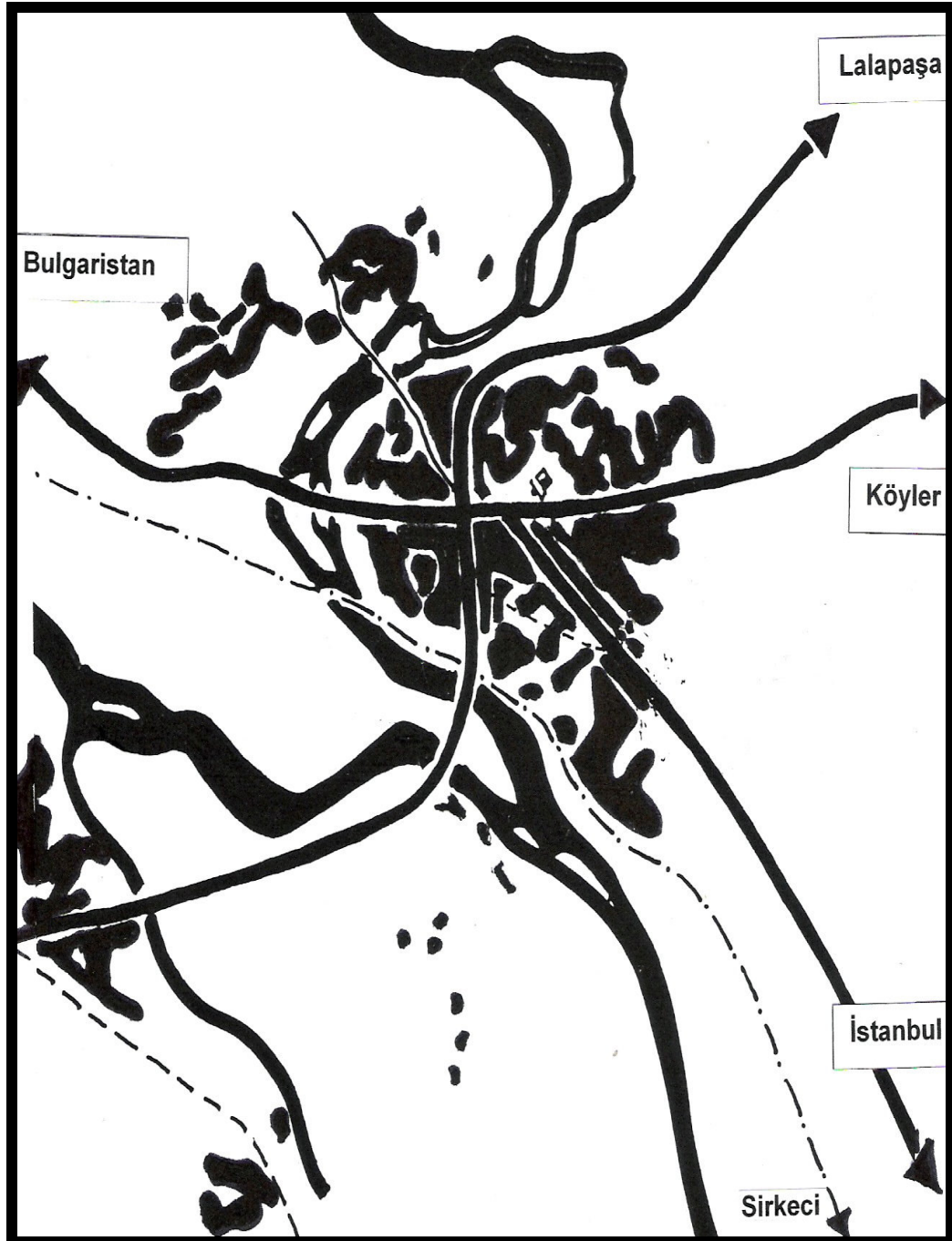
EK-8 XIX. yüzyılın ikinci yarısında Edirne Kenti'nin makroformu

EK-9 1950'lerde Edirne Kenti'nin makroformu

EK-10 1980'lerde Edirne Kenti'nin makroformu

EK-11 Anket Formları

1. Hangi alt grupta ikamet etmekte?

☐ Kemikçiler

☐ Çadırcılar

2. Yaş ve cinsiyet

☐ 19-24 yaş arası

☐ Kadın

☐ 24-29 yaş arası

☐ Erkek

☐ 30-39 yaş arası

☐ 47-53 yaş arası

☐ 40-46 yaş arası

☐ 54-61 yaş arası

3. Doğum yeri

☐ Edirne

☐ Türkiye dışı Balkanlar

☐ Edirne dışı Trakya

☐ Anadolu

4. Mahalle'de ikamet etme süresi

☐ 2000-2007 yılları arası

☐ 1960-1969 yılları arası

☐ 1990-1999 yılları arası

☐ 1950-1959 yılları arası

☐ 1980-1989 yılları arası

☐ 1949 yılı öncesi

☐ 1970-1979 yılları arası

EK-11 (Devam)

5. Aynı konutta yaşama süresi

☐	2000-2007 yılları arası	☐	1960-1969 yılları arası
☐	1990-1999 yılları arası	☐	1950-1959 yılları arası
☐	1980-1989 yılları arası	☐	1949 yılı öncesi
☐	1970-1979 yılları arası		

6. Medeni durum

☐	Evli	☐	Boşanmış
☐	Dul	☐	Bekar

7. Evlilik yaşı

☐	12-15 yaş arası	☐	19-25 yaş arası
☐	16-18 yaş arası	☐	26 yaş ve üzeri

8. Eş seçiminde belirleyici faktörler

☐	Çingene olması	☐	Kendi tercihi
☐	Meslek sahibi olması	☐	Namuslu olması
☐	Zengin olması	☐	Aynı mahallede oturuyor olması

9. Ailebüyüklüğü

☐	1-3 kişi	☐	7-10 kişi
☐	4-6 kişi	☐	10 ve üzeri

EK-11 (Devam)

10. Eğitim düzeyi

☐	Okuryazar değil	☐	Ortaokul mezunu
☐	İlkokul mezunu	☐	Lise mezunu
☐	Ortaokul Terk		

11. Ebeveynlerin kız çocuklarının eğitimi konusunda düşünceleri

☐	Okuması için her şeyi yaparım	☐	İlköğretim yeter
☐	İmkan olursa okusun	☐	Kız okumasa da olur

12. Hastalanma sıklığı

☐	Senede 1-2 kez	☐	Ayda 1
☐	3-4 ayda bir	☐	Ayda 3-4 kez

13. Son iki ay içerisinde sağlık ocağı ya da hastaneye gitme sebebi

☐	Hamilelik, kadın hastalıkları	☐	Yaralanma
☐	Solunum Y. hastalıkları	☐	Aşı hizmetleri
☐	Depresyon	☐	Diğer

14. Sosyal güvenlik kurumlarından yararlanma

☐	Yeşil kart
☐	Emekli sandığı
☐	SSK
☐	Bağ-kur

EK-11 (Devam)

15. Hane mülkiyeti ve ortalama aylık gelir

	501-1000 YTL.		200-350 YTL.
	351-500 YTL.		-200 YTL.

16. Erkekler arasında son üç ayda yoğunlukla yapılan iş

	Çöp toplayıcılığı		İnşaat işçiliği
	Hammallık		Ayakkabı boyacılığı
	Çalgıcılık		Diğer
	Seyyar satıcılık		

17. Kadınlar arasında son üç ayda yoğunlukla yapılan iş

	Çöp toplayıcılığı		Ev hanımı
	Temizlik		Diğer
	Çiçekçilik-falcılık		

18. Mesleklerin prestij ve statüye göre sıralanması

	Çöp toplayıcılığı		Seyyar satıcılık
	Hammallık		İnşaat işçiliği
	Çalgıcılık		Diğer

EK-11 (Devam)

19. Hangi işe/mesleğe sahip olmak istediği

☐	Hiç düşünmedim	☐	Memur
☐	Subay,polis	☐	Milletvekili
☐	Doktor	☐	Futbolcu
☐	Öğretmen	☐	Müzisyen
☐	Aşçı	☐	Yönetici
☐	Kuaför	☐	Esnaf

20. Aylık ortalama hane geliri

☐	-200 YTL.	☐	351-500 YTL.
☐	200-350 YTL	☐	501-1.000 YTL.

21. Aylık,ortalama hane gelirine göre meslek grupları

☐	Çöp toplayıcılığı	☐	Çalgıcılık
☐	Hammallık	☐	Diğer
☐	İnşaat işçiliği	☐	Temizlik İşçiliği
☐	Seyyar satıcılık	☐	Çiçekçilik-Falcılık

22. Başka bir mahalleye taşınma beklentisi

☐	Evet
☐	Hayır

EK-11 (Devam)

23. Sosyal tabaka ve gelir düzeyi

☐	Alt –200 YTL	☐	Üst--200 YTL
☐	Alt- 200-350 YTL	☐	Üst- 200-350 YTL
☐	Alt- 351-500 YTL	☐	Üst- 351-500 YTL
☐	Alt- 501-1000 YTL.	☐	Üst- 501-1000 YTL.
☐	Orta--200 YTL	☐	Orta- 351-500 YTL
☐	Orta- 200-350 YTL	☐	Orta- 501-1000 YTL.

24. Serbest zamanları değerlendirme biçimleri

☐	Çocuk/torun bakma	☐	Evde oturma/Tv izleme
☐	Sokak düğünlerine katılma	☐	Kahveye gitme
☐	Bahçeyle ilgilenme	☐	Komşu/Akraba ziyareti
☐	Mahallede yürüyüş		

25. Yaşanılan en büyük sorun

☐	Sorun yok	☐	Düşük yaşam kalitesi
☐	Örgütlenememe	☐	Alt grup olarak görülme
☐	Konforsuz/sağlıksız konutlar	☐	İşsizlik, düşük gelir düzeyi
☐	Kalabalık aile	☐	Eğitimsizlik
☐	Çingene kimliğinin kabul görmemesi		

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KILINÇ DEMİRVURAN, Gamze
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 04.12.1980, Ankara
Medeni hali : Evli
Telefon : 0 (312) 410 24 54
Faks : 0 (312) 410 24 48
e-mail : gelizabeth0532@yahoo.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Şehir ve Bölge Planlama	2004
Lise	Gazi Anadolu Lisesi	1999

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2005-2006	Vakıflar Gn. Müd.	Şehir Plancısı
2006-	Bayındırlık ve İskan Bak.	Şehir Plancısı

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Bilgisayar teknolojileri, Spor